

THISTED KØBSTADS HISTORIE

THISTED
KØBSTADS
HISTORIE

DET GAMLE THISTED
AF SVEND SØRENSEN

FÖRLAGET KNAKKEN 1994

ISBN: 87-88797-54-6
ISBN: 87

1

THISTED KØBSTADS HISTORIE

Bind 1

Svend Sørensen

Det gamle Thisted

Knakken, Lokalhistorisk Forlag

Tilgnet mindet om P. L. Hald

Thisted Købstads Historie bd. I-III udgives af det-lokalhistoriske forlag „Knakken“, Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune, J. P. Jacobsens Plads, 7700 Thisted. Tlf. 97 92 23 99.

Redaktion: Knud Holch Andersen, Knud Mortensen, Orla Poulsen, Svend Sørensen.

Ved gengivelse af historiske kilder er der tilstræbt en autentisk skrivemåde. For at lette læsningen er der dog konsekvent brugt „bolle å“ og lille begyndelsesbogstav ved navneord. Ved de allerældste kilder kan der dog være sket en vis tillem্পning af stavemåden. Hvor ikke andet er angivet, stammer billedmaterialet fra Lokalhistorisk Arkiv for Thisted kommune.

Billeder på omslaget:

- a. Thisted 1847. Maleri på Thisted Museum af C.A.F. Neve (1797-1875).
- b. Automobil i Hotel Aalborgs gård. Passageren er fuldmægtig Bjerregård, der senere blev borgmester i Thisted.
- c. Den 3. marts 1990 mødte flere hundrede børn op ved rådhuset i Thisted for at protestere mod lukning af skoler. Borgmester Svend Thorup mødtes med de unge demonstranter.

Tryk: Thy Bogtryk, Industrivej 3, 7790 Thyholm. 1994.
Layout & redaktion: Orla Poulsen

ISBN: 87-88797-54-6

3. oplag, 2002

Indholdsfortegnelse

Forord	5
Kap. 1 Halvøen i kalkfjorden	
Thisted-området i oldtiden.....	7
Stenalderen.....	8
Langhøj fra bronzealderen.....	10
Jernaldergrave.....	14
Kap. 2 Bydannelse og kirkebyggeri	
Middelalderen.....	16
Den første stenkirke.....	16
Ladeplads.....	20
Kap. 3 En købstad i svøb	
Kampen for handelsprivilegier.....	22
Under bispens beskyttelse.....	23
Grevens Fejde.....	26
Kap. 4 Lærdom og opbyggelse	
Kirkebyggeri og latinterperi.....	29
Købstadskirken.....	29
Præsten og hans bolig.....	39
Latinskolen.....	41
Kap. 5 Da djævelen fik en Bjørn på	
Besættelsen i Thisted 1696-98.....	48
Et mylder af djævle og sagsakter.....	48
Ole Bjørn.....	49
"Heksene".....	52
De besatte.....	56
Afgørelsen i København.....	60
Eftertidens bedømmelse.....	62
Kap. 6 Der rinder sorg, rinder harm	
Om brand, krig og mord.....	64
Den røde hane.....	65
Andre naturkræfter.....	68
Krig og besættelse.....	71
Dobbeltmord i Nørregade.....	76
Slavekrigen.....	81

Kap. 7 En maler kommer til byen	
Sommeren 1830.....	85
Amtmanden får besøg.....	86
Malthe Conrad Bruun.....	89
Besøg hos byfogden.....	98
Kongen og hans svigersøn ankommer.....	102
Kap. 8 Vækst og fremgang	
Handel og erhvervsliv.....	112
Mod en ny tid.....	113
Handel og transport.....	116
Større virksomheder.....	124
Kap. 9 Brødkurven hænger højt	
Levevilkår i 1800-tallet.....	133
Thisted sygehus.....	134
Høkerpræstens virke.....	136
Arbejdernes levevilkår.....	142
Fattigforsørgelse.....	145
Kap. 10 Ikke af brød alene	
Folkeoplysning og åndsliv.....	152
Skolevæsenet.....	152
Skolemanden Christen Kold.....	159
Thyboen J. P. Jacobsen.....	165
Tillæg	
Vigtige trykte kilder.....	177
Gadenavne i Thisted.....	178
Personlister.....	183
Litteratur.....	184
Register.....	186

Forord

Det er ikke hver dag, der udgives en byhistorie om Thisted. Sidst, det skete, var i 1924 i anledning af byens 400 års købstadsjubilæum. Derfor er tiden nu inde til at føre det ældre arbejde á jour. Det sker her med udgivelsen af den første af en serie bøger, hvor det 20. århundredes historie vil få den mest fremtrædende plads. Men man skal starte med begyndelsen.

Og begyndelsen af byens historie fra oldtiden og frem til år 1900 er fremstillet i denne bog, som står i stor gæld til den forskning, lokalhistorikere har ydet gennem flere generationer.

Forfatteren søger ikke at give et udtømmende billede af hverdagen, som den har formet sig for thyboerne gennem et par tusind år. Det er en umulig opgave. Men der er gjort et forsøg på at skildre både de karakteristiske og de specielle forhold, der har præget byen og givet den en identitet.

Thisted er en by i Danmark som så mange andre byer, og alligevel er den særegen på samme måde, som hvert enkelt menneske er særegent. Der er stor forskel på tiden før år 1900 og tiden nu omkring år 2000. De hastige forandringer hører det sidste århundrede til; navnlig efter 1950 er det gået stærkt. Meget stærkt. Livet i det gamle Thisted før verdenskrigene formede sig over samme læst gennem århundreder. Det var først og fremmest naturen og geografien, der satte grænserne for udfoldelsesmulighederne.

Byens udvikling blev uløseligt knyttet til handelen. Erhvervelsen af købstadsrettighederne i begyndelsen af 1500-tallet blev derfor den helt afgørende forudsætning for, at der overhovedet kunne finde handel sted af betydning i Thisted. Alligevel skulle der gå næsten 3 århundreder før historiens store hjul fik det lille tandhjul Thisted sat i bevægelse.

Vanen tro søger historikeren altid efter forandringer og deres årsag. En beretning skal jo helst have både en begyndelse og en slutning, hvor udvikling registreres som punkter på en linie. Denne forestilling er et produkt af en moderne tidsopfattelse, hvor den yngre generation i stigende grad ikke kan bruge den ældre generations erfaring, der reduceres til en billet til et tog, der er kørt.

Tiden før det 19. århundrede kan i høj grad lignedes med en cirkel. Den trolddom, som kvinderne i Thisted følte sig besat af, var levende arvegods fra århundreders overleverede forestillinger. Samfundets sociale struktur og måden, man skaffede sig føden på, ændrede sig ikke meget fra det ene århundrede til det andet. Derfor er denne bog om det gamle Thisted mere en *skildring* af købstadslivets forskellige fænomener til forskellige tider, end det er en *analyse* af byens udvikling. Anderledes kan det ikke være!

Forlaget vil gerne takke Thisted Byråd for støtte til udgivelserne.

Redaktionen

Kapitel 1

Halvøen i kalkfjorden

Thisted-området i oldtiden

Thisted har aldrig været noget stort navn, selv om byen i vor tid er vokset fra 6 til 7 bogstaver - fra Tisted til Thisted. Man kan sige, at det er gået ad „h“ til uden dog at lægge noget odiøst i det.

Oprindelig var Thisted ikke engang et navn, ikke engang en plet på et landkort; thi det begyndte længe før landkortenes tid. Og det startede med bulder og brag som kaotiske skud i tåge. I regn og dis brød landskabet ud af ismassernes knugende isolation. Og en sommerdag for tretten tusinde år siden var skabelsen ved at være tilendebragt. I bredningen lå resterne af et vældigt isbjerg og smeltede bort i sollyset, mens smeltevandet drø-nede mod syd.

Det nyskabte land lyste ferskt i solen. Overalt var der ler, sand og spredte sten. Stilheden bredte sig øde og koldt, mens det kriblende liv af mos og lav tyst bredte sig pletvist i den korte sommer og efterhånden dannede det første, tynde muldlag.

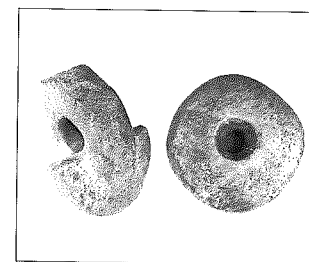
En dag strejfede de første rensdyr forbi fulgt af en lille flok skindklædte jægere. De camperede ved åmundingen, mens solen blinkede i de hvide kalkskrænter på den anden side af fjorden. Da de rejste videre, lå deres madrester tilbage i form af knogler og østers- og muslingeskaller. Begyndelsen til en køkkenmødding var gjort - under denne lidet flatterende betegnelse satte civilisationen sine første spor i landet mellem havet og kalkfjorden.

Samtidigt var træerne kommet, og de slog sig med tiden sammen til en hel urskov. Derfor måtte jægerne i flere tusinde år for det meste holde sig til strandbredden og deres udhulede stammebåde. Men skoven blev offer for én af de mest gennemgribende modediller, verden har set. Det blev nemlig moderne at dyrke landbrug for 6000 år siden. Det tog dog lang tid. Træerne var mange og agrene små.

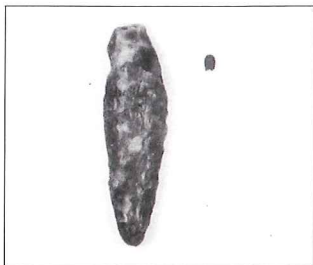
Lidt efter lidt tyndede det så meget ud i træerne, at der kunne blive plads til kæmpehøjene - ikke bygget af kæmper, men af bønder i slutningen af stenalderen og første halvdel af bronzealderen.

Længe før Thisted fik navn, og endnu inden Odin og Tor kom i folkmunde, skabte bønderne i bronzealderen et bygningsværk af så enorme dimensioner, at eftertiden må bøje sig i respekt. Med oksekærrer og enkle redskaber samlede de så mange græstørv, at det nærliggende vandtårns mursten i dag må rødme af skam over deres fåtal. Det krævede organisation og magt. De magtfulde blev gravsat i store stenkister under græstørvene - de andre slæbte tørvene.

Mens den første storbonde hvilede i sin runde gravhøj, fulgte slægten efter og udbyggede gravhøjen med endnu én, så én til og én til. Længere

Beskadiget stridsøkse af grønsten og kølle af sandsten fra midten af bondestenalderen (ca. 3400-2800 f. Kr.) Begge er fundet i Nørregade, Thisted Museum.

Ildsten fra ældre bronzealder (1700-1000 f. Kr.) fundet på Kastet. Blev brugt til at slå gnister mod et stykke svovlkis. Thisted Museum.

og længere blev den, højen, generation efter generation. De døde havde fået deres egne rækkehuse - et højdepunkt i landskabet og i stedets historie. Med nye tider kommer nye skikke. Midt i bronzealderen blev det således skik at brænde de døde, og græstørvene blev med tiden henvist til en plads i jernalderhusenes tykke mure. Klimaet blev koldere, og jernalderhusene rykkede tæt sammen i små landsbyer. Vor tidsregning kunne begynde, uden at man opdagede det i husene ved langhøjen.

Da jernalderen gik på hæld, holdt aserne og jætterne deres indtog anført af de tre kampguder Odin, Tor og Tyr. Hermed var det også på tide at give vores landsby et navn. Det blev Tyr, også kaldet Tir, der måtte lægge navn til. Han gav altså ikke blot Fenrisulven hele armen, han gav også tirsdag og Thisted sit navn.

For at opretholde ro og orden i byen er det måske på sin plads at nævne, at Tyr ikke bare var kampgud, han var også rettens gud. Men det var to sider af samme sag. Dengang var retten ikke bare på de sejrendes side - sejren var også gudernes bevis på, at man havde ret.

Har Tyr så valgt den direkte navngivningsmetode? Ja, måske har han haft sit eget, indviede offersted - et Ti(r)sted. Snarere har han dog nok brugt den indirekte metode og begunstiget en stormand med sit navn. Denne mand har så ved Tyr's kraft slået sit navn så fast, at det er blevet hængende ved den dag i dag. Det var hans „sted“, og det var slet ikke så ringe. Og så lå stedet godt placeret i Thyland, „Folkets land“, hvor der boede folk og ikke U-Thysker.

Stenalderen

Det er umuligt at sige nøjagtigt, hvor gammel Thisted er. Navne med endelsen -sted daterer man til tiden før vikingetogene, så selve navnet har over 1000 år på bagen. Det er dog først i 1300-tallet, vi støder på navnet Thisted i skriftlige beretninger. På det tidspunkt var det en meget lille by, og det var først i 1400-tallet, Thisted udviklede sig til en egentlig by. Den fik status som købstad i begyndelsen af 1500-tallet og har således i omkring 500 år været den førende by i Thy. Men det tog lang tid, før det kom så vidt.

Ved overgangen fra jægerstenalderen til bondestenalderen for omkring 6000 år siden skete der en radikal ændring af folks levevis på vore nordlige himmelstrøg. Man begyndte at dyrke jorden og blev fastboende uden døg at lægge jagten og fiskeriet på hylden. På den baggrund er det selvfølgelig meningsløst at tale om fast bosættelse i Thisted før den tid.

For 8000 år siden kulminerede varmen og dermed isafsmeltingen ved polerne, så havet trængte ind over de laveste landområder. I Nordjylland var havstigningen omkring 25 meter på kun 500 år. Det var også sket i Thistedområdet, der lå på et næs omgivet af to små fjordarme. En lang fjordarm strakte sig ind over engområdet til det sted, hvor Skinnerup kirke nu ligger. En kort, men lidt bredere fjordarm havde et forløb fra Dragsbæk ind mod Tilsted. Disse fjordområder var tidligere i jægerstenalderen dækket af skov. Det viser fund af træstammer og knoglerester i den gamle fjordbund.

Tyndnakket flintøkse fundet under udgravninger til stadion i Dragsbæk i slutningen af trediverne. Thisted Museum.

Grav på Højvang

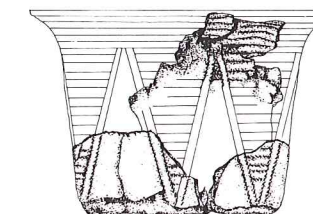
At sejle var i oldtiden den mest effektive måde at komme rundt på. Derfor var den lille halvø mellem de to fjorde let tilgængelig. Der er da også fundet enkelte økser og andre flintredskaber, der understreger menneskelig aktivitet. Fundene er dog sparsomme, men i 1973 fandt man i forbindelse med et parcelhusbyggeri på Højvang en grav fra omkring 2.500 før Kristi fødsel (enkeltgravskultur).

Rester af en randstensskæde kunne tyde på, at kisten har ligget i en lille høj. Selve kisten var sat af store sten og omgivet af en pakning af mindre sten. Kistens bund var beklædt med kalksten, der var skyld i det usædvanlige, at dele af skelettet var bevaret. Kraniet lå mod nord, og foran ansigtet lå en nærmest kugleformet kølle af kalksten. Desuden var der i graven et delvist opløst lerkar og to bennåle på ca. 8 cm.

En sådan grav er ikke bygget af omstrejfende jægere eller folk på gennemrejse. Den er et bevis på, at der var folk med fast bosted i området for 4.500 år siden. Gravens placering understreger også vores viden om, at oldtidens bønder kunne lide at bo oppe på bakkeskråningerne. Selv om vi ikke har fundet spor af husene, må vi nok trække op i højden og væk fra centrum, hvis vi skal stedfæste oldtidens Thisted.

Et er sikkert: naturforholdene har været afgørende for, at Thisted ligger, som den gør. Disse naturforhold har ændret sig flere gange, siden istiden hørte op for ca. 15.000 år siden. De tidligere fjordarme blev afspærret af strandvolde og blev til søer. Det skete sikkert allerede i slutningen af jæ-

Ligbrænding i yngre bronzealder. (1.000 f. Kr. - 500 f. Kr.) Akvarel på Thisted Museum af Per K. Andersen.

Rekonstruktion af lerkar fra graven på Højvang. Tegning: Margrethe K. Larsen.

Drengshøj ved Thisted, 1994. Foto: Henrik Bolt-Jørgensen.

gerstenalderen, da der ved grusgravning i den gamle fjordmunding ved Dragsbæk er fundet spor af flinthugning. Her har jægerne i længere perioder haft mere permanent ophold. Senere har fjordarmene hævet sig yderligere og er blevet til moser og endnu senere til de nuværende engdrag.

Langhøj fra bronzealderen

Undren, ja måske opstandelse har lyst ud af øjnene på bønderne, da det første gyldne metal, bronzen, kom hertil omkring 1800 år før Kristi fødsel. At metallet har været så bestandigt, at det har givet navn til de følgende 1300 år, ville nok undre bronzealderfolkene for anden gang, hvis de kunne stå op af deres gravhøje. For dem var ting i ler, stof, træ og stadigvæk flint sikkert nok så typiske for deres hverdag. I øvrigt er det svært at stå op af gravhøjene. Det er solide bygningsværker, Danmarks mere beskedne svar på de egyptiske pyramider. De fleste af gravhøjene kan henføres til den ældre del af bronzealderen, og deres store mængde kan tages som et tegn på, at Thy dengang var et af landets tættest befolkede områder.

Man kan ikke tale om bronzealder i Thisted uden at komme til at tænke på Langdyssen ved vandtårnet. Og det er endda helt ulogisk, eftersom en langdysse normalt dateres til bondestenalderen. Men i Thisted er en langdysse altså en langhøj fra bronzealderen. Dagligsproget dikteres som bekendt ikke af fagarkæologer, så lad os også her bevare betegnelsen langdysse. Alligevel kan det jo godt være interessant at høre, hvad de har fundet ud af, arkæologerne.

Langdyssen blev undersøgt i 1960 af museumsinspektør Olfert Voss fra Nationalmuseet assisteret af amatørarkæologen Per Boe, Thisted. Anledningen var, at der skulle bygges et hus ved den vestlige ende af højen. Netop som man skulle til at bygge, blev Nationalmuseet opmærksom på, at højen oprindelig havde været 40 m længere. I 1878 blev den målt til 175 m, Danmarks længste. Men allerede på det tidspunkt gik der en markvej ind over højen, hvor Langdyssevej nu skærer ind, og afsnittet vest for vejen var overpløjet. Nationalmuseet valgte at se bort fra en kostbar fredning af den overpløjede del af højen og udgravede den i stedet for. Undersøgelsen viste rester og spor af kraftige randsten på op til en meter i diameter. Overleveringen vil vide, at de for en dels vedkommende blev fjernet og brugt i Winthers Mølle.

Fundene af randstenene bekræftede i første omgang arkæologerne i, at der var tale om en langdysse fra stenalderen. De skævede godt nok over til den bevarede del af højen. Den var ikke så flad som de kendte langdysser. Men snart blev de klogere.

I den overpløjede del af højen fandt man et tre meter langt gravkammer bestående af store, flade sten på højkant. Den ene side var væk, og det var tillige de flade sten, der sandsynligvis havde dækket gravkammeret. Selve graven kunne godt være fra stenalderen, så det var først på bunden af graven, sandhedens time oprandt. Her fandt man en snes brudstykker af en bøjlenål, bronzealderens svar på sikkerhedsnålen. Hermed var graven dateret som en godt 3.000 år gammel hellekiste fra ældre bronzealder. Der er derfor god grund til at tro, at den eksisterende del af Langdyssen har samme alder.

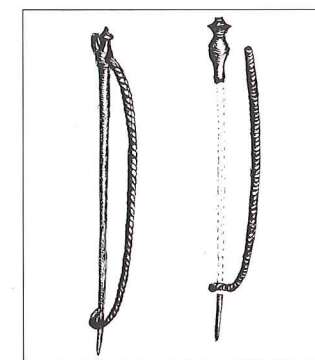
Som det ses, kan en gravhøj være et uberegneligt bekendtskab. Under udgravningen fandt man først en mønt fra 1813 og derefter seks lerkar i den ene ende af det fundne gravkammer. De var aldeles ikke fra bronzealderen og gav anledning til intet mindre end forvirring. Olfert Voss udtalte dog til Thisted Amts Tidende, at han anså det for usandsynligt, at karrene skulle være anbragt for at gøre grin med senere tiders arkæologer.

Lerkarrene viste sig at være fra middelalderen. Men hvorfor var de sat ned i Langdyssen? Var de et offer til Langdosmanden? Ifølge gammel overlevering skulle der i Langdyssen være begravet en mægtig kæmpe, Langdosmanden, og vi ved, at børnene påskedag ofrede en knappenål til ham. Nålene blev nedkastet i vestenden af højen i en fordybning, der gerne stod fyldt med vand og mudder. Skikken med at ofre nåle har holdt sig helt op til omkring århundredskiftet og har vel til sidst været lige så meget leg som alvor.

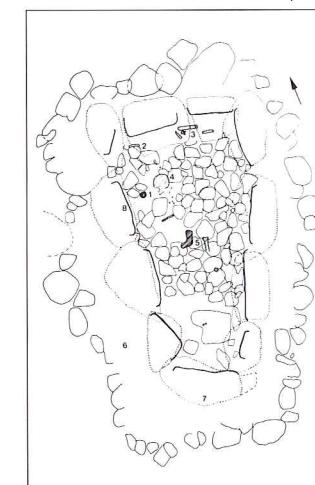
Olfert Voss opfatter lerkarrene som forløbere for knappenålene. Efter udgravningen af gravkammeret - måske allerede i 1100-tallet - har man måttet formilde Langdosmanden og har ofret karrene, sikkert med mad og drikke. Langdyssen er med andre ord i mere end én forstand en kæmpehøj.

Vi åbner „dyssen“

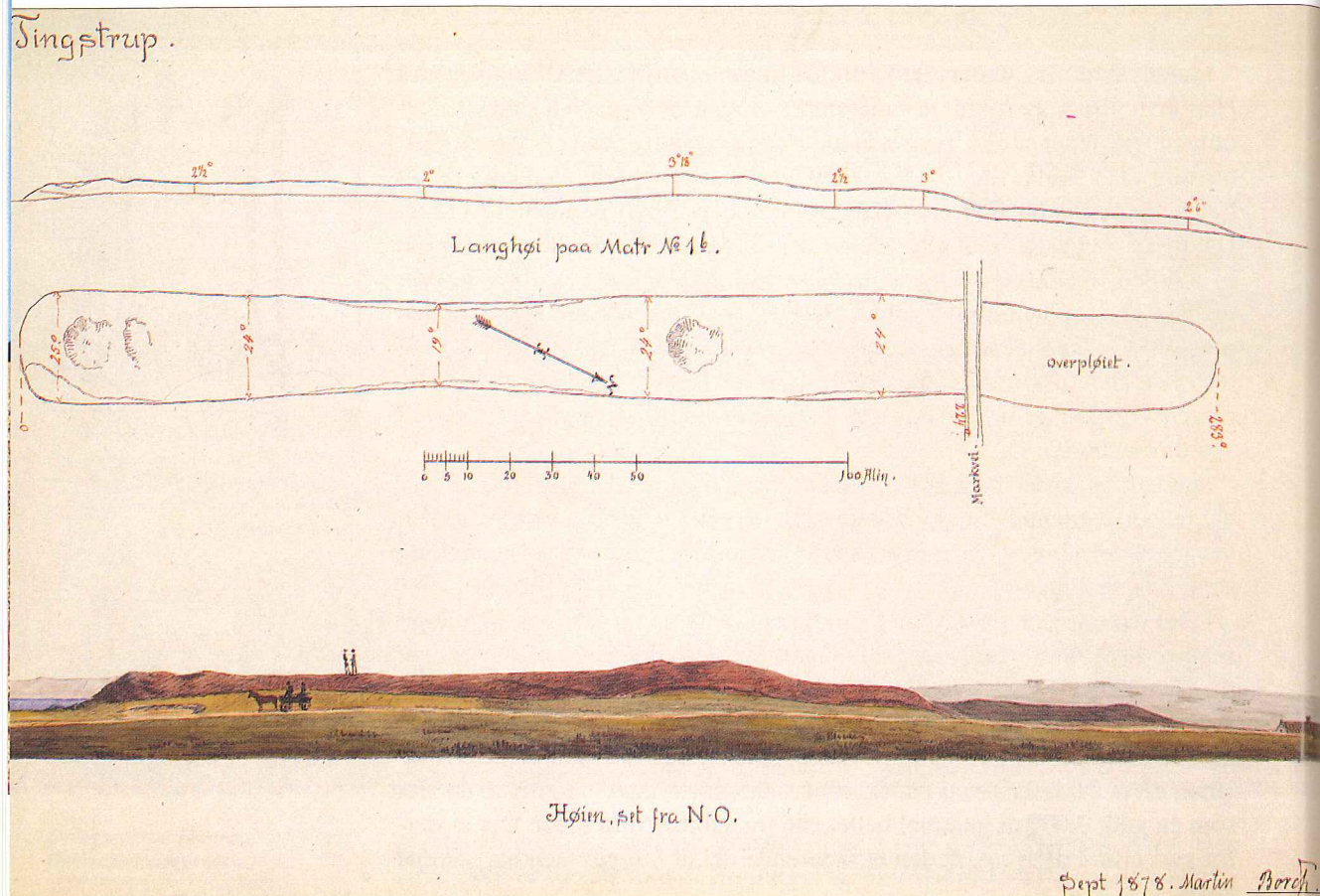
Hvis man kunne kigge ind i den eksisterende langdysse, ville man ud over

Brudstykke af den bøjlenål, som man fandt i Langdyssen ved udgravningen i 1960. Tegning af Hanne Jermin. Til venstre en rekonstruktion.

Stenkisten på Højvang, hvor der blev fundet en kølle, lerkar og menneskeknogler. Tegning: Margrethe K. Larsen.

Tegning af Langdysse. Martin Borch, 1878.

Langdosmanden sikkert kunne se en række stenkister i lighed med den udgravede. I flere generationer har bønderne i ældre bronzealder gravsat deres stormænd i højen, der er blevet længere og længere. Ud over bøjlenåle kan gravene indeholde bronzesværd og rageknive. Hvis der er kvindegrave, er der selvfølgelig også smykker. I yngre bronzealder begyndte man at brænde de døde og gravsætte asken i en urne - for eksempel i en eksisterende høj. Sådanne urner vil der også være mulighed for at finde.

Uanset Langdysse's hemmelighedsfulde indhold så er den endnu et bevis på, at „Thisted-næsset“ mellem de to små fjorde har været beboet allerede i oldtiden. Det bliver også understreget af, at der i nærheden er fundet overpløjede rester af mindst fem gravhøje, hvor der bl.a. er fundet et lille lerkar med brændte ben samt en arming af bronze. Alle gravhøje har altså ikke haft lige let ved at begå sig. Tænk engang, der har været mange, mange flere! Sådant er det også gået med træerne. I jægerstenalderen stod de krone ved krone som i en urskov, men allerede i bondestenalderen blev det efterhånden et mere åbent skovlandskab, som i bronzealderen blev forvandlet til et frit kulturlandskab med spredte træer. For Langdosmanden var det selvfølgelig en fordel, at han kunne nyde udsigten ud over fjorden.

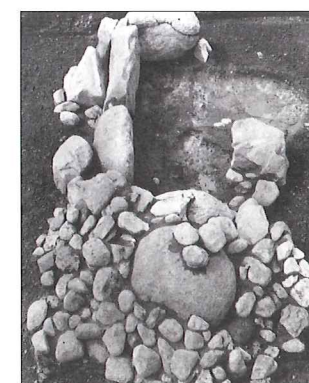
Langdysse har i sit tre tusindårige liv oplevet så meget, at den hvert efterår blegner af benovelse. Den har måske set bronzealderpiggen fra Thorsted med en gylden bælteplade på maven og set teutonernes afrejse med

hestevrinsk og kommandoråb. Den kan have oplevet Svend Tveskæg samle folk til et vikingetog og Knud den Hellige på flugt fra forfølgere. Den har lagt mærke til en stenhugger på vej til et kirkebyggeri og Ebbe Skammelsen ridende på så mange vilde stier.

Alt fra legende børn til svenske og tyske krigsmænd har Langdysse oplevet, men ikke uden at blive mærket af det. Et af de seneste mærker kom omkring 1930 i form af et byggeri. Dengang lå en del huse og haver tæt op til højens sydside, og ejeren af den østligste grund udvidede sit hus med en sidebygning, hvis bagside skar sig ind i højen. I 1934 bad Nationalmuseet politiet om at undersøge sagen, der halvandet år senere endte med et forlig, hvor ejeren tilbød at rykke huset tilbage i skellinien.

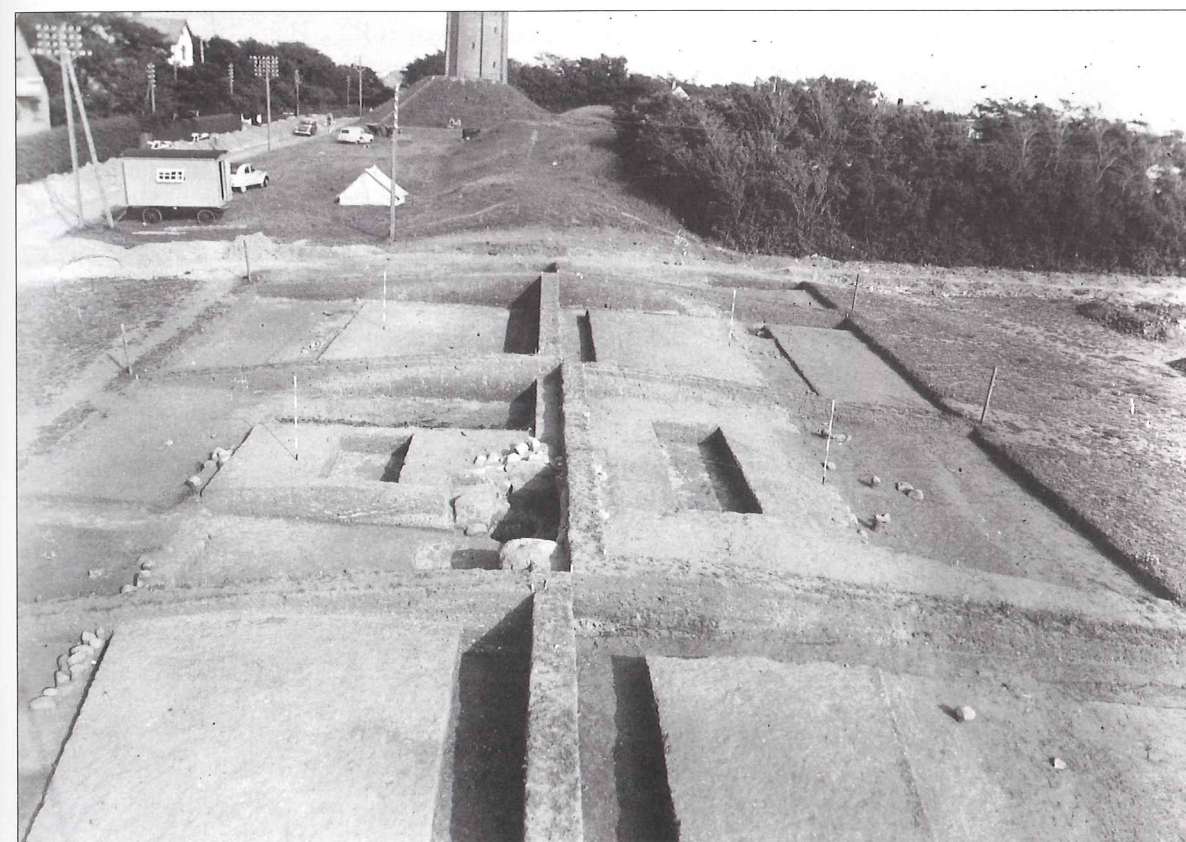
Et par år senere, i 1938-39, fik Langdysse sit eget vagttårn i form af det nuværende vandtårn. Som Nationalmuseets repræsentant var Johannes Brøndsted ikke glad for placeringen, men som han skrev til museet i Thisted: „På den anden side er jeg af den mening, at man ikke mere end strengt nødvendigt må lægge sig i vejen for det praktiske livs behov.“ At der i forvejen lå en stor vandbeholder, gjorde sikkert også afgørelsen nemmere.

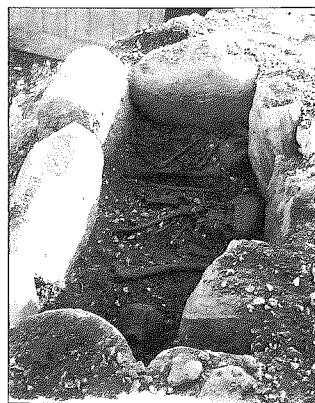
I dag er vandtårnet blevet Thisted's vartegn - hver tid har sine monumenter - og selv om det ikke har nogen praktisk betydning, ville folk sikkert protestere, hvis det skulle nedrives. Og egentlig er det jo ganske flot, at der hver nat kastes lys over Thisted's forhistorie. Men vi må ikke lade os blæn-

Langdysse, gravkammeret set fra sydøst. Foto: Thisted Museum

Langdysse under udgravning set fra nordvest. Foto: Thisted Museum.

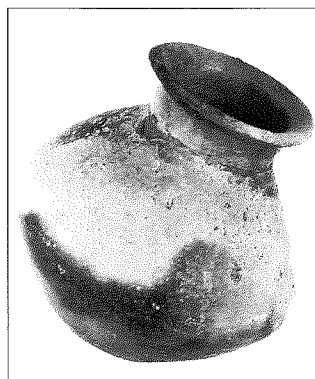
Knoglerester fundet i jernaldergrav i Simon Kristensens grusgrav i Dragsbæk, 1910.

de af lyset, så vi ikke ser Langdyssens storhed. Den er og bliver et af Danmarks mest storslåede oldtidsminder. Som et smykke pryder den byens mest fremragende punkt.

Et drømmefund

I omegnen af Langdyssen er der også fundet spor af bronzealdergrave, bl.a. på Vestre Kirkegård. Længere væk, i området mellem Dragsbækvej og jernbanelinien, blev der i 1920 fundet en grav under lidt usædvanlige omstændigheder. Murer Reenberg havde om natten drømt, at der fandtes en grav et sted på hans jord. Næste formiddag gravede han på stedet og fandt graven i en alens dybde.

Da museumsleder P. L. Hald blev tilkaldt, kunne han konstatere, at der var tale om en lille stensat grav. Den viste sig at indeholde en bunke brændte ben og en bronzeknap, der daterede graven til begyndelsen af yngre bronzealder.

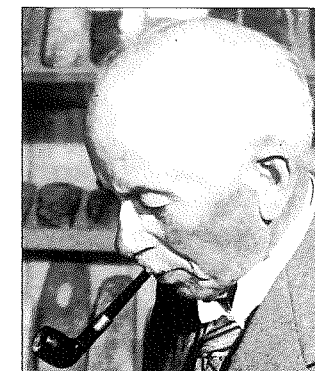

Lerkar fra ældre romersk jernalder (0-175 e. Kr.) fundet ved Vestergade 53.

Jernaldergrave

Når det gælder oldtidens mennesker, så har deres grave været mere bestandige end deres navne. Når det gælder vores viden om oldtiden, så er det derimod svært at komme uden om navnet P. L. Hald. Utrættelig var hans indsats, når det drejede sig om at grave i egnens fortid - såvel i mulden som i de skriftlige kilder. Han lagde grundstenen til Thisted og Thy's historiskrivning. I 1910 skrev P. L. Hald sin 6. udgravningsrapport efter undersøgelse af en grav fra romersk jernalder, altså de første fire århundreder efter Kristi fødsel. Vi kan slå fast, at Thisted-området også i jernalderen var et udmærket sted at leve - og dø. Placeringen af graven i det lave område ved Dragsbæk beviser desuden, at stenalderens åbne fjordarme nu havde sit på det tørre. Rapporten var foruden den skriftlige beretning forsynet med tre tegninger og to fotografier. Den giver et godt billede af hans grundighed og arbejdsbetingelser. Disse arbejdsvilkår for datidens arkæologi fremgår indirekte af udgravningsrapporten, der indledes med at fortælle, hvordan fundet blev gjort. En sagfører og en købmand var på deres daglige morgentur blevet opmærksomme på, at en arbejdsmand var stødt på et skelet under grusgravning i Dragsbæk. Herefter skriver P. L. Hald:

Jeg tog da straks derned og fandt, at den borttagne sten havde dækket det sydøstlige hjørne af en stensat grav. Arbejdsmanden lovede mig at lade graven stå urørt til om eftermiddagen, men kunde ikke give mig løfte om, at den kunde henstå længere, da han netop på dette sted harpede grus. Herr overretssagfører Billeskov-Jansen, medlem af museets bestyrelse, påbegyndte udgravningen, da jeg var forhindret til kl. 4. Han påbegyndte arbejdet kl. 1 efter villig tilladelse af gårdejer Simon Kristensen, og da jeg kom til stede ca. kl. 4, var graven afdækket. Graven lå i retning sydvest-nordøst 48 cm under jordoverfladen. Den dækkedes af 2 større sten, og mellemrummene mellem disse udfyldtes af større og mindre sten. Ved gravens sydlige og vestlige hjørne henlå et lerkar (med øre) med bunden udad.

Peder Laurits Hald ledede Thisted Museum i over et halvt århundrede. Han blev født 1872 i et lærerhjem i den lille by Horsens øst for Nørresundby. Efter lærereksamen på Ranum Seminarium i 1896 var han fire år ved seminariets øvelsesskole og kom derefter til Thisted Borger-skole. Fra 1921 og indtil sin afsked i 1940 var han leder af Østre skole på Munkevej (med titel af viceinspektør).

Som et led i museumsarbejdet var P. L. Hald en aktiv redaktør af Historisk Årbog. Hans største arbejde var årbogen „Af Thisted Købstads Historie“, der udkom i 1924 i anledning af byens 400 års købstadsjubilæum. I 1903 blev han udpeget til at opbygge et museum i byen, og to år senere kunne det åbne sin første beskedne udstilling i kælderen på Teknisk Skole i Kristen Koldsgade. Han fortsatte som leder af museet indtil sin død i 1958.

I graven var der spor efter to begravelser. Da graven blev benyttet anden gang, blev skelettet efter den første begravelse samlet i den ene ende. De enkelte dele i graven beskrives grundigt, og et af kranierne blev undersøgt af en læge, mens rustede jernrester blev undersøgt af Nationalmuseet. Mens arkæologien endnu var fremtidsmusik i mange lande, blev der altså i Thisted foretaget udgravninger af stor faglig kvalitet.

Skal man sætte adresse på oldtiden i Thisted, må det blive Vestergade 53. Her blev i november 1934 med to dages mellemrum fundet to grave fra romersk jernalder. I skrivende stund er der møntvaskeri på matriklen, og tidligere har der været slagterforretning. Stedet var i 1934 ejet af baneformand Knud Knudsen, der måtte lade det gamle hjørnehus nedrive af hensyn til en udvidelse af den lille, nu navnløse sidevej, som dengang hed Reberbanevej.

Under udgravningen til en kælder under det nye hus var man stødt på et stensat gravkammer. Som vi har set før, var det Billeskov Jansen, der måtte rykke ud med graveudstyr. Foruden rester af skelettet og to forstenede søpindsvin, indeholdt graven et kar og en karaffel af ler. En politibetjent var behjælpelig med undersøgelserne, så overretssagføreren havde kræfter til bagefter at holde en lille tale til de 100 interesserede, der havde fulgt arbejdet. Da P. L. Hald ankom kl. 12, var hele graven kørt væk. Det var ikke alt, der gik langsommere i gamle dage!

To dage senere blev der konstateret rester af endnu en grav, der indeholdt knoglerester og bunden af et lerkar. Da lerkarret fra den første grav blev gjort rent, kunne udgraveren konstatere, at det var „et knagende godt kar“. Allerede for to tusinde år siden kunne der med andre ord laves kvalitetsprodukter i Thisted.

Kapitel 2

Bydannelse og kirkebyggeri**Middelalderen**

At Thisted's navn engang blev ristet med magiske runer, er hævet over enhver tvivl. Men guderne tog de fleste runer med sig i tidens Ragnarok. Tor holdt dog sin hånd over en enkelt runesten, fordi den var rejst over navnebroderen Tor Amdisen.

At de første kristne gravsten var forsynet med runer, generede ikke de gamle guder. De var vidtfavnende, og det var før, der var noget, der hed copyright. Tor Amdisen var altså en kristen mand, og det kunne han nok for en stor del takke præsten Thøger for. Denne hellige mand var Thy's første apostel, og han byggede egnens første kirke ved den Vestre Vig i Limfjorden. Det var kun en såre beskeden træhytte - kristenhedens første arbejdsskur om man så må sige. Men Hvide Krist var ikke stor i slaget. Hans slagmark var af åndelige dimensioner. Og ånd kræver ikke mursten, noget man senere ofte glemte.

Tor Amdisen var med andre runer den første Thistedbo, der vovede springet ud af historiens anonymitet. Og han står ret alene. Hans efterkommere valgte i lang tid at forblive navnløse. Mens man i den tidlige middelalder byggede kloster i Vestervig og havde samtidens øjne rettet mod sig, udfoldede livet i Thisted sig mere beskæmt og anonymt. En lille trækirke på skråningen ned mod ladepladsen var det dog blevet til. Omkring år 1200 var kirken mørnet, og tiden var inde til at bygge en rigtig stenkirke, ikke imponerende som i Vestervig, men dog et solidt kristenhus.

I Thisted var den mørke middelalder mørk i den forstand, at oplysninger om byen kun lyser lidt op i arkiverne. Ellers er der ingen grund til at male tiden sort. Det var i denne pubertetstid, at Thisted udviklede sig til en rigtig by - meget lille ganske vist, men dog en by med rigtige penge og saltede sild.

Borgere og handelsfolk passede godt på deres sparsomme mønter, når de mødtes på torvet og algaden. Kun få blev tabt til eftertidens metalsøgere, der i tilgift er blevet voldsomt generet i arbejdet af byens stabile beliggenhed. Faktisk er det overhovedet ikke umagen værd at lede. Middelalderens Thisted er gravet væk eller ligger godt gemt under asfalt og murværk.

Den første stenkirke

Det sikreste bevis på bosætning i Thisted i middelalderen er kirken - eller rettere dens forgænger. I den nuværende kirke findes der en del billedkvadre, som man hele tiden har henregnet til en tidligere romansk kirke. Men ved

restaureringen af den nuværende kirke i 1976-77 fandt man rester af sylden fra den gamle kirke. Der har været tale om en kirke med en samlet længde på ca. 30 m og en bredde på godt 9 m. Mod vest har der været en såkaldt vestforlængelse eller et tårn.

Størrelsen kan sammenlignes med Thorsted kirke, der dog nok er lidt lavere og uden tårn. Hvis der har været et tårn, har tagrygningen vendt på tværs af skibet som f. eks. ved Vust kirke. Der er ikke fundet spor af en trækirke. Det har imidlertid været almindeligt først at bygge en trækirke, og Thisted har sikkert også haft sin stavkirke.

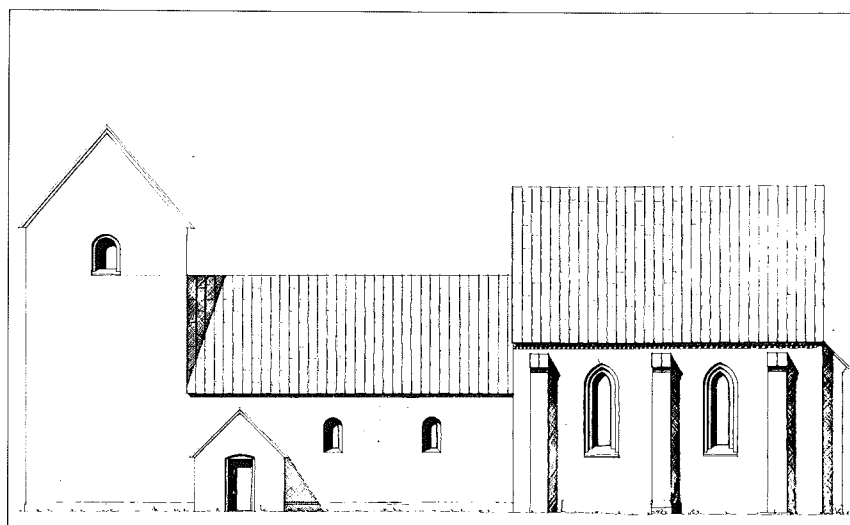
En gådefuld grif

De arkæologiske fund fra Thisted's middelalder er mildest talt ikke overvældende. Men heldigvis er der dukket en grif op, som sætter lidt liv i perioden. En grif er et fuglelignende fabeldyr - i dette tilfælde med et menneskehoved. Den sidder i et lille, rundt, forgyldt bronzesmykke, der af Nationalmuseet beskrives som et unikt, antageligt sydeuropæisk arbejde fra 1000- eller 1100-årene. Stykket har enten været syet eller nittet på et underlag - måske et lille træskrin?

I nutidig sammenhæng er det særprægede fund med til at nitte den byhistoriske kæde sammen, så vi med en vis ret kan påstå, at den strækker sig ubrudt tilbage til bondestenalderen. Middelaldersmykket er fundet i baghaven til Solhøjvej 29, men har ligget som souvenir hos familien i en del år. Heldigvis blev det indleveret på museet i 1992 og er nu erklæret for dødfø af Nationalmuseet.

Foto af grif: Nationalmuseet.

Rekonstruktion af den gamle romanske kirke. Arkitekt Poul Hansen.

Murene var fundamenteret på en måde, der indtil nu ikke er konstateret andre steder. De er bygget på en fjordskrænt, der består af tæt kalk under et tyndt muldlag. Syldgrøfterne kunne derfor skæres ned i kalken i en bredde af 110 cm og en dybde på 125 cm. Med flintsten fra stranden murede man derefter i kalkmørtel skifte på skifte, indtil man kom op til muldlaget. Så afsluttede man syldkonstruktionen med tre skifter af limsten. Muligvis har indermuren også været af limsten, mens ydermuren var af granitkvadre og murkernen af flint.

Den romanske kirke hørte til de mindste i Thy, men dog til den tredjedel, der var fuldt udviklet med apsis, kor og skib. De bevarede billedsten tyder desuden på, at kirken har været bygget ret sent, måske først i begyndelsen af 1200-tallet, mens de større kirker på egnen blev bygget i århundredet før. Den beskedne kirke i Thisted må tages som et tegn på, at Thisted i 1200-tallet var et beskedent landsbysogn, der ikke havde brug for en stor kirke som i de mere betydningsfulde sogne i Hillerslev og Sjørring.

Set med nutidens øjne er en lille romansk landsbykirke måske ikke noget særligt. Men i middelalderens Thisted var det et imponerende stenhus. Det var det synlige bevis på, at Hvide Krist havde sejret over de gamle guder. Kirken har selvfølgelig været brugt til messe, men den var også et kraftcenter i mere verdslig forstand - en servicebutik ville man måske sige i dag. Opførelsen af en sådan kirke har i mere eller mindre grad involveret hele samfundet i flere år. Det har kostet store anstrengelser - og en bygmester.

Kvadersten i østmuren. Ca. 1200. Stammer fra byens første kirke. Nationalmuseet 1908.

Indvielse

Da bygmesteren var færdig med kirken i Thisted, kom biskoppen fra Børglum og foretog indvielsen. Som det var skik, skulle djævelen først drives ud, før bygningen kunne bruges til kirkelige handlinger.

Biskoppen blandede det hellige vievand af salt og vand under et teldug uden for kirken. Han stænkede det derefter på murene, da han sammen med præsteskræppen gik i procession med tændte lys tre gange rundt om kirken. De to første gange forblev døren lukket, da han med sin bispestav bankede på døren mod syd og messende forlangte at få den åbnet. Først tredje gang gav djævelen op og forsvandt ud af norddøren.

Herefter kunne kirkerummet tages i besiddelse, og de tolv indvielseskors på murene blev særskilt oversmurt med vievand og hellig olie. Det store stenalterbord var dog det vigtigste. Efter mange ceremonier murede biskoppen en lille blyæske med relikvier ned i den huggede fordybning i alteret. Der kunne nu holdes gudstjeneste, ligesom de første kristne havde holdt gudstjenester ved helgengrave i Roms katakomber. Med sine hellige relikvier var alteret i Thisted kirke nu at sammenligne med en helgengrav.

Indretningen

Da de første kirkegængere kom ind i den vestlige del af kirken, var døbefonten det første, de fik øje på. For katolikker var det vigtigt, at de små, nyfødte hedninge straks blev kristnet, når de kom ind i kirken. Fonten var måske bemalet og hævet et par trin over gulvet, der nok har bestået af flækker af limsten. Selv om lyset fra de højtiddende, små vinduer har været sparsomt, er øjet sikkert faldet på krucifikset, der har siddet højt i triumfbuen ved indgangen til koret. Under krucifikset var der et korgitter, der forhindrede menigmand i at vade ind til det hellige alter, der i al beskedenhed stod med lys og apsisvindue bagved.

Eftersom der ikke skulle holdes nogen prædiken, var der selvfølgelig ingen prædikestol i skibet. Der er heller ikke fundet spor af murede vægbænke, men derfor kan de godt have været der. Loftet har været bjælkeloft med brædder, og væggene har sandsynligvis stået i rå limstenskvadre, der måske er blevet kalket på et tidligt tidspunkt. Ved hver side af korbuen har der været sidealtre. Det var sædvane, at sidealteret mod nord var rejst for Jomfru Maria, mens det sydlige alter var rejst for kirkens værnehelgen. Da Jomfru Maria sandsynligvis også var kirkens værnehelgen, kan alteret mod syd have været viet til en anden helgen.

Gravsten

Uden for kirken var der gravsten. Hvis vi går ud fra, at der var en trækirke før, så havde kirkegården allerede været i brug i mange år. Det blev i middelalderen skik at anbringe en liggende sten over graven. Den var ofte prydet med et kors og en indskrift i latinske bogstaver eller i runer, som vikingerne ikke havde patent på. Tre af disse gravsten er bevaret, og der er altså mulighed for, at de har oplevet tre kirker.

De tre gravsten er nu anbragt i og ved kirketårnets sydmur. Den største har

Romansk ligsten i kirketårnets sydmur. Stenen er antagelig fra det 12. århundrede. Fundet 1907 ved gæstgiver Jens Hauges ejendom, Nørregade 1, hvor den gennem mange år havde ligget som trappesten ud mod gaden. Stenen havde tidligere været på den gl. kirkegård øst for kirken og blev kaldt for "Bispens Sten". Formentlig er den blevet kastet til side, da rådhuset i 1853 blev opført på kirkegårdens grund og er derefter havnet i Nørregade.

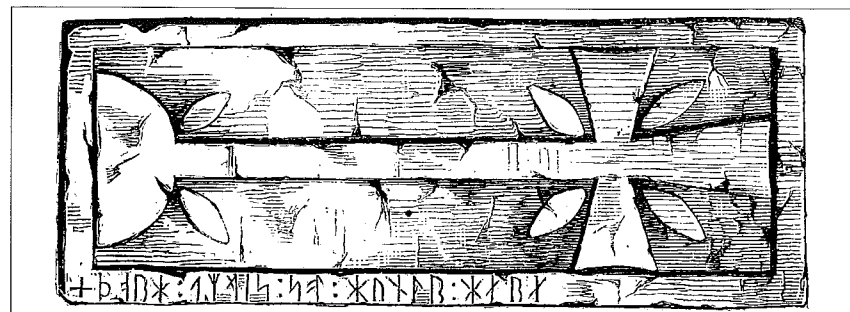

"En vestjysk Fader med sin søn, 5/2 1908", står der skrevet på dette fotografi af sagfører Billeskov Jansen. Sønnen, Frederik Julius, blev senere kendt som litteraturprofessor.

form som en træstamme og ligger langs med muren, mens de to andre på forskellige tidspunkter er indsat i selve muren. Én af dem er meget slidt i den ene side, fordi den i mange år lå som trappesten ved gæstgivergården „Rosenborg“, Nørregade 1. Gravstenen blev sikkert flyttet i forbindelse med rådhusbyggeriet i midten af 1800-tallet.

Da overretssagfører Billeskov Jansen genopdagede stenen i 1907, snakkede han med en ældre dame, der kunne huske, at hun sammen med andre skolebørn stak knappenåle ned ved siden af stenen for at formilde - ikke guderne, men de strenge lærere! Jo, Thisted har gennem årene været udsat for mange nålestik. Stenen blev dengang kaldt „Bispens Sten“ og lå et stykke øst for koret.

Den tredje og sidste gravsten er forsynet med runer i et bånd langs kanten. Selv om runerne er tydelige, er der et par usædvanlige tegn, der i midten af forrige århundrede gav tolkningsproblemer. Man troede, at stenen havde ligget over en smuk piges grav, idet man tolkede indskriften således: „Thora, Thy's sol, hviler her“. Den rette læsning afslører imidlertid en ganske jævn og almindelig, kristelig indskrift:

Thord Amdis søn hviler her

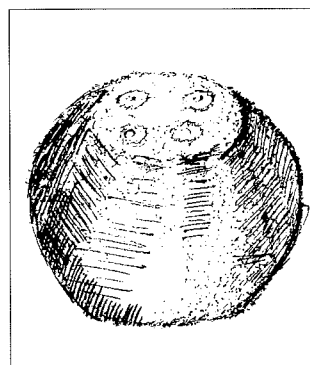
Rent tidsmæssigt kunne Thor godt være bygherre til Thistedes første stenkirke. Med et sådant gravminde har han uden tvivl været en mand af betydning i landsbysamfundet. Under alle omstændigheder er han, og dermed også hans far, de første kendte navne i Thistedes folkeregister.

Ladeplads

Når vi har konstateret, at Thisted har rødder langt tilbage i oldtiden, så er der ikke tale om en solid pælerod, der på samme sted har været i stadig vækst. Der er tale om en mere pisten travlerod, der har hentet næring forskellige steder i området. Men liv har der været.

Som by betragtet startede Thisted sikkert som losseplads. Ikke i den moderne betydning af ordet, men som losse- og ladeplads for skibene. Og med øget handel og skibsfart fulgte også flere kræmmere og håndværkere. Endnu engang var naturforholdene afgørende for Thistedes skæbne.

Da Thisted dukkede op i de skriftlige kilder i sidste halvdel af 1300-tallet, benævnes den kun som en landsby. I øvrigt stavede man navnet ander-

Vægtlod er af bronze. Det 207 gram tunge lod blev fundet ved kloakarbejde på Store Torv i 1915. Tegning: Margrethe Larsen.

ledes dengang, som Tistedhæ og Tystath. Den sidste stavemåde må dog ikke forlede os til at tro, at navnets oprindelse kommer af navnet Thy.

I 1400-tallet udviklede Thisted sig til, hvad man dengang ville kalde en lille handelsby. Det er sikkert begyndt med en enkelt hovedgade fra ladepladsen op til torvet ved kirken. Med lidt god vilje kan man se Thistedes udvikling til handelsby afspejlet i et par arkæologiske fund, om ikke andet så rent symbolsk. Når der nu kun er registreret to jordfund fra Thisted fra 14-1500-tallet, så er det da påfaldende, at der netop er fundet en mønt og et vægtlod. Mønten er af sølv og menes at være fra 1400-tallet. Den er fundet i den samme have på Solhøjvej som den tidligere omtalte grif. Vægtloddet er af bronze og er måske lidt yngre end sølvmønten. Det 207 gram tunge lod blev fundet ved kloakarbejde på Store Torv i 1915 umiddelbart foran kongestatuen, der dog dengang stod længere inde på torvet.

Købstaden - en ny samfundsorden

Thistedes udvikling skal selvfølgelig ses som et led i det danske samfundsmønster. Da Thistedes navn dukkede op i 1300-tallet, var der også en ny samfundsorden på vej i Danmark. Landet var ramt af en økonomisk krise, folk døde af pest, og skatterne steg. Det var svært at være selvejerbonde, og mange endte som fæstebønder.

Jorden blev derfor delt mellem fæstegårde og hovedgårde, der var ejet af højadelige og gejstlige. Dermed var grundlaget skabt for et stændersamfund bestående af fire stænder samt en kongemagt. Gejstligheden og adelen ejede hovedparten af jorden, og bønderne dyrkede den. Dertil kom den fremvoksende borgerstand i byerne.

Borgerstanden var vokset op sammen med byerne med handel som det bærende erhverv. Men konkurrencen var hård fra de tyske handelsbyer. For at gavne de danske byer - og dermed skabe øgede skatteindtægter til staten - udstedte kongen derfor en række handelsprivilegier, der gav købstæderne en monopolstilling.

Begrebet købstad dukkede op i Danmark i 1200-tallet, da kongen i visse byer stadfæstede love om styreform, retsvæsen, handel og håndværk. I Jylland var Ribe således den første rigtige købstad, men det var dog først i 1300-tallet, at Valdemar Atterdag begyndte en egentlig købstadslovgivning, der kulminerede under Christian den Anden i begyndelsen af 1500-tallet. I denne periode fastlagde man for lange tider frem købstædernes eneret på handel og håndværk samt indbyggernes opdeling i erhvervsgrupper.

Thisted var ikke så udviklet, at byen nåede at få købstadsprivilegier, inden der opstod store spændinger imellem stænderne indbyrdes og deres forhold til kongemagten. Først med reformationen i 1536 var der skabt en afgørelse, der samtidig betød et farvel til middelalderen. I overgangsperioden måtte Thisted imidlertid kæmpe for sine rettigheder.

Kapitel 3

En købstad i svøb

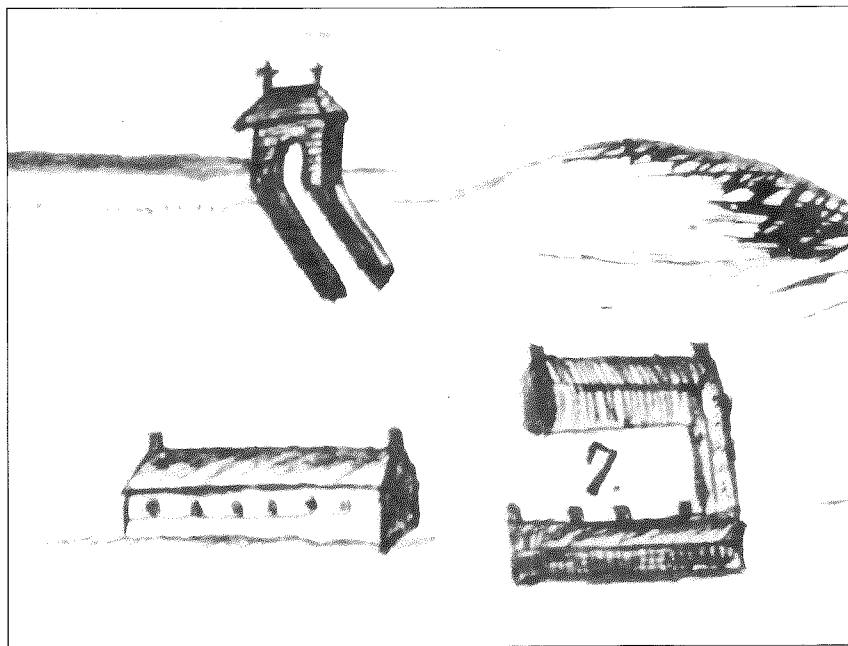
Kampen for handelsprivilegier

Thisted blev konfirmeret lidt før reformationen i 1536. Da trådte byen ind i købstædernes rækker og fik eneret på handel i området. Men det var ikke en konfirmationsforberedelse uden problemer. Den katolske kirke havde bredt sine grådige arme ud over land og rige og havde også jordbesiddelser i Thisted.

Men ak, der blev gjort forsøg på at flytte konfirmationen, ja måske aflyse den. Skulle biskoppens forvoksede landsby uden videre have eneret på al handel? Nej, mente kongens forlængede arm, lensmanden. Han sørgede for, at nogle bygninger blev flyttet til Hovsør, her kunne købstaden lige så vel ligge! Dermed var den politiske magtkamp mellem kirken og kongen indledt.

Selv om folk i Thisted nok ikke ligefrem elskede deres biskop, var de enige med ham i én ting: Thisted var købstaden! Så da Skipper Klement gjorde oprør, benyttede de gæve Thistedboer lejligheden til at give lensmanden en lærestreg. De nedbrændte gården Lyngholm, som tilhørte hans svigerfar.

Da biskopperne blev sat i spjældet i reformationsåret 1536, beslaglagde kongen kirkens jordiske gods og lod naturligt nok den største by beholde sine rettigheder.

Thisted bispegård således som den ser ud omkring 1670 på et udsnit af Resens atlas.

Under bispens beskyttelse

Thisted var en by eller ladeplads, der talte med en vis vægt allerede i 1400-tallet. I 1454 fik biskop Jep Friis birkeret over byen, hvilket vil sige, at byen blev en selvstændig retskreds og ikke en del af herredet. Det er så afgørende et særkende for en købstad, at historikeren Johan Hvidtfeldt henregner byens alder som købstad fra dette år.

Et halvhundredre år senere er der imidlertid ret sikkert bevis på, at byen var købstad, idet der i 1507 optrådte to „købstadmænd“ fra Thisted under en retssag på Læsø. Byen kan således have fået købstadsrettigheder under kong Hans i slutningen af 1400-tallet eller i begyndelsen af 1500-tallet.

Men thyboer kan som bekendt godt lide at være på den sikre side. Da man fejrede Thisted 400 og 450 års jubilæer, regnede man byens alder som købstad fra 1524, da købstadsrettighederne blev bekræftet af Frederik den Første. Denne officielle dåbsattest var dog snarere et konfirmationsbevis, eftersom det var en bekræftelse på noget allerede eksisterende. Kongens brev fra den 10. august 1524 lyder i al sin korthed således:

Anno 1524 St. Laurentii dag har kong Frederik den I. for biskop Stygge Krumpens skyld undt og tilladt, „at hans og Børglum bispedømmes undersætter, borgmestre, rådmænd og menige borgere i Børglum bispedømmes købstad Thisted må og skal indtil evig tid nyde, bruge og beholde fri købstadsret og byfred, sejlads, handel og købmandsskab og alle andre herligheder, privilegier og friheder, ingen i nogen måde undtaget, således som Vore og Kronens undersætter, borgmestre, rådmænd og borgere i Vor købstad Viborg har og i alle måder nyder og bruger“.

Thisted fik samme status som Viborg, der havde fået stadfæstet sine købstadsrettigheder i 1505. Det var altså ikke noget særligt for Thisted, at der måtte flere kongelige breve til for at håndhæve byens rettigheder. Til Viborg skrev kong Hans, at ingen måtte handle på byens torve uden at betale skat til byen som andre borgere i byen. Ingen købmand måtte købe eller sælge i en afstand af fire mil fra byen, men „borger må købe og sælge med anden borger, som de fra Arild gjort haver“.

I stadfæstelsen fra 1524 omtales Thisted som Børglum bispedømmes købstad. Vi ved, at biskoppen i 1446 fik to „bol“ i byen, men da kan han allerede have haft besiddelser. Ved reformationen ejede han en større gård, Thisted Bisgård, der lå i forlængelse af den nuværende Plantagevej. Gadenavnet Bisgårdsgade minder i dag om retningen.

Stygge Krumpen

At Thisted måtte have bekræftet sine rettigheder flere gange, vidner om de diffuse magtforhold i perioden under den katolske kirkes forfald. Da stadfæstelsen i 1524 blev givet for biskop Stygge Krumpens skyld, må hans magt have været afgørende i kampen for fastholdelsen af Thisted 400 købstadsrettigheder. Det var med andre ord en myndig og magtfuld biskop, der stod bag Thisted i 1520'erne. På lignende vis sørgede han for en anden af

Biskop Stygge Krumpen, der er knyttet tæt til Thistedes historie i begyndelsen af 1500-tallet. Relief på gravsten.

sine stiftsbyer, nemlig Sæby. De to byer har da også samme katolskprægede byvåben i form af jomfru Maria med barn.

Biskop Stygge Krumpen havde efterfulgt sin morbror, Niels Stygge Rosenkrantz, som biskop. Selv om navnene i dag kan lyde lidt fremmedartede, så var det almindelige slægtsnavne dengang. Mere eller mindre frivilligt overlod Niels Stygge i 1519 styret til sin 34-årige søstersøn, Stygge Krumpen. Faktisk var det Chr. den Anden, der sørgede for at få én af sine egne folk indsat i det magtfulde embede.

Senere tiders historieskrivning har været tilbøjelig til at slå Stygge Krumpen i hartkorn med morbroderen, der var kendt for sin kostbare levevis og tvivlsomme moral. Grunden var, at Stygge Krumpen levede sammen med Elisabeth Gyldenstjerne, der oven i købet var gift. Det var selvfølgelig ikke så heldigt for en katolsk biskop, der skulle leve i cølibat. På den anden side var det ikke et ukendt fænomen. Elisabeth var da også tvunget ind i ægteskab med en meget ældre mand, som hun allerede fra fødslen var lovet hen til.

Under alle omstændigheder er der ingen tvivl om, at Stygge Krumpen havde større format end sin onkel. Han var efter datidens forhold en højtuddannet mand. Han havde fungeret som én af Christian den Andens adelige sekretærer, og hans bror, Otto Krumpen, ledede kongens hær i Sverige i det blodige år 1520. Sammen med Roskilde-bispen Joakim Rønnow var Stygge Krumpen den biskop, der stærkest modarbejdede kroningen af den lutherske Christian den Tredje. De var langt fra katolske fanatikere, men de kæmpede for at bevare biskoppernes magt. Det mislykkedes som bekendt, og de måtte derfor kuldsejle sammen med „moderkirken“.

Efter reformationen i 1536 delte Stygge Krumpen fængsel med Christian den Anden i Sønderborg, men blev løsladt i 1542 mod kaution og fik Asmild kloster ved Viborg resten af sit livs dage, d.v.s. indtil 1551.

Striden med Hovsør

Det var store ord, at Thisted i 1524 blev lovet evige rettigheder. Evigheden er et stort brød at slå op og er da heller ikke gængs sprogbrug i almindelige køgebøger. For Thistedes vedkommende skulle det også vise sig, at vendingen „indtil evig tid“ betød fire år. I et brev den 13. juli 1528 måtte kongen igen slå Thistedes rettigheder fast og bekendtgøre, at der ikke skulle bygges nogen ny købstad ved Hovsør.

Frederik den Første skrev endvidere, at Thistedes rettigheder var givet af ham selv og tidligere konger, og at de var givet til Stygge Krumpen og hans forgængere i Børglum. Brevet fra 1528 dokumenterer endnu engang, at stadfæstelsen fire år tidligere ikke var det første skridt på vejen til købstadsrettighederne.

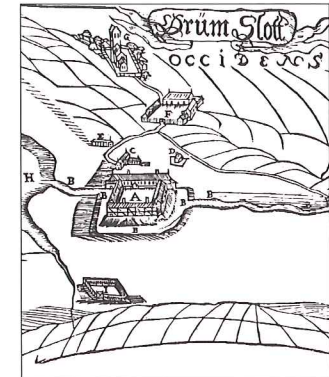
Men hvordan kom Hovsør ind i billedet som en trussel for den nye købstad? Svaret personificeres af Holger Rosenkrantz, der tilhørte én af tidens ældste og mest betydningsfulde adelsslægter. Faderen var rigsråd og døde før sin søns fødsel. Holger fik samme navn som sin far og blev opdraget ved hoffet, hvor moderen havde taget ophold. I 1524 fik han ridderslaget

og blev snart en rig mand. Han ejede herregården Boller ved Horsens og var gift med herremandens datter fra gården Lyngholm i Svankjær. Han blev efterhånden lensmand forskellige steder, og i 1531 overtog han Ørum len efter Niels Stygge. Ørum len bestod i 1568 af 396 gårde og huse spredt over hele Thy, så der var tale om en betydelig indtægtskilde.

Holger Rosenkrantz var kendt for sin modstand mod kirkens verdslige magt, og hans kamp mod Thistedes købstadsrettigheder skal ses i denne sammenhæng. Allerede inden Holger Rosenkrantz blev lensmand i Thy, ejede han nogle ejendomme ved Lønnerup fjord, måske erhvervet som medgift. Der var tale om otte mindre gårde i Hostrup lidt nord for Hovsør.

På et tidspunkt beordrede hr. Holger gårdene nedbrudt og lod 24 bygninger opføre ved Hovsør, samtidig med at jorden blev udskiftet i mindre dele. Formålet var, som det hed, at gøre „Hovsør til en købstad og Thisted til en landsby“. Stedet var velvalgt, idet sejldybden ved den lille bugt af Limfjorden gjorde det muligt for skibene at lægge til tæt ved land. Hovsør blev da også nævnt allerede i 1374 sammen med Thisted som et sted, hvor der skulle afskibes korn. Lensmandens tiltag må være sket i tiden lige op til 1528 og har været den direkte anledning til, at Stygge Krumpen måtte bede kongen om at bekræfte Thistedes købstadsrettigheder endnu engang.

Som så ofte i historien er der i dette tilfælde en sammenvævning af økonomiske og ideologiske interesser. For Holger Rosenkrantz var det selvfølgelig en økonomisk fordel at få råderet over en købstad, men han har sik-

Ørum slot gengivet efter Resens atlas.

Hovsør i 1994. Bugten udgør stadig en naturlig havn til forankrede skibe. Foto: Henrik Bolt-Jørgensen.

kert også haft det godt med at kunne rette et slag mod biskoppen. Selv om det i dag kan synes som et slag i luften, så var det bestemt ikke et vildskud. Dengang var det realpolitik, og der skulle gå 17 år, før magtkampen var endelig afgjort.

Jep Lauridsen er én af dem, der træder frem af kilderne som Hovsørs forkæmpere. I 1532 kom han hjem fra et kongeligt tingmøde i Odense og meddelte, at flere små købstæder skulle nedlægges, og at borgerne i Thisted fremover skulle tjene til føden „med deres plovs avl“. Han påstod endvidere, at kongen havde givet ham privilegium på købmandshandel i Hovsør.

Selv om Jep Lauridsen senere ved retten blev beskyldt for at fare med „falske tidender“, så var der måske en kerne af sandhed i påstanden. Samme år fik rigshovmester Mogens Gøye nemlig kongen til at give borgerne i Hovsør skatte- og toldfrihed i fem år, fordi de var ved at bygge på stedet. Det var en hjælp, der var til at forstå, og flere borgere fra Thisted belavede sig da også på at bygge i Hovsør. Bag rigshovmesterens gunst stod selvfølgelig Holger Rosenkrantz; de to var kampfæller i striden mod kirkemagten.

Jep Lauridsens påstand om, at Thisted skulle nedlægges som købstad, var der tilsyneladende ingen hold i. Stygge Krumpen reagerede da også på byggeriet i Hovsør med en stævning for kongen og rigsrådet. Men snart fik man andet at tænke på. Året efter, i 1533, døde kongen, og Danmark blev kastet ud i borgerkrigsliksom tilstande.

Grevens Fejde

Frederik den Første blev aldrig nogen populær konge. Tilbagetrukket på Gottorp slot regerede han i ti år Danmark under pres fra katolske biskopper, lutherske adelsmænd og tilhængere af den afsatte brodersøn Chr. den Anden. Set i det perspektiv var det ganske godt klarer at holde fred i landet.

Efter kongens død kunne det magtfulde rigsråd enes om ikke foreløbig at udnævne nogen ny konge. Danmark blev en slags „adelsrepublik“, hvor de syv bisper skulle sørge for at opretholde ro og orden i hvert stift. Men det var lettere sagt end gjort. De hårdt plagede bønder gjorde oprør mod gods-ejervældet, og sammen med byboerne krævede de protestantismen gennemført og Christian den Anden genindsat som konge. Oprøret blev støttet af den tyske handelsby Lübeck, der så en fordel i en alliance med de danske byer. Grev Christoffer af Oldenburg gjorde fælles sag med Lübeck og kom til at lægge navn til „Grevens Fejde“.

Over hele landet afbrændte bønder og borgere herregårde, og godsejerne flygtede. I Nordjylland huserede Skipper Klement, og i september 1534 indtog han Aalborg med sin bondehær. Stygge Krumpen reddede sit skind ved at gemme sig i Peder Ridemands bageovn. Nu skal det siges, at bageovne var veldimensionerede dengang.

Oprøret forplantede sig også til Thy, hvortil Oluf Duus ankom med et brev fra Skipper Klement, der opfordrede bønderne til at gribe til våben - ellers ville de blive hængt udi en galge! På den baggrund er det forståeligt nok, at mange fulgte opfordringen. Vestervig Kloster blev, naturligvis kunne man fristes til at sige, udplyndret. Det gik også hårdt ud over gården

Grev Christoffer af Oldenburg gav navn til "Grevens Fejde".

Lyngholm, der blev plyndret og nedbrændt. Fra en retssag året efter ved vi, at der var flere borgere fra Thisted med ved den lejlighed. Det er blevet tolket som en hævnakt mod lensmanden og hans svigerfar.

Holger Rosenkrantz har næppe nået at flyve i harnisk over de rebelske thyboer. Han var nemlig allerede harniskklædt som én af førerne for den adelshær, der den 16. oktober forsøgte at stoppe Skipper Klement ved Svenstrup en mils vej syd for Aalborg. De adelige ryttere gik i bogstaveligste forstand nedentom og hjem i de opblødte enge ved Svenstrup Å og blev mejet ned af Skipper Klements 6.000 fodsoldater.

To dage efter slaget ved Svenstrup sluttede Lübeck fred med hertugen af Slesvig og Holsten, den senere Christian den Tredje, og hans hærfører Johan Rantzau kunne derefter koncentrere sig om oprørerne i Danmark. Mod hans professionelle soldater kunne bønderne ikke stille noget op. Aalborg blev straks indtaget, og en bonde angav den flygtende Skipper Klement, der senere blev henrettet. København holdt stand et års tid, men derefter var vejen banet for nye magtforhold og indførelse af den protestantiske lære i 1536.

Afklaring

Med reformationen i 1536 brød man med den katolske kirkes magt. Kongemagten blev styrket og overtog den katolske kirkes jordejendom og altså også bispegården i Thisted. Nogle byer blev udlagt til plyndring for lejetropperne, der skulle have deres betaling. Men ellers slap byerne billigere end de oprørske bønder, der dog kunne betale sig fra straf.

Thisted var sikkert ikke et plyndringstogt værd og fik også lov til at beholde sine købstadsrettigheder, selv om det slet ikke var indlysende for samtiden. Flere „riddersmænd som herredsmænd“ fandt det således nødvendigt allerede i reformationsåret at vidne på Hundborg og Hassing herredsting, at Thisted lå dem langt mere belejligt som købstad end Hovsør. Alligevel fik Hovsør sin skattefrihed forlænget med yderligere fem år. Men på længere sigt havde forudsætningerne ændret sig. Kongemagten havde ikke mere et modsætningsforhold til kirken som begrundelse for at støtte Hovsør.

Flere retssager illustrerer det spændte forhold mellem de to lokaliteter. I 1537 blev Jep Lauridsen idømt bøder, fordi han året før havde fjernet kornet fra et stykke jord på Thisted mark og ført det til Hovsør, selv om han havde opsagt lejemålet. Nogenlunde på samme tid blev nogle borgere fra Thisted stævnet for at have fjernet nogle sejl og ror i Hovsør. De blev dog frikendt.

Så sent som i 1542 skabte et uklart kongeligt brev usikkerhed om Thistedes købstadsforhold. Årsagen til brevet var restancer med skat og landgilde, og herom hed det, at kongens undersåtter i Thisted by skulle levere deres landgilde til Aalborg slot og „nære og bjerge sig med deres avl, som andre af kongens undersåtter, bønder på landet gør“. Måske var brevet henvendt til de ejendomme, der tilhørte kronen, men borgmestre og råd var bekymrede. De sendte fuldmægtige til kongen for at klage over, at byen

daglig blev besværet af adskillige tyngder, og at de ikke vidste, om byen skulle være „en fri købstad eller en landsby“.

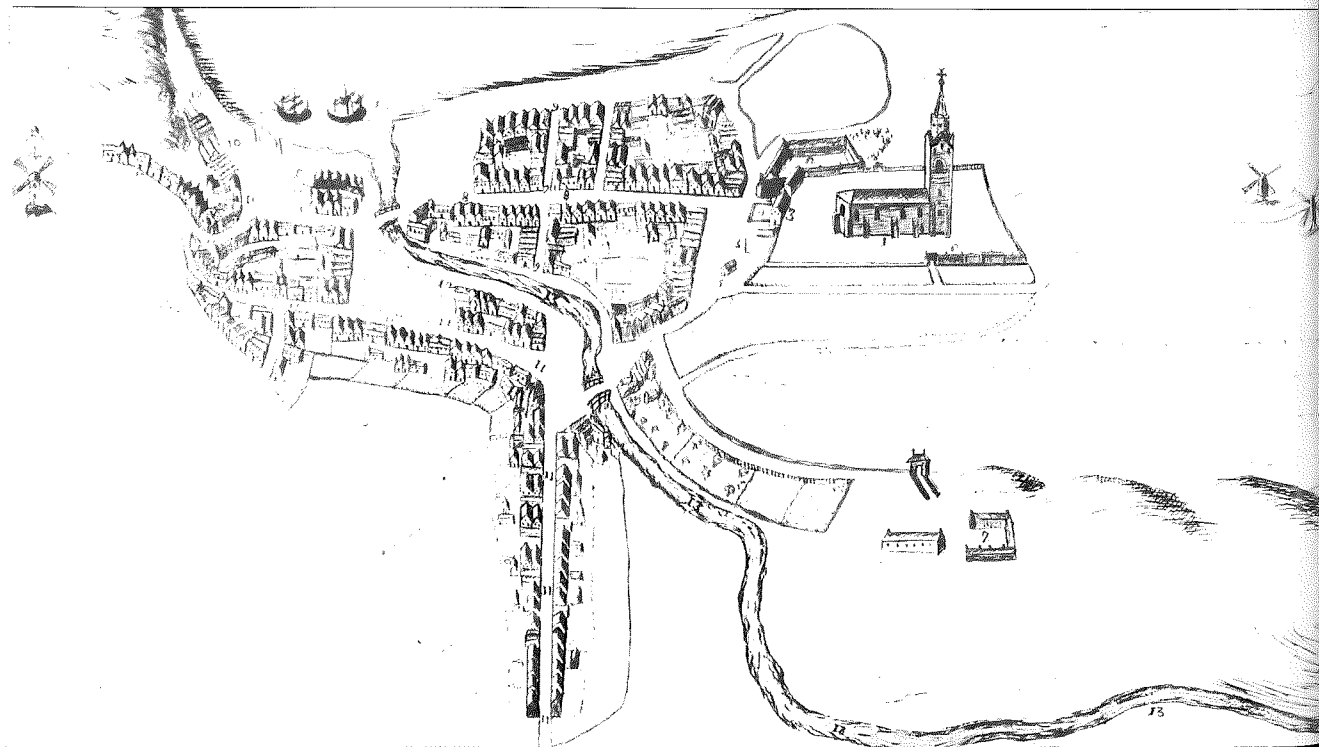
Denne henvendelse til kongen var årsag til, at der kom en endelig afklaring. Kongen nedsatte en kommission af fire adelsmænd, der skulle forsamlе sig i Thisted og „granske“ forholdene samt taksere byen til en byskat til kronen i lighed med, hvad andre købstæder betalte.

Forholdet til Hovsør blev afklaret ved samme lejlighed. Når Thisted skulle beskattes som købstad, ville det skabe „trængsel og fordærvelse“, hvis Hovsør skulle bevare sin status; det ville ikke „være lideligt“. Hermed var Hovsørs skæbne som mulig købstad besejlet, men som fiskerleje beholdt stedet en særstilling. Præstens indberetning i 1568 oplyste således, at Hovsør-mændene ikke skulle lægges i skat med de andre sognemænd.

Christian den Tredje fulgte kommissionen og udstedte i 1545 et beskærmelses- og stadfæstelsesbrev til Thisted. Da kongen året efter besøgte byen, gav han byen Hillerslev Mark; det område, der i dag er kendt som Kronborg. Vi kan konstatere, at Christian den Tredje afsluttede, hvad tidligere konger havde påbegyndt. Nogen eviggyldig afslutning var det dog ikke, idet Thistedes privilegier blev stadfæstet igen i 1598. Det var med købstadsrettigheder som med andre af livets rettigheder: det var noget, der til stadighed måtte kæmpes for.

Frem for at bruge konger og eksakte årstal er en mere rammende beskrivelse måske, at Thisted er opstået som købstad i en brydningstid mellem to verdener - mellem katolicisme og lutherdom - mellem middelalder og renaissance. Det var i en tid, hvor opdagelsen af Amerika skabte begreberne den ny og den gamle verden. I det sprogbud blev Thisted altså købstad i en ny tid i den gamle verden. Eller sagt på en anden måde og uden skæven til størrelsen i øvrigt: Thisted købstad har nogenlunde samme alder som Amerika!

Fra Resens atlas. Perspekt af Thisted ca. 1670.

Kapitel 4

Lærdom og opbyggelse

Kirkebyggeri og latinterperi

Selv om Thistedes „konfirmationsdato“ blev flyttet, så var gaven allerede købt, eller bygget om man vil. Thisted skulle selvfølgelig have en ny kirke i konfirmationsgave; ikke en jordbunden romansk landsbykirke, men en mere æterisk bykirke, der var en købstad værdig. Som reformationsgave fik Thisted oven i købet en latinskole, så en håndfuld af bedsteborgernes poder kunne lære at læse Luthers skrifter.

Da det var den katolske biskop, der stod for gavekassen, skulle kirken selvfølgelig også have en rigtig skytshelgen. Det blev efter alt at dømme ingen ringere end Jesu moder, Vor Frue, som hun også kaldes i kirkesammenhæng. Hun kom da også med sit barn på armen til at pryde den første altertavle, lige som hun i dag troner på sin sokkel øst for koret som både kirkens og byens vartegn.

Da kirken blev bygget, hed biskoppen Niels Stygge. Noget fik han altså udrettet, selv om munken Poul Helgesen beskyldte ham for kun at interessere sig for tant og fjæs. Byggeriet blev under alle omstændigheder ikke et løssluppet foretagende. Imponerende må den have synet, kirken, da den i begyndelsen af 1500-tallet hævede sig op fra kirkebakken og ugeneret kiggede ud over fjorden.

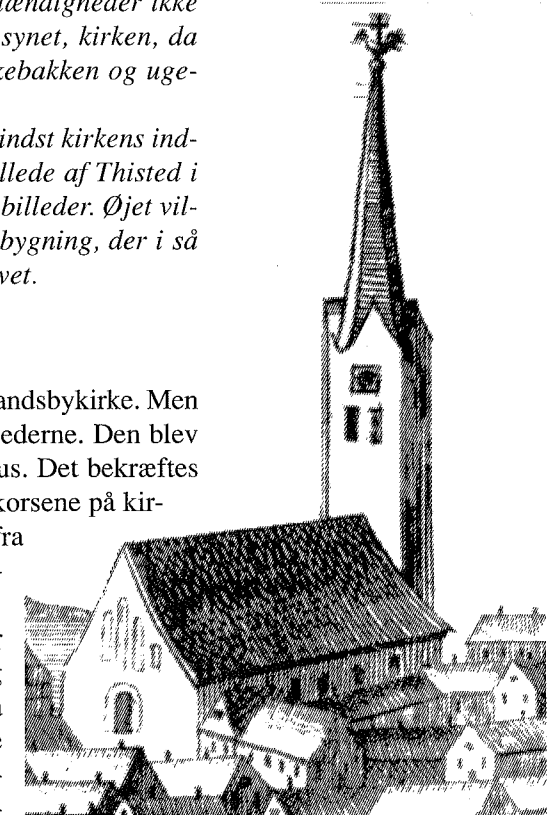
Meget har ændret sig, siden kirken blev bygget, ikke mindst kirkens indvendige udseende. Men hvis vi kunne fremmane et bybillede af Thisted i 1500-tallet, så ville vi opleve det samme som med nyere billeder. Øjet ville fra første færd finde hvile ved den majestætiske kirkebygning, der i så mange år har været centrum i såvel bybilledet som bylivet.

Købstadskirken

En købstad kunne selvfølgelig ikke nøjes med en simpel landsbykirke. Men en ny kirke blev ikke bygget for at fejre købstadsrettighederne. Den blev opført som et led i kampen for at grundfæste byens status. Det bekræftes da også tidsmæssigt af byggestil og inventar. Indvielseskorsene på kirkens vægge, altertavlen og tårnets gavlblændinger er fra begyndelsen af 1500-tallet, mens to af kirkens tre kirkeklokker har indskrifter fra 1490'erne.

I kirken er der fundet fem mønter, hvoraf den ældste var fra kong Hans' regeringstid (1481-1513). Og netop kong Hans holdt rettergang i Thisted i 1505. Det gjorde han så vidt vides hverken før eller senere, så det er nærliggende at knytte det kongebesøg sammen med det store kirkebyggeri. Mon ikke også monarken i dag besøger de fleste ny-

Thisted kirke 1768. Udsnit af Danske Atlas.

opførte kirker? Selv om Thisted kirke ikke stod færdig i 1505, så var man måske begyndt at tænke på tårnet, som blev bygget til sidst. Det kunne en nu forsvundet indskrift i tårnet pege i retning af. Da tårnet blev repareret i 1706, skrev man:

*Kong Hans, som Tistæd først besaae,
Han lod det Spir opsætte,
Som Konning Frederich bød staae
Og hjalp igien til rette.*

Byggerytmen

Undersøgelser har vist, at kirken blev bygget etapevis, så de daglige messer kunne fortsætte. I det hele taget var det tidens katolske tankegang, at kirker blev bygget, så der kunne holdes messer til Guds pris. Om der var tilhørere, var af underordnet betydning. Med sin opadstræbende, sengotiske byggestil er Thisted kirke i al sin pragt først og fremmest en hyldelse til Gud. At det også er et godt sted for mennesker at forsamle sig, vil mange i dag sikkert skrive under på.

Byggeriet startede med, at man flyttede alteret ned i skibet på den gamle kirke. Derefter kunne man nedrive det gamle kor og apsis og bygge det nuværende kor og sakristi. De krumme apsiskvadre og sokkelsten blev gen-

Thisted kirke dengang Vestergade endnu var brolagt.

anvendt i det nye kor. Så fulgte kirkeskibet, der blev opført uden for den gamle med 70 centimeters mellemrum, så det var muligt at arbejde mellem de to mure.

Før hovedskibet kunne overhæves, var det nødvendigt helt at nedrive den gamle kirke, og i en tid kunne der bare holdes messe i det nye kor. Den gamle ydermur af granit og indermuren af limsten blev brugt i det sidste byggeafsnit på nordsiden, hvor man sluttede af med sideskibet. Dengang var de store munkesten af tegl det dominerende byggemateriale, men de var dyre at få brændt og transporteret, så alt brugbart fra den gamle kirke blev genanvendt. Det blev en skøn blanding af granitkvadre, marksten og limstenskvadre - røde teglsten fra ét teglværk og gule fra et andet - gamle gulvsten og sandsynligvis teglsten fra det gamle våbenhus og tårn. Alt i alt en blanding, der nødvendiggjorde en kalkning i modsætning til tidens ofte fugede rødstensmure.

Man har tidligere troet, at sideskibet var en senere tilføjelse, men det mener man ikke i dag. I vestenden af sideskibet opførte man våbenhuset, tårnet kom til sidst som højdepunktet i byggeriet - faktisk er der 44-45 m op til vejrhøden. Men så havde Thisted også fået en kirke, som borgerne endnu i dag kan være stolte af. Det nye hovedskib blev dobbelt så langt som det gamle.

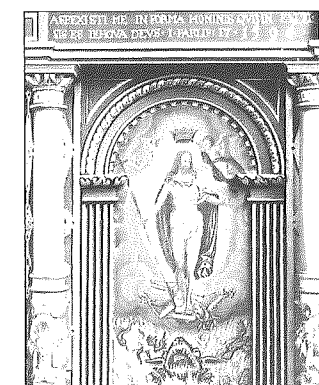
Hvor mange år byggeriet har strakt sig over, kan der ikke sættes nøjagtigt tal på. Varigheden var selvfølgelig afhængig af de ressourcer, der var til rådighed. I 1570'erne tog det syv år at opføre Svindinge kirke på Fyn. Thisted kirke er større, og opførelsen kan meget vel have strakt sig over ti år, måske femten.

Kirkebygningen har selvfølgelig talt til folks fantasi. Evald Tang Kristensen oplyser i sine optegnelser over danske folkesagn, at der fra kirketårnet går en løngang ud i Dragsbæk, hvor der skulle have været et kapel. Det nævnes også, at gangen i sideskibet er blevet kaldt brændevinsgangen, fordi bønderne stod her og drak brændevin og spiste deres brød under prædiken. Om det er sandt, er nok diskutabelt, men at det er blevet sagt, det er ganske vist.

Reparationer og ændringer

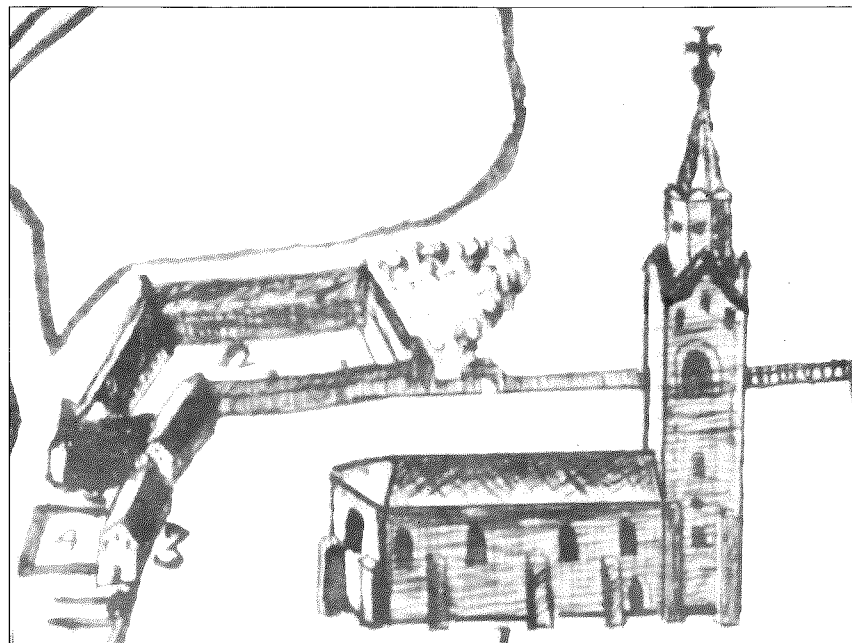
Som andre kirker har Thisted kirke gennem årene undergået mange forandringer. Efter reformationen skiftede gudstjenestens karakter, og præstens prædiken på dansk blev noget centralt. Det var dog først i 1594, han fik en prædikestol at udlægge teksten fra. Af de oprindelige malerier på prædikestolen er kun bevaret den opstandne Jesus, der træder på djævelen. De øvrige billeder er skabt i 1830'erne af maleren Neve, der boede i Thisted. Prædikestolen blev bl.a. betalt med bidrag fra menige borgere. Det økonomiske grundlag som katolsk kirke var væk, og det gav trangere kår. Kirken havde dog indtægter i form af landgilde og tiendekorn.

Vestenden af kirken blev i 1586 forsynet med et pulpitur, en slags tribune, der er hævet, så pladsen nedenunder fortsat kan udnyttes. Et sådant pulpitur findes fortsat i Vester Vandet kirke. På dette tidspunkt eller måske

Den opstandne Jesus. Billede på prædikestolen i Thisted Kirke. Foto: P.E. Kongslev.

Thisted kirke efter Resens atlas, ca. 1670.

først senere fik kirken stole til hele menigheden. Om vinteren kunne det være svært at holde varmen alene ved præstens ord, så i 1652 skaffede man fra Norge tolv fyrbækkener til opvarmning. Et egentligt varmeapparat kom først to hundrede år senere.

Efter reformationen blev messesangen afløst af menighedens fælles salmesang. Til støtte herfor fik man i 1616 et orgel, der bevarede pustet i halvandet hundrede år. Det næste orgel blev fornyet i 1939, og i 1971-72 byggede Frobenius & Sønner et helt nyt orgelværk med 44 stemmer. Men indtil da var der stadigvæk piber i orgelet helt tilbage fra 1616.

Kirken har gennem årene gennemgået mange reparationer. Spiret er naturligt nok det mest udsatte, og allerede i 1614 blev det fornyet og skiftede måske udformning ved den lejlighed. Godt 30 år senere blev blytaget fornyet på hele kirken, og i 1706 blev spiret fornyet igen, denne gang med tilskud fra kongen. Præsten havde skrevet ansøgningen på vers, hvor det hed, at spiret ikke havde rejst sig, efter at det i ærbødighed havde bøjet sig for kongen, da han besøgte byen få år før. Dengang var der en større sammenhæng mellem poesi og realpolitik, end der er i dag. Biskoppen betalte i øvrigt af egen lomme forgyldningen af „en ny kobber klode og tilhørende vejrhane“. Da den skulle transporteres fra Aalborg, strandede skibet, og hanen måtte hoppe over i en vogn. I 1883 havde den aftjent sin vejrtjenestepligt og blev erstattet af en ny.

I 1700-tallet blev murværk og blytaget repareret flere gange. En stor reparation fik den tragiske følge, at muremester Christian Thomsen fra Fredericia blev fundet død ved en kirkehvelving. Han blev begravet på kirkegården, og hans dødsår, 1774, kan læses på kirketårnet.

En af støttestøtterne måtte i 1798 repareres efter et lynnedslag, men det var først under reparationen af spiret i 1883, at kirken blev forsynet med en

lynafløder. I 1814 blev kirken repareret, og det oplyses da, at kirken skulle kalkes gul som tidligere, mens „udskuddet“ skulle kalkes gråt efter kampestenenes farve. På en farvelagt akvarel af maler Neve fra 1830'erne er kirken imidlertid hvid, så med forbehold over for malerens kunstneriske frihed har kirken altså skiftet farve i den mellemliggende tid.

Tidens gang er i øvrigt blevet målt i bogstaveligste forstand på et tårnur. Det nuværende urværk har fulgt med tiden siden 1849, selv om pendulgangen er blevet ændret. Men der har været mindst to ure før. Allerede i 1619 figurerer et urværk i regnskaberne, og i 1772 nævnes, at der var timevisere mod øst og nord. Det var tilstrækkeligt, da der stort set kun boede mennesker i de to retninger. Christian Heede i Øster Vandet fik i 1786 kontrakt på at levere et ur til 400 rigsdaler. Det blev istandsat i 1801 og fik ved den lejlighed en tredje urskive.

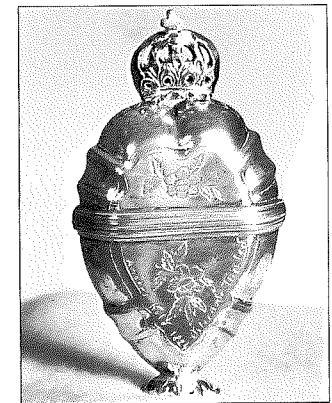
Restaureringen 1863

Den mest markante forandring af kirkens ydre skete i 1863, da våbenhuset og sakristiet blev udvidet med to tilbygninger. Derved fik kirken to dominerende nordgavle, som var lidt af et indgreb i kirkens oprindelige, stilrene arkitektur. Også indvendigt var der sket omfattende ændringer. Det kunne man læse om i Thisted Amtsavis d. 12. december 1863:

Enhver, der har kjendt kirken i den ældre tilstand, må forundres ved nu at træde ind i dens frie, lyse og luftige rum; den synes dobbelt så stor; hvor der før var skumle kroge, er nu lyst og åbent; pulpiturerne ere forsvundne, de gamle klodsede trævinduer ere afløst af ziirlige jernvinduer med sløbne ruder; stolene ståe ikke længere som plumpe nødvendige meubler, de ere snarere en let dekoration uden derfor at være mindre bekvemme; istedet for den tidligere fugtige, kolde gravluft, mærker man nu en reen og mild varme; man går på et ferniseret propert bræddegulv og snubler ikke længere over mursteen, brosteen og gravsteen;

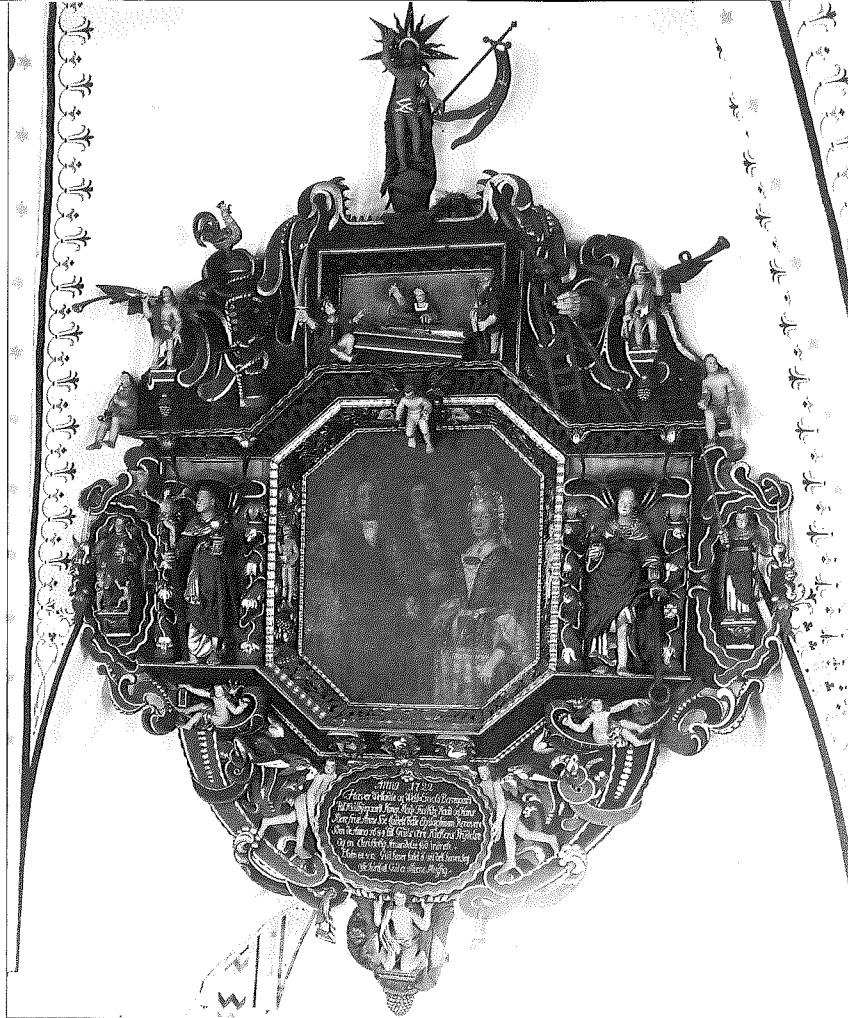
Gulvet var blevet hævet cirka 50 cm og blev senere dækket af linoleum. Længs væggene opsatte man høje paneler med bänk, og prædikestolen blev flyttet længere op mod koret. De nye stole havde høje gavlafslutninger, som blev savet af i 1936. Det over 200 år gamle korgitter blev fjernet og erstattet af et gelænder, og gitterets apostelfigurer blev anbragt oven på det nye panel i koret. Det to meter høje korbuekrucifiks var så gammelt, at det havde nået at hænge nogle få år i den gamle kirke. Det blev nu fjernet og anbragt under korgulvet!

Luftforandringen var ikke bare noget, avisen fantaserede sig til. Hele kirkeskibet blev nemlig ryddet for begravelser, og resterne anbragt i en fællesgrav. Der var et helt gravsystem med næsten helt ensartede grave, der var adskilt med smalle skillerum og en art gang. Christian den Fjerde havde tilladt præster og kirkeværger fri begravelse i kirken, hvis de blev „kaldt bort“ i bestillingen. Skikken bredte sig i 1700-tallet, hvor det blev en god indtægt at udlodde kirkegulvet som begravelsesplads til byens borgere.

Hovedvandsæg, der blev brugt til at forfriske indåndingsluften i kirken. Thisted Museum. Har tilhørt en bror til Christen Kolds bedstefar.

Epitafium over Søren Nielsen Lugge, Anne Søe og Enevold Berregaard fra 1684.

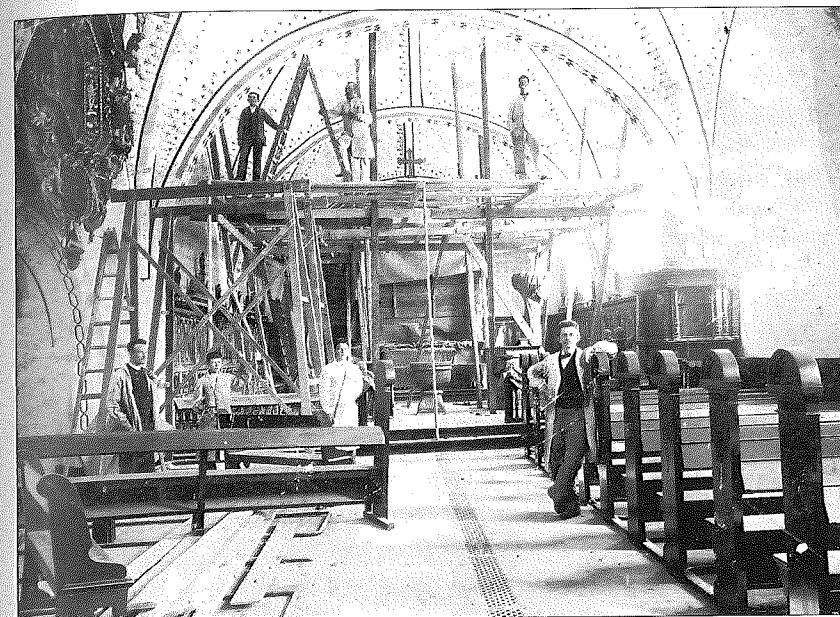
På den baggrund er det forståeligt, at 1700-tallets tilsnørede kvindelige kirkegængere havde behov for at medbringe et hovedvandsæg med forfriskende lugt. I 1702 fik præsten i Thisted da også indsat trækrude ved prædikestolen og alteret for „lufts og kvalms skyld“. Til sidst blev det for besværligt og stanken for slem, så i 1805 blev begravelser under kirkegulve forbudt.

Selv om folk er lige i døden, så har de ikke været det i kirken, hvor nogen har haft råd til at købe sig plads - om ikke i evigheden, så dog i flere århundreder. Én af metoderne var at opsætte kunstfærdige gravminder, de såkaldte epitafier. I kirken er der bevaret syv mindeplader - seks epitafier og en kisteplade. Det ældste epitafium er fra slutningen af 1500-tallet og fremstillet samme sted som prædikestolen, mens det yngste er fra omkring 1765.

Den seneste restaurering

Thisted kirke fik i 1976-77 sin hidtil seneste ansigtsløftning under ledelse af arkitekt Poul Hansen. Foruden en række tekniske istandsættelser gik bestræbelserne ud på at få kirkerummet tilbage i sin oprindelige skønhed. Det forhøjede gulv og panelerne fra 1863 blev igen fjernet, og der blev indsat nyt og spinkelt stoleværk og altersranke. Prædikestolen blev dog ikke flyttet ned i kirken igen, hvorimod korbuekrucifikset igen er kommet til ære og

Kirken under restaurering 1910-1914. Ved kirkestolen står malermester Østerby. Oppe i korbuen til venstre ved stigen står maler Simon Hansen.

værdighed sammen med den gamle altertavle, hvis hovedfigurer er lige så gamle som kirken. Altertavlen var i 1890 blevet fjernet og erstattet af en tavle med et billede malet af A. Dorph.

Under restaureringen konstaterede man, at der alene under korgulvet har været 7 til 8 gravrum, hvortil der har været adgang gennem en lem i gulvet. De var blevet tømt i 1863, men der blev fundet enkelte beslag og andre mindre effekter. En enkelt grav lå dog urørt og dækket af en ligsten af rød kalksten fra Gotland. Graven var fra 1600-tallet, og gravstenen oplyser, at her hviler Povel Jacobsen og Ingeborg Søe. De var både plejeforældre og bedsteforældre til Anne Søe, der var en kendt, rig dame med Kølbygård i Hunstrup som stamhus. I 1717 lod hun opsætte en mindetavle i kirken med oplysning om, at hun havde foræret kirken fyrretyve daler, som skulle sættes på renter til evig tid, for at de døde ben i denne grav måtte blive „uomkast“, så de kunne finde hvile til den yderste dag.

Thisted kirke efter endt restaurering 1977. Arkitekterne Jørgen Raaby og Poul Hansen ved døbefonten. Foto: Tage Jensen.

Et tyveri

Kirken var selvfølgelig ikke kun for de rige. Den 21. januar 1701 listede knægten Peder Gödrichsen fra Silstrup ind i kirken med en pind, der var forsynet med tjære på enden. Han stak pinden ned i kirkens pengeblok og tilranede sig nogle mønter. Uheldigvis for ham blev det opdaget, og da flere tidligere havde lagt mærke til ham, måtte han tilstå, at det ikke var første gang. Udbyttet havde dog kun været nogle få daler. Under forhørene fremhævede han som en formildende omstændighed, at han kun havde stjålet af kirkens blok og ikke af de fattiges.

Peder blev anbragt i halsjern hos byens tjener (politibetjent) indtil den 10. april, da det blev overladt en skipper at overføre Peder til Børnehuset i København. Han fik dog efter byfogedens ordre nyt tøj, eftersom knægten „snart var nøgen“.

Efter tyveriet blev kirkens blokke forsynet med indvendige blikplader, så en gentagelse ikke kunne ske. Kirkens samlede omkostninger til retssagen, herunder drengens forplejning og transport, beløb sig til godt tolv rigsdaler. Alligevel kunne kirken dette år fremvise et overskud på 46 rigsdaler (indtægten var 219 rdlr.).

Ønsket om at lade graven urørt blev altså respekteret i 1863, men godt 100 år senere kunne man ikke nære sig. Under brokker og affald fandt man ægteparret hver for sig placeret i resterne af to fyrretræskister, som havde været betrukket med stof. De havde et forstenet søpindsvin liggende på eller ved brystets venstre side. Knoglerne blev ikke fjernet, og gravfreden blev genoprettet med et lag fint sand. Gravstenen ligger igen synlig på sin plads.

Anne Søm ligger begravet under gulvet i det Berregaardske kapel i kirkens sydøstlige hjørne sammen med sin mand, Enevold Berregaard. Han købte pladsen i 1698 for 100 rigsdaler og hensatte det dobbelte til vedligeholdelse. Men så skulle økonomien også være i orden „så længe verden står“, som det hedder på tavlen i kapellet. Han døde i 1731, hun fem år senere. I de to kister i kapellet ligger sønnesønnen Willum Berregaard og dennes svigerdatter Sofia Sehested med sit spædbarn. På et af epitafierne i kirken er Anne Søm afbildet sammen med sine to ægtemænd.

Blikkenslager Knakkergårds gravsten på Thisted kirkegård.

En ulykke

I 1800-tallet nødvendiggjorde det stigende folketal en udvidelse af kirkegården. Syd for kirkegården købte man et stykke mark, der i 1822 blev forsynet med stendiger og taget i brug året efter.

Blikkenslager og forgylder Christen Knakkergård var den første, der blev begravet her. Han faldt ned fra tårnet under reparation af uret. Stenen på hans grav blev forsynet med et vers om ulykken og er bevaret sammen med graven, der er omgivet af et støbejernsgitter og beliggende i det sydvestlige hjørne.

Ulykken afstedkom i øvrigt en usædvanlig lang „dødsindførsel“ i kirkebogen. Første halvdel af provst Carstensens beskrivelse af den næsten 27-årige håndværkers død er udformet således:

Kirke-inspectionen havde accorderet med ham om at opmale og forgylde Thisted kirkes uhrskiver. Han gjorde sit arbejde godt, som han overhovedet var en retskaffen og duelig mand, og var færdig med alle 3 skiverne, den østre og nordlige blev igjen opsatte; det gik godt, men da den vestre den 6te august om morgenen skulde opsættes, indtraf det sørgelige tilfælde, at bjelken, hvori hive-touget var gjort fast - desværre en gran-bjelke - gik itu, knækkedes, ventelig af mangel på jævn hiven, faldt ned, og formedelst vægten af den i touget hængende skive, med sådan vægt, at den knuste muurvognens rækværk, hvortil Christen Knakkergaard trygt hælde sig, imens han vilde holde den kommende skive fra vognens nederste kant, hvorved han styrtede næsegruus ned, faldt på ansigtet og det flade bryst. Kl. var 9 1/2, han kom til sig selv, blev båret hjem og døde efter hårde lidelser kl. 12. Ved hans død leed Thisted et betydeligt tab, thi han gav et sjældent eksempel på ungdoms sædelighed og manddoms kunst og duelighed.

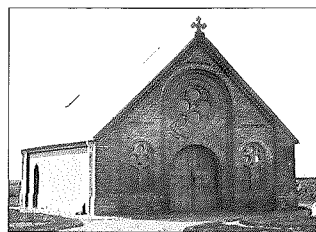
I 1775 skete der i øvrigt en lignende ulykke, idet en 18-årig ung mand faldt ud af tårnet, da han skulle ringe med stormklokken ved en begravelse.

Kirkegården

Alle kunne selvfølgelig ikke blive begravet inde i kirken. Ude på kirkegården var det også betydeligt billigere, ja på de fattiges kirkegård øst for kirken var det gratis. Oprindeligt var kirkegården ikke større end en almindelig landsbykirkegård. Selv om der blev bygget en ny kirke, blev der sikkert ikke automatisk ændret på kirkegårdens størrelse. Kirkegårdsdiget gik cirka tyve meter syd for kirken. Til gengæld var der lidt mere plads mod øst og nord, end der er nu. I 1853 gjorde rådhuset et indhug i kirkegården, og i 1913 blev der gravet et stykke væk til udvidelse af Vestergade. Ved den lejlighed gravede man ben op i så stor mængde, at man troede, der var en fæl-

Spadserende par på Thisted kirkegård omkring år 1900.

Kapellet på den "nye" Søndre Kirkegård, ca. 1874.

lesgrav. Sandheden er snarere, at kirkegården gennem århundreder var blevet overfyldt.

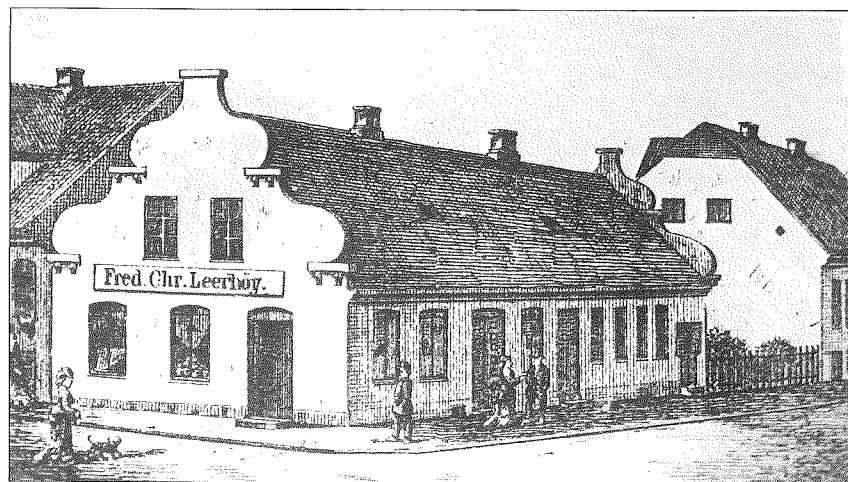
Stendigerne rundt om kirkegården har flere gange været omsat forskellige steder. Til alle fire sider var de forsynet med en port, hvor der lå en rist med hul under. Det skulle forhindre, at køer, får og svin kom ind på kirkegården. Alligevel kunne det ske, at hullerne blev fyldt op med jord. Byens tjener fik såmænd tolv skilling i 1664 for at jævne gravene, der var rodet op af svin.

Efter 1769 var det muligt at få hjælp til begravelsen, idet der blev dannet et ligbærerlav. Betjeningen var gratis for lavsmedlemmer og deres koner og børn; samme betingelser havde byens øvrighed. Ellers blev folk betjent efter en graderet skala, hvor de fattige intet betalte, mens „rangspersoner“ måtte betale ti rigsdaler. Så blev kisten vel at mærke også båret i hænderne - taksten var lidt billigere på ligbør. Taksterne blev fordoblet i 1811, men faldt igen i 1825 til et mellemniveau. Der havde i mellemtiden været inflation og statsbankerot. Selv på den sidste rejse er man underlagt samfundets økonomiske konjunkturer.

Nye kirkegårde

Der skulle ikke mere end en generation af borgere til at udfylde den udvidede kirkegård. Allerede i 1857 indviede man den nye Søndre Kirkegård, der fik sit eget kapel i 1870. Da jernbanen blev anlagt i 1882, fik det til følge, at en del af Søndre Kirkegård blev eksproprieret. Her var i mere end én forstand blevet endestation. Derfor sikrede man sig efter få år plads til en ny kirkegård, der dog først blev anlagt i 1894. Den nye Vestre Kirkegård fik allerede året efter eget kapel.

Da de nye kirkegårde havde overtaget begravelserne, kom kirkegården ved kirken til at ligge som en stille, skyggefuld plet midt i byen. Den var blevet beplantet i 1824, og træerne blev efterhånden gamle og store. I 1972 begyndte man derfor en større regulering, hvor mange træer blev fældet, og trappen til Store Torv blev erstattet af den nuværende skråning.

Hjørnet af Storegade og Store Torv, hvor der var præstegård, indtil der blev bygget en ny i Asylgade i 1857. Til højre Svaneapoteket, der blev ombygget 1898.

Præsten og hans bolig

Præsterne har i tidens løb boet forskellige steder. Da Christian den Tredje besøgte Thisted i 1546, fik byen præsteboligen til rådhus. En næsten symbolsk handling, hvor der blev flyttet værdier fra kirken til den verdslige magt. Det var „et gildeshus liggende sønden op til samme Tysteds kirkegård“, altså ved Store Torv.

Thisted har haft to gårde med betegnelsen „Bisgård“. Først og fremmest den katolske kirkes avlsgård, der efter reformationen blev et kongeligt len. Men betegnelsen er også blevet brugt om den ejendom inde i byen, hvor den første lutherske biskop slog sig ned i 1542, da han flyttede hertil fra Nykøbing. Det var sikkert klogt også geografisk at lægge afstand til det forhadte, katolske bispestyre. Seks år senere flyttede bispesædet til Hjørring og få år senere til Aalborg.

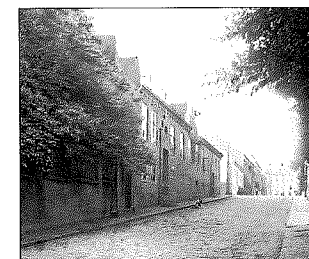
I Thisted fik biskop Peder Thomesen livsbrev på én af kronens gårde, der meget vel kan have ligget på jord fra den oprindelige bispegård. Der er også den mulighed, at „bygården“ i katolsk tid var hovedsæde for „Bisgård“, der ude ved engen havde en avlsgård, som på senere kort fik betegnelsen „Bisgård“. Peder Thomesen blev her kun indtil 1548, da han tog sin afsked og blev sognepræst i Haverslev.

Efter 1546 stod byen altså uden fast præstebolig. I 1555 boede præsten i et lille hus, som han havde fået lov til at bygge på kirkens jord. Huset fulgte ikke embedet, og i slutningen af 1570'erne klagede præsten til kongen over, at han måtte leje sig „hus og våning“. Han understregede, at bispegården var den egentlige præstegård. I 1579 bestemte kongen da, at sognepræsterne „til evig tid“ skulle „have, nyde, bruge og beholde“ bispegården som præstegård. Når man læser datidens kongebreve, fristes man til at sige, at det moderne reklamesprog slet ikke er nogen ny opfindelse.

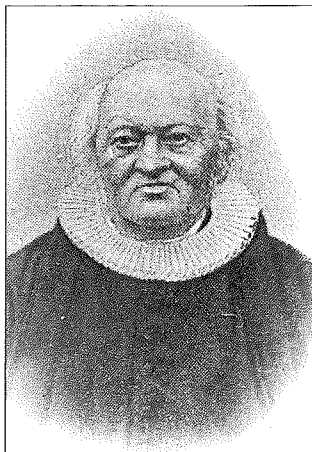
Præstegården lå på en meget stor grund, der dækkede hele østsiden af den nuværende Torvegade mellem Storegade og Lillegade. Under den store brand i 1620 brændte gården, og præsten måtte flytte et par år. Kongen ville ikke betale til en ny præstegård, som præsten selv måtte give et væsentligt bidrag til at få genopbygget. Den bestod af et beboelseshus foruden stald, lade og et tørvehus. I 1672 var besætningen på fire heste, to køer, fem stude, ti får, to væddere og otte svin.

I 1766 var præstegården bygget i bindingsværk. Stuehuset var på 14 fag (ca. 20 m) og havde tegtag ligesom de to sidefløje, mens laden havde stråtag. Da Carstensen blev præst i 1789, var ejendommen imidlertid så forfalden, at den to år senere blev vurderet til kun 100 rigsdaler. Kirken skulle sætte præstegården i stand, men ellers var det dengang blevet lavet sådan, at præsten selv skulle betale den almindelige vedligeholdelse. Carstensen bød selv på reparationsarbejdet og fik det, men lod i stedet det gamle hus nedrive og byggede et nyt, grundmuret hus. Selv om han fik en efterbevilning, kom det til at koste ham penge, men så havde han også en bolig, der i 1793 blev vurderet til 3180 rigsdaler.

Carstensens hus fungerede derefter som præstegård indtil 1857, da den nuværende præstegård ved Asylgade blev bygget. Den gamle præstegårds-

Præstegården i Asylgade, bygget 1857.

Hans Agerbæk var som ung residerende kapellan i Thisted og sognepræst for Skinnerup 1827-1830. Han skrev salmen "Uforsagt, vær på vagt". Foto: Th. Ellemo.

grund blev udstykket til en række forretningsgrunde, og en lang æra var slut. I næsten 300 år havde Thistedes præster udtænkt deres prædikener her midt i byen tæt ved alfarvej, ved korsvejen kunne man fristes til at sige.

Præsterne

Thisted har haft over 30 sognepræster og op mod 50 hjælpepræster siden reformationen. Den mest berømte eller måske snarere berygtede præst blev landsforvist. Han må også finde sig i at være forvist fra denne plads i bogen til et senere kapitel. De fleste af de øvrige sognepræster er henvist til en liste bag i bogen.

Hjælpepræsten (den residerende kapellan), der samtidig var sognepræst i Skinnerup, havde i tidligere tider mindre med Thisted kirke at gøre end i dag. Fra midten af 1800-tallet er der bevaret et regulativ, hvorefter han bare skulle forrette højmesse tre gange om året, nemlig de tre 2. helligdage. De øvrige søn- og helligdage skulle han prædike til aftensang.

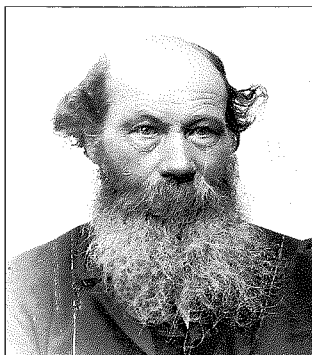
Det er en meget sporadisk viden, vi har om de fleste af præsterne. Anders Nielsen Hebo er én af dem, der har gjort sig mest bemærket, men ikke for det gode. I Wibergs præstehistorie betegnes han som intet mindre end „stridig, trættekær, egensindig og selvrådig“. Efter i få måneder at have været rektor ved latinskolen i Varde blev han i 1643 sognepræst i Thisted, kun 25 år gammel. Dum var han ikke i boglig forstand, idet han fire år senere tog til København for at tage magistergraden.

Anders Hebo var præst i Thisted i et halvt århundrede og er således den præst, der har siddet længst i embedet. Inden han døde i 1692, blev der rejst tiltale mod ham ikke mindre end otte gange. Således overfaldt han præsten i Nørhå, og i 1659 blev der rejst proces mod ham på grund af en ligtale over byskriver Niels Jensen. Anders Hebo havde undladt at betegne den afdøde som „ærlig“ eller „salig“, fordi byskriveren havde levet „udi et uskikkeligt væsen og gjorde mange skalkagtige puds i sin skriverbestilling“. Magister Hebo vandt sagen ved Viborg Landsting, hvor vidneudsagnene blev kendt magtesløse, fordi de ikke var afgivet på „fersk fod“, d.v.s. straks efter begravelsen.

I 1671 undlod Anders Hebo at bede for kongen, og tre år senere kom det så vidt, at han blev afskediget på grund af sin opførsel mod kapellanen. Han reddede dog skindet ved højesteret, hvor kongen forbarmede sig over ham.

Det er sikkert de færreste af præsterne, der har været lige så „vitale“ som Anders Hebo. Eksempelvis havde Frederik Schnell så svag en stemme, at han vanskeligt kunne høres i kirken. Selv om der blev klaget, forblev han dog i embedet i en snes år (1707-28).

Andre præster er interessante på grund af deres slægtsforhold. Salmedigteren Brorson havde ikke mindre end to nevøer, der afløste hinanden som sognepræst i 1765 (de var fætre). Hundrede år senere var den kendte digter Frederik Paludan-Müllers bror sognepræst i en halv snes år. Blandt kapellanerne er der især to, der falder i øjnene: Knud Aagaard og Hans Agerbæk, to navne vi senere ikke kan komme uden om i beskrivelsen af Thistedes historie.

Skomager Anton Lomborg.
Foto: Wilhelm Kjølbye.

At der i forrige århundrede opstod gudelige vækkelser i landet som protest mod et forstenet kirkeliv, underbygges af skomager Anton Lomborg, der blev konfirmeret i Thisted kirke i 1848 af pastor Michelsen. Historisk Årbog fra 1942 videregiver hans bedømmelse:

Det stod meget småt til med det kirkelige liv her i Thisted. Jeg var kordreng i længere tid, og det kunne ske, at der, når det var dårligt vejr, regn eller sne, kun kom en tre-fire mennesker i kirken. Så spurgte præsten gerne, om han skulle prædike for så få; så sagde de nej, og så var den tjeneste forbi.

Latinskolen

Selv om den katolske kirke blev ædt op af griskhed og magtbegær, var den samtidig grobund for kulturlivet. Gennem hele middelalderen foregik al boglig uddannelse inden for klostervæsenet, så efter reformationen stod samfundet med et skolemæssigt tomrum. Ganske vist havde Christian den Anden forsøgt at indføre skoleundervisning, men i praksis fik det ingen betydning, og ved hans fald blev bestemmelserne ophævet.

Allerede Christian den Tredjes kirkeordinans fra 1537 indeholdt bestemmelser om, at der skulle oprettes en latinskole i hver købstad. De var beregnet for de børn og unge, der skulle studere. For de øvrige interesserede statsmagten sig ikke, thi „drenge og piger og andre, der ikke duer til at lære latin, må øvrigheden forsørge“. Med øvrigheden mentes i den forbindelse købstæderne, hvor der flere steder fandtes en „dansk skole“ eller „skriveskole“, som de også blev kaldt. Om der har været en sådan i Thisted før latin-skolen, har vi intet kendskab til.

Thisted fik dog først sin latinskole i 1549, da et kongebrev udstedt på Koldinghus gav bevilling og udstak det økonomiske grundlag for skolen. Detaljeret redegøres der for, hvordan indtægterne skulle hentes af jordskyld og landgilde fra en halv snes gårde i Thy. Det beløb sig til et halvhundredtønder korn om året. Ni år senere fik lærerne tildelt kongens part af korntiende i Hunstrup sogn. Skolebygningen blev stillet til rådighed af kirken, i hvis regnskaber reparationer af huset optræder. I 1617 blev der for eksempel indkøbt 14 læs rør til sydsiden af taget, så der må have været tale om en ret anselig bindingsværksbygning. Skolen lå på det nordvestlige hjørne af kirkens grund, altså ud til Vestergade.

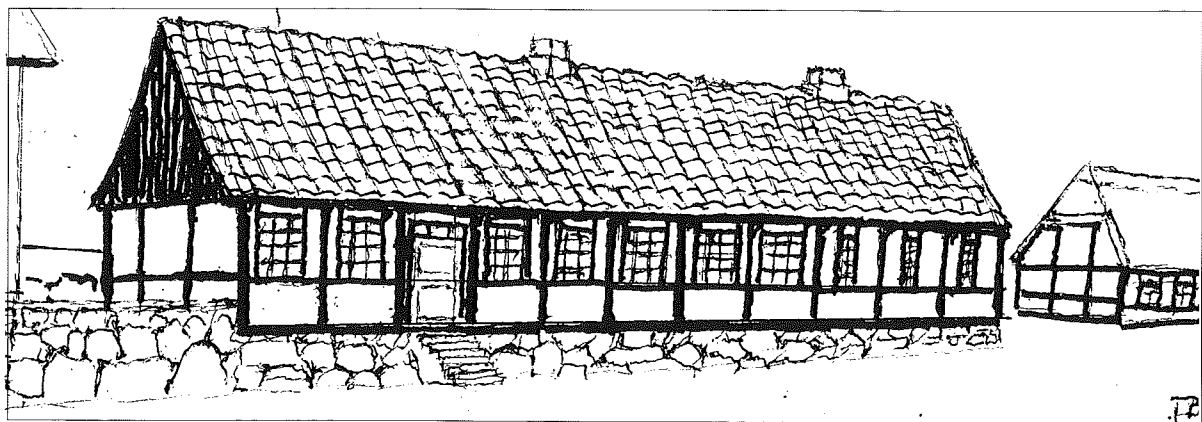
Undervisningen

I Thisted latinskole blev eleverne undervist i tre klasser eller lektier, som det hed dengang, hvorimod enkelte større latinskoler også havde en fjerde klasse. Thisted hørte dog ikke til de mindste, idet der var både en skolemester og to hørere til at undervise, hvor andre skoler måtte nøjes med en enkelt hører eller slet ingen. Skolemesteren (rektor) underviste i tredje klasse, mens de to hørere havde hver sin klasse.

Ifølge kirkeordinansen skulle der først og fremmest undervises i at læse, skrive og tale latin. I første klasse lærte disciplene (eleverne) at stave, læse

Tegning fra Æsops fabel

Arkivar Torsten Balle lavede på baggrund af kirkeregnskaberne en tegning af latinskolen i Thisted.

og skrive efter ABC-bøger med børnebønner og de ti bud. I anden klasse skulle der hele tiden tales latin, og disciplene lærte grammatik og oversatte Æsops fabler. I tredje klasse læste man latinske forfattere og skrev hver uge epistler. Som hjemmearbejde havde eleverne de to første år et par gloser, men tredje år skulle de om aftenen gå hjem med „to vers, som have en skøn forstand om gode sæder“.

Klassernes størrelse kender vi ikke, men der har været tale om små klasser efter nutidig målestok. Måske har der været flest i de to første klasser, der blev brugt som en slags højere borgerskole for elever, som ikke ønskede at læse videre på en anden latinskole eller på universitetet. Der har været tale om en broget drengeflok mellem ti og tyve år, enkelte måske ældre.

Undervisningen startede klokken seks om morgenen. To timer senere gik øverste klasse over i kirken for at synge, mens de øvrige blev overhørt i skolen. Derefter læstes katekismus, hvorefter der var en længere middagspause. Disciplene gik hjem for at spise eller til den familie, hvor de var indlogeret. Klokken tolv begyndte skolen med en sangtime, og derefter var der øvelser og undervisning indtil klokken fire eller fem. Onsdag sluttede man dog klokken et, og om lørdagen var der udelukkende bibellæsning.

Løbedegne

Om søndagen var det en selvfølge, at disciplene mødte op til gudstjenesten i kirken, hvor der var særlige stole til dem. Her var elever fra tredje klasse dog et sjældent syn, da de forrettede degnetjeneste ved en snes kirker mellem Hjardemål og Heltborg. Selv om der var langt at gå, så gav det måske for nogen mulighed for at besøge forældrene på vejen. Flere har dog sikkert haft to kirker at betjene, så ret meget driveri har der ikke været plads til. Men man var vant til at bruge benene dengang, og meget rammende havde de da også betegnelsen „løbedegne“.

Degnetjenesten var en nødvendig indtægt for mange. Da de ikke havde degnejord, fik de løn i naturalier. Degnen i Nors fik i 1571 syv tønner byg og fem lam, mens lønnen i Tved udgjorde fem tønner byg og to lam. For ubemidlede var der også mulighed for at få del i de legatmidler, der gennem årene blev skænket til skolen, bl. a. af Chresten Høgh til Todbøl. Til gen-

gæld blev det sværere at få degnekald. I 1687 klagede rektor til biskoppen over, at det ene degnekald efter det andet faldt bort og snart gjorde disciplene „ganske desperate“.

Naturligvis var det ikke gavnligt for studierne med disse ugentlige udflugter, der godt kunne strække sig ud over én dag. Men i et ensformigt skoleliv kunne det næsten ikke undgå at være en afveksling, selv om prædikenen ikke altid var lige opvikkende. Det er der tegn på i de gamle degnestole i Kåstrup og Tilsted, hvor de unge degne har adspredt sig med at skære deres navnetræk i træværket.

Hørere og rektorer

Selv om de to hørere ved latinskolen fik kosten på skift hos byens borgere, så var deres økonomiske forhold i begyndelsen så dårlige, at kongen i 1582 pålagde borgmester og råd at sørge ordentligt for dem. Til gengæld var byens borgere utilfredse med, at de skulle føde hørerne. Mange af eleverne var fra landet, så hvorfor skulle byens folk så alene føde hørerne? Der blev klaget til kongen, og i 1598 blev ordningen afskaffet. I mellemtiden var hørernes forhold også blevet forbedret. Udover afgiften fra Hunstrup fik de nu også degnekornet fra Hillerslev og Kåstrup sogne samt en andel fra Hørdum og Nørhå. Præsten i Thisted skulle give dem fire tønner byg om året, fordi han brugte degnejorden. Det kunne tyde på, at hørerne eller én af dem fungerede som degn ved Thisted kirke.

Rektoren var i begyndelsen også sognepræst i Skinnerup, men i 1588 blev embederne adskilt, fordi præsten Oluf Nielsen af det store arbejde var blevet „træt og mødig“. I hans sted skulle der ved latinskolen ansættes en „god karl“ og „skikkelig person“ som skolemester. De to embeder blev dog slået sammen igen i 1676.

Hvis disciplene har udgjort en broget flok, så var det bestemt også tilfældet med skolemestrene. Alle var ikke lige „skikkelige“, og de trange økonomiske kår - og vel også byens beliggenhed - gjorde det vanskeligt i længden at holde på de bedste af dem. Vi kender navnene på 30 rektorer, men der kan godt have været et par stykker mere. Skolen eksisterede i 190 år, så den gennemsnitlige tid i rektorstolen var omkring seks år.

Den stridbare Jakob Holst

Nogle rektorer gjorde sig selvfølgelig mere bemærket end andre, og det startede ikke for godt. Allerede i 1549 blev Anders Willumsen svoret fredløs for et drab, men de nærmere omstændigheder er ikke kendt. I 1637 var der mere end opræk til ballade på grund af rektor Jakob Pedersen Holst. Han havde brugt en grammatik på vers, som han selv havde skrevet. Da biskoppen i juni var mødt op i skolen og havde formanet ham til at holde sig til de reglementerede bøger, havde han slængt bøgerne for biskoppens fødder og var løbet ud af skolen. Det førte til, at de ni løbedegne fra tredje lektie måtte møde op i kirken den 3. oktober og svare på spørgsmål i overværelse af bl. a. en borgmester, byfogeden og sognepræsten. De ni spørgsmål, som

drengene blev stillet, var i sig selv anklagende i stil med: „Om det ikke også er sandt, at...“

Jakob Holst blev beskyldt for at føre en forsømmelig undervisning, så flere disciple var taget til andre skoler. Han var ofte mødt op „velbeskænket i skolen og har stinket af brændevin“, og ved højmessens kyndelmisdag var han mødt drukken op og gjort tumult mellem disciplene, så præsten blev helt „molesteret“ i sin prædiken. Han skulle også have sagt til disciplene, at de ikke behøvede at møde op i kirken til morgen- og aftenbøn og til borgerskabets lovsang - thi de fik intet derfor. Desuden havde han ofte formanet disciplene til at falde på knæ og med ham bede ondt for hans uvenner.

Alle anklagerne blev bekræftet af disciplene, der efter omstændighederne nok havde svært ved at gøre andet. De bekræftede også, at provsten flere gange måtte overtage undervisningen under rektors forsømmelse. Den stedfortræder, som biskoppen havde indsat, måtte oven i købet gennemgå begynderundervisningen i latin, før han kunne gå videre.

Ikke nok med at rektor drak i skolen. Han havde også udskænket „hele tønner øl“, når skolen fik det foræret. Det skete dog kun ved adelens begravelse, så det kan næppe have været hverdagskost. Men han snusede også og havde „drukket tobak“, som han også havde tilbudt disciplene - der var sikkert tale om noget så sjældent som piberygning, formentlig af en kridtpibe (som faktisk var lavet af ler).

Selv om beskyldningerne mod Jakob Holst dårligt kunne blive værre, fik han ikke nogen egentlig straf. Han lod nemlig sagen gå til Landstinget, hvor beskyldningerne blev kendt magtesløse, fordi modparten ikke var mødt op. Man var sikkert tilfreds med at slippe af med Jakob Holst. Han ønskede tilsyneladende ikke mere at sætte sine ben i latinskolen, og allerede samme år blev biskoppens stedfortræder afløst af en ny rektor.

Jakob Holst var dog ikke den eneste rektor, der var udsat for kritik. Da biskoppen i 1706 besøgte skolen, gav han rektor Christopher Blymester en advarsel. Samme år klagede sognepræsten over, at han ofte måtte overtage undervisningen som følge af rektors forsømmelser. Han skrev blandt andet:

Fra Sanct Hansdag til 18. august, som er 8 uger, har han kun læst 27 dage, så hans uge har ikkun lidt over 3 dage. Han rejser idelig ud at lustere, snart til et sted, snart til et andet.

Christopher Blymester fortsatte dog i embedet i endnu fem år, så helt umulig var han åbenbart ikke.

Den lærde Niels Aagaard

Alle skolemestrene var begribeligvis ikke lige håbløse. Niels Ebbesen Aagaard træder frem som en lærd mand, der samtidig havde stor respekt for lokalbefolkningen og dens levevis. Han var rektor i tretten år (1689-1702) og tog samtidig magistergraden ved universitetet i 1696. Forholdene ved hans ankomst sammenlignede han selv med dem, der ifølge den græske my-

tologi var i stalden hos kong Augias, hvor der ikke havde været muget ud i 30 år. Udrensningen klarede Herkules dog i løbet af en enkelt dag, så Niels Aagaard ønskede sig derfor „herkuliske kræfter fra den højeste Guddom“. Om hørerne skriver han dog, at de flittigt passede deres arbejde.

Aagaard havde måske ikke overmenneskelige kræfter, og han fik da også i 1698 sammen med sognepræsten en påtale om at bringe skolens regnskaber i orden. Men ellers kender vi ikke meget til hans virke som skolemester i Thisted. I 1702 bad han om at blive fritaget for embedet og rejste til København på Borchs Kollegium, hvor han senere blev inspektør. Han døde femten år senere som rektor ved latinskolen i Køge.

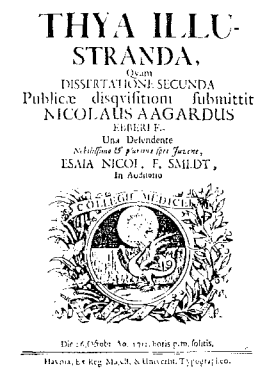
Af sin tid blev Niels Aagaard anset for at være en dygtig forsker. Da Frederik Rostgaard begyndte arbejdet med en dansk ordbog, blev Aagaard tilknyttet som mangeårig medhjælper med den opgave at føje den latinske oversættelse til de danske ord. På Borchs Kollegium boede han en tid sammen med Ludvig Holberg, der roste ham for hans flittige studier i det latinske sprog. Der kan næppe være tvivl om, at Niels Aagaard har forsynet Holberg med øjenvidneskildringer til komedien „Hekseri eller blind alarm“, der handler om de djævlebesatte kvinder i Thisted. Aagaard var på det tidspunkt i Thisted, men forsøgte at holde sig uden for balladen.

Under sit ophold på Borchs Kollegium skrev Aagaard tre latinske „disputater“ om Thy, THYA ILLUSTRANDA, der udkom 1711-13. Selv om dette arbejde desværre er ufuldendt, er det den første beskrivelse af en afgrænset del af Danmark. Man kan sige, at Aagaard var intet mindre end den første lokalhistoriker i Danmark. Derfor må det være på sin plads at give en prøve på hans kunnen. Samtidig får vi foræret en beskrivelse af den befolkning, som latinskolen var en del af. Det er en beskrivelse præget af respekt for den jævne befolkning, ikke mindst kvinderne, som mange langt senere historieskrivere ofte har overset.

Aagaards beskrivelse har måske også været lidt overset, men det er værdifuldt at møde hans beskrivelse af de mennesker, der ellers ofte optræder i marginalsituationer i de historiske kilder som eksempelvis i retsprotokollerne. Ifølge Aagaard var det en befolkning, der bevarede en usvækket sundhed langt op i alderdommen. Mange blev 70 eller 80 år, og adskillige døde først som 100-årige.

Inden vi overlader ordet til latinskolens rektor, er det værd at påpege, at forskellen mellem by- og landbefolkningen omkring år 1700 var langt mindre end i senere tider. Om thyboerne hedder det:

Thi de fleste af dem (jeg skal ikke vove at påstå det om dem alle, da der jo alle vegne ses klinte blandet i hveden) frembyder en vis nobelhed, idet de meget strengt iagttager, hvad der er ret og skel. Desuden synes gæstfrihed at være dem medfødt; deres huse står åbne for fremmede. Således modtager de ikke blot enhver ankommende og pilgrim, der beder om det, i deres hus, men de byder dem også til deres bord, og nøder endog dem, der ikke har lyst. Og når de fremmede tænker på at drage bort, bringer de dem uden vederlag til hests eller til vogns til det sted, de ønsker. Thyboernes levemåde er særdeles tarvelig, og deres bord uden kunst. Befolkningen så-

Titelblad fra Thya Illustranda.

vel i by som på land lever af tamkvægets kød, grøntsager, fisk, mælkemad og brød, især af rug, men i mangel heraf af byg. De bedrestillede og rige, som har større gårde, lever mere overdådigt, så at deres borde efter ønske er besat med harestege, fugle, både vilde og tamme, og de mere fine fisk. Kroer findes ikke her som andre steder på landet, men enhver er tilfreds med sine egne forråd og bruger for at slukke tørsten om sommeren for det meste mælk, om vinteren øl. Hjemmelavet brændevin, som udvindes af korn, anvendes hyppigt her, men mest af havfiskerne, hvem denne brændevin ofte tjener til føde, når de tre dage i træk ligger ude på dybet for at fange fisk.

Deres klædedragt består ligesom deres føde kun af, hvad der er nødvendigt og let at erhverve; thi menigmand bruger kun klæder af skind og uld. Kvinderne er nemlig overmåde dygtige til vævning, hvorfor man i næsten ethvert hus finder en væv, til hvilken de vier deres fritidsarbejde, idet de væver klæder med et, to eller undertiden flere skafter. De bør også roses for deres strikkede klæder, undertrøjer, strømper og vanter, hvilke de har travlt med at lave af uld, ikke blot til sig selv, men også for at sælge dem til andre. Intetsteds ser man en større omsorg for at holde sammen på, hvad man ejer, og ikke blot hos mændene, men også hos kvinderne, som med en smuk kappelyst i flid bestræber sig for at få regnskabet til at stemme med mændenes forretninger og ved fælles arbejde at gøre disse lettere.

Kendte disciple

Thisted latinskole har også haft disciple, der har gjort sig bemærket. Præstesønnen Anders Kjeldsøn Thyboe fra Ræhr blev kendt som digter. Han fortsatte sine studier på Viborg latinskole, og efter sit teologiske studium fik han i 1595 ansættelse som hører i Bergen. Seks år senere blev han præst i Sydnorge. Han skrev i 1618 komedien „Absalon“, hvor fortalen fyldte en fjerdedel af bogen - han ville sikre sig, at læseren kunne forstå den belærende tekst! Senere skrev han et par skrifter med religiøst indhold.

En af de mest berømte elever var Christen Jensen Lodbjerg, der blev født i Lodbjerg i 1625 og var elev omkring 1640. Han kom derefter på latinskolerne i Viborg og Roskilde og senere på akademiet i København. På rejser i udlandet oplevede han at være i krigstjeneste både i Frankrig og Italien.

Efter sin hjemkomst blev han professor i historie ved Sorø Akademi og lærer for Frederik den Tredjes søn. I 1681 blev han biskop i Ribe, hvor han døde 12 år senere. Han var blandt andet kendt for sin kamp mod tidens overtro.

I 1962 blev der rejst en mindesten for ham i Lodbjerg.

I modsætning til Chr. Lodbjerg gennemførte Jørgen Friis alle tre lektier på latinskolen i Thisted. Efter studentereksamen i Aalborg læste han teologi i København. Han blev født i 1684 som søn af en tolder i Thisted og blev senere præst i Helsingør og Valby. Men det var som digter, han blev kendt. Han førte en let pen og havde sans for at rime i tidens stil. Følgende verselinjer skulle således have skaffet ham stillingen som præst i Helsingør i 1719:

*Hjælp, nådigste Monark, nu gælder det at rime,
lad lykken træffe mig, thi nu i denne time
er død i Helsingør en præst, som kaldes Griis,
gør verset rimeligt, så hjælpes Jørgen Friis.*

Jørgen Friis er blevet betegnet som én af de betydeligste digtere før Holberg. Mere dækkende er det måske at kalde ham en rimelig digter. Han hørte til den skare af hofpoeter, der stod i kø for at hylde kongehuset. I sit hus yndede han at sætte vittige indskrifter over dørene, en skik kongen bad ham overføre til slottet. Og da Frederik den Fjerde byggede sine rytterskoler i 1721, var det med indskrifter af Jørgen Friis. Han døde i 1740, kun 56 år gammel.

Nedlæggelsen

Der er ingen tvivl om, at det er et fåtal af disciple, der uddannelsesmæssigt er nået så langt som Chr. Lodbjerg og Jørgen Friis. I en fortegnelse over optagelse på universitetet er der kun optegnet 106 med afgangseksamen fra Thisted latinskole. Det er mindre end én om året i gennemsnit. Men som Chr. Lodbjerg tog mange videre til andre latinskoler, og flere havnede i andre erhverv. Vi kender ikke deres antal, men i en årrække var afgangselevernes antal meget lille. Fra 1670-80 blev der i alt dimmitteret ti elever og fra 1700-10 kun fire. Derefter gik det fremad igen, idet der de næste 29 år var mindst 50 afgangselever.

Selv om det gik fremad igen for latinskolen i Thisted, så foreslog regeringen i 1736, at de små latinskoler skulle nedlægges. Biskoppen i Aalborg protesterede kraftigt og påpegede, at undervisningen i Thisted var lige så god som i Aalborg med undtagelse af musik, som næppe kom mere end hver tyvende til nytte. Biskoppen, Christopher Mumme, havde selv været hører i Thisted, og hans bror havde en tid været rektor. Bedømt ud fra det stærke forsvar må hans hjerte have banket varmt for skolen. Han skrev det så markant, at de fattige børn måtte tabe alt håb om fremgang i livet, hvis skolen blev nedlagt. Han oplyste, at der i de sidste ti år var dimmitteret 19 elever, og otte var sendt til andre skoler.

Selv om biskoppen foreslog, at man i det mindste gav skolen en prøvetid på ti år, hjalp det ikke. Latinskolen blev nedlagt ved kongelig resolution af 27. november 1739, og skolehuset blev overladt til en dansk skole. Latinskolens kapital og legater på 665 rigsdaler og 4 mark skulle afleveres til Aalborg latinskole.

På dette sted lå Thisted Latinskole fra 1549 til 1739. Foto: Henrik Bolt-Jørgensen.

Kapitel 5

Da djævelen fik en Bjørn på Besættelsen i Thisted 1696-98

Hvis 1500-tallet var kirkekampens århundrede, så var 1600-tallet snarere djævelens. Han havde i hvert fald snuden langt fremme flere gange. Tre gange var Thisted besat af tyske eller svenske krigere - indbyggertallet faldt, og skatterne steg. Da århundredet var ved at rinde ud, skiftede djævelen ham og tog bolig i flere af byens kvindeskroppe. Det mente præsten i hvert fald, og kroppene reagerede da også med krampeanfald og hysterisk adfærd. Da præsten uden større held forsøgte at drive djævelen ud, kunne det høres over hele landet. Højesteret var imidlertid af en anden mening og fordrev præsten og ikke djævelen.

Byens udstrækning dengang fremgår af det ældste kort over Thisted, Resens prospekt fra ca. 1670. Al bebyggelse lå fra Store Torv og ned mod fjorden og langs Nørregade ud til Kastet. Man kan heller ikke undgå at hæfte sig ved, hvordan åen delte byen i to halvdele, der var knyttet sammen af to broer. Den landlige beskaffenhed understreges af, at der lå en stor gård lige op til kirken og torvet.

Kortet viser desuden, at rådhuset og tingstedet lå på Store Torv, hvor der også er en afmærkning, der kun kan tolkes som en stolpe. Det må være her ved denne pæl (kæg), at folk blev pisket med grene, når de var dømt til kagstrygning. En sådan indretning anslår ikke gunstige toner i nutidens ører. Men tiden var mere korporlig dengang, både når det gjaldt straf, djævl og dagligliv. Man kan også sige, at folk var mere konkrete, ikke mindst i deres forståelse af bibelen. Præsten Ole Bjørn i Thisted havde således optrådt i et ærefuldt hverv som opponert ved en disputats om den sande geografiske placering af det bibelske paradys.

Et mylder af djævl og sagsakter

Hvis man skal udvælge den begivenhed, der har givet Thisted mest omtale, kommer man ikke uden om den berømte eller snarere berygtede historie om djævlbesættelse, som fandt sted for omkring 300 år siden. Det er samtidigt den bedst dokumenterede tildragelse i byens historie. Aktstykkernes sideantal tælles i mange hundreder, og i 1959-60 udgav Anders Bæksted to bind på over 800 sider med titlen: „Besættelsen i Tisted 1696-98“. De mange aktstykker skyldes blandt andet, at begivenhederne førte til sager i såvel det kirkelige system som i det verdslige retssystem, hvor der er referater fra to byretter, herredsret og landsret. Endelig fandt sagen sin afslutning ved Højesteret.

Kort fortalt handler besættelsessagen om, at præsten i Thisted, Ole Bjørn, følte sig overbevist om, at den 26-27 årige Maren Spillemands var udsat for

en legemlig besættelse af onde ånder, der var vist ind i hende af en heks. Inden længe var over en halv snes kvinder besatte, deriblandt et pigebarn på ni år. Præsten optrådte som djævlemaner og heksejæger og gik frem uden persons anseelse. Biskoppen var i starten ikke utilbøjelig til at give ham ret, men besindede sig dog hurtigt og fik sat tjenstlige undersøgelser i gang.

Hillerslev-Hundborg herredsting og Thisted byting førte sager mod hekse, der var beskyldt for at være årsag til kvindernes ulykke. Heksene blev imidlertid frikendt ved landstinget i Viborg. Samtidig tilstod én af de besatte i Aalborg, at besættelsen for hendes vedkommende var delvist opdigtet. De besatte kvinder kom i Aalborg for en kommissionsdomstol, der efter kongelig forordning var nedsat til lejligheden. En del af dem blev dømt til døden, fordi synspunktet var, at kvinderne bevidst havde anstillet sig som besatte. Der var desuden strenge straffe til Ole Bjørn og andre medskyldige.

Højesteret så senere noget mildere på kvindernes forseelse. Selv om man ikke principielt ændrede opfattelse, så tjente det til kvindernes undskyldning, at Ole Bjørn havde styrket dem i deres forehavende. Ved Højesterets behandling af sagen kom det tillige frem, at der var sket forskellige uregelmæssigheder i sagsforløbet. Det medførte alvorlige reprimander og ret strenge bødestrafte, bl. a. til biskoppen og et par andre kongelige tjenestemænd.

Ole Bjørn

Ole eller Oluf Jensen Bjørn blev født i Frederikshald i Norge den første maj 1648 som søn af en købmand. Efter afgangseksamen fra latinskolen i Christiania blev han i 1666 optaget på Københavns Universitet, hvor han fire år senere tog teologisk embedseksamen med førstekaraktter. Fra de sidste to år kendes fem disputater fra hans hånd, og han blev berømmet for en udmærket dimissionsprædiken.

Allerede i 1670 blev Ole Bjørn udnævnt som medrektor ved Aalborg latinskole, og året efter tog han magistergraden ved universitetet. Han blev ved latinskolen i 15 år, det sidste år som rektor. Da han havde taget sin afsked, levede han i nogle år som privatmand, hvilket ikke var usædvanligt dengang. Efter Anders Hebo's død i slutningen af 1692 blev han præst i Thisted.

Ole Bjørn flyttede ind i præstegården på Store Torv, hvor han havde to karle og en tjenestepige. Selv om en søsterdatter kom og holdt hus for ham, var det nu tid for ham at se sig om efter en passende kone. Valget faldt på den 27 år yngre Ingeborg Cathrine Lugge, der var en datter fra Anne Søe's første ægteskab. Ole Bjørn fik nej, og Ingeborg fik en anden mand, der imidlertid døde tre måneder efter brylluppet. Efter afslaget blev Ole Bjørn aldrig ven med Anne Søe og hendes anden mand, Enevold Berregaard, et forhold der kom til at spille en vis rolle i sagsforløbet.

I januar 1696 tændte Ole Bjørn luntten til besættelsespostyret ved at erklære Maren Spillemands legemlig besat af djævelen. At være udsat for besættelse vil sige, at dæmoner har taget bolig i én. Uddrivelse af dæmoner

Maren Spillemands

Født i Skinnerup omkring 1671 som datter af en fattig husmand. Familien flyttede til Nors, og ingen kunne sige andet, end at faderen havde levet ærligt, arbejdsomt og kristeligt. Maren havde lige fra sin barndom lidt af en mærkelig og uhyggelig svaghed, som plagede hende med mellemrum. Som voksen havde hun mest opholdt sig i Sennels og Thisted og tjent til sit brød med sine hænders gerning (syning). Ingen ville beskyldte hende for løssagtighed.

Kirsten Langgaard
Datter af Ole Pedersen Langgaard, der var bonde og borger i Thisted. Moderen var død, men hendes gamle mormor var i huset. Kirsten blev født i Thisted den 10. august 1687, og hun havde en noget ældre storebror og en syv år yngre lillesøster. Ole Langgaard havde Søgaard i Nors i forpagtning, men han havde hus i Thisted, hvor han søgte Herrens alter. Ole Langgaard var en stor kråker, der optrådte frygtløst mod alle autoriteter.

(eksorcisme) kendes fra Bibelen, der var grundlaget for opfattelsen af djævlbesættelse. Jesus forklarede sine disciple, at den slags uddrivelse alene kunne ske ved bøn. Det er da også bøn, sang og besværgelse, der anvises i Christian den Femtes kirkeritual som helbredelsesmiddel ved en djævlbesættelse.

Da Ole Bjørn erklærede Maren Spillemands for djævlbesat, var hun allerede et kendt navn på egnen. Med mellemrum havde hendes sygdom nu stået på i 13-14 år. Allerede som barn var hun i sit hjem blevet opsøgt af præsten Anders Hebo og kapellanen Hans Spjelderup, der havde riset hendes lillebror i den tro, at han med sin banden skulle være årsag til den ondes nærværelse hos søsteren. I 1693 havde hun været i Aggersborg hos præsten Palle Madsen, der kunne en del mere end sit Fadervor. Mindre end et år senere opsøgte hun præsten i Sennels, hr. Søren, og efter hans senere udsagn skulle hun have været i alle herredets kirker. Det var da heller ikke første gang, Ole Bjørn havde truffet Maren Spillemands. At mødet i januar 1696 blev gnisten, der antændte branden, skyldtes for en stor del et niårs barn.

Kirsten Langgaard havde altid været et mærkeligt og svageligt barn. Skolemesteren, der havde haft hende tre år i skolen, kunne fortælle, at hun havde haft nemt ved at lære. Men det sidste år havde han bemærket nogle sære miner og fagter hos hende. Til sidst var hun blevet så svag, at hun måtte kvitte skolen og lægge sig til sengs derhjemme, hvor hun klagede over smerte i det ene ben. I september 1695 var hun anbragt i præstegården i Aggersborg hos hr. Palle, der skrev til faderen, at den onde ikke længere trakterede hans datter så strengt. Faderen sørgede for, at hun blev indlogeret hos én af hørerne ved latinskolen.

Omkring juletid i 1695 har Maren og Kirsten været daglig samtaleemne i Thisted, og det har været den almindelige opfattelse, at det var djævelens værk. Da Ole Bjørn proklamerede Maren som legemlig besat, var der altså ikke noget afgørende nyt i bedømmelsen af Marens tilfælde. Det afgørende var, at han gav besættelsestanken kirkens officielle stempel og dermed skubbede på en vogn, som han måske kunne have bremset.

Ole Bjørns redegørelse

Det lokale retsmaskineri satte sig i bevægelse i februar 1696 og påbegyndte en hekseproces i marts. Samtidig reagerede biskoppen og afkrævede Ole Bjørn en skriftlig redegørelse. Denne reagerede dog ikke prompte, men den 18. april sendte han en lang og udførlig redegørelse til biskoppen. Med sine mange latinske citater er det en lærd beskrivelse, der hæver den påståede djævlbesættelse op på et „videnskabeligt“ plan. Han henviser blandt andet til en lignende besættelsessag, som er beskrevet i bogen *Køge Huskors*, der udkom i 1691.

Hos Ole Bjørn er der ingen tvivl ladet tilbage, selv om han indledningsvis nævner, at han tidligere har været mere usikker på, om det kunne være „selvgjort skrømteri“. I sin redegørelse gennemgår Ole Bjørn de to pigers sygdomsforløb og beskriver detaljeret anfaldenes karakter. Disse anfald har en sådan voldsomhed, at selv barnet ikke kan holdes og styres af 7-8 stær-

ke mennesker. Pigerne kan til forveksling efterligne kattes, hundes og andre dyrs lyde. De unaturlige gebærder beskriver Ole Bjørn som et frygteligt syn med:

Ansigtets, munds og øynes grumme forvendelse og udspilelse, umenniskelig skågren, skummen og fråden af munden, tænders skiæren, og klæders sønderrivelse både på sig selv og andre etc.

Djævelen, som regerer i barnet, kalder sig Hvid Rotte, og Marens djævel benævner sig Luser. Djævlene kalder på deres mor, som de kalder Morlil, og hvis hun ikke bliver brændt, vil de fare i andre, særdeles i amtmanden og hans børn. De to mere personlige djævle er ikke altid alene om arbejdet. I hver af pigerne har der været 18, hvis navne er optegnet efter Marens mund. I øvrigt er dæmonens tale gennem pigernes mund yderst gudsbespottelig. Desuden er der eksempler på, at pigerne kan udtale sig om, hvad fraværende personer foretager sig.

Anfaldene tager også hårdt på omgivelserne, fremhæver Ole Bjørn, idet man må ligge i bøn afvekslende med salmer i 3, 4 ja 5 timer. Anstrengelserne kan dog bære frugt. Netop aftenen før fik Maren uddrevet 18 onde ånder, som hun så som en sværm af bier og fluer med et blankt sværd efter sig. Men i dag er de kommet igen, tilføjer Ole Bjørn. I en privat følgeskrivelse til biskoppen anmoder Ole Bjørn om at få hjælp stillet til rådighed. Han foreslår, at præsterne i de nærmeste tre herreder to ad gangen tager ophold i Thisted i et døgn.

I Ole Bjørns redegørelse fremgår det, at endnu en pige har søgt hjælp hos ham. Det er Anne Jensdatter fra Legind i Nørhå sogn, men det onde er ikke kommet til „den tummel og raseriis høyde“ som hos de to andre.

Ole Bjørns fremstilling blev behandlet en uges tid senere på et påskelandemode i Aalborg, hvor den ikke vakte synderlig opsigt. En vis forsigtighed spores, men grundlæggende sættes der ikke spørgsmålstejn ved fænomenet djævlbesættelse. Ole Bjørn fik da også bevilget den ønskede hjælp fra egnens præster. Han blev dog advaret mod at bruge for kategoriske vendinger i kirkebønnen om Djævelens onde redskab, heksene. De skulle dømmes ud fra beviser og ikke ud fra, hvad den løgnagtige ånd udplaprede af de besattes mund.

Den „hede“ sommer

Mens heksejagten var gået ind, skete der i juni noget lignende en eksplosion i de besattes antal. Det startede med den unge skomagerkone, Maren Hansdatter, der den 8. juni lagde sig til sengs med raseri og megen snak. Fem dage senere besvmede Anne Pedersdatter og tog til at rase og råbe. Næsten samtidig ramte „sygdommen“ Ole Bjørns tidligere tjenestepige og den pæne jomfru Anne, datter af bødkeren på torvet. De besattes antal kulminerede onsdag den 17. juni med seks nye tilfælde, den ene var dog nok mest besat af brændevinsdjævelen. Denne dag påtegnede Ole Bjørn i hast et brev fra provsten til biskoppen med følgende ord: „Siden apostlenes tider tror jeg næppe, er sket større ting og tegn, end her nu passerer!“

Anne Krogsgaard

Anne Krogsgaard var i begyndelsen af 20'erne og datter af Jens Nielsen i Hundborg, hvor de begge havde et godt omdømme. Hun havde tjent to år som kokkepige på Faddersbøl, hvor fru anbefalede hende som en ærlig, flittig og gudfrygtig pige. Kort tid efter kom hun til præstegården i Thisted, hvor hun var indtil påsken 1696. Herefter måtte hun slå sig igennem, så godt hun kunne. Hun havde husly i længere tid hos sin farbrøder Jep Pram, der imidlertid var utilfreds med, at en latinskoledreng foretrak at overnatte i Annes seng frem for i sin egen.

Ole Bjørn trivedes åbenlyst ved den store opmærksomhed og magtudøvelse, hvor han mere eller mindre kunne kommandere med et dusin kvinder og tre herreders præster. Den 21. juni mærkede han for første gang, at han ikke kunne styre tingene efter sit eget hoved. Det skete under et møde i Hillerslev præstegård med biskop Jens Bircherod, der tydeligvis var blevet mere skeptisk ved tingenes udvikling.

I sommerens løb gled styringen af begivenhederne ud af hænderne på Ole Bjørn, men det skete ikke uden kamp. Han stod bl.a. bag en række borgeres henvendelse til kongen. Brevet skulle forklare kongen, hvordan sagen virkelig var, ikke som den blev opfattet i Aalborg. Henvendelsen fik dog ingen indflydelse, og i begyndelsen af august slog biskoppen sig ned nogle dage hos provsten i Nors præstegård, hvorfra han suspendede Ole Bjørn den 7. august. Biskoppens taktik med at holde sig væk fra „hvepsereiden“ i Thisted og trække de besatte væk fra påvirkningen her viste sig at være en klog disposition. Der faldt snart mere ro over Thisted.

Ole Bjørns suspension betød dog på ingen måde, at han var ude af billedet. Men han var henvist til at øve sin indflydelse ad rettens vej, og hans indflydelse på afslutningen af de lokale hekseprocesser var mindsket. Ole Bjørn blev ikke sat fra bestillingen, fordi han troede på dæmoner, men fordi han gik for vidt.

"Heksene"

På baggrund af datidens bogstavelige bibelforståelse er det begribeligt, at man kunne tro på djævlebesættelse. Den første lutherske biskop, Peder Palladius, havde for eksempel erklæret, at det vrirmede med djævle som med fluer på en sommerdag. Dæmonerne måtte selvfølgelig have en årsag. Og denne årsag søgte man hos folk, som man mente var kyndige i trolddom. Derfor blev en djævlebesættelse næsten altid fulgt af en hekseproces. I det hele taget var det 17. århundrede hekseforfølgelsernes århundrede, værst var det i første halvdel, men Danmarks sidste „lovlige“ heksebrænding fandt først sted i 1693 i Nykøbing Falster.

Maren Spillemands far havde aldrig lagt skjul på, at Anne Christensdatter måtte være skyld i Marens sygdom. Anne Christensdatter var enke efter Lille Thomas i Skinnerup. Efterhånden blev den almindelige opfattelse, at hun var årsag til Marens ulykke. Alligevel tog hun ind til en søn i Thisted, efter at Ole Bjørn havde erklæret Maren djævlebesat. Det var derfor uden praktiske besværligheder, da de ivrigste heksejægere med Ole Bjørn i spidsen foreslog, at Anne Christensdatter skulle konfronteres med sine formodede ofre. Det var den almindelige opfattelse, at den onde ånd med glædesudbrud og heftige gebærder ville give sig til kende, hvis heksen lagde sin hånd på offeret.

Konfrontationen

Efter Ole Bjørns begæring afhentede by- og herredsfogeden Anne Christensdatter den 22. februar og førte hende til Maren Spillemands, der op-

Karen Toftum

Betegnes som et skarnskvindfolk, omkring 30 år gammel, ejendomsløs og uden ordentligt arbejde, næppe meget bedre end sin horagtige moder. Hende havde faderen (en militær person) for mange år siden forladt for mistanke til hende for „omgængelse med andre mænds personer“. Moderen var blevet forvist fra byen som subsistensløs og usædelig.

holdt sig hos Maren Mikkelsdatter ved kirken. Maren lå stille hen, men da hun så Anne, talte hun med sær stemme og så blidt på hende og kaldte hende Morlil. Med sine famlende gammelkonehænder greb Anne præstens hånd og erklærede sig uskyldig. Med sin sans for dramatik rev han hånden til sig, så han fik en rift af hendes negl. Han viste straks den „blodige“ langfinger frem, men hun nægtede, at det var sket med vilje. Da de tilstedeværende bad Gud om et tegn, havde den onde fjende regeret skrækeligt i Maren Spillemands.

Efter besøget hos Maren var det ret så forståeligt svært at få Anne Christensdatter ind til Kirsten Langgaard, der endnu boede hos Jacob Hører. Men efter øvrighedens befaling måtte hun bøje sig og gå ind i stuen til pigen, der lå, som var hun „dum“. Modvilligt måtte Anne lægge sin hånd på barnet, der fløj op og klappede i hænderne og kaldte hende Morlil mange gange. Dernæst havde den onde ånd plaget barnet med råb og skrig og gruelige fagter. Først da Anne Christensdatter var ført væk, faldt barnet til ro.

Konfrontationen havde for Gud og hvermand vist, at Anne Christensdatter var skyldig. Bedre blev det ikke, da de to besatte dagen efter, fastelavns søndag, under højmesse blev båret råbende og skrigende op gennem kirken til koret. Da måtte selv den meget tvivlende rektor Aagaard tro, at det var en virkelig legemlig besættelse. To dage senere blev Anne Christensdatter stævnet til at give møde for Hillerslev og Hundborg herredsting.

På Ole Langgaards begæring blev Anne Christensdatter derefter sat i fængsel i en kælder (rådhuset var blevet nedbrudt). Dagen efter var der en ny konfrontation med Kirsten Langgaard, denne gang i kirken. Da Anne efter befaling lagde en hånd på barnets ryg, „før den onde således afsted med barnet, så et stenhjerte måtte græde derover.“

Forhør under åben himmel

Tirsdag den 3. marts 1696 tog den omfattende sag mod Anne Christensdatter sin begyndelse på herredstinget ved Møgelhøj i Baun (ved krydset af Tranhøjvej og Klatmøllevej). Sagen var formelt rejst af to mænd, hvoraf den ene tjente hos Kirstens far, Ole Langgaard, der også havde fremsendt en sigtelse mod Anne Christensdatter for at have forvoldt Kirstens besættelse. Foruden hele Skinnerup var omkring 35 personer tilsagt til tingmødet, der blev holdt under åben himmel. Hverken Maren Spillemands eller Kirsten Langgaard var til stede.

Maren Spillemands' far var selvfølgelig et vigtigt vidne. Desuden var der en attest fra den fordrukne kapellan, Hans Spjelderup, der på grund af sin skrøbelighed ikke kunne være til stede (han døde faktisk samme år). Han havde sat sin rystende underskrift under attesten, der om formiddagen var forfattet af Ole Bjørn og hans tro følgesvend, den nidkære teolog Poul Rytter, som underviste på Silstrupgård. Ifølge attesten havde Anne Christensdatter haft ugudelig omgang med brødet og vinen, som hun flere gange ved Herrens alter havde skjult i sit tørklæde.

Derefter trådte Skinnerups bønder frem én for én og fremlagde deres vidnesbyrd, roligt og uden had. Alle som én talte de kun om rygter, hvoraf de

Anne Jacobsdatter

Anne var ilde anset, fordi hendes far havde et slet rygte på egnen, og fordi hun var „en besøvet kvinde“, der åbent måtte skrive sin synd i kirken. Hun stammede fra Rahr, men havde i et års tid opholdt sig i Thisted, hvor farver Jens Mortensen tog sig lidt af hende, værgeløs og elendig som hun var. Hun tjente til livets ophold ved at væve for folk, men havde mest haft sin gang i præstegården.

fleste pegede mod hr. Palle i Aggersborg og Skinnerups egen præst, den drikfældige hr. Hans. Og da Anne Christensdatters søn spurgte bønderne, om de før havde hørt noget til indholdet af Maren Spillemands erklæring, benægtede de det. Men hvad forstår ulærde bønder sig på så ophøjede sager? Nej, så var Ole Bjørns vidneudsagn langt mere omfattende og byggede alene på den ondes egne udtalelser af de to besattes mund.

På retsmødet blev det i øvrigt klart for enhver, at Anne Christensdatter ikke var den eneste heks. Den onde havde af barnets mund også råbt efter to kvinder i Skovsted, og den besatte Anne Jensdatter fra Legind havde udpeget en kone fra Istrup.

Dagen efter var der igen tingmøde, denne gang især med vidner fra Thisted. Kirsten Langgaards dæmon Hvide Rotte spillede en ikke ubetydelig rolle. Ole Bjørns nevø, „evighedsstudenten“ Christian Frederik Mavors, havde faktisk med egne øjne set den i sin fulde positur komme hoppende ind ad døren til Kirsten, der herefter rasede meget. Som svar på anklagerne svarede Anne Christensdatter, at det var løgn, den onde ånd havde sagt.

Retten bestod af otte tinghørere med en sættfoged som formand, alle tilforordnet af amtmanden. De anbefalede hende at ansøge om en forsvarer, da end ikke hendes børn var mødt op andendagen. Anne vidste imidlertid ingen, der kunne svare for hende.

Mødet på herredstinget tre uger senere bragte ikke meget nyt. Men allerede fire dage senere måtte Anne møde op på bytinget i Thisted, fordi Hans Spjelderup anklagede hende for at være skyld i, at hans hukommelse slog fejl, og at han tabte mælet og gik i stå midt i sin prædiken. Man fristes til at sige, at alle „rottede“ sig sammen mod hende. Flere retsmøder fulgte ved byting og herredsting, og nu nævnes også Anne Vert fra Thorsted som heks.

Heksemærker og manddomstyveri

Anne Christensdatter fik også besøg i sit fængsel af Ole Bjørn, der uden held forsøgte at få hende til at bekende. Det skal bemærkes, at man efter dansk lovgivning ikke måtte udsætte hende for tortur, *før* hun havde bekendt. I maj fik hun besøg af fire kvinder, der var sendt af byfogeden for at syne hende for tegn eller mærker. Ifølge den pavelige heksebog „Heksehammeren“ fra 1487 indviede Fanden de ny hekse under heksesabbaten ved at sætte sit mærke på dem, en plet der senere ville vise sig følelsesløs. Kvinderne fandt nederst på Anne Christensdatters højre skulder en brunlig plet, der for mange var det endelige bevis.

Anne Søe's navn blev sværtet til i mere end én forstand. Først blev hun nævnt i retsreferaterne som heks, derefter skulle referaterne ifølge højesteretsdommen sværes over med blæk, fordi hendes navn var nævnt. Blæken fjernede også andre, der på retsmøder i april og maj blev beskyldt for at være hekse. Men så meget fremgår dog, at man måtte leje to kældre til Kirsten Sørensdatter og Karen Nielsdatter, begge fra Skovsted. Tidligere havde Maren Nielsdatter fra Skovsted og Maren Pedersdatter fra Tingstrup været nævnt. Det var dog Anne Vert, der kom til at spille den største rolle næst efter Anne Christensdatter.

Mens Anne Christensdatter med beundringsværdig standhaftighed holdt

Anne Søe blev sværtet til under sagen.

Karen Spillemands

Karen var Maren Spillemands lillesøster. Hun var en ung, glat bondepige på 18 år, med frisk og sund farve og et kønt ansigt. Allerede som barn kom hun ud at tjene, vogte får, og hvad hun ellers kunne med ære og „trolighed“. Senere tjente hun som pige på landet og i Thisted, hvor hun nu havde slået sig ned for at lære at sy som sin søster.

fast ved sin uskyld, forholdt det sig ganske anderledes med Anne Vert. Hun flygtede allerede, inden hun blev inddraget, et forhold der næsten dømte hende på forhånd. Efter at der var udstedt arrestordre, gik der bud til færgemanden i Odde Sund, og et par dage efter blev Anne Vert pågrebet og ført til Thisted, hvor hun ankom den 1. juni.

En uges tid senere tilstod hun utvungen og uden bånd, at hun havde afsværet sin dåb og kristendom. Og ikke nok med det, hun havde også forgjort Jens Tingstrup i Thisted og taget hans manddom og tøjret den ved vejrmøllen vest for byen.

Anne Vert kom med flere bekendelser. Mindre godt for Anne Christensdatter var det, at hun tilstod, at de to havde været sammen om at få det onde i Maren Spillemands og Kirsten Langgaard. Efter eget ønske blev Anne Vert, der beskrives som en gammel, udlevet kælling, bragt til Sjørring præstegård, hvor hun gentog sin tilståelse.

Da dæmonerne huserede værst op mod Sankt Hans, blev der af de besatte kvinder nævnt en hel del hekse, uden at det førte til retssager. I den moderne ligestillings navn skal dog nævnes, at der også var en mand iblandt, nemlig Poul Syvfinger. På et møde i Skinnerup kirke den 14. juli var også Karen Skægshøj i Thisted indkaldt. Det var et møde, der var indkaldt af amtsfuldmægtigen på foranledning af Ole Bjørn. Alle præster var også indkaldt, men ingen mødte op.

Enevold Berregaard var derimod mødt op i alt sin magt og væld. Han gav mødelederne tørt på og omtalte besættelsen som „det kogleri i Tisted“. Hvis de besatte bragte hans og hans families navne i vanry, ville han sagsøge dem for ærekrænkelse. Havde Satan brugt deres mund, „kaster jeg kun foragt mod Satan som en løgnagtig ånd“. Det var klar tale og udtryk for, at Ole Bjørn var på vej til at blive sat ud af spillet. At der ikke blev rejst nogen hekseproces mod Anne Søe turde være indlysende.

Men hekseprocesserne kørte videre. Tilfældet Anne Vert var det mest enkle, og retssagen mod hende blev da også afsluttet først. I begyndelsen af august blev hun dømt til bålet, en dom der efter loven skulle afprøves ved landstinget. Tre måneder senere blev hun ført til Viborg, hvor hun blev frikendt.

Sagen mod Anne Christensdatter blev udsat flere gange, og den 22. september blev hun frikendt ved herredstinget. Tre domsmænd afgav dog dissens. Da hun ikke havde tilstået, ønskede de hende dømt for at have bespottet Gud og hans hellige sakramenter. Det kunne ske efter en „mildere“ paragraf, hvor det hed:

Hvem som overbevisis at have lastet Gud, eller bespottet hans hellige navn, ord og sacramenter, hannem skal tungen levendis af hans mund udskæris, dernæst hans hoved afslås, og tillige med tungen settis på een stage.

Det var nu op til landstinget, om Anne Christensdatter skulle brændes, halshugges eller frikendes. Hendes sag blev behandlet i december, og den 22. februar 1697 blev dommen afsagt: Frifindelse!

Maren Hansdatter

Maren Hansdatter Sirichs var en ung kone midt i tyverne, frisk og temmelig velskabt. Hun blev født af ærlige forældre i Thisted, men blev opdraget hos den noget drikfældige kapellan Hans Spjelderup. Hun var som en datter af huset og blev her, indtil hun blev gift med Anders Lauridsen, med hvem hun havde to små børn. Han havde en tid været herredsskriver, men nu var han nærmest fattig og nødlidende.

De besatte

Anna var navnet på jomfru Marias mor, så det kan ikke undre, at det i et kristent land blev et såre almindeligt navn. Men det gør bestemt ikke besættelsessagen mere overskuelig, at halvdelen af de implicerede kvinder hed Anne. Mens heksene generelt havde en tendens til at vende den tunge ende nedad, rent socialt altså, så udgjorde de besatte og deres „tilhængere“ en noget større del af byens befolkning. Kirsten Langgaard var kun et barn, og Anne Dahl var omkring de tres. Der var gifte koner, agtværdige tjenestepiger, skarnskvindfolk og pæne borgerdøtre.

Man kan ikke uden videre sætte antallet af besatte kvinder til fjorten navngivne personer. Nogle af dem står lidt i periferien, og ud over de fjorten havde andre i forbifarten været i folkemunde. Personligt kom det også til at berøre den iltre præst fra Snedsted, Holger Schandorph, der var en ivrig heksejæger, f. eks. i sagen mod Anne Vert. Men da hans egen kone fik et anfald, fik han et mere nuanceret syn på sagen. Holger Schandorph blev senere konstitueret som præst i Thisted under retssagen mod Ole Bjørn.

Mens dæmonerne ved midsommertid var mest aktive i de besatte kvinder, indtraf det første vendepunkt i sagen med biskoppens besøg i Hillerslev. Med sig havde han en præst, der havde nogen kundskab udi medicinen. De ankom til præstegården søndag morgen den 21. juni og sendte straks bud efter amtmand Jørgen Scheel Due. Da han ankom, blev man enige om at sende bud efter Maren Spillemands og Kirsten Langgaard.

Maren ankom først og derefter Kirsten ledsaget af Ole Bjørn, hos hvem hun nu boede. Han havde da også på forhånd givet hende rosiner, mandler og æbler.

Nu var det ikke bare en sag om pigernes udfrielse, det var også et spørgsmål om Ole Bjørns ære. Han havde dog ikke behøvet at nære nogen bekymring. Biskoppen fik i bogstaveligste forstand syn for sagen, idet Kirsten straks ved ankomsten fik et af sine anfald, hvor hun råbte, gøede og spyttede på de omkringstående.

Hver for sig talte biskoppen med de to piger i enrum og gav derefter åbent udtryk for sin tvivl. Senere fik pigerne samtidige anfald i et tilstødende rum, og biskoppen talte latin til dem. Et sikkert tegn på Djævelens medvirken var kendskab til latin, eftersom han var kyndig i at fejllæse bibelen. Men de besatte dumpede til den lille latinprøve, da „gloria“ var det eneste ord, han fik som svar. At biskoppen overhovedet tvivlede, gjorde tilsyneladende Ole Bjørn rasende. Han afslog biskoppens fremstrakte hånd og ville om nødvendigt følge kvinderne fra Thisted menighed til København for at forsvare sin mening.

Postyret påkaldte en del opmærksomhed i Hillerslev, hvor biskoppen ifølge sin egen dagbog var „omkringringet af en hob simpel og uforstandig almue“. Midt under mødet måtte præsten i Hillerslev sågar forhindre Anne Jensdatter fra Legind i at trænge ind til biskoppen. Uroen var måske medvirkende til, at biskoppens plan om at afsondre de to besatte ikke straks blev gennemført. Amtmanden ville ikke gå med til det, men biskoppen rejste straks hjem og fik stiftsamtets tilladelse til at afhente Maren Spillemands.

Inger Fusmand

Inger Lauridsdatter Fusmand var i begyndelsen af tyverne, ung og køn, men noget sygelig og tungsindig af sig. Hendes forældre havde et ilde rygte, moderen var en rapkæftet kælling uden agtelse for bedre folk. Inger Fusmand var gift med den fattige og noget fortrykte skomager Anders Christensen Skomager. Om skomagerkonen havde man hidtil ikke hørt andet, end hvad skikkeligt var.

Maren hentes til Aalborg

„Løverdag“ den 27. juni ankom Lorends Mein og Søren Skoflikker til Thisted, hvor de fandt Maren i byfoged Emmik Eriksens hus. Her blev der holdt bytingsmøde, og Lorends Mein hørte amtmanden sige til Anne Vert: „Din gammel djævel! Du har bekendt een gang, nu kan du ikke gå derfra.“ Maren rejsede ledsagere fik altså stemningen med helt fra Thisted, og det blev ikke bedre på rejsen. Maren anfald var voldsomme, og da de nåede Aalborg om mandagen, var hendes ledsagere overbeviste om besættelsens ægthed.

Straks efter ankomsten til Aalborg var der en foreløbig præsentation for gejstligheden, og Maren blev derefter indlogeret hos en fisker og krejler, hvor der dog straks var tilløb til tumultagtige scener. Hun blev derfor flyttet hen til provsten, hvor hun straks blev stille og medgørlig. Allerede tirsdag den 30. juni kom Maren med en bekendelse, der skulle få afgørende betydning både for hende og de øvrige kvinder. Bekendelsen blev givet til Christoffer Mumme, der næsten samtidig var blevet forflyttet fra den fattige latinskole i Thisted til Aalborgs mere anselige latinske skole. I Thisted havde han været med til at opvarte besatte og forfølge hekse; i Aalborg havde han fået begivenhederne på afstand og var nu blandt de mest skeptiske. Han var ung, skal det siges, senere blev han biskop.

I fortrolighedens navn og under løfte om tavshed fik Christoffer Mumme under fire øjne Maren Spillemands til at indrømme, at hun nu og da havde spillet rollen som besat. Hendes indrømmelse blev senere ret bastant brugt til at stemple hende som bedrager. Ifølge retsreferatet spurgte Christoffer Mumme, om hun ikke ville bekende, at hun selv havde gjort det, hvortil Maren svarede: „Jo, men meget deraf ved Satans indskydelse.“ Dette svar røber vel mere end slet og ret en bedrager, der tager masken af. Svaret åbner for et univers, hvor det er svært at skelne mellem dæmonernes realitet og realiteternes dæmonisme. I øvrigt fremgik det klart af hendes „indrømmelse“, at der ikke var noget aftalt spil kvinderne imellem.

Biskoppen tøvede ikke, men udstedte allerede samme dag ordre til at opheve alle forholdsregler med kirkebøn, overvågning m.v. Desuden skulle Kirsten Langgaard bringes til Aalborg, noget hendes far dog kategorisk nægtede. Få dage efter blev Maren flyttet over i klosteret, hvor hun var i lænker, hvilket dog ikke forhindrede hende i at få tilbagefald.

Præstens „tilbøjelighed“

I et brev af 14. juli 1696 beordrede kongen kancelliråd Niels Jespersen og amtmand Otto Skeel til at foretage de fornødne undersøgelser. Som noget af det første bad de amtmanden i Thisted sørge for, at ordren om at få Kirsten Langgaard til Aalborg blev efterkommet. Det lykkedes heller ikke denne gang. Kommissionen afhørte Maren Spillemands i Aalborg og flere af de besatte kvinder i Nors præstegård, uden at der kom væsentligt nyt frem. I september måtte kommissionen indstille arbejdet på grund af Niels Jespersens død og Otto Skeels sygdom (han døde i november).

For nogen kom der dog nyt frem, selv om det åbenbart var almindeligt

Anne Jensdatter
Fra Legind i Nørhå sogn.
Hørte sammen med Maren
Spillemands og Kirsten
Langgaard til de først besatte.

kendt i Thisted allerede før besættelsen, at Ole Bjørn også brugte korporlig revselse i sin forkyndelse over for kvindekønnet. Sidst i juli kom det biskoppen for øre, men han fæstede ikke lid til det. Ifølge rygterne havde Ole Bjørn i skriftestolen beordret „det unge kvindekøn“ til ekstraundervisning hjemme i præstegården, hvor han „på en sær måde tracterede dem“. Maren Andersdatters mor havde under besættelsessagen søgt råd hos Enevold Berregaard, fordi Ole Bjørn havde udsat Maren for „usømmelig håndgrib under klæderne“. Enevold Berregaard mente dog ikke, at moderen skulle klage til provsten. Der var ingen grund til at gøre skandalen større end nødvendigt, og Ole Bjørns „ulykke var ikke langt fra døren“.

Selvfølgelig gav det også anledning til hvisken, at Maren Hansdatter havde præstens egen seng at ligge i. Hun indrømmede senere, at hun havde været udsat for hans tilnærmelser. Efter Ole Bjørns suspension blev det lettere at få tingene frem, og Holger Schandorph fik da også under sine undersøgelser kendskab til flere af disse „uregelmæssigheder“. Men man var ikke så snerpet dengang, og Ole Bjørns tilbøjelighed kom heller ikke til at spille nogen rolle i det videre sagsforløb. Selv var han tilsyneladende upåvirket af disse beskyldninger. For at få et indtryk af sagens art skal her gives referatet af Anne Andersdatters forklaring til Holger Schandorph og byfogeden:

Da hun skulle stå skrifte for hendes lejemål, blev hun indkaldt i mag. Oluf Bjørns hus i hans studérkammer, og der hun ej kunde læse, som han vilde, sagde han, hun skulle have en faderlig revselse. Og der hun svarede, hvor det stod skrevet, sagde han: Vil I disputere med mig? Abraham, en gammel mand, disputerede ikke med Gud om omskærelsen. Endelig måtte hun lægge sig over en stol, hvor han slog hende med ris på hendes bare rumpe og siden med hans bare hånd overstrøg hende, hvilket hun ikke ville tilstede hennem mere, men stod op og gik fra ham.

Rettergang

For biskoppen var Ole Bjørns ulydighed vigtigere end hans trang til revselse. Præsten fik i september ordre til at møde til retssag i Aalborg, men han skulle til bryllup i Klitmøller! Bagefter tog han i stedet sammen med Ole og Kirsten Langgaard til København, hvor han skriftligt klagede til kongen. Svaret gik ham imod: han skulle straks beføje sig til Aalborg.

Med Niels Jespersens død skete der en indsnævring i undersøgelsesgrundlaget. Han var efter datidens forhold en moderne læge, der hellere regnede med sygdomme end med undere. Han betjente sig af så nutidige ord som hypokondri og epilepsi, og både han og Otto Skeel mente, at disse forhold spillede en rolle. Men biskop Bircherod var utilbøjelig til at gå ind på den tankegang, og han kom til at lede de videre forundersøgelser sammen med landsdommer Bartholin.

I løbet af efteråret 1696 blev der hentet yderligere ti besatte kvinder til Aalborg. To af de besatte fik en form for særbehandling. Det var Anders Bødkers to døtre, Anne og Gertrud, som med Enevold Berregaards opbak-

Anne Nielsdatter Dahl
Anne Dahl var en gammel
kone på omkring de tres.
Hun ernærede sig ved en
slags maskeret tiggeri i sin
omløben med tilfældige
småvarer og skadefro sladder.
Hun tog kun arbejde nu
og da, hvor hun for skams
skyld ikke kunne undslå sig.

ning havde været i Ribe, hvor de blev kureret for deres „galskab“. Selv om de igen var i Thisted, undgik de lovens fulde strengthed på grund af deres sociale status.

Elleve af de besatte befandt sig nu i Aalborg, men Kirsten Langgaard manglede endnu. Efter befaling fra København var der sat „tommelskruer“ på Ole Langgaard, og i december dukkede han op i Aalborg med datteren. Efter nogle dage blev hun anbragt hos provsten, hvor Maren Spillemands i starten havde været. Hun fornemmede hurtigt de nye forventninger til hende og tilstod frejdigt, at hun aldrig havde været besat. Nye og venlige omgivelser og påvirkninger havde haft deres virkning. De øvrige fik også mere humane forhold i form af tvungen pension hos ærlige fattigfolk. Maren Spillemands, som havde siddet i rakkerhullet på klosteret siden juli, kom hen til Søren Skoflikker.

Aalborg havde forskellig virkning på de besatte. Af de to hovedrolleindehavere i Thisted var Kirsten Langgaard helt „normaliseret“, mens Maren Spillemands svingede mellem bekendelse og nye anfald. Maren Hansdatter var blevet „helbredt“ allerede i Thisted, og flere af de sidst tilkomne mærkede man heller ikke meget til. Men stadigvæk var der flere, som endnu samlede et interesseret og skuespillystent publikum om sig, når de fremturedede i deres besættelse. Man fandt det således nødvendigt at føre Anne Krogsgaard og Karen Spillemands tilbage til slottets fangehuller, hvor folk kunne kigge ind til dem gennem åbninger i dørene.

Mange lagde vejen forbi de to, der blev betragtet som byens seværdigheder. Anne Jacobsdatter og Karen Toftum fik også hver et fangehul, da de blev flyttet fra deres fælles logi hos Jens Bysvend. Årsagen var Annes voldsomme anfald, mens Karen Toftum derimod var blevet stille og tilbageholdende. Især for skomagerkonen Inger Fusmand var det en svær tid. Den 30. december om formiddagen fødte hun en søn, der døde samme eftermiddag. I begyndelsen af februar døde hun i Lorends Meins hus, men biskoppen ville ikke lade hende begrave, før der var afsagt dom i sagen. Først efter 16 måneder i kalkhuset blev hun begravet.

Dommen i Aalborg

Selv om det for moderne mennesker er svært at bruge ordet retfærdighed i forbindelse med behandlingen af besættelsessagen, så bliver man alligevel nødt til at tage hatten af for den grundighed og energi, som retsvæsenet ofrede på sagen. Tænk på de retsskrivere, der har evnet at fastholde snesevis af vidneudsagn med en detaljerigdom uden lige. Hvis man ser bort fra de lidt umoderne hekse og dæmoner, så er sagens behandling et forsøg på at gå rettens vej, hvilket ikke nødvendigvis er den samme som retfærdighedens vej, heller ikke i dag.

Den nedsatte kommissionsdomstol holdt sit første møde i slutningen af januar 1697 på rådhuset i Aalborg. Efter tre samlinger og mange og lange forhør faldt der dom den 14. maj i provstegården, hvor de to sidste sessioner blev afholdt. Noget af det mest bemærkelsesværdige under retssagen var, at Maren Spillemands førte sit forsvar ved selv at læse op af sit 22 si-

Anne Pedersdatter

Anne Pedersdatter var fra Hundborg, hvor hun var datter af Peder Skytte. Hun gik længe i Thisted og ernærede sig ved at spinde for folk og tage arbejde for dagløn. Det ændrede sig heller ikke, da hun giftede sig med den fattige skoflikker Jens Nielsen Bonde. På trods af hendes almindeligt kendte hengivenhed for drikkeri, blev hun anset for et ærligt og arbejdsomt kvindemenneske.

der store aktstykker, hvor hun trak alle tilståelser tilbage. I Højesteret kom det frem, at hun havde haft hjælp til nedskrivningen, men under alle omstændigheder læste hun det hele selv, den gale pige fra Thisted.

Maren Spillemands forsvarsskrift hjalp hende ikke. Hun blev dømt til halshugning og skulle tilmed have hovedet sat på en stage. Tre slap for stagen og kunne „nøjes“ med halshugning, og på grund af sin sygdom slap Anne Jacobsdatter med kagstrygning (piskning) og landsforvisning. Resten, også de to bødkerpiger, skulle udstå kirkens disciplin i Thisted kirke, altså bekende deres synder under gudstjenesten.

Ole Bjørn skulle også udstå kirkens disciplin i Thisted kirke. Desuden skulle han fratages sit embede og sine titler og udvises af Jylland, så menigmand ikke blev forledt af hans „forargelige lærdom og levned og derudi befundne halsstarrighed“. Hans søster og tre andre fik mindre straffe. Kirsten Langgaard skulle ifølge dommen blive i Aalborg, indtil kongen traf anden bestemmelse. Hendes far derimod skulle have sit bo forbrudt og straffes med jern på Bremerholm på livstid.

Afgørelsen i København

Højesteret havde til huse på Københavns slot, hvor den enevældige Christian den Femte formelt kunne udøve den fulde domsmagt. Det skete dog sjældent, at han selv tog sæde i retten undtagen på det årlige åbningsmøde. I mange tilfælde skulle sagerne refereres for kongen før domsafsigelsen, og det kunne ske, at kongens afgørelse gik imod dommernes. Men uanset om kongen var til stede eller ej, så var det reglen, at alle udtalelser blev rettet mod forhøjningen med tronstolen. På hver side af forhøjningen stod to lange borde med de 15 dommere iklædt kapper af rødt fløjl.

Både kommissionen og de dømte havde begæret dommene afprøvet ved Højesteret, og der blev indkaldt til ekstraordinær session d. 20. september 1697. En måneds tid forinden blev de fire dødsdømte sejlet til København, og lidt senere ankom den mildere dømte Anne Jacobsdatter. Allerede ved ankomsten kastede Karen Toftum sig på ryggen, og senere lavede de alle lignende scener i stadens arresthus.

I begyndelsen af november ankom også Kirsten Langgaard og Maren Hansdatter; for sidstnævnte blev opholdet dog kun på en måned. De boede hos byfogeden, der fik én rigsdaler om ugen for kost og logi for hver af dem. En familie i Kattesundet måtte nøjes med det halve, da den i en måned måtte huse Anne Jacobsdatter, der i begyndelsen af december fødte et barn i fængslet. Udlagt som barnefader blev Jens Bysvend, som hun en tid logerede hos i Aalborg.

De dømte kvinder blev én efter én ført til afhøring i Højesteret, hvor møderne blev holdt bag lukkede døre. Ole Bjørn var blevet indskærpet ikke at tage ordet, når de anfægtede blev fremstillet. Det blev ikke efterkommet, og som i Aalborg optrådte han som en respektløs og formalistisk kværlant. Med utrolig energi og omstændighed førte han fortsat sin egen sag, mens kvinderne havde beskikket en ung prokurator som deres forsvarer. Ole

Anne og Gertrud

Døtre af Anders Pedersen Bødker på Store Torv. Forældrene var skikkelige, ærlige og fornemme borgerfolk. Gertrud var ældst, omkring en snes år ved sagens slutning. Anne var fire år yngre. Der var en tredje søster Maren. Det var ikke af nød, at Gertrud tog tjeneste i huset hos den fornemme Enevold Berregaard og hans kone Anne Søe. Hun blev nærmest betragtet som en datter af huset.

Langgaard og Maren Hansdatter havde derimod en af landets bedste advokater, et forhold der sikkert fik en vis betydning for Ole Langgaards sag.

Maren Spillemands påstod sig ikke besat, det måtte de dømme om, som bedst forstod det. Men hun kunne få det, så hun ikke vidste af sig selv. Undertiden løb der noget op og ned ad kroppen på hende som en rotte eller mus og brændte som ild; undertiden blev hun både døv og dum og kunne ikke se. Karen Toftum holdt en længere forsvarstale og slap godt fra det, mens Anne Jacobsdatters tale var så forvirret, at forsvareren slog på, at hun ikke var ved sin fulde fornuft. Generelt klagede kvinderne over den hårde medfart, de ind imellem havde været udsat for.

Ole Bjørns sidste forsvar varede mange dage med oplæsning af utallige dokumenter, skudsmål og attester. En utrolig langmodighed blev der vist ham, selv om han gang på gang blev bedt om at fatte sig i korthed. Den 18. december blev han endelig færdig, og så kunne dommerne efter kongens befaling hver for sig begynde at udarbejde deres skriftlige votering.

Thi kendes for ret!

Den 12. januar 1698 var de 15 afhandlinger samlet, i alt 550 foliosider. Alle disse sider kan tages som udtryk for de bedste kredsens indstilling til besættelse og trolddom. De troede ikke på, at der har været tale om djævlebesættelse.

Skønt disse afhandlinger er meget forskellige, viser de 15 mænd generelt en større tolerance over for kvinderne, end de blev mødt med i Aalborg. Der udvises en stor grad af forståelse for almuens, der tages i forsvar mod undertrykkere.

Den 26. februar 1698 blev den endelige dom afsagt efter to dage forinden at have været refereret for kongen. Det blev gennemgående en mildere afgørelse uden dødsdomme. Maren Spillemands og Anne Jacobsdatter skulle „stryges til kaget“ og sættes i arbejdsforvaring på livstid. De tre øvrige dødsdømte skulle sættes i arbejde i spindehuset eller et lignende sted, men denne straf var ikke tidsbestemt. For Ole Bjørn blev straffen dog en skærpelse, idet han udover at miste præstekraven og sit jordiske gods skulle sættes i „evig fængsel“.

For Ole Langgaard var dommen en oprejsning. Han fik en bøde for ikke at møde op med sin datter i Aalborg, men slap ellers for videre tiltale. Derimod var der bøder til amtmanden i Thisted og flere af hans embedsmænd for retsbrud mod Ole Langgaard og for at have forfulgt „heksene“. Kirsten skulle forblive hos sin moster på Mors „under god og forsvarlig tilsyn samt kristelig optugtelse“. For de øvrige dømte var der ikke den store afvigelse fra dommen i Aalborg, dog slap bødkerdøtrene for at udstå kirkens disciplin.

Mest bemærkelsesværdig var det måske, at biskop Jens Bircherod fik en stor bøde på tusind rigsdaler for ikke at have udvist den forsigtighed og tilsyn, som hans embede krævede. Dommen over ham og de øvrige embedsmænd blev dog ikke medtaget i de domsudskrifter, der blev indført i protokollerne ved de berørte retsinstanser. Enevælden havde revset sine embedsmænd, men ikke udleveret dem.

Anne Lauridsdatter Gris
Anne Gris var datter af ærlige, om end fattige borgere i byen. Hun havde altid skikket sig ærligt og vel, både når hun var i fast plads, og når hun tjente til livets ophold ved løst arbejde.

Efterspil

Efter datidens forhold fik besættelsessagen sikkert en retfærdig og afbalanceret afgørelse. Man valgte så vidt muligt at afdramatisere begivenhederne, hvilket blev understreget af de dømtes videre skæbne. To år efter Højesterets dom var de fleste på fri fod igen. Anne Jacobsdatter havde haft ophold i Pesthuset i København sammen med Karen Toftum, der dog døde allerede i 1698, 32 år gammel. Anne Krogsgaard havde været i Helsingør hospital og Karen Spillemands i Slagelse hospital - „hospital“ skal her nærmest læses som fattiganstalt.

Også efter dommen skilte Maren Spillemands sig lidt ud. Hun blev bragt i Odense i Gråbrødre Hospital, der havde biskop Thomas Kingo som direktør. Han skrev om hende et par måneder efter ankomsten:

Den Maren Spillemands, som vi her haver fået udi buur, er en sær fugl og en Satans halstarig qvind, fuld af Satans dristighed, endnu at forsvare sin formeente uskyldighed, og sige, at hun var fra sit sind, der hun gjorde den contrabekindelse for retten i Aalborg. Jeg haver læst hende loven for, og foreholdt hende de Satans strikker, som hun endnu så godvillig lader sig holde udi, hvad de vil både (gavne) hende, truet hende også med hårdere fængsel og slettere tractament, foruden den øvige overhengende straf etc.

Ironisk nok skrev den kendte salmedigter året efter salmen „Kom, sandheds Ånd!“, der dog næppe var inspireret af Maren Spillemands tilfælde. I 1704 var hun dog kommet så vidt, at hun kunne bruge sin fulde fornuft, som det hed i kongens benådning. Maren forblev dog i Gråbrødre Hospital, formentlig som almindeligt fattiglem. Vi må gå ud fra, at hun blev her af egen vilje. Ønsket om at se Thisted igen kan vel heller ikke have været særlig fremherskende. Under alle omstændigheder blev Maren i hospitalet til sine dages ende, d.v.s. til den 11. juni 1736, da hun døde i en alder af 64.

Ole Bjørns fangenskab på Hammershus blev af kort varighed. I anledning af Frederik den Fjerdes tronbestigelse i 1699 blev han løsladt på den betingelse, at han ikke lod sig se i kongens riger og lande. Han tog dog til København, hvor han uden resultat udformede et bønsskrift til kongen. Så vidt vides tilbragte Ole Bjørn sine sidste år i Sverige og Tyskland. Et udkast til en mindemedalje for kongen i 1709 er det sidste, de historiske kilder kan berette om Thistedes mest omtalte præst.

Efterfølgeren som præst i Thisted, Sixtus Aspach, havde i øvrigt skrevet en disputats om besættelsen, så han var godt rustet til embedet. Han flyttede få år efter til Aalborg, hvor han senere blev biskop.

Eftertidens bedømmelse

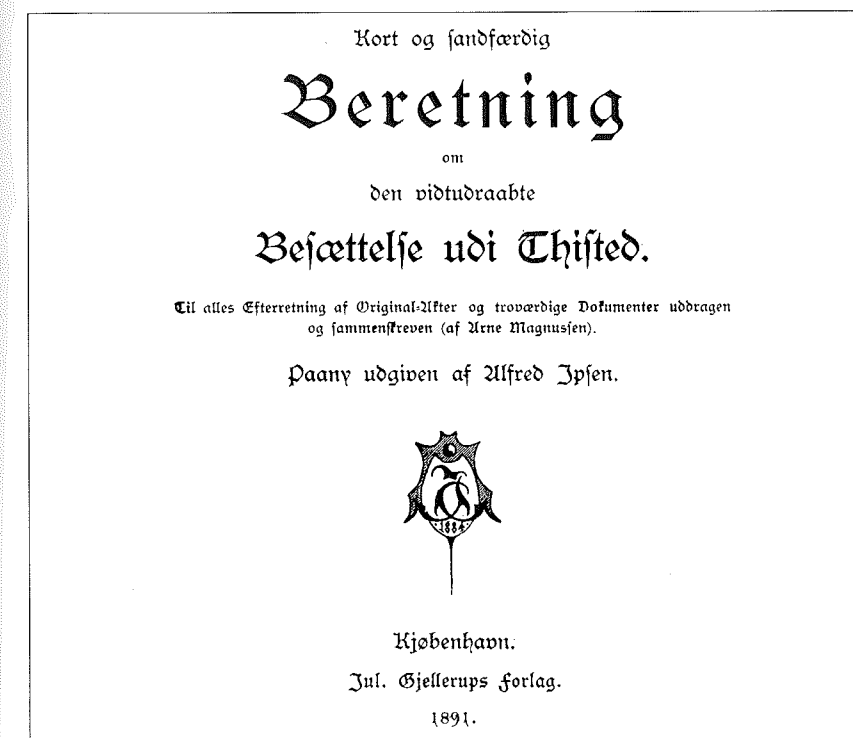
Efter den endelige afgørelse blev sagen straks benyttet til et opgør med den herskende overtro. Højesteretsassessor Matthias Moth sørgede for, at der i 1699 blev trykt en bog om sagen. Det er først og fremmest et satirisk skrift, som fremhæver de latterlige sider. Bogen vender sig mod overtroen i almindelighed og i særdeleshed mod præsters teologiske forsøg på at opretholde

heksetroen. Den trykte beretning blev afgørende for eftertidens vurdering af Thistedes besættelse: kvindernes grove bedrageri, omgivelsernes utilgivelige dumhed og godtroenhed samt Ole Bjørns klodsede skurkagtighed.

I en bog fra 1901 kom sindssygelægen Fr. Hallager til nogenlunde det modsatte standpunkt. Han mente ikke, at der var tale om et skammeligt bedrageri, men om epidemisk optræden af hysteriske anfald. Han kom derfor til det resultat, at samtiden ikke kunne tro andet, end at kvinderne var besatte. En konsekvens heraf var selvfølgelig også, at Ole Bjørn var uskuldig.

De to bøgers synspunkter er nok en forenkling af en sag, der direkte berørte flere hundrede personer og indirekte havde interesse for hele samfundet. Der er ingen tvivl om, at Ole Bjørn i begyndelsen var overbevist om, at der var tale om legemlig besættelse. Men efterhånden bliver det for ham alene et spørgsmål om at få ret uanset argumenter og fremgangsmåde. For kvindernes vedkommende var det heller ikke et enten eller. De var i den grad et produkt af deres opmærksomme omgivelser, en opmærksomhed mange nød i synlig grad. Snart troede én sig besat, snart spillede en anden skuespil, mens en tredje indrømmede bedrageri.

I den forbindelse må man ikke glemme, at trolddom var en del af virkeligheden dengang, som det f. eks. fremgår af Christian den Femtes Danske Lov af 1683. Med hjemmel i ældre bestemmelser fastslår loven: „Befindis nogen troldmand, eller troldqvinde, at have forsoret Gud og sin hellige dåb og christendom, og hengivet sig til Dievelen, den bør levendis at kasty på ilden og opbrændis.“

Titelbladet fra Matthias Moths bog om hekseprocessen. Bogen er fra 1699, men her i en genudgivelse fra 1891.

Kapitel 6

Der rinder sorg, rinder harm

Om brand, krig og mord

Købstadsrettighederne gav Thisted en vis status og mere ordnede forhold, men de betød ikke guld og grønne skove, snarere skatter og sure samfundspligter. Allerede i 1500-tallet måtte kongen gribe ind over for borgere, der for at undgå skat solgte deres ejendomme til adelsmænd og præster, der var fri for at betale skat. Senere var krigsbyrderne med til at dæmpe den økonomiske vækst. Først i 1800-tallet vendte udviklingen for alvor.

I en indberetning fra 1735 betegnede byfogeden og toldereren Thisted som en fattig by, der i mange år havde haft synlig tilbagegang i folketal og næringsliv. De handlende kunne ikke anses for andet end kræmmere, og undtagen et par stykker måtte de købe ind på kredit. Thistedes eneste „herlighed“ var byens jorder, hvor man mest dyrkede byg og ærter, men også lidt rug. Men her kunne man ikke hente brænde og tørv, så brændsellet var forholdsvis dyrt.

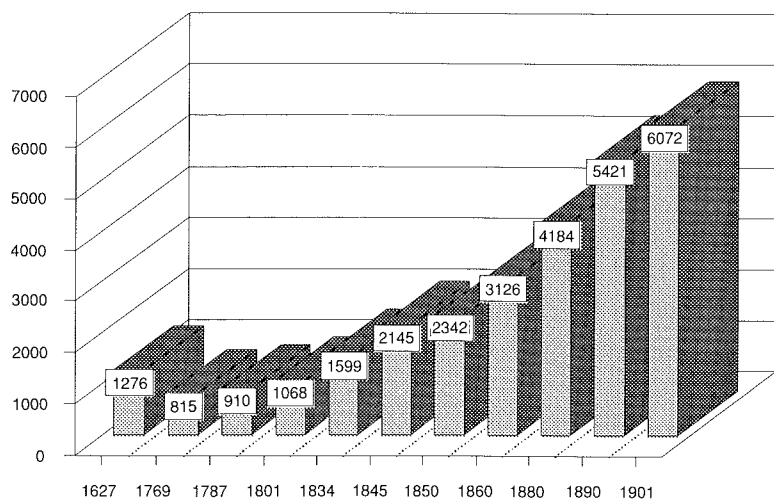
I Pontoppidans Danske Atlas fra 1769 kan udviklingen siden Resens kort i 1670 udtrykkes med et enkelt ord: Vestergade. Den er nu udbygget på begge sider op til omkring Møllevej. I øvrigt nævnes kun få gader ved navn, og det fremhæves, at det i dokumenter er almindeligt at skrive „østen under bierg“, „på stranden“, „ved broen“ o.s.v.

Atlasset oplyser, at Thisted var „ikkun mådelig bebygget“. De 171 gårde og huse var opført af mur og bindingsværk, og de 24 havde tegltag. Indbyggertallet regnes til „omtrent 600 siæle over 12 år“. De fleste af „indvånerne“ havde noget agerbrug, og 14 havde det som hovederhverv. Fiskeriet havde derimod de seneste år været slet. Byen havde 21 forskellige slags håndværk, blandt andet noget så tidstypisk som parykmagere.

Det er forholdsvis overkommeligt at huske, at Thistedes indbyggertal år 1800 var omkring 1000. Tidligere har tallet svinget omkring de 1000, men i 1800-tallet skete der en seksdobling af folketallet. Under besættelsen af byen i 1627 foretog tyskerne en optælling. Udover

Indbyggertal

Thisted 1627-1901

de 1276 indbyggere var der 183 heste, 318 stk. hornkvæg, 349 får og 319 svin. De øvrige indbyggertal i diagrammet er fra danske folketællinger.

Hvis alle, der havde levet i Thisted, indtil byens vækst begyndte i 1800-tallet, stod op af deres grave, så ville det kun være en folkeskare på størrelse med byens nuværende indbyggertal. Selv om hovedparten af deres dage har været præget af rutine og daglig trummerum, så har disse dage ikke sat sig så mange spor i de historiske efterretninger som de mere usædvanlige hændelser. Det må selvfølgelig ikke forlede os til at generalisere ud fra det dramatiske. Som i et menneskes liv har de dramatiske begivenheder ofte en fremtrædende plads i den historiske erindring, det være sig brand, krig og andre ulykker.

Den røde hane

Ifølge de tilgængelige oplysninger har den røde hane galet meget højt tre gange i Thisted. Om der har været tidligere tilfælde, er umuligt at vide. De ældste efterretninger om brande i Thisted har vi fra Pontoppidans Danske Atlas, der oplyser: „1608 i foråret afbrændte en stor part af Tisted bye, hvorved en god deel af borgerne mistede deres huse, gårde, med boskab og alt, hvad de havde“. Videre hedder det: „1620 på St. Bartholomei nat (24/8) overgik Tisted atter en ulykkelig ildebrand, hvorved næsten de tre parter af byen nedbrændte“.

Efter branden i 1608 blev de skadelidte fri for at betale skat i fire år, og i 1620 slap man i tre år. Det viser tydeligt, hvor ilde stedte folk var i tilfælde af brand. Der skulle dog gå mange år, før der for alvor blev gjort noget ved dette forhold. Først i 1761 skete der noget afgørende i brandbekæmpelsen. Regeringen befalede, at der skulle oprettes en tvungen brandforsikring og et brandvæsen i alle købstæder. Alle bygninger skulle takseres og indføres i en protokol. Husgavle måtte ikke mere laves af brædder, og alle stråtage skulle afløses af tegl, når taget skulle fornyes. Der kunne gives bøder for uforsigtig omgang med ild.

Thisted Brandkorps 1918. Øvelsen foregår ved Nørre Allé. Brandinspektør Eske Kristensen står på jorden.

Ifølge brandforordningen skulle alle store ejendomme have en brandhage og en stige. Købstæderne skulle have et sprøjtehus, hvor der skulle være en stor og en lille slangesprøjte, vandkar, læderspande, håndsprøjter, brandhager, økser og en lygte. I Thisted blev der bygget et sprøjtehus syd for rådhuset, og der blev købt et par sprøjter i Aalborg, men de duede ikke! I 1785 blev der på kirkens regning købt en ny sprøjte i København for 400 rigsdaler, og der blev opført en grundmuret tilbygning til sprøjtehuset.

Brandalarmering hørte med til vægternes arbejde før i tiden. Thisted havde i lang tid kun én vægter, men i 1789 blev antaget endnu én, og senere blev der tre. De skulle skiftes til at holde vagt i kirketårnet om natten. Her blev der i 1798 indrettet et vægterkammer, og fra en balkon på østsiden af tårnet kunne vægteren holde øje med, om der udbrød brand. I 1790 blev der ansat en politibetjent, og han skulle bl. a. holde øje med, om vægterne passede deres bestilling!

Hvis der opstod brand i et hus, skulle beboerne straks alarmere brandinspektøren, der satte sit mandskab i sving. Vægteren i kirketårnet skulle klemte med klokken og hænge et flag eller om natten en lygte ud på den side af tårnet, der var nærmest ilden. Vægteren i gaden skulle råbe: „Brand!“, og trommeslageren skulle tromme, først i gaderne nærmest branden. Folk skulle danne række fra brønden til brandstedet og lange vandspande til hinanden. Borgervæbningen skulle møde og hindre, at folk stimlede sammen, og at nogen stjal.

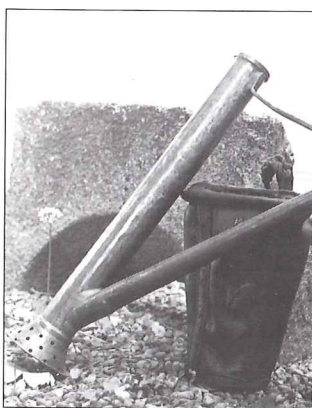
Branden 1818

Den bedst belyste brand - i hvert fald i overført betydning - er en stor brand i 1818. Branden opstod i bager Lars Bygums hus, der lå langs det nuværende Havnestræde på hjørnet ved Lillegade.

Et kvarter før midnat mellem søndag den 19. juli og mandag den 20 juli vågnede bagerkonen madam Bygum ved, „at noget knækkede, som om det regnede på ruden“. Da der lidt efter lød et skrald, stod hun op og blev klar over, at der var ild i et udhus, hvor der blev opbevaret lyng til opvarmning af de store ovne i bageriet. Madam Bygum løb først ind og kaldte på sin mand og derefter ind til tjenestepigen. Da de to løb efter hjælp, havde ilden allerede fat i nordenden af huset. Desuden havde ilden bredt sig til toldinspektør Langelands lade, der lå ved siden af.

Bagerens genbo, købmand Lars Jensen, var den første, der kom til brandstedet. Han var på vej hjem fra et besøg og fandt madam Bygum i dagligstuen, hvor hun jamrede: „Det er ilde fat i huset“. Nu begyndte der for alvor at ske flere ting på én gang. Lars Jensen vækkede først købmand Hedegaard, der var brandkaptajn, og løb derefter videre til brandinspektørens gård.

På Store Torv blev Lars Jensen råbt an af de to vægttere, Niels Fredsøe og Chr. Bang, der sad på rådhustrappen. Efter at have været ude at bekendtgøre, at klokken var elleve, sad de nu og nød den stille sommeraften og ventede på, at klokken skulle blive tolv. Lars Jensen råbte til dem, at der var ild-løs hos bager Bygum.

Sprøjte og brandspand af læder. Thisted Museum.

Branden i 1818. Akvarel af Per Kohrtz Andersen.

Chr. Bang løb straks op til kirketårnet for at ringe brandalarm, mens Niels Fredsøe begyndte at råbe befolkningen op af senge og alkover. På Lille Torv mødte han Bygums tjenestepige på vej ud fra Peder Sunds hus, hvor hun havde været inde at få liv i børnene. Hun vidste, at Peder Sund og hans kone allerede søndag morgen var taget afsted til Vestervig marked.

På brandstedet var toldinspektør Langeland forgæves i gang med at bekæmpe ilden, mens købmand Niels Neergaard løb rundt i bar skjorte, og den skrækslagne madam Bygum måtte bæres op i købmand Schønaus gård.

Altsammen gik det meget stærkt. Et kvarter efter, at ilden var opdaget, ankom kirkens sprøjte og få minutter senere byens to sprøjter. Både brandvæsen og befolkning arbejdede, som havde de ild i rumpen, hvilket måske også var tæt på. Ud af de brændende huse skulle reddes, hvad reddes kunne. Der skulle dannes kæde med spande fra åen. Og hvad der var vigtigst: bygninger blev brudt ned for at hindre ilden i at brede sig. Heldigvis var der kun svag, sydøstlig vind, og nogle kastanjetræer på Lille Torv havde efter sigende en brandhæmmende virkning.

Selv om det lykkedes at undgå, at nogen indebrændte, må byen i nogle timer have været grebet af en paniklignende ulykkesstemning. Kommandoråb, dyrebrøl og barnegråd bar blandet sig med ildens syden og buldren. Omtrent klokken tre var den største fare drevet over.

Det lykkedes at begrænse ilden til området mellem det nuværende Lille Torv, Lillegade, Havnestræde og Brogade. Foruden Bygums hus med ba-

En af brandvæsenets vandtønder - en såkaldt sluf - på vej til en brand i Vestergade.

En klage

Brandkorpsets indsats var dog ikke altid lige rosværdig, selv om titlerne var i orden. I forbindelse med en brand i 1839 klagede byens repræsentantskab til byfogeden over brandinspektørens „mageløse malconduite“, der bestod i, at han:

...skjønt boende lige overfor det formentlige brandsted, i stedet for, førend han gjorde anskrig, at undersøge faren, gav sig til med skrig og råb at gjenneumløbe gaderne, og lod stormklokken ringe; da han havde ført sprøiterne til stedet, og slangerne skulle påskrues, forstod hverken han eller hans assistent dette arbejde.

Ikke nok med det. Ved visitation af brandredskaberne pådrog brandinspektøren sig ifølge klagen hver gang påny „indvånernes misnøje ved sin inhumane opførsel“.

Ved en resolution i 1853 blev det bestemt, at der skulle oprettes et brand- og politikorps i hver købstad. Alle mænd og karle over 18 år havde pligt til at gøre tjeneste i korpset. I 1873 kom en ny lov med regler om brandredskaber og tjenestepligt. Hesteejere blev bl. a. påbudt at møde med én eller to heste og en kusk til at slæbe slæderne med vandtønderne. Der blev uddelt en pengepræmie til den, der kom først, så der blev ofte kørt om kap med det resultat, at der var meget lidt vand i tønderne, når de nåede frem.

Omkring år 1900 havde brandvæsenet 3 gamle håndsprøjter forsynet med 2-3 læderslanger, en redningsstige og to almindelige stiger, 2 brandhager, nogle spande og cirka 20 vandtønder på slæder. Byen fik vandværk i 1906, og da Thisted Brandvæsen blev oprettet i 1907, begyndte en fornyelse af materiellet, og byen kunne gå ind i en tid med stadig bedre brandbekæmpelse.

geri og toldinspektør Langelands gård omfattede branden to større gårde og Peder Sunds ejendom (nu Lille Torv 4). Bager Bygum mistede så godt som alt, hvorimod de øvrige bjærgede det meste af deres løsøre - hos Langeland indbefattet en gris, to kalve og nogle småkreaturer.

Under brandforhøret roste Langeland brandvæsenet for flid, anstrengelse og konduite, uden hvilken den hele by havde stået i fare for at blive fortæret af ilden. Han rettede også en stor tak til politimesteren og næsten hver mand og kvinde i byen.

Andre naturkræfter

Thistedes placering ved Limfjorden har været afgørende for byens udvikling og har indimellem givet problemer. Oversvømmelser ved stormflod eller tøbrud har flere gange anrettet betydelige skader i de lavestliggende dele

Oversvømmelse ved Nørretorv i 1927.

af byen. Endnu inden byen var kommet sig efter den voldsomme brand i 1620, blev byen hærget af en voldsom oversvømmelse. Det skete i februar 1622, da dyrene i Bisgårds stalde stod i vand til bugen, og folk i stuehuset gik i vand til knæene.

I januar 1839 var oversvømmelsen så voldsom, at 37 af byens ejendomme blev mere eller mindre ødelagt. Allerede den 2. januar brød vandet ind i flere huse, og et sted måtte man flytte fra de nederste rum, hvor vandet måtte øses ud med spande. En uge senere vendte stormfloden tilbage med forøget styrke, og flere måtte flytte ud af deres huse, der truede med at styrte sammen. Så slemt var det, at bystyret i en henvendelse til ministeriet skrev:

Det er aldeles uden tvivl, at en gentagelse af oversvømmelsen vil ganske ødelægge de langs fjorden liggende gader, og gruelig er den tanke for enhver, som var øjenvidne til den sidste hårde nød, at den tid måske ikke er fjern, da et stort stykke af vor kære by vil vorde opslugt af de vilde bølger og mange af vore virksomme, brave medborgere bragt til bettelstaven.

Datidens nyhedsformidling havde også hang til sensation, så om sommeren blev i Dyrehaven ved København forevist et maleri af oversvømmelsen i Thisted, hvor kirketårnet sågar truede med at falde ned.

Stormfloderne gik hårdt ud over Strandgade, der flere gange blev næsten ødelagt. Det ændrede sig imidlertid, da havnen blev anlagt i 1840. Men det forandrede ikke risikoen for oversvømmelse af bækken ved tøbrud. I marts 1893 var der således båd fart på havnepladsen og i Korsgade. Faren for oversvømmelse blev formindsket, men ikke afskaffet, da der i 1947 blev anlagt en dæmning over engen ved Kristianslyst. Den dag i dag er byen afhængig af en sådan beskyttelse mod oversvømmelse.

I sne til skorstenen

Naturkræfterne har også demonstreret deres magt i form af snestorme. Det var især Nørregade, der var udsat med sin lave beliggenhed og uden læ for stormene fra nordøst. Men det er ikke det samme at gå gennem sne som at gå gennem ild og vand. Sneen har ikke brandskærets katastrofe over sig, snarere et formildende skær af hygge. Der er derfor heller ingen nødskrivelser til kongen eller omvurderinger i taksationsprotokoller at holde sig til.

Da den trykte presse dukkede op, blev der imidlertid også plads til kulørte beskrivelser af den hvide sne. Illustreret Tidende pirrede således sine læsere med en indsendt beskrivelse af snestormen i Thisted i dagene op til julen 1876:

For en ordens skyld skal det nævnes, at husene ikke var så høje dengang.

„Tag Dem i agt, lille frøken! Der er en skorsten,“ hørte jeg en herre tilråbe en dame, der just med møje arbejdede sig frem over driverne, som endnu ikke rigtig kunde bære, så man hvert øjeblik stak et ben dybere ned, end man egentlig skøttede om, og da jeg vendte mig om for at betragte denne „faldgrube“ i form af en skorsten, hvo skildrer da min forbavselse ved, at først en sort hat, så et hoved og derefter en krop langsomt kom-

mer op af dybet. Ja, den gunstige læser tror måske, jeg overdriver, men jeg kan beråbe mig på vidnesbyrd nok fra her i byen bosatte folk om, at det ikke er første gang, man har set Nørregade således tilføjet, at publikum under latter og spøg har kunnet færdes oven på husenes mønninger. Selv husker jeg for en 5-6 år tilbage en lignende vandring d. 22. december, og for kuriositetens skyld skal jeg tilføje, at en herboende forretningsmand har fortalt mig, at da han blev født i nævnte gade, måtte jordmoderen gå ned igennem skorstenen.

Men der var meget sne i Thisted i 1876. I et brev den 23. december skrev J. P. Jacobsen:

Endnu ingen post, fjorden ligger og fryser til lige for ens øjne, og snedriverne kigge ind ad vinduerne på 1ste sal, ja i Tyrkiet (Nørregade) skal der endog være sat stager ned af politiet, for at vejfarende ikke skulle dumpe ned gennem skorstenene. Mine vinduer er tykt tilfrosne, og jeg har nu i en halv time moret mig med at danne et stort firkantet kighul, der imidlertid øjeblikkelig fryser til igen. Jeg opgiver det.

Der er ingen, der har kunnet give en fyldestgørende forklaring på, hvorfor Nørregade blev kaldt „Tyrkiet“. Men man har på fornemmelsen, at det ikke var specielt venligt ment og havde sikkert forbindelse med, at det var byens fattige kvarter. For J. P. Jacobsen havde sneen i øvrigt en dobbelt isolerende effekt, idet han sad og ventede på aviser med de første anmeldelser af romanen „Marie Grubbe“.

Nørregade, den 21. december 1876. Prospekt i "Illustreret Tidende".

Krig og besættelse

Ordet „besættelse“ er næsten blevet synonym med den tyske besættelse fra 1940 til 45. Men Thisted havde tidligere oplevet flere af slagsen, tre gange i 1600-tallet og igen i 1864.

Selv om det ikke kom så vidt som til en besættelse, så mærkede man det selvfølgelig i Thisted, når Danmark var i krig. Under Syvårskrigen 1563-70 måtte Thisted sammen med fire andre byer stille med et orlogsskib. Hvert år var der betydelige leverancer af fødevarer, og sådan fortsatte byrderne krigen ud, til sidst endda med betydelige pengebeløb. I 1564 skulle man for eksempel mønstre 30 karle udrustet med hager og lange spyd, og året efter skulle man stille med 30 karle, 20 bådsmand og to skibsbyggere.

I fredstid var der også udgifter til krigsvæsenet i form af underhold til soldater. For eksempel skulle 20 krigsfolk i 1573 have herberg og nødtørf-tig underhold - dog skulle ingen have mere end seks pottesøl om dagen.

Kejserkrigen

Det var selvfølgelig slemt nok, at kongen udskrev krigsskatter, men værre var det, når fjenden selv kom og tog for sig af retterne. Det skete to gange under Trediveårskrigen (1618-48). Krigen var startet som en religionskrig i Tyskland mellem protestanter og katolikker. I 1625 gik Christian den Fjerde ind i krigen på protestantisk side, men måtte fire år senere trække sig ud igen som en slagen mand. Derefter kom Sverige med i krigen, og da Frankrig i 1635 kom med i kampen mod den katolske kejser, endte krigen som en politisk krig med Sverige og Frankrig som sejrherre. Danmarks deltagelse i krigen benævnes også Kejserkrigen efter den tysk-romerske kejser Ferdinand.

I 1627 nåede krigen til Thy. Den danske konge og hans tropper var blevet slået i Tyskland året før, og nu væltede tyske tropper i et antal på 20 til 30 tusinde mand ind i Danmark under Wallensteins kommando. De mødte kun ringe modstand fra de danske tropper, der bestod af lejesoldater. Man forsøgte derfor at mobilisere landbefolkningen, og i den anledning kom prins Christian til Vestervig den 20. september. Han havde ikke held med sig og måtte rejse videre til Thisted med uforrettet sag.

Da prinsen nåede til byen, var det ifølge eget udsagn med et skud i benet. Sandheden var snarere, at han i fuldskab var faldet af vognen i Dragsbæk og havde brækket benet. I Thisted blev han tilset af en læge fra Aalborg, men allerede den 20. oktober måtte han ved Torupstrand flygte om bord i et skib til Norge. Den uheldige prins levede i øvrigt ikke længe nok til at overtage tronen. Da fjenden rykkede ind i Thisted, måtte borgerne aflevere deres våben, der bestod af 26 musketter og 42 lange bøsser. Selv om man havde fået besked på, at der ville blive sendt 5.000 pund krudt til Thisted, så kom det aldrig til kamp i krigsmæssig forstand. En borger i Thisted fik dog det halve øre bidt af, men så blev den øregale soldat også sat i fængsel. Alligevel blev den tyske besættelse en tung byrde for hele egnen. Det har vi samtidens ord for, idet Jens Nielsen i Tved bl.a. nedprentede følgende:

1627 ved St. Mikkels dag kom kejser Ferdinand hans krigsfolk ind udi Thyland, så Gud bedre det desværre for jammer, armod og stor elendighed derefter fulgte med menneskene.

Skydevåben med flintlås fra 1700-tallet. Senere blev våben som disse forsynet med slaglås, så der kunne bruges en fængelhætte. Thisted Museum.

Den gode Jens Nielsen må dog have skrevet fejl med hensyn til datoen. De tyske tropper rykkede først ind i Thisted den 20. november. Mikkels dag (29/9) var fjenden endnu i Sønderjylland, men Jens Nielsen kan have fået de første efterretninger på dette tidspunkt.

De tyske tropper kom ret hurtigt under kommando af en feltmarskal, der slog sig ned i Vendsyssel. Selv om han prøvede at holde streng mandstugt, truede mandskabet i Thisted med at afbrænde byen, hvis deres fordringer ikke blev opfyldt. Byen satte sig dog ikke til modværge, men på et tidspunkt sendte man en kasse bøger op til kommandanten i Vendsyssel. „Den danske Rimkrønike“ skulle især have gjort lykke - så sig ikke, at vi ikke har en lang tradition for kultur i Thisted.

Selv om der ikke var tale om et betydeligt antal soldater, var det en hård byrde for borgerne. De bad i 1629 om lempelser, fordi de havde givet alt, hvad de ejede af penge og sølv. Besættelsen menes at have kostet den jyske befolkning omkring 400.000 rigsdaler om måneden.

Der var ikke åbne kamphandlinger i Thisted, men modstanden og vel også mulighederne var større på landet. Efterhånden som bønderne var blevet overfaldet og udplyndret, mistede de tålmodigheden, og i større og mindre flokke overfaldt de soldaterne. Til sidst krævede besættelsesmagten, at alle mænd over 16 år skulle aflægge ed til kejseren. Det skulle ske i Thisted den 5. marts 1629, men om det blev effektueret, er lidt uvist. I maj 1629 blev der nemlig sluttet fred, og den 2. juni forlod de fjendtlige tropper byen. Den tyske besættelse kom altså til at vare halvandet år.

Svenskerne kommer

Thisted var dårligt nok kommet til hægterne efter tyskernes hærgen, da Torstenssonkrigen (1643-45) brød ud. Ikke uden grund frygtede Christian den Fjerde svenskernes sejrsgang i Tyskland, og han havde derfor søgt tilnærmelse til kejseren. Overherredømmet i Østersøen og de dermed følgende toldindtægter stod på spil. I december 1643 indledte svenskerne en lynkrig under ledelse af feltmarskal Lennart Torstensson, og i løbet af januar var hele Jylland besat. Men til søs gjorde danskerne bedre modstand. Christian den Fjerde ofrede sit ene øje, og derefter gik kraften noget ud af svenskerne. Krigen sluttede dog med, at Danmark ved freden i Brömsebro i 1645 måtte give toldfrihed for svenske skibe.

Den svenske besættelse var efter alt at dømme mindre voldelig end den tyske, men ikke mindre belastende i økonomisk henseende. Thisted var igen hårdt ramt og måtte søge om eftergivelse af otte års skatterestancer.

I 1657 var det galt igen. For tredje gang inden for en menneskealder var Danmark i fjendevold. I juli 1657 trængte den svenske hær ind i Jylland, om vinteren gik den over isen til Lolland og belejrede derefter København i

næsten to år. Hovedstaden holdt ud, men krigen var alligevel tabt, og ved freden i 1660 måtte vi afstå Skåne, Halland og Blekinge. Samme år blev kongedømmet arveligt og kongen enevældig, noget der også skulle få indflydelse på bystyret i Thisted.

For Thy var tredje gang ikke lykkens gang. Da svenskerne havde svært ved at komme over Limfjorden, valgte de den landfaste forbindelse over Agger Tange. Her blev der bygget en forsvarsskanse tværs over tangen. Til præsterne gik der besked om at sende en vogn til Vestervig med våben, men svenskerne nåede først frem. Natten til den 3. oktober 1657 nåede den svenske styrke på omkring 700 mand frem til skansen og begyndte et angreb i ly af mørket. Den vandfyldte grav foran skansen gav imidlertid problemer for de svenske ryttere. De valgte at stå af hestene og vente, indtil det blev lyst. Men så gik det også løs.

Heldigvis kan vi næsten undgå ordet „blodbad“, når vi beskriver Thy's historie. Men her kommer vi ikke uden om ordet, når 2-300 thyboer hugges ned af trænedede svenske tropper. Ikke så sært, at folk flygtede, hvis de ellers nåede det. Svenskerne angav, at thyboerne var over dobbelt så mange, men det var sikkert pral fra deres side. Et kan vi sige om antallet af thyboer: der var ikke nok!

Allerede den 3. oktober nåede svenskerne Thisted, som man holdt besat og delvist udplyndrede. Rundt om i sognene kunne man begynde at begrave de døde. Alene i Vestervig sogn var der 29 faldne. På grund af en defekt kirkebog kender vi ikke det nøjagtige antal døde fra Thisted, men der blev

Anne Søs Kølbygård i Hunstrup blev udstykket i 1919, og kort efter blev hovedbygningen nedrevet.

Kamin på Kølbygård, Hunstrup sogn.

mindst begravet tolv i perioden 9. til 15. oktober. Ingen af årets øvrige måneder havde over tre døde.

Allerede i oktober 1657 forlod nogle af de svenske tropper igen Thy. I februar 1658 blev der underskrevet en fredstraktat, som fastlagde, at de tilbageværende konflikter skulle være løst senest den 2. maj. Man nåede det i sidste øjeblik, og ifølge Refs Herreds tingbog forlod svenskerne netop Thy denne dato. Selv om den svenske konge brød freden, vendte svenskerne ikke tilbage til Thy. Men det var der andre, der gjorde. En fyrste fra Weimar ankom med et regiment og tog ophold i Thisted, der måtte punge ud med 2500 rigsdaler for at få ham til at flytte til Kølbygård.

Om efteråret 1658 ankom de danske hjælpetropper til Jylland. Det var hovedsageligt polakker og brandenborgere, og det var sidstnævnte, der kom til Thy. For at slippe for indkvartering måtte Thisted betale 224 rigsdaler og levere for nogle hundrede rigsdaler korn. Soldaternes mentalitet var ikke afhængig af, på hvilken side de stod. De hærgede og plyndrede, hvor de kom frem. Som om det ikke var nok, så fulgte pesten i krigens fodspor og mærkede hele landet i 1659.

Thistedes trængsler fremgik med al ønskelig tydelighed af et brev, som bystyret i marts 1661 indsendte til regeringen:

Den ganske svenske trop, efter at vore folk var slagne, førte en blodfane halvanden mil gennem landet og nedhug og skød alle mandkøn, som kom dem for og i samme deres vrede og ivrighed kom hastig til vor fattige by over 1500 mand stærk, så vi blev af dem skammelig ruineret både den fattige kornavling, som vi havde, så andet af vores fattige midler også for 2000 rdl.

„Indkvarteringen“ i 1864

De næste 200 år slap Thisted for fjendtlige tropper. Men uenighed om her-tugdømmernes tilknytning til kongeriget førte til to krige. Først den sejrri-ge Treårskrig (1848-50) og derefter nederlaget i 1864. Krigen i 1864 medførte en besættelse, selv om den kun kom til at vare 14 dage. Inden krigen brød ud, var man imidlertid optaget af den tysk-danske konflikt. Allerede i december 1863 påbegyndte en komité et hjælpearbejde blandt de indkaldtes familier, og i løbet af et års tid blev 43 koner med 61 børn understøttet med godt og vel 1500 rigsdaler.

Krigen brød ud den 1. februar 1864, og allerede dagen efter faldt lærer Klubien fra Thisted i slaget ved Mysunde. Jo, byen var inddraget i krigen fra starten, og den 15. februar vedtog et borgermøde på rådhuset en henvendelse til rigsdagen med opfordring til at kæmpe til sidste skanse ved Dybbøl. Under de danske troppers tilbagetog hjalp folk fra Thisted i marts med at føre danske tropper over Sallingsund til Mors. Ved den lejlighed blev et sygehestedepot på 128 heste og et halvt hundrede mand ført videre til Thisted, hvor de var indkvarteret nogle dage.

Den 2. juli modtog amtmanden fra indenrigsministeriet instruks om, hvordan han skulle forholde sig ved en fjendtlig besættelse. Amtmand Ro-

senkrantz var bortrejst, så det var byfoged Schou, der kom til at føre instrukserne ud i livet. På eget initiativ sørgede han også for, at amtets kassebeholdning blev bragt til Klitmøller, hvor den skulle udskibes til København. Toldkontrollør Bolvig sejlede også afsted, men forinden havde han gravet pengekaften ned i et hus i Klitmøller.

Først den 13. juli nåede en snes prøjsiske dragoner Thisted. Klokken ni om aftenen ankom en major med 40 mand og 12 vogne til stor forfærdelse for beboerne. På Store Torv kaldte han øvrigheden til sig og erklærede byen for okkuperet. Han krævede også de offentlige kasser udleveret, men de var tomme. Havnen blev straks kontrolleret, og en patrulje blev sendt rundt i byen for at jage folk indendøre. Den østrigske hovedstyrke ankom dagen efter med et musikkorps i spidsen.

Indkvarteringen var soldaterne ikke tilfredse med. En østrigsk soldat skrev til en avis i Hamburg, at soldaterne blev anvist skure, lofter og åbne stalde som sovesteder. Da byfogeden blev truet med tvangsbelægning, blev forholdene forbedret. Skribenten hæftede sig i øvrigt ved, at det var nødvendigt at forsyne husene i Thisted med numre for at klare indkvarteringen.

Besættelsesstyrken bestod en overgang af 7-800 soldater, så det er ikke sært, at det gav besvær. Allerede den 16. juli kunne man læse følgende bekendtgørelse i Thisted Amtsavis.

Byens indvånere underrettes herved om, efter den fjendtlige kommandants ordre, at kvarterværterne ere pligtige til at give det indkvarterede mandskab frokost og aftensmad.

Begge disse måltider skulle bestå af: En meget stor, tyk skive hvidt brød med tilhørende ost, flæsk eller kød. Endvidere er kvarterværterne pligtige til at levere det indkvarterede mandskab lys, kogekar til tilberedning af deres middagsmad samt dertil fornødent brændsel, endvidere en halv pægl brændevin eller en hel flaske godt øl til deres frokost og aftensmad.

*Byfogedkontoret i Thisted, 15. juli 1864.
U. Schou*

De tyske officerer spiste hos gæstgiver Møller, der drev forretning i det, der senere blev til Landmandshotellet i Vestergade - og endnu senere til Kvickly. Det er Landmandshotellet til venstre. Ejendommen blev nedrevet i 1966.

Hertil kom, at soldaterne skulle have en ottendedel tobak eller ti cigarer. Officererne meddelte, at de spiste hos gæstgiver Møller, men nogle dage senere forlagde man residensen til gæstgiver Jensen. Da der den 20. juli blev erklæret våbenstilstand, skulle omkostningerne dækkes af en større offentlig pulje, og vareleverancerne blev udliciteret. Slagter Balhausen fik den daglige leverance af 600 pund kød til 9 1/2 skilling pr. pund.

Den østrigske major gjorde sig sikkert meget upopulær, da han krævede, at alle heste i Hillerslev og Hundborg herreder skulle møde på havnen den 18. juli. Af de mange heste pillede han 56 ud som egnede til krigstjeneste. Ejerne fik udleveret halerne som „kvittering“, men de fik dog senere del i den erstatning, der blev udredt af staten i 1866. Thisted amt modtog 105.000 rigsdaler.

Selv om Thisted var rømmet for soldater igen den 26. juli, huskede mange senere disse to uger som én af de største begivenheder i deres liv.

Dobbeltmord i Nørregade

Mon ikke Thy huskes for i hvert fald to alvorlige forbrydelser. Mordet i 1985 på den tyske damefrisør Helga Casu, der blev parteret og sænket i Roddenbjerg Sø, og dobbeltmordet i middelalderen, da Ebbe Skammelsen hævnede sig på sin bror og fæstemø. De to forbrydelser registrerer samtidigt, hvor forskelligt vi bedømmer forbrydelser. Følelserne strækker sig fra den dybeste afsky til slet skjult beundring.

Thisted har også haft sine forbrydelser, selv om det på ingen måde er noget karakteristisk i byens historie. Én af de mest bestialske forbrydelser var et dobbeltmord, der i 1735 fandt sted i Nørregade. Forbryderen fik sin fortjente straf, han blev henrettet. Forinden havde han til retsprotokollen forklaret noget om sin færden mornatten. Med udgangspunkt i retssagen og tilsat en del fantasi vil vi her følge forbryderen den sidste tid af hans liv. Ved at opleve det med hans øjne undgår vi at grundfæste den opfattelse, at forbrydelser kun skyldes abnormitet hos *de andre*. Hans gerning skal ikke undskyldes, synsvinklen skal alene tjene til at nuancere virkeligheden.

Handskemagersvend Just Dahl kunne ikke skrive sit eget navn. Hvis han havde kunnet, ville han have skrevet Dahle. Det hørte sig til med et „e“ til sidst, selv om man kun hørte det som et stød. Havde den ældgamle Anne Søe måske ikke også et „e“! Just Dahl havde før set Anne Søe i kirken, hvor hun havde en stol helt for sig selv, den rige kælling. Hvad Just ikke vidste var, at hans navn snart skulle blive skrevet med blæk, endda i en rigtig protokol og det i sin fulde længde: Just Jensen Dahle.

Søndag den 12. juni 1735 var en søndag som alle andre. Og dog, Just Dahl havde en særlig uro i sin i forvejen rastløse krop, der med et ryk satte sig op i sengehalmen. Det var allerede aften. Han skulle have været ude at besøge sin mor i Nørregade, men der havde han ikke været i lang tid. Hun lavede aldrig andet end at skælde ud. Var hun måske ikke oven i købet kommet rendende til hans kammer her hos Peder Skomager på Knakken, selv om han nu var blevet tyve år. Heldigvis havde han været inde hos

høkeren på Kringeltorv, da han så hende komme forbi.

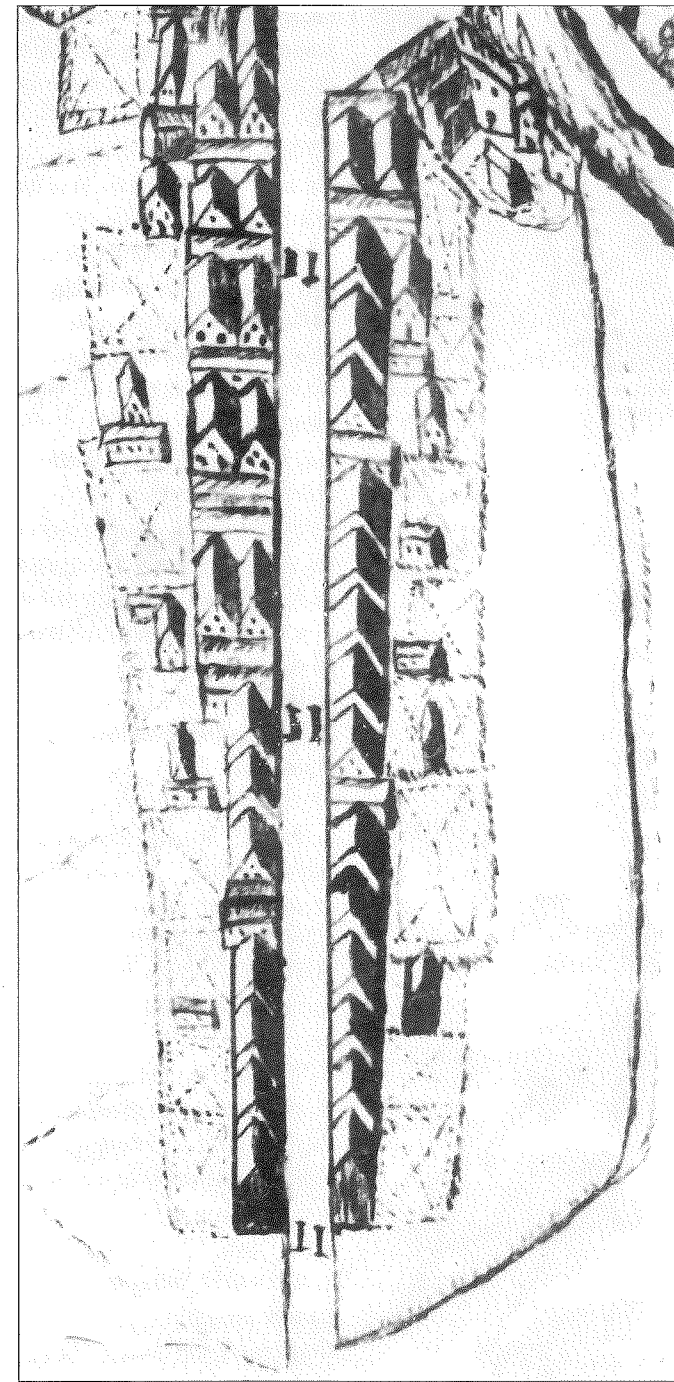
Hvis hans far havde levet, så var han nok alligevel taget hjem i dag. Måske kunne han have slået ham for ti skilling til en pot brændevin. Træskoene kunne også trænge til at blive udskiftet. Just Dahl gik ud på Knakken og op mod Kringeltorv, hvor en karl kom trækkende med en koppel køer over den lille træbro. Det var tid for aftenmalkning.

Nørregade trak i ham. Han kendte hver en fordybning i den hullede grusvej. Men han standsede, inden han nåede moderens hus, der lå langs den østre side af gaden. Næstefter lå Anne og Maren Vandets gård og så Peder Skinnerups hus. Til sidst lå det lille bomhus. Anne og Maren tjente penge ved at væve, mange penge. Annes mand havde også været væver, men Just var ikke sikker på, om han kunne huske ham.

Hvis ikke han skulle forbi moderens hus, kunne han gå ind og spørge Anne og Maren, om de ville låne ham nogle skillinger. Nej, selvfølgelig ville de ikke det. Ingen ville låne penge til en fattig stymper som ham. Just Dahl vendte om og gik tilbage mod byen. De forbandede penge; den nærige handskemager havde smidt ham ud, bare fordi han havde lånt et par mark af pengeskrinet. Og pengene i den pung, han „fandt“ på det sidste marked, var for længst brugt.

Da Just Dahl kom ind i Peder Gris' Gyde, knurrede hans mave om kap med Wolle Kræns lavbenede hund. Wolle kom frem i den lave dør under stråtaget og sparkede hunden væk. Om han måske ville være med til en omgang terning? Hans og Jens sad allerede inde ved bordet, og en bid brød og en pægl brændevin var der også. Mod betaling forstår sig. Wolle grinede. Han kunne jo få på kridt, det skulle bare mangle, Just kunne betale i morgen, når han kom og betalte sin gamle gæld. Og måske havde han held i terningspil.

Just Dahl havde ikke held i terningspil. Hans gæld voksede i takt med varmen fra brændevinen. Og da han henad midnat forlod Wolle Kræns hus, var humøret langt nede. Han var pisket til at skaffe sig penge, og det til i

Nørregade - gengivet efter Resens atlas.

De to søstres hus lå ved Nørregade nr. 44-48. Foto: P.E. Kongslev.

morgen. Pokkers at det var så lyst. Vægteren gik nok snart sin runde, så det var om at holde sig i dækning. Moderen skulle komme til at fortryde, at hun altid var på nakken af ham. Om han så skulle lede hele natten, så skulle han nok finde hendes skillinger. Hvis der altså var nogen.

Folk i Thisted sov gudskelov forlængst. Bare han vidste, hvor der var en skat gravet ned. Han havde hørt mange historier om, hvordan folk i ufredstider gravede deres penge ned i jorden. Han måtte hellere gå om til podemester Hans Clausen efter en spade. Det var en let sag, men hvor graver man efter en skat?

Just Dahl havde helt glemt, hvorfor han havde en spade i hånden, da han stod uden for moderens hus. Men der var noget, han ikke havde glemt. Tværtimod dukkede de gamle tanker op til overfladen: Maren og Annes mange penge. Han listede over i deres gård og kiggede nærmere på bagsiden af stuehuset. Vinduerne var utilnærmelige, men i lerklining mellem to bjælker var der et sted, der ligefrem råbte om at blive undersøgt. Før Just vidste af det, var han i gang med spaden. Det gik meget hurtigere, end han havde forestillet sig. Så let som ingenting gravede han sig bogstavelig talt gennem muren.

Alt stod, som det plejede i stuen. Væven og de to store kister var lette at få øje på i den lyse sommernat. På tåspidserne listede Just over til hængeskabet på væggen, men det var låst. Så tog han en rask beslutning og satte spaden ind under låget på én af de store kister. Det gav et lille smæld, da låget gik op. Han rodede febrilsk i kisten. Tøj, tøj og atter tøj. Med et lydløst spring var han hurtigt henne ved den næste kiste.

Da Just stod med hovedet i kisten, hørte han støj bag sig. Der stod Maren i sin lange særk, bred og truende. „Hvad laver du her, bette Just. Du er og bliver en skidt knægt!“ Mere nåede Maren ikke at sige. Just Dahl havde på væggen snuppet den kårde, han allerede som dreng havde et godt øje til. Han nåede at stikke flere gange, inden Maren var sunket helt sammen. Han ville vel ikke just slå hende ihjel, bare bringe hende til tavshed, sætte tiden i stå.

Men tiden stod ikke stille. Et lammende slag over armen fra et kosteskæft, fik Just til at miste grebet om kården. Da han snurrede rundt og opdagede Anne, havde hun allerede en kniv i hånden. Han gik løs på den gamle kone, og uden at ænse at han skar fingrene, fik han kniven vristet fra hende. I nogle få sekunder fik al fornedrelsen frit afløb, så brækkede kniven.

Just Dahl tørrede den blodige hånd i sit tøj. Ingenting forstod han, mekanisk bukkede han sig og samlede kården op og opdagede i det samme skuffen i langbordet. Han trak den ud og fandt en snes skillinger, som han stak til sig. Fortumlet vaklede han ud ad døren til gården og ud på markvejen.

På vej ind mod byen, gik den blodige alvor op for den morderiske handskemagersvend. Intet fornuftigt kunne han komme i tanker om at foretage sig. Fra markvejen drejede han ad gyden ind til Østergade og drejede hen mod torvet. Ved den lille træbro kastede han kården fra sig i brændenæl-

derne og fortsatte op mod Store Torv. Her drejede han op ad Vestergade mod latinskolen. På det tidspunkt tænkte Just vel nærmest på at komme væk fra det hele. Han gemte sig for hele byen bag kirkegården, hvor han satte sig med ryggen mod muren.

Just Dahl blev på én gang meget træt. Hvor skulle han tage hen, hvis han rendte væk fra byen. Det var så håbløst, og han tænkte kun på at sove. Men selv midt i håbløsheden giver håbet ikke op. Det var jo ikke sikkert, han blev opdaget. Hvis han nu bare gik hjem på sit kammer, hvem kunne så vide, at det var ham.

Som sagt så gjort. Just Dahl gik syd om kirkegården og nedad gyden til stranden. Her vaskede han sig i det ferske fjordvand og gik op ad gyden over Storegade til bækken, hvor han hoppede over ved en trædesten. Så var han hjemme på Knakken, hvor han listede om bag Peder Skomagers hus til sit kammer i baghuset.

Her forlader vi Just Dahl for en stund, men noget kortere end han selv havde regnet med. Dengang stod folk nemlig tidligt op i den lyse sommertid. Allerede ved 4-tiden denne mandag morgen var Ole Nielsen Dommer fra Nørregade på vej ud ad byen. Ud for Peder Skinnerups hus fandt han Maren liggende i en blodpøl. Længere var hun ikke nået, da hun forsøgte at slæbe sig efter hjælp. Ole Dommer løb straks hjem efter sin kone, og sammen gik de ind i søstrenes hus, hvor de fandt Anne liggende død endnu værre tilredt end søsteren.

Ole Dommer og hans kone alarmerede straks folk, og der gik bud til byfogeden. Da han ikke var hjemme, mødte hans fuldmægtig op sammen med byskriveren. De synede de døde og skrev ned, hvad de så. Huset blev undersøgt, og de fandt i hængeskabet 70 rigsdaler i sølv. I sengen fandt de et pengeskrin fyldt til randen med penge. Det blev taget i forvaring af byfoged Jørgen Poulstrup, der nu var kommet til stede. Pengene blev senere talt op til et beløb på 526 rigsdaler, en meget stor sum efter datidens forhold (en god ko kostede en halv snes rigsdaler).

Til slut blev rettens segl sat på kister og skabe og på døren op til kornloftet. Derefter tog man et skøn over, hvad der var i huset, så man ved den endelige registrering kunne se, om noget var forsvundet. En slægtning fra Fårtoft, Inger Weje, påtog sig at bo i huset og holde opsyn. Familien lovede også at tage sig af begravelsen.

Hurtig pågribelse

Just Dahl nåede ikke at være i fred ret længe. Folk var hurtige til at tælle på fingrene, hvem morderen var. Efter deres mening var der nok en håndfuld mulige emner i den lille by, og Just sad på én af de første fingre. Havde han måske ikke boet dør om dør med de to søstre. Længe behøvede man heller ikke at søge efter ham. Man fandt ham på Knakken hos Peder Skomager, og han havde blod på tøjet og forskårne fingre, så der var ikke meget at betænke sig på. Just Dahl blev taget med og sat i arresten.

Just nægtede sig skyldig og blev ved med det i lang tid. Han benægtede

Halsjern og fodlænker fra Thisted Rådhus. Med datidens murværk var fastlænkning en nødvendighed, hvis man ville sikre sig mod, at forbrydere flygtede fra arresten. Thisted Museum. Foto: P.E. Kongslev.

ikke at havde været ude om natten. Han havde ganske bestemt været ude at lede efter en nedgravet skat, og det havde han for resten været i flere nætter. Folk var meget hjælpsomme, og en mand fra Brund fandt kården i brændenælderne. Så gik man igen Just på klingens. Jo, han havde taget kården med, for „hvis Fanden havde ligget på skatten, skulle han vige, når han fornåm stål.“ Mange kunne selvfølgelig genkende kården, så Just brugte nældeerne en ekstra gang.

Beviserne var for stærke, og den 9. juli gik Just til bekendelse. Retten undrede sig over, at han ikke havde stjålet flere penge. Men han forklarede, at da han havde taget de få skilling, man fandt hos ham, så „var hans sind ganske afvendt“ fra at stjæle mere. Det hjalp ham dog ikke. Den 23. juli lød dommen i al sin gru, at morderen:

...bør sig selv til velfortjent straf og andre til eksempel og afsky at knibes med gloende tænger for huset, hvor gerningen er sket, på byens torv og sidst på retterstedet. Dernæst hans højre hånd med en økse levendes afhugges, siden hovedet ligeledes med en økse at skilles fra legemet, kroppen at lægges på stejle og hovedet tilligemed hånden over legemet at sættes på en stage.

Sagen blev behandlet ved landstinget, hvor de egentlige retsreferater ikke er bevaret. Men protokollen omtaler „den aflivede morder“, så der kan ikke være tvivl om, at Just Dahl måtte lade livet. Om den uhyggelige dom fra Thisted blev bragt til udførelse i alle enkeltheder, kan vi derimod ikke vide med sikkerhed. Han blev sandsynligvis halshugget på retterstedet østen for byen, en anelse længere ude end det nuværende slagteri.

Allerede den 14. juli blev der holdt auktion over Maren og Anne Vandets ejendele, men der skulle gå næsten to år, før arvesagen var afsluttet. Utroligt mange mente nemlig, de var i familie med de to rige søstre!

Sagen fik et efterspil i 1873, da man i Thisted Amtsavis den 31. marts kunne læse:

Ved arbejdet i kalkbrudet østen for byen stødte nogle arbejdere i fredags på en tildels hensmuldret ligkiste, der befandt sig i toppen på én af kalkbakkerne i nogle fods dybde og viste sig at indeholde et fuldstændigt mandligt skelet. Da stedet fra gammel tid skal have navnet Galgebakken, er det sandsynligt, at skelettet i sin tid har tilhørt en henrettet, måske hængt forbryder.“

Sandsynligheden taler for, at det var skelettet af den henrettede handske-magersvend. Galgebakken lå i området ved Vegendalvej og udgjorde den sydøstlige del af Østerbakken. Den blev helt bortgravet ved kalkgravning og ved anlæggelsen af slagteriet Koopmann.

Henrettelsen var uden tvivl et tilløbsstykke i sin tid. At afstraffelse var en offentlig begivenhed, fremgår af avisen hundrede år senere, da man kunne læse følgende avisannonce den tredje februar 1829:

Løverdagen den 7. dennes bliver tyven Niels Pedersen Hager efter Højesterets dom strø-

gen til kagen - Exekutionen vil finde sted kl. 11 formiddag i nærheden af byen; thi indbydes alle og enhver her i amtet, som vandrer frem på samme vej som denne unge forbryder, og engang vil standse ved den samme pæl, at tage denne her på stedet så sjælden forefaldne høitidelighed i behagelig øiesyn.

Slavekrigen

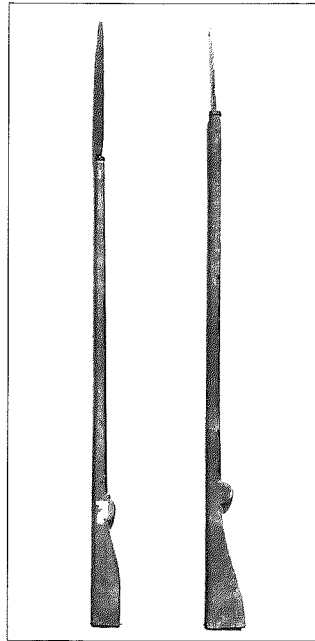
Den såkaldte „slavekrig“ i 1848 er den mest fredelige krig, Thisted har været inddraget i. Man slap simpelt hen med skrækken, men det kan som bekendt være slemt nok. Ordet „slaver“ brugtes dengang om tugthusfanger, og det var rygtet om flygtende og hærgende fanger, der skabte frygt og opstandelse i store dele af Jylland - en begivenhed, der senere fik navnet „Slavekrigen“.

At disse rygter kunne skabe et sådant røre, skal sikkert forklares ud fra den urolige samtid. 1848 var et af de mest dramatiske år i Europas historie, og i Danmark var der uro omkring den enevældige styreform. Christian den Ottendes død i begyndelsen af 1848 skabte øgede forventninger om forandring.

Den 21. marts gik et optog til kongen for at kræve en fri forfatning. Kongen kunne meddele, at de gamle ministre var afsat, og at der ville blive dan-

Slavekrigen. Akvarel af Erland Knudssøn Madsen.

Sådanne stikvåben blev brugt under "slavekrigen". De var af træ og forsynet med et jernspyd. Thisted Museum har flere i magasinerne. De blev også brugt af kystmilitserne, der skulle forsvare vestkysten under krigen mod England 1807-1814. Thisted Museum. Foto: P.E. Kongsløv.

net en ny regering med deltagelse af de nationalliberale, der stod i spidsen for „oprøret“. Det blev den ny regerings første store opgave at forhandle med en delegation fra Slesvig-Holsten, der ønskede en fri forfatning med en nærmere tilknytning til et forbund af frie tyske stater. Regeringen meddelte, at Holsten stod frit, men Slesvig skulle forblive under dansk styre. Endnu inden delegationen nåede hjem, satte slesvig-holstenske tropper sig i bevægelse nordpå, hvor de mødtes med de danske styrker ved Bov den 9. april. Danskerne vandt slaget og kom ud af den derefter følgende Treårs-krig med æren i behold.

Slavekrigen kom tilsyneladende farende ud af den blå luft. Men da luften sitrede ildevarslende af krig og optøjer, havde den let ved at vokse til en lille tornado. De første ansatser til rygterne kunne man spore bl. a. i Randers Avis allerede den 23. marts. I Hamburg og andre større tyske byer engagerede man „friskarer“ fra de fattige klasser til at hærge de egne, der var imod den slesvig-holstenske løsrivelsespolitik. Rygtet blev dog dementeret dagen efter.

Fra onsdag den 29. marts tog rygterne yderligere fart og fastere form. Denne dag skrev Horsens Avis, at der havde verseret det rygte, at en strejfbande på 600 mand var ankommet til Vejle og nu var på vej til Horsens. Avisen kunne dog i samme artikel betegne det hele som „blændværk“, idet der var ankommet soldater sydfra, som kunne afkræfte rygterne. Nyheden var imidlertid mere sejlivet end dementierne, der kom haltende længere og længere bagefter på deres vej op i Jylland.

I Thisted havde man endnu ikke hørt noget til rygterne torsdag den 30. marts, da man i stedet kunne læse om den almindelige krigsstemning i dagens avis:

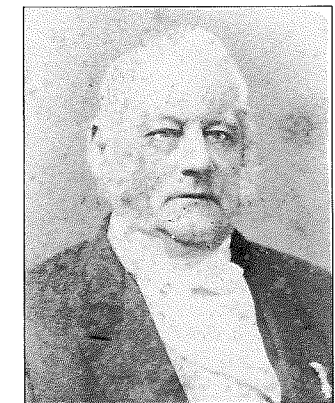
Man bør i fred være belavet på krig, men er dette tilfældet med Thistedes indvånere i almindelighed og byens borgeres forsvarsvåben i særdeleshed. Thisted vågn af den slummer! Følg tiden, vis at du er dansk og virk.

Den „gale“ fredag

På baggrund af ovennævnte avislæsning er det vel forståeligt, at thyboerne havde let ved at blive „tændte“. Natten til fredag modtog amtmand Rosenkrantz bud fra Nykøbing, og han satte sig straks til at skrive til herredsfogeden i Hanherred og bad ham tage de nødvendige forholdsregler. Han indledte således:

En stafet fra justitsråd Rummelhoff i Nyekjøbing har i dette øjeblik bragt mig den efterretning, at fæstningsslaverne skulle være undkomne fra Rendsborg Fæstning og have udbredt sig her i Jylland, hvor de myrde og brænde overalt, hvor de komme frem.

Amtmanden modtog endnu to officielle meddelelser fra Nykøbing. Den sidste lød kort og godt: „Fjenden er i Skive“. Amtmanden ledede forsvaret og sendte stafetter ud til egnens sognefogeder, der fik ordre til at sammenkalde mandskab på nærmere betegnede steder.

Rosenkrantz var amtmand i Thisted 1842-1866.

I Thisted mødte borgervæbningen på Store Torv, hvor den lidt skeptiske amtmand blev omringet af ivrige borgere, der mente, han tog for lunkest på foretaget. Han sørgede dog for, at alle våbenduelige mænd blev bedt om at give møde. 50 mand fulgte opfordringen og meldte sig til borgervæbningen, som derved nåede op på 120 mand. Der blev også sendt bud til Trandumstrand efter en våbenkyndig mand, der skulle give borgervæbningens geværer et grundigt eftersyn. Han nåede dog ikke frem, før beredskabet var afblæst.

Fredag den 31. marts må Thisted have stået på den anden ende. Borgervæbningen tog opstilling med 7-8 kanoner på Hulgårds Bakker omtrent der, hvor jernbanen nu skærer Dragsbækvej. En del af styrken blev sendt videre til færgestedet i Vildsund for sammen med folk fra de omliggende sogne at hindre fjenden i at komme over. Der blev desuden sat vagtposter ud ved stranden og ved byens øvrige indfaldsveje.

Mangelen på ammunition var så mærkbar, at amtmanden måtte udsende et opråb til byens befolkning med opfordring til at stille krudt og bly til rådighed. Især bly til støbning af kugler til forladegeværene var en mangelvare. En købmand havde dog en del bly liggende fra udskiftningen af taget på de kirker, han ejede. Amtmanden kunne godt få, hvad han havde til overs. Men købmanden gik sindigt til værks. Han hørte til de skeptiske ligesom sognefogeden i Øster Vandet, der simpelt hen undlod at sammenkalde mandskab. Han anså det for umuligt, at slaverne kunne komme så langt mod nord. Andre steder var der imidlertid mere gang i sagerne end i Øster Vandet. I Kallerup låste kvinder og børn sig inde og gemte sig i kister og skabe, da de hørte, at fjenden var i „Skiveren“, en nærtliggende tørvemose. At rygтет sagde „Skive“ og ikke „Skiveren“, var en detalje, der først senere blev kastet lys over.

Ud på eftermiddagen var der i Vildsund efterhånden samlet en større folkeskare, som leder tanken hen på vore dages markedsliv. Der har sikkert været nogle hundrede mennesker - i Sallingsund skal antallet have været omkring 1000. Borgervæbningen i fuld uniform faldt selvfølgelig i øjnene, men også seminaristerne fra Snedsted seminarium var til stede med geværer og blanke bajonetter. Ellers bestod folks våben af grebe, forke, plejlstokke, gamle muskedonnere og i særdeleshed pigkæppe, der kan beskrives som et trægevær påsat en jernspids. Disse bajonetlignende jernspids blev i snevevis fremstillet af de lokale smede. En mand fra Skjoldborg bemærkede sig dog ved at være ubevæbnet. Han svor på, at der var sten nok til hans forbrug på strandbredden.

Der blev dog hverken brug for sten eller pigkæppe. Ved aftenstide kom der bud fra Nykøbing om, at de alarmerende rygter var uden grund i virkeligheden. Rosenkrantz sendte straks meddelelsen videre til amtmanden i Aalborg med følgende indledning:

I dette øjeblik har jeg modtaget den 6te expresse fra justitsråd Rummelhoff i Nyekjøbing med budskab af følgende indhold, i en åben seddel: „Den mig givne beretning fra Salling er Gud være lovet falsk!“

Alle forlod dog ikke kroen i Vildsund af den grund. Det var jo ikke hver dag, folk sådan kom i byen. Kromanden havde en kronet dag, og mange fik om ikke en slave så en bjørn med hjem fra Vildsund. Borgervæbningen holdt sit indtog i Thisted med fuld musik ved midnatstid; helt i Sennels kunne man høre trommerne buldre. For en sikkerheds skyld udsatte man dog vagtposter om natten.

Længere nede i Jylland er bataljen blevet omtalt som „den gale onsdag“. At vi i Thy må tale om „den gale fredag“, viser blot, at datidens nyhedsformidling foregik i et noget andet tempo, end vi kender i dag. Men tempoet kunne have været sat op, hvis ulykken havde været ude for alvor. På højtliggende punkter var der ude på landet opsat bavner, det vil sige tønner med brændbart materiale, f. eks. lyng. Ved at antænde indholdet kunne faresignalet brede sig som en form for løbeild fra bavne til bavne.

Om lørdagen kunne Aalborg Stiftstidende meddele, at hele historien var udgået fra Vejlekanten og fremkaldt af en soldats „noget undskyldelige mangel på besindighed“. Om man så kan tro på det, må stå hen i det uvisse - det var jo skrevet den 1. april. Men Slavekrigens morale er vist stadig aktuel: Man skal ikke tro på alt, hvad man hører!

De tjenstlige ordrer i forbindelse med "slavekrigen" udgik her fra amtsgården. Den er bygget som privatbolig af Emil Faye, der døde i 1842, kun 46 år gammel. I 1835 erhvervede han grunden til bygningen af sin svigerfader, købmand Holst. Inden for det næste år blev hovedbygningen opført sammen med en lade- og staldbygning. Efter Fayes død solgte enken huset til amtmansbolig, der i 1844 blev udvidet med en sidebygning mod nord.

Kapitel 7

En maler kommer til byen

Sommeren 1830

År 1830 kunne enhver se, at Thisted var en købstad. Den var spærret inde af toldmure i form af diger og hegn, og ved indfaldsvejene var der en bom. Alle varer skulle fortoldes, ja selv køerne havde indtil for nylig betalt for at komme på græs. Ordningen blev indført af den nybestaltede enevældige konge i sidste halvdel af 1600-tallet og varede i næsten 200 år.

Skjoldborgpræsten Knud Aagaard udgav i 1802 en samtidsbeskrivelse af Thy. Han beskrev generelt perioden som en nedgangstid for Thisted. Han mente, at de trange tider begyndte allerede under 1600-tallets krige, der medførte indkvarteringer og øgede skatter. Skovenes ødelæggelse og tilsandingen af Løgstør Grunde havde også haft en negativ virkning for Thisted, der kun rådede over tre fartøjer.

Af næringsveje i Thisted nævner Aagaard agerdyrkning, brændevinsbrænding, handel og håndværk. Fire brændevinsbrændere havde brænderi og salg som eneste næringsvej, men i alt var der 70 brændevinskedler i Thisted. De største brænderier ejedes af to købmænd, som hver brugte omtrent 800 tønner korn til brænding. Selv om Aagaard har skænket glasset fuldt, hældte han næppe helt ved siden af. Han skrev midt i brændevinskedlernes storhedstid. Al brænding på landet blev totalt forbudt i 1773, så Thisted havde monopol. Senere i 1800-tallet holdt dampen og kartoflerne deres indtog og udkonkurrerede næsten de små kedler.

Om landbruget skrev Aagaard: „Agerdyrkingen er af ikke liden vigtighed for Thisted, da den for de fleste familier er i det mindste en binæringsvej“. Byens samlede avl angives til 1300 læs korn foruden ærter. Som eneste handelsby i Thy burde Thisted have alle fordele, men skudehandelen på vestkysten tog meget handel, og mange på landet handlede, selv om det var ulovligt. Dertil kom, at omvandrende kræmmere forsynede landbefolkningen med metervarer. De 16 købmænd i Thisted opkøbte korn for købmænd i Aalborg, hvorfra de modtog alle fornødne varer.

„Intet menneske her i byen benytter sig af den lejlighed til næringsvej, som fiskeriet i Limfjorden tilbyder“, skriver Aagaard. Årsagen til denne „forsømmelse“ skulle være, at enhver ejer af en fiskerbåd udsatte sig selv og sine sønner for at blive udskrevet til orlogstjeneste.

Thistedts krise i 1700-tallet faldt naturligt nok sammen med krisen i den danske økonomi, der var helt afhængig af landbruget. Ineffektivitet prægede landbruget, der først med landboreformerne i slutningen af 1700-tallet begyndte at komme ud af dødvandet. Da 4-500 godsejere efterhånden delte ejendomsretten til jorden med 60.000 nye gårdejere, skabte det

Signeholder af rav. Ravklumpen er fundet ved vestkysten og forarbejdet af amtmændinden Kassa Faye. Thisted Museum. Foto: P.E. Kongslev.

Gerhard Andreas Faye. Buste i Christiansgave.

ny virkelyst og dermed grundlag for økonomisk fremgang, selv om det tog tid. Snart kom en både økonomisk og politisk tabsgivende krig i vejen i begyndelsen af 1800-tallet. Danmark oplevede de største prisudsving nogensinde og måtte stå model til en statsbankerot i 1813, tabet af Norge året efter samt en verdenskrise omkring 1820. Først fra 1830 gik det fremad igen.

Amtmanden får besøg

Sommer var det, også i 1830, da maleren Martinus Rørbye besøgte sin moster og onkel i Thisted. Han var lige fyldt 27 og havde en uddannelse på Kunstakademiet bag sig, bl. a. hos Eckersberg. Året før havde han vundet Akademiets lille guldmedalje.

Rørbye havde været på rejse helt fra København og havde på en del af turen slået følgeskab med den to år yngre H. C. Andersen. Det var i udpræget grad et landbrugsland, han rejste igennem. Der boede godt en million mennesker, og 80% ernærede sig ved landbruget. Resten af befolkningen boede i byerne, heraf halvdelen i hovedstaden. Danmark var endnu et „lukket land“, hvor man måtte have pas for at komme fra landsdel til landsdel, og hvor byerne var omgivet af toldgrænser.

Nu var det ikke en helt almindelig onkel, Rørbye skulle besøge i Thisted. Han hed Gerhard Andreas Faye og var amtmand. Det havde han været siden 1805, og selv om han var fyldt 70, havde han vel 12-13 år i sig endnu

Den tidligere amtsgård lå Storegade 4 i huset med skorstenen. Bemærk trommeslageren til højre.

som amtmand, hvis alt gik vel. Trods den store aldersforskel havde onkelen og hans nevø én ting til fælles: de var begge født i Norge. Det var da også Rørbyes agt at drage videre til fødelandet, når han havde besøgt familien i Thisted. Men lad os først se, hvad han skrev i sin dagbog om rejsen og ankomsten til Thisted:

Den 15. juni

om morgenen forlod jeg Nykiøbing og reiste over Morsøe til Vilsund, hvorfra man kan overse en stor deel af Limfiorden og Thisted. Efter at være passeret sundet i meget smukt vejr og i føie tid, da det er meget smalt, fortsatte jeg veien til Thisted, som jeg i kort tid tilbagelagde, man kjører her nemlig som på stuegulvet, og alle vegne ser man arbejdende på veien, som affudsede den, en følge af kongens nære ankomst. Omtrent kl. 12 kom jeg til Thisted... Jeg blev superb modtaget og fandt mig straks som hjemme.

Hvad siger vi så? Vejen til Thisted som et stuegulv! Hvis det ikke var skrevet i en dagbog, kunne man mistænke Rørbye for at ville prale af sin dygtige onkel, der havde ansvaret for vejvæsenet. Måske rummer sammenligningen med stuegulvet snarere lidt kærlig ironi i forhold til onkelen, der snakkede om veje i tide og utide. Rørbye skulle snart blive klog på, at han kunne tale om så mange andre ting.

På vej til Thisted. Skitse af Rørbye.

Amtmanden var ikke hjemme, da Rørbye ankom til Thisted Amtshus i Storegade (nu nr. 4). Efter at have hilst på sin moster, som han kaldte tante, kiggede han sig omkring i det store gårdkompleks. Han kunne slet ikke lade være med at bedømme de kunstneriske muligheder - ventede et godt motiv omkring det næste hjørne?

Midt i forhuset ud mod gaden var der en port ind til gårdspladsen, der var omgivet af bygninger til alle sider. Over porten var der en kvist ud mod gaden, hvor der i forhuset var indrettet fire stuer og syv kamre. Inde i gården var der i sidefløjen op mod kirken indrettet kontorer, karlekammer, hestestald og brænderum. I den modsatte fløj ned mod fjorden var der nærmest gaden køkken, bryggers og pigekammer - i den anden ende var der rullestue, tørvehus og lade. Bagest i gården var der i et træhus lavet kostald og vognhus, og bagved var der frugthave. De bygningsafsnit, der blev brugt til kontorer og beboelse, havde tegltag, resten havde stråtag.

På visit

Om eftermiddagen blev Rørbye slæbt til doktoren, på visit forstår sig. Her traf han sin mors tre halvsøstre, uden at det dog gjorde synderligt indtryk på ham. Det gjorde derimod doktor Wittendorf, som han fik en hyggelig konversation med. Han boede i den nederste del af Storegade (nr. 21), hvor han havde resideret som distriktskirurg i 15 år. Stolt viste han Rørbye om i

Gården til Storegade 21. Her var byens første sygestue indrettet indtil sygehuset blev bygget i 1857. Det var her Rørbye var på besøg hos læge Wittendorf. Huset blev nedrevet i 1958.

gården til sine sygestuer, hvor han havde to kvinder og tre børn i kur. Her var den første sygestue blevet indrettet af Eberhardt Neve, der som den første distriktskirurg kom til byen i 1789. Han var i 1805 blevet afløst af Adam Sager, der havde udvidet sygestuebehandlingen med støtte fra amtmænd Faye.

Da Rørbye spurgte Anton Wittendorf, hvordan man klarede sig, før der kom distriktskirurg til egnen, rystede han på hovedet. „Så måtte de ty til en gemen badskærer, men han gjorde ikke stort andet end at årelade folk“, svarede Wittendorf. „Men de havde jo ikke en videnskabelig uddannelse som os andre. Så kom der godt nok en stiftsfysikus i Viborg, men det var jo en hel udlandsrejse at komme derned.“

Efter at have beset den nyeste sygestue, som Wittendorf selv havde fået indrettet, spurgte Rørbye, om der var nogen alderdomsforsørgelse i byen. Han fik forklaret, at der var et fattighospital omme i Søndergade, hvor der var plads til fire mænd og fire kvinder. Nogen form for sygepleje var der ikke tale om, men blandt beboerne skulle der altid være en aldrende kvinde med sådanne legemskræfter, at hun kunne gå de sengeliggende til hånde og lave mad og gøre rent.

Om aftenen vendte amtmænd Faye tilbage til hjemmet efter sine mange gøremål i anledning af et forestående kongebesøg. Rørbye undrede sig over, at han ikke havde forandret sig trods sin ret høje alder. Amtmanden viste straks sin kones nevø udelt opmærksomhed. Det lykkedes dem at finde et roligt hjørne af huset, der ellers var i undtagelsestilstand, fordi kongen skulle logere der.

Faye fortalte, at han var den tredje amtmænd, der boede i gården i Storegade. Før den tid blev den brugt som bolig for amtsforvalteren. Én af dem var Adolf Christian Bruun, og han havde en søn, som blev både berygtet og berømt. Han var død i Paris for treethalvt år siden. Eftersom Rørbye havde hørt navnet Malthe Conrad Bruun, var han yderst interesseret i at høre nærmere om denne usædvanlige mand. Inden Faye begyndte at fortælle, hente de han nogle bøger og tidsskrifter i sit bogskab.

Malthe Conrad Bruun

Malthe Conrad Bruun blev født den 12. august 1775, året efter at forældrene var flyttet ind i Storegade. Her boede han de første otte år af sit liv. Så flyttede familien til gården Ulstrup ved Hundborg, og året efter tog faderen sin afsked som amtsforvalter på grund af svagelighed. Malthe nåede at få fire søskende i Thisted, men den svagelige far nåede dog at avle tretten børn, hvoraf et par stykker døde som små.

Som barn fik den velbegavede dreng sammen med nogle af sine søskende undervisning af en huslærer. Da Malthe var fjorten år, blev han sendt til København for at tage studentereksamen. Den fik han allerede i maj 1790, oven i købet med udmærkelse, og året efter tog han filosofikum ved universitetet.

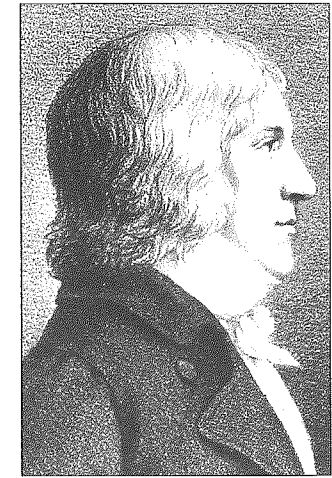
Malthe talte ravjysk, da han kom til København. Han var en lidt genert type med røde kinder og blå øjne. Blandt de andre studenter gik den ret lille thybo under navnet „Jomfru Bruun“. Efterhånden fik han et blondt skæg, og han havde sit lange, blonde hår i en pisk i nakken, indtil Oehlenschläger fik ham til at skære den af.

De videre studier begyndte med teologi, men de blev opgivet til fordel for juraen. Det var dog for kedeligt, og han opgav studierne, for han ville være digter og journalist. Allerede i juni 1790 havde han fået sit første digt udgivet i tidsskriftet „Minerva“, og i de følgende år oversvømmede han nærmest datidens tidsskrifter med sine digte. I 1797 udkom hans første digtsamling.

Den franske revolutions voldsomme begivenheder og store frihedstanker gjorde et stærkt indtryk på den unge Malthe. Efterhånden mente han, at republikken var den eneste rigtige regeringsform, også i Danmark. I 1794 skrev han i „Samleren“:

Gives der i Danmark nogen med så mørk en hjerne, med så ondskabsfuldt et hjerte, at han skulle hade frihed, afsky sandhed og oplysning? Det er en sørgelig sandhed - der gives sådanne folk.

I denne oprørske ånd startede Malthe som 19-årig sit eget tidsskrift, „Vækkeren“, der dog kun udkom tre gange. Hans navn stod ikke i bladet, men bogtrykkeren fik ved Højesteret en dom på 200 rigsdaler, fordi bladet havde til hensigt at vække misstemning og oprørstrang hos almuen. Malthe startede dog straks et nyt politisk tidsskrift, men tabte hurtigt interessen for det og begyndte udgivelsen af et teatertidsskrift, der udkom i 27 numre.

Malthe Conrad Bruun, 1775-1826.

Landsforvisning

Det var dog „Aristokraternes Katekismus“ fra 1796, der fik bægeret til at flyde over. Dette skrift var som en katekismus inddelt i bud, trosartikler o.s.v. Det første bud lød: „Du skal frygte, elske og adlyde din regerende herre og hans familie over alle ting“. Det var ironi, så det battede. Senere hed det i en klagesang: „Bevar os fra trykkefriheden, denne datter af Satan“. I Danmark forstår selv myndighederne ironi, så Malthe måtte flygte over til den svenske ø Hven for at undgå faren for at blive fængslet. Ved kongelig resolution fik han dog på grund af sin ungdom lov til at vende tilbage året efter, bl. a. fordi han havde skrevet et smukt digt i anledning af A. P. Bernstorffs død.

I 1799 kom der imidlertid en indskrænkning af trykkefriheden, og sagen mod Malthe blev genoptaget. Efter et år faldt den hårde dom ved Højesteret den 19. december 1800: Landsforvisning og en bøde på 80 rigsdaler. Da var Malthe dog for længst taget til Paris, og forinden da var han også blevet udvist af Sverige.

I Paris fortsatte den unge dansker sine skrivelser og blev kendt under navnet Malte-Brun. Han skrev digte og en roman samt et væld af artikler om politik og litteratur. Men det var som geograf han skaffede sig sin berømmelse. I årene 1803-07 udgav han sammen med en fransk geograf en verdensgeografi i 16 bind, og i 1810 udkom første bind af hans livsværk „Précis de la Géographie Universelle“. Han startede med en beskrivelse af Asien og sluttede med Europa, som han ikke nåede at gøre helt færdig før sin død den 14. december 1826. Ottende og sidste bind udkom så sent som 1829.

I Paris giftede Malte-Brun sig med en tolv år yngre, fransk pige. De fik deres første søn i 1810, og seks år senere kom der endnu en søn. Et år før sin død ansøgte Malte-Brun den danske konge om at ophæve den landsforvisning, som han havde fået i sin ungdoms ubesindighed. Det blev bevilget, og efter hans død fik enken en gave på 1000 franc af kongen. Der var ganske vist ansøgt om en mindre, fast pension. Ansøgningen var underskrevet af 23 kendte franske videnskabsmænd og forfattere, bl. a. vennen Cha-teaubriand. Ansøgningen blev indledt med disse ord:

Døden har netop ramt én af de mænd, der har gjort det danske navn mest ære. Hr. Malte-Brun er ikke mere; han er blevet revet bort fra de geografiske videnskaber, som han havde bidraget nye principper, og som han berigede ved sine beundringsværdige arbejder.

Hans talrige værker har sikret ham de lærdes agtelse og anerkendelse ikke blot i Frankrig, men også i hele Europa.

16. juni. I plantagen

Efter den første dag i Thisted gik Martinus Rørbye i seng med en lille smule ændret opfattelse af byen. Han havde følt sig meget langt væk fra Kø-

benhavn, men onklens oplysninger om Malthe Conrad Bruun havde bragt ham nærmere Paris. At tænke sig, at Europas førende geograf var født i det hus i Storegade, hvor han nu opholdt sig. Rørbye havde smilet lidt, før han faldt i søvn. Det var tydeligt, at onklen nærrede respekt for den store geograf, mens de politiske skrivelser kun blev betragtet som ungdommeligt letsind.

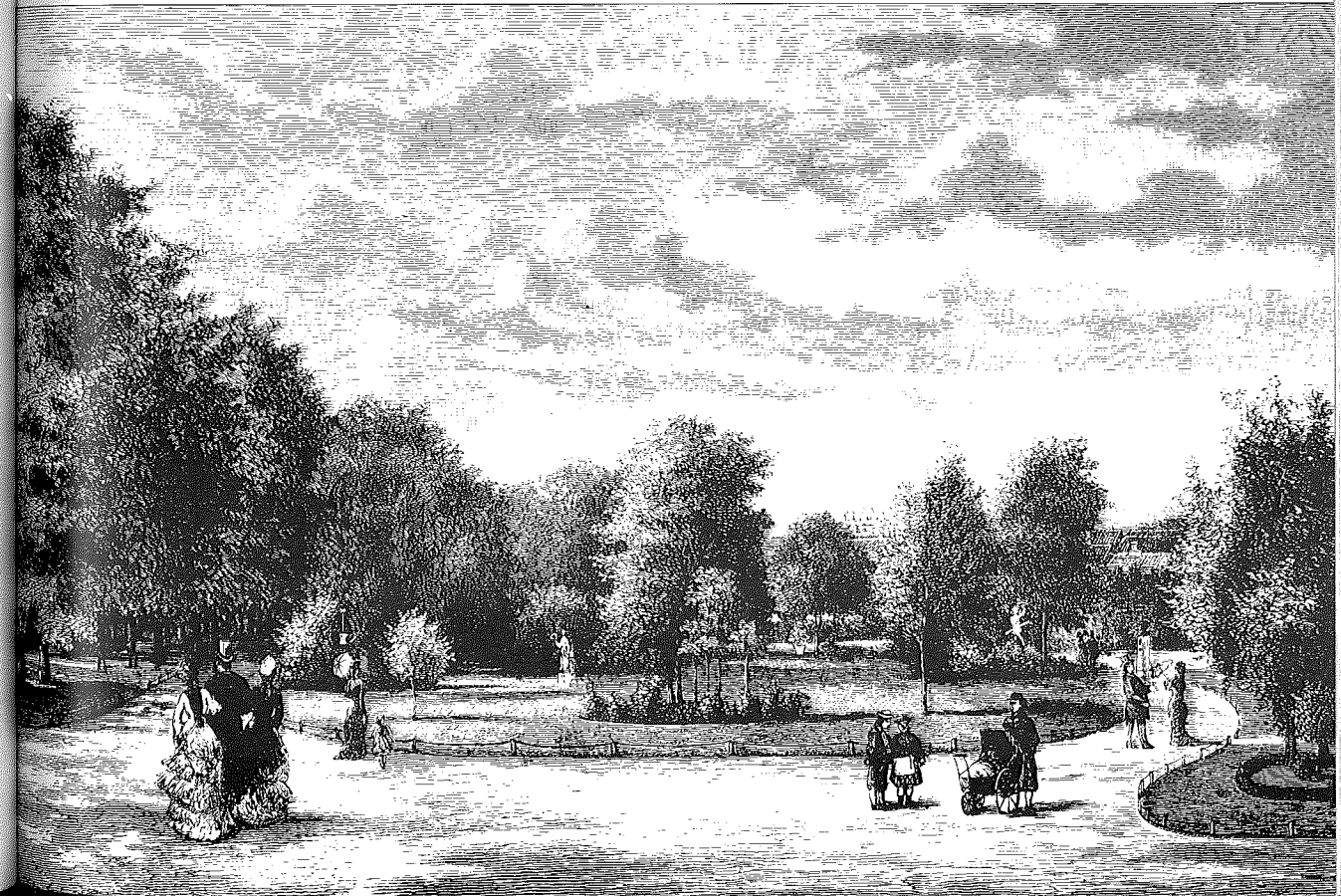
Den følgende dag fik Rørbye sandsynligvis fejlagtigt benævnt som den 17. juni i sin dagbog. Han mente sikkert den 16. juni, da han skrev:

Den 17. gjorde jeg om formiddagen en tour omkring i den herværende plantage med oncel; man seer alle slags indenlandske træer kan trives i Thye, da her er den frodigste væxt. Det heele anlæg geråder virkelig oncel til stor hæder, såvel fra umagens som smagens side.

Amtmand Faye forklarede, at han havde taget initiativ til anlæggelsen af plantagen for ni år siden. Personligt havde han savnet træerne, da han rejste fra Falster til Thy. Men det vigtigste var selvfølgelig at skabe en beplantning, der kunne dæmpe sandets flugt. Allerede i 1815 havde han som amtmand fået pålagt at lave forsøg med en sådan beplantning. Der var nu udlagt fem forsøgsområder ved Tvorum, Klitmøller, Nors, Hansted og Hjardemål. Faye lagde ikke skjul på, at der var problemer med at få træerne til at gro ude i klitten, men han havde ikke opgivet håbet endnu.

Det tog selvfølgelig sin tid at fremelske en ordentlig planteskole i Thisted,

Thisted Plantage. Tegning af V. Bloch Suhr i Illustreret Tidende.

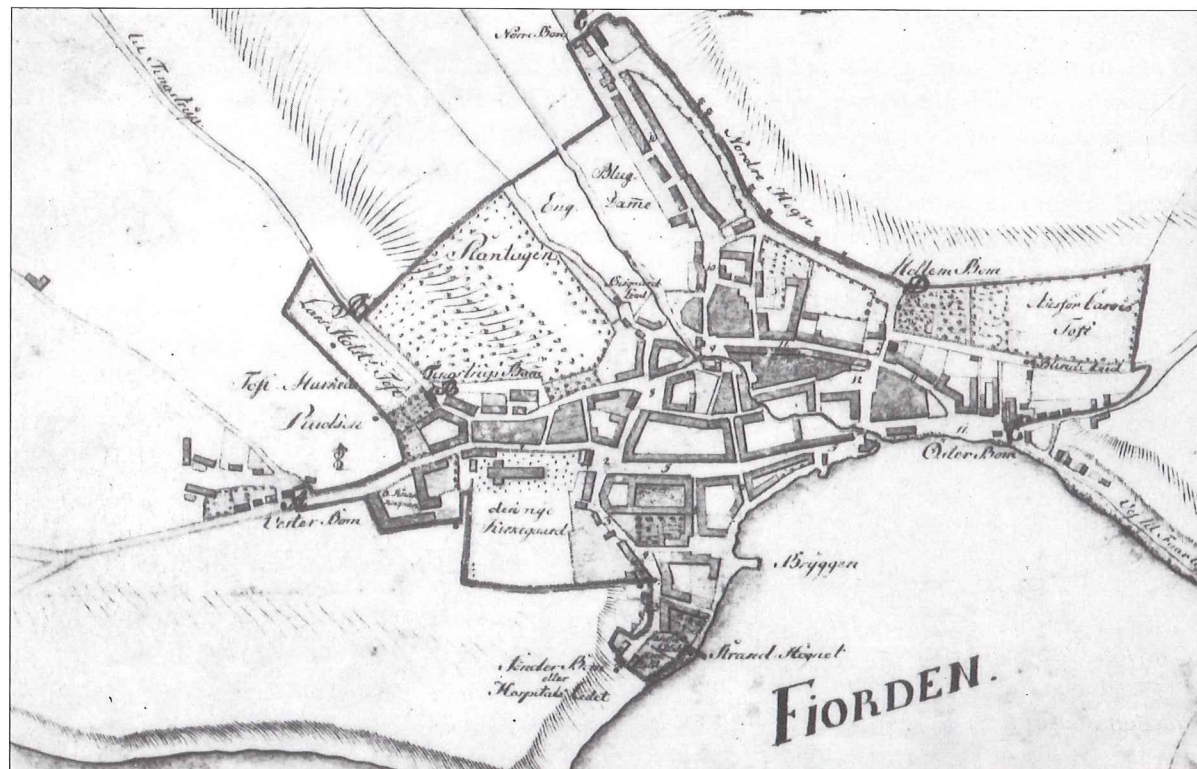

så nogen rigtig skov kunne man vel ikke kalde den endnu. Træerne trivedes imidlertid godt, og området var netop blevet udvidet i år med syv tønder land, så der nu var omkring tretten tdr. land. Hvis der var problemer med at udplante træerne i klitten, så gik det til gengæld bedre inde i landet, hvor private haver blev forsynet med træer fra planteskolen i Thisted. Faye havde endda været med til at danne et haveelskab. For mange præstegårde og større bøndergårde var det nyeste skud på stammen at få en rigtig have.

Da Rørbye var uvidende om sandflugt, fik han at vide, at problemet havde eksisteret så længe, man kunne spore tilbage i historien. Særlig slemt var det dog nok i 16-1700-tallet. For bønder i visse egne havde det været en sand naturkatastrofe. Da en sandflugtskommission gennemrejste egnen i 1680, var mange gårde lagt øde af sandflugt. I Hillerslev, Hundborg og Hassing herreder var jordværdierne nedskrevet med næsten 17%, og enkelte steder som f.eks. i Tved og Hansted var hartkornet nedsat med omkring 70%.

Det var dog ikke kun sandets hærgen, der var ødelæggende. Også havets frembrusen havde på det sidste skabt store problemer. For fem år siden var det salte hav trængt igennem Agger Tange og havde blandet sig med den ferske Limfjord. I skæppevis var døde ferskvandsfisk skyllet op på stranden. Det betød katastrofe for mange fattige fiskerfamilier i amtet. Faye ville dog ikke udelukke, at tragedien kunne få en mere positiv slutning. Sidste år var en mand fra Vildsund sejlet igennem den nydannede kanal; det kunne på længere sigt få betydning for handelen i Limfjorden.

Udsnit af toldinspektør Langelands kort over Thisted fra 1823. Toldgrænserne og toldhegnet omkring byen er indtegnet på kortet.

Toldgrænser

Fra plantagen gik turen op over bakken og ind gennem Tingstrup bom, mens Faye fortalte om byens toldgrænser. For at komme ind og ud af Thisted skulle man passere én af de seks bomme. Sønder bom var ved fattighuset (hospitalet), der lå ved indgangen til den nuværende rådhusgård. Vester bom lå ved Møllevej, og Tingstrup bom i Skovgade lige oven for Rosenkrantzgade. Nørre bom lå i Nørregade ved Kastet, Mellem bom ved hjørnet af Korsgade og Kastet, og endelig lå Øster bom ved foden af Østerbakken. Ved bommene var der små bomhuse, også kaldet acciseboder.

Der blev gjort mange forsøg på at snyde ved bommene, fortalte Faye. En dag kom en mand og hans kone fra Skovsted kørende til Thisted. De havde bl.a. medbragt en hane, som konen for at undgå tolden havde puttet op under skørterne. Da de nåede bommen, spurgte betjenten, om de havde noget toldpligtigt. Svaret var nej, men i det samme begyndte hanen at gale i vilde sky. Siden hed konen aldrig andet end „Dorte Kok“, smilede amtmanden.

Toldgrænserne omtales ofte som konsumtionsgrænser, fordi der skulle betales afgift af alle varer, som byen fik tilført til forbrug (konsumtion). Faye havde ikke mulighed for at vide, at købstædernes toldgrænser sang på næstsidsste vers. Efter en kort „prøvetid“ i 1661-62 trådte de i kraft ti år senere og var gældende til og med den 6. oktober 1850, og allerede i 1857 kom loven om næringsfrihed. For at lette overgangen til frihandel blev der dog i 1856 vedtaget en såkaldt „høkerlov“, der bevarede købstadens eneret til handel i en mils afstand fra byens centrum. Disse „læbælter“, som de blev kaldt, omgav købstæderne indtil 1920.

Thistedes toldgrænser blev revideret i 1838. Hegnet og bommene blev bevogtet af toldvæsenet, der ved afskaffelsen bestod af 12 mand med en inspektør i spidsen. Indtil 1779 blev konsumtionen i Danmark forpagtet ud til konsumtionsforpagtere, der selv ansatte personale.

Lidt torvehandel

Da de to vandringsmænd nåede ind i byen denne onsdag, var den fuld af liv, som det fremgår af dagbogen:

Der var marked her idag, og jeg fik ved den leilighed en del bønder fra omegnen at see, hvoraf i særdeleshed fruentimmernes hovedpynt behagede mig. Da det var dårligt veir, var markedet imidlertid lidet.

Folkelivet tiltrak kunstneren Rørbye, men endnu nøjedes han med at indsnuse atmosfæren og lod skitseblokken ligge. Vejret indbød jo heller ikke just til friluftstegning. I stedet orienterede han sig lidt om byens markeder og torvedage. Selv om Rørbye bruger ordet „marked“, så var det sikkert en almindelig torvedag, han overværede.

Markederne var sjældne, men velbesøgte, hvorimod der var mindre interesse for den ugentlige torvedag om onsdagen. Formålet med disse torvedage var at skaffe byen forsyninger fra landet. Bønderne kunne imidlertid

Hovedpynt, skitse af Rørbye.

Thisted den 2. juli 1830. Farvelagt tegning af Rørbye.

ofte få bedre priser for varerne, inden de nåede Store Torv. Fødevarerne var så efterspurgt, at de i stort omfang blev revet væk ved bomporten. Det kunne med andre ord være svært for de fattigste at skaffe sig mad nok. I 1815 var der desuden sket en liberalisering af handelen, idet købstædernes købmænd fik lov til at opkøbe direkte hos bønderne. Med andre ord var det ikke bare vejret, der var skyld i, at Rørbye opfattede torvehandelen som „lidet“.

Med markederne forholdt det sig anderledes. Det var festdage. Hvert år blev der ved Kappelsten i Dragsbæk afholdt et stort kvæg- og hestemarked. Det havde stået på i over hundrede år. I mange år havde der desuden været krammarkeder på Store Torv. Fremmede købmænd og handlende fra bl.a. Aalborg kom og opslog deres telte og boder ved siden af egnens handelsfolk og håndværkere. Fra Aalborg medbragte de f.eks. manufaktur, sko og kasketter. En Aalborg-købmand havde dog taget skridtet fuldt ud og havde i 1828 slået sig ned som byens første manufakturhandler. Netop i 1830 havde han udvidet gesjæften med byens første gæstgiveri med 3 sengepladser.

17. juni. Den smagløse kirke

Martinus Rørbye befandt sig godt i amtshuset. Han havde dog ikke været der ret længe, før han blev lettere irriteret på sin 16 årige fætter, Wilhelm, som han opfattede som forkælet. Hans sygdom var ren forstillelse, mente

Rørbye, og moderens bekymring for det yngste af sine seks børn grænsede til det pinlige. Her var maleren dog for overfladisk i sin fordømmelse, idet Wilhelm døde en månedstid senere.

Sygdommen var sikkert medvirkende til, at Martinus Rørbye nød at komme ud og blive vist rundt af sin onkel. Der er dog næppe tvivl om, at han reserverede sin mening om kirken udelukkende til dagbogen:

Oncel vilde idag viise mig nogle af Thistedes egenheder; til den ende førte han mig først ind i kirken, der her er ligeså smagløst decoreret som på mange andre steder. Nogle slette poulpitour-stole, et slet gjort skib, ophængt lige midt i kirken, og en deel epitafier fordærve de ellers ikke stygge krydshvælvinger. Fra uden er kirken godt vedligeholdt. Kirkegården er ikke stort andet end en vænge, man seer neppe alle grave. Man har herfra en smuk udsigt over Limfiorden og en del af byen.

At Rørbye opfattede kirkegården som et vænge eller en mark, kan ikke undre, da den store udvidelse af kirkegården havde fundet sted syv år tidligere. Faye fortalte ganske givet om den uheldige forgylder, der som den første var blevet stød til hvile her. Måske havde den alsidige amtmand også haft kendskab til den gamle tingbog, der behandlede et overfald i kirken i efteråret 1698.

Under reparation af kirken var Chresten Murmester fra Nors „på voldelig og morderisk vis“ blevet overfaldet af Anders Smed fra Thisted. Den stærke smed havde gennembanket mureren, så den tilkaldte badskærer, Mester Daniel, måtte behandle ti sår og et brudt kranium. Straffen blev udmålt til 318 lod sølv foruden løn til badskæreren.

Møllebesøg

Selv om der næsten ingen toetagers huse var i Thisted i 1830, så var det dog ikke kun kirken, der ragede op i landskabet. Det kan dagbogen bevidne:

Han førte mig fra kirken til en mølle, der ligger på en banke, frit over byen, en ypperlig udsigt, hvorfra man seer Thisted ligge fornedet og Limfiorden med alle sine smukke landtoninger og odder...

Den besøgte mølle var sikkert Vestermølle, og i så fald har mølleren heddet Skaarup. Vejen op til møllen fik senere officielt navnet Møllevej, og møllen lå i det område, hvor Margrethevej nu udmunder. Møllehuset lå indtil for få år siden på nordsiden af Møllevej (nr. 70). På vejen op til møllen kunne Rørbye se, at der lå tre andre møller i nærheden af byen. Faye fortalte desuden, at der engang havde ligget en vandmølle ved åen nede i Dragsbæk.

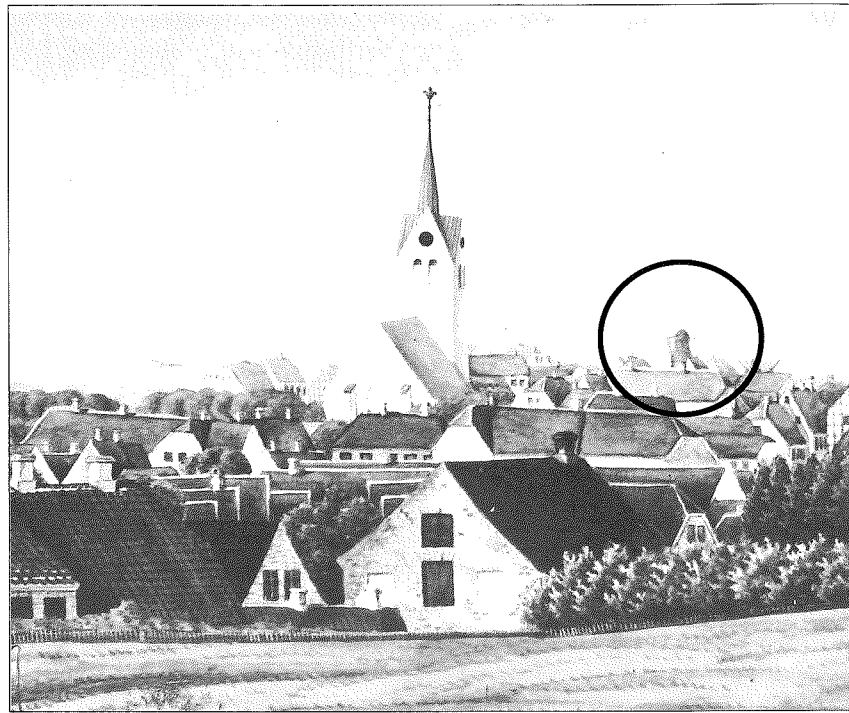
Vindmøllernes antal og placering havde også ændret sig i tidens løb.

Oppe ved møllen kunne Rørbye konstatere, at møllen ikke var nær så stor som kirketårnet. Det var en stubmølle, hvis hele krop og vinger skulle drejes om en svær stolpe (stub), så der kunne snart blive vægt nok at dreje med.

Mellemmølle, der lå på hjørnet af Kronborgvej og Thylandsvej.

Vestermølle, hvorfra Rørbye havde udsigt ud over byen.

To af de andre møller, Mellemmølle og Østermølle, var også stubmøller. I nyere tid gav deres placering navn til Mellemmøllevej og Østermøllevej, hvor møllen lå på den modsatte side af Aalborgvej. Den nyeste mølle var en hollandsk mølle, der blev bygget i slutningen af 1700-tallet af købmand Christian Lassen Winther og derfor kaldt Lassens mølle eller Winthersmølle. Selv om møllerne skaffede mel til det daglige brød i Thisted, så betød formalingen af gryn mindst lige så meget. Der blev spist, om ikke i spandervis, så i grydevis af grød.

Inden Faye forlod mølleren, fik han ordnet et lån i møllen, så mølleren kunne udfri de penge, som var blevet opsagt i møllen. Rørbye var meget glad for sin onkels handlemåde, og på vejen tilbage gennem vesterbom og ind i byen fik han uden tvivl et indblik i de økonomiske problemer, som amtmanden og hans by havde været igennem.

Sørøveri og trængselstid

Efter Københavns bombardement i 1807 erklærede Danmark krig mod England. Danmark var isoleret af den såkaldte fastlandsspærring, der skabte en katastrofal mangel på importerede varer. Priserne steg i en sådan grad, som ikke var set før eller siden. Staten gav seddelpressen frit løb, og til sidst var landet oversvømmet af sedler med pålydende op imod 150 millioner rigsdaler. I 1812 kunne en rigsdalerseddel i Hamborg købes for en lybsk skilling, og i Thisted måtte en fuldmægtig betale 1500 rigsdaler for en sølvbeslået merskumspibe. Som bekendt endte det i statsbankerot, og ved lov af 5. januar 1813 blev seks kurantdalere ombyttet med én ny rigsbankdaler. Som om det ikke var nok, mistede vi Norge ved fredsslutningen i 1814.

Faye kunne fortælle, at han mistede sin beskedne kapital, og hans ejendomme måtte pantsættes. Han var efter eget udsagn fattig i ordets egentlige forstand. Og mens priserne steg, gik moralen den modsatte vej. Der var mange penge i omløb, og snyderi hørte til dagligdagen, også blandt embedsmænd. Da bønderne samtidigt fik påbud om at anlægge nye veje, var det svært for en uformuende amtmand at opretholde sin myndighed. „Jeg var nødsaget til i de første år at gøre mig almindelig forhad“, forklarede amtmanden, der kunne tilføje, at heldigvis var denne sørgelige tid forbi.

I sit fødeland Norge var Faye imidlertid ikke forhad under krigen. Sammen med andre amtmænd var det hans pligt at sørge for, at Norge fik tilført livsvigtig proviant. Han viste her sit organisationstalent, men det var ikke altid let. I april 1810 beordrede han 25 vogne fra Skjoldborg og Kallerup til at transportere et kvantum rug fra Thisted til Vigsø. Men landmændene enedes om at blive væk, de var midt i såningen, og de var ikke tilfredse med betalingen. Faye måtte lade sagen gå i retten, hvorefter den cirkulerede mellem forskellige myndigheder et års tid. Sagen endte med bøder og forhøjede takster, som amtmanden i parentes bemærket også mente var for lave. Han kunne altså sætte hårdt mod hårdt, den blidt udseende amtmand Faye, der i sagen var usædvanlig direkte i sin kritik af by- og herredsfoged Christian Brøndlund.

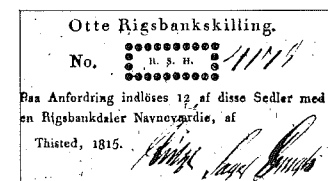
Krigen mod englænderne gjorde tilmed Thisted til en regulær sørøverby. Efter tabet af den danske handelsflåde blev det lovligt at kapre fjendtlige handelsskibe, og i 1808 blev der i Thisted udrustet et kaperskib med den 24-årige Peder Larsen Skielsgaard fra Vigsø som kaptajn. Muligheden for en større fortjeneste havde fået 30 borgere til hver især at indskyde 500 rigsdaler i projektet. Pengene var nær gået tabt, men året efter lykkedes det at opbringe en hollandsk kuf, der indbragte en pæn fortjeneste.

Den største begivenhed i denne periode var dog, da en norsk kaperfører bragte et koffardiskib ind til Vigsø. Skibet havde en rig last af kolonialvarer, isenkram, kakao, tobak og tekstiler, bl.a. silke. Varerne blev solgt i Thisted på en kæmpeauktion, der varede flere dage og trak folk til langvejs fra, ja helt fra Tyskland og Østrig kom de. Efter sigende havde ladningen en værdi af otte tønder guld, og den indbragte da også noget over det halve ved auktionen, nemlig godt en halv million rigsdaler.

Under krigen fik tre borgere i Thisted tilladelse til at udstede deres egne pengesedler. Rørbyes store og robuste farbror, Georg Rørbye, var én af dem. Han havde været branddirektør i Thisted amt siden år 1800, lige så længe som stillingen havde eksisteret. På trods af sit erhverv havde han nær brændt næsen på sedlerne, idet han havde problemer med at indløse dem.

De omskiftelige økonomiske forhold var baggrunden for, at Faye for mindre end et år siden var hovedmanden bag stiftelsen af Sparekassen for Thisted Amt. Formålet var at forebygge fattigdom og dermed begrænse behovet for fattighjælp. Sparekassen havde kontortid på rådhuset hver mandag fra tre til fire.

Efter den økonomiske snak var Faye og Rørbye nået ned i Vestergade. Faye fortalte, at da han for 25 år siden ankom til byen, lå de fleste gader hen i morads. Kun Vestergade, Torvet og Algaden (Storegade) havde brolæg-

Thistedborgerne lavede deres egne pengesedler.

Store Torv ca. 1835 med det gamle rådhus i centrum. Kun Store Torv, Vestergade og Algaden (Storegade) havde brolægning, da Rørbye besøgte Thisted. Maleriet har været tilskrevet Rørbye, men det er dog tvivlsomt, om han er ophavsmanden. Thisted Museum.

ning, men den var i en slet forfatning. I de øvrige gader var der henkastet nogle store sten, så man måtte springe fra sten til sten, hvis man ville tørskoet over til naboen. Byens gader hørte egentlig ikke under amtmanden, så han måtte til stadighed kæmpe for udbedringer. En hel del gader havde dog nu fået brosten eller grus.

Ved strædet over for kirken hilste de på købmand Lars Holst. Faye's ældste søn, Emil, var forlovet med hans datter, Noline (de blev gift to år senere). De fik måske også et glimt af købmandens 11-årige datter, Laura. Ni år senere blev hun gift med en brygger i København, og i 1842 fik hun sønnen, Carl, hvis navn skulle blive udødeliggjort på ølflasker.

Besøg hos byfogeden

På Store Torv var rådhuset den dominerende bygning. Men det var ikke en solid bygning, bedyrede Faye, selv om den kun var to år gammel, da han kom til byen. Folk snakkede endnu om mestertyven Søren Madsen Bjørndal, som var brudt ud af arresten to gange. Første gang slog han lænkerne i stykker og skar hul i loftet.

Rådhuset lå ud for det stræde, der førte ud til den nyplantede plantage. Faye forklarede, at der tidligere havde ligget mindst to rådhus på torvet. Det første var et gildeshus, som Christian den Tredje havde givet byen i 1546. I 1717 blev der samlet ind, så man kunne købe et bedre hus i Øster-

gade (nu nr. 19), hvor der blev holdt rådstue i en menneskealder, indtil man i 1746 igen fik bygget et nyt rådhus på Store Torv. Det stod så, indtil det nuværende blev bygget i 1803.

På rådhuset residerede byfogeden. Amtmanden svævede over hele amtet som den enevældige konges forlængede arm. Men i selve købstaden var det byfogeden, der var førstemand. Man kan sige, at han var både dommer, politimester og borgmester. Brønlund var i 1811 blevet afløst som byfoged af Jes Lützhøft, der under Rørbye's besøg boede på Store Torv i nærheden af rådhuset.

Lykken havde ikke tilsmilet byfogeden i ægteskabet, der havde fået en brat ende ved hans kones død mindre end et år efter brylluppet. Hun nåede dog at føde en søn, der under opvæksten måtte undvære sin far. Det var nu over 30 år siden, men byfogeden havde den lykke nu på sine ældre dage, at sønnen for en halv snes år siden var kommet til Thisted. Han fik senere en position, som er det nærmeste, byen har været en matador. H. D. Lützhøft kom til at drive omfattende rederivirksomhed. Han købte i 1848 gården Tandrup og blev samme år valgt til den grundlovgivende forsamling. Fra 1854 og indtil sin død fire år senere var han medlem af landstinget.

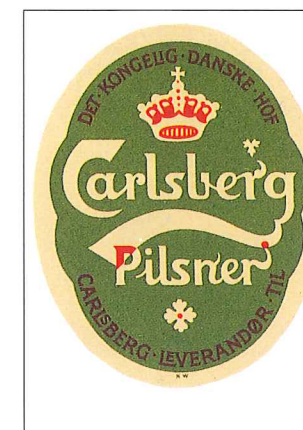
Selv om æblet ikke falder langt fra stammen, så havde faderen måske ikke helt sønnens format. I hvert fald blev Rørbye ikke just imponeret af byfogeden, da han stødte på ham senere på dagen:

Jeg så siden cancelliråd Lützhøft, byens foged. Han lignede fuldkommen det begreb, jeg kunde gjøre mig om en lille tyrk eller jøde i negligé. Han var nemlig iført en karmoisinrød snorefrakke og havde dygtigt skjæg. Han synes at være et vreulehoved. Han vilde gjøre æresportene een himmelblå, een askegrå, forat kongen ikke skulde troe, man brugte den samme ved hans udkjørsel af byen som ved hans ankomst.

Rørbye var ikke alene om at se lidt skævt til byfogeden. Lokalbefolkningen var heller ikke alt for tilfreds. De ledende borgere følte sig sat til side i sager, hvor de mente, de skulle være hørt. Der var faktisk et borgerråd på fire mænd, som kunne kræve borgerne indkaldt til rådstueforsamling. Men disse forsamlinger blev ledet af byfogeden, der også havde indflydelse på, hvem der blev valgt ind i borgerrådet. Når der skulle vælges en ny ind i rådet, foreslog byfogeden tre kandidater, som borgerne kunne vælge imellem ved skriftlig afstemning. De fleste var enige om, at i Otto Lemvighs tid som byfoged (1789-99) gik samarbejdet mere gnidningsløst.

Byfogedens magt var blevet styrket allerede i 1682, da den enevældige konge afskaffede borgmestre og råd i de små købstæder. Der havde indtil da oven i købet været to borgmestre til at lede „byrådsmøderne“, der tog beslutning om byens almindelige forhold. Byfogeden var dengang på forskellig måde underlagt rådet, men han ledede bytinget, der tog sig af tinglysning og mindre kriminelle sager. Byens styrelse var dog før enevældens indførelse i 1660 under tilsyn af kongens lensmand på Ørum.

Ved enevældens indførelse blev lensmændene afløst af amtmænd. Der var mange amter, ca. 60, hvorimod der kun var seks stiftamtmand, der havde

J.C. Jacobsen giftede sig i 1839 med Laura Holst fra Thisted. I 1847 bryggede han det første øl på det nye bryggeri, Carlsberg, ved Valby Bakke. Thorvald Bindesbøll tegnede i 1904 det velkendte Carlsberg logo. Et halvt århundrede tidligere havde hans far tegnet rådhuset i Thisted.

Hovedpynt, skitse af Rørbye.

en mere overordnet myndighed. En amtmand kunne dog godt være amtmand for mere end et amt, en tendens der blev mere udpræget med tiden. Allerede i 1664 blev Dueholm (Mors), Ørum og Vestervig amter forenet under samme amtmand. I 1793 blev disse amter slået sammen med Vester Hanherred under betegnelsen Thisted Amt.

Også før 1793 havde amtmanden ofte bopæl i Thisted, men det var ikke altid tilfældet. Faye var den tredje amtmand i det nye Thisted Amt. Den første amtmand hed Niels Ferslev, der var i embedet indtil sin død i 1803. Derefter var Guldbrand Arentz amtmand i godt et år.

Citroner og digte

Oplysningerne om administrationen kunne Rørbye meget vel have fået af sin onkel om eftermiddagen, da de begge måtte hjælpe amtmandsfruen med at skære citroner. Fruen blev i øvrigt kaldt Kassa, selv om hun hed Karen Christiane. Det blev næppe betragtet som surt arbejde at behandle sådanne luksusvarer. Citronerne var måske købt i Østergade hos købmand Peder Holm, der netop i disse dage averterede med nye Messina-citroner og fin holstensk hvedemel. De kunne dog også være købt hos P. C. Hundahl, der også averterede med appelsiner og figer.

Samme eftermiddag læste Faye op for Rørbye af sin mytesamling „Panurgia“, der udkom i 1823. Det er et forsøg på i poetisk form at skildre den første menneskeslægts historie. Om værket skrev vennen St. St. Blicher sin ærlige mening i et brev fra 1826: „Et fantasifuld digtning i et rent, blomstrende sprog med mange dybder, men almenlæsning bliver det aldrig“. Og det havde Blicher ret i!

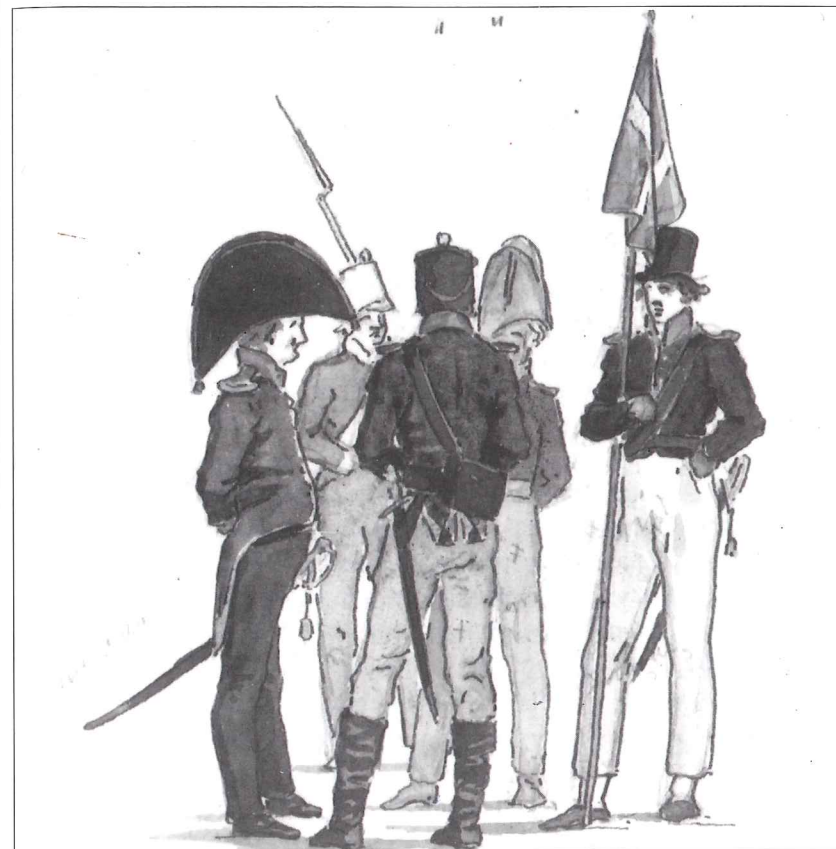
Selv om Rørbye ikke nævner det i sin dagbog, læste Faye måske også et langt digt, som Blicher året før havde tilegnet ham. „Skovplanteren“ hed det. Som ung skrev Faye en del digte, og han var medredaktør af tidsskriftet „Minerva“, som senere bragte Malte Conrad Bruuns første revolutionære digte. Hovedparten af Fayes litterære produktion udkom i 1822-23 i fire dele under titlen „Amtmand og Ridder Gerhard Fayes litteraire Arbejder“.

18. - 20. juni. Borgervæbningen

Fredag den 18. juni var kold og stormende, og Rørbye måtte kede sig indendøre. Om eftermiddagen blev der dog tid til en visitrunde hos byskriver Toft, amtsforvalter Caroc og konsul Lund. Om lørdagen regnede det, mens trompeteren dagen lang øvede sig i at blæse appel og ride sin stædige hest op og ned ad byens gader. På et tidspunkt ankom Emil Faye fra Aalborg med instrukser vedrørende kongens ankomst.

Søndag den 20. fik bl.a. følgende ord med på vejen i dagbogen:

Emiel og jeg fulgte i dag oncel og kammerråd Caroc på vejen, da de reiste for at møde kongen. På vores tilbagetur toge vi uden mærkeligheder om Kølbygård til hr. Schiø-nau, hvor vi drak kaffe. Jeg har på denne tour for første gang seet et slags sandklitte dog tildeels bevokset med græs og planter. Om eftermiddagen øvede borgervæbningen,

Borgervæbningen gør sig klar til modtagelsen af kongen. Skitse af Rørbye.

det ridende corps samt sprøjtefolkene sig, hvilke øvelser for mig var noget ganske nyt og meget morsomt. Det synes næsten at have været en prøve på komedien i Ravnekrog. Det komiske blev i særdeleshed forøget ved de forskellige dragter og den yderst slette janitschar-musique.

Københavneren Rørbye var nok ret alene om at se det komiske i borgervæbningen. Øvelserne foregik imidlertid i „træningsdragt“, og allerede dagen efter måtte han erkende, at der var mere stil over foretagendet. Uniformen bestod af hvide bukser og mørkeblå frakker med svalehaler og blanke knapper. Frakkerne havde grønne kanter samt gule kraver og ærmeopslag. På hovedet bar de menige en høj soldaterkasket, mens officererne havde hvid fjerdusk.

Borgervæbningen var blevet genskabt i de urolige tider i begyndelsen af 1800-tallet. I 1803 ofrede byen 100 rigsdaler på en tromme og noget udrustning samt reparation af nogle geværer, man havde fået af regeringen. 5-6 søndage om sommeren marcherede borgervæbningen ud til Kappelsten for at holde øvelse. Ved spisetid kom koner og børn med madkurve og holdt „soldaterne“ ved selskab. Ved aftenstide marcherede man igen ind til byen og afleverede fanen på rådhuset. Engang i 1820'erne blev borgervæbningen suppleret med et lille musikkorps.

Kasket fra borgervæbningen udstillet på Thisted Museum. Foto: P.E. Kongslev.

Selv om Thisted i 1700-tallet øjensynligt måtte undvære et organiseret forsvar, så havde der tidligere været en borgervæbning. Byen fik i 1542 ordre til at organisere et væbnet forsvar under ledelse af borgmestre og råd. Der blev nok ikke gjort meget ved sagen, for et halvhundred år senere beordrede kongen lensmanden til at sørge for, at borgerne havde så gode våben, som de havde råd til. År 1600 var borgervæbningen på 91 mand, bestående af skytter med stormhuer og folk bevæbnet med lange spyd og hellebarder. I regulær krig kunne de ikke stille meget op, og vi hører da heller ikke noget om, at de forsøgte at forsvare byen, da de tyske tropper rykkede ind i 1627. De måtte da aflevere deres våben, der blev sat under bevogtning i kirkens våbenhus.

Borgervæbningens øvelser hørte naturligt til på en søndag. Det gjorde gudstjenesten også, og selv om Rørbye nok ikke var i kirke, så fik han muligvis et glimt af den gamle provst Carstensen, der boede i præstegården skråt overfor. Skomager Mikkel Kolds kone, Kirsten Marie, var uden tvivl i kirke for at høre sin gamle husbond prædike. Hun savnede kapellan Agerbæk, der havde fået andet embede for tre måneder siden. Men selv om hun satte pris på Agerbæks inderlige prædikener, så havde hun bestemt ikke mistet hengivenheden for sin gamle præst. Med sig i kirken havde hun måske sin ældste søn, den nykonfirmerede Christen Kold.

21. - 22. juni. Kongen og hans svigersøn ankommer

Mandagen stod i kongebesøgets tegn. Det var tredje gang, Frederik den Sjette besøgte byen i løbet af seks år. Som de forrige gange skulle han selvfølgelig bo hos amtmanden. Ifølge Rørbyes dagbog fik den 21. juni følgende forløb:

En meget urolig dag i Thisted; allerede fra den tidlige morgenstund så man folk fra landet at strømme til byen for at see kongens ankomst, og hvad der i denne anledning var foranstaltet. Jeg for min part havde nok med at arrangere oncels port med grønt og krandsse for at gjøre det en smule festligt. Huuset var for resten alt i stor virksomhed, da der foruden kongen endnu skulde indlogeres major Abrahamson og en deel tjenere. Imod middag forlod byens embedsmænd og det ridende corps byen for at modtage kongen 2 miile fra byen, da imidlertid borgervæbningen, der i dag virkelig havde fået et meget anstændigt udseende, trak op og besatte posterne.

Kl. omtrent 6 forkyndte klokkernes ringen, at kongen nærmede sig, hvorpå alle fra omegnen samlede præster og de tilbageblevne embedsmænd og honoratiorens af byen samlede sig i og udenfor oncels port for at complimentere ham. Under kanonade og disharmonisk musikue steg han tillige med prinsden ud af vognen og førte tante, der tillige med os andre stod i porten, ind i stuen, hvorpå han, efter nogle enkelte forespørgsler, gik ind i de til ham bestemte værelser. Efter at have taget alt i byen i øiesyn, gik han til sengs. Vi andre derimod besåe byens illumination og Carocs illuminerede haug, hvor janitscharmusiken igen døvede vore øren. Nogle begfakler, som Emiel havde bragt med

sig fra Aalborg, gjorde udenfor hans hus en prægtig parade for thyboerne, der før ikke havde seet noget sådant. Jeg har idag formiddag også gjort bekendtskab med de øvrige familier i byen, som jeg endnu ikke kendte og således fået et total begreb om Thisted, der i det heele står over det, jeg havde, før jeg kom hertil.

Der udbredte sig strax efter kongens ankomst et rygte, der siden stadfæstedes, og som opvakte stor uvilje, nemlig: at major Abrahamson havde på veien ved et skiftested, hvor det ikke syntes ham at gåe gesvindt nok, på en oprørende måde trukket blank og såret en bonde, idet han ved et hug splittede hans kiole i ryggen og afhuggede ved et andet hug tommelfingeren på en anden, der ikke havde det held at have noget, der kunde afbøde hugget. Den arme mand måtte tie stille, da man havde formeent ham adgang til kongen, der vist ikke vilde have billiget en så skammelig adfærd.

Selv om Rørbye frikendte kongen i den prækære tommelfingersag, så viser majorens brutale fremfærd dog, at den enevældige konge var omgivet af et næsten uindskrænket magtapparat. Man må håbe for den fremfusende major, at den anstrengende og efter tidens forhold hurtige og hektiske rejse har været årsag til hans ubesindighed. I løbet af forholdsvis kort tid nåede kongen at besøge Århus, Randers og Aalborg, før turen gik til Thisted. Faye bød kongen velkommen ved amtets østligste grænse, hvorefter turen gik til Thorup præstegård, hvor middagsmaden stod parat. Herefter gik turen til Østerild, hvor der var et større rykind af embedsmænd fra Thisted.

Megen konversation mellem kongen og amtmanden rummede det korte ophold i Thisted ikke mulighed for. Derimod gav rejsen til Thisted rig mulighed for udveksling af synspunkter. Vejenes tilstand blev selvfølgelig berørt, og kongen har ganske givet spurgt til seminariet i Snedsted. Han be-

Strandgaden i Thisted. Radering af Rørbye, sommeren 1830. Som det kan ses i øverste højre hjørne, har man rejst en festportal til kongen på Østerbakken.

Den Nord-Cimbriske Tilskuers udkom første gang i 1824.

søgte fire år tidligere seminariet og udnævnte forstanderen, Niels Bentzon, til Ridder af Dannebrog. Ved den lejlighed bevilgede kongen penge til en udvidelse af seminariet, der lå ved siden af præstegården.

Faye havde en del af æren for, at Bentzon i 1812 fik lov til at oprette seminariet i tilknytning til sit præsteembede. Foruden præsten var der nu ansat to lærere på seminariet. Faye kunne fortælle kongen, at Bentzon netop havde fået andet embede, og at man til august ventede den nye forstander, G. P. Brammer, til Snedsted.

Allerede før oprettelsen af seminariet havde Fayes interesse for det kulturelle gjort sig gældende. I 1807 stiftede han på grundlag af frivillige bidrag Det Thylandske Provincial Bibliotek. Medlemmerne af biblioteket betalte tre rigsdaler om året, mens afgiften for degne, skoleholdere og enkelte mænd af bondestanden nedsattes til én rigsdaler. Bogbestanden var på ca. 1600 bind, som lånerne selv skulle forsyne med karduspapir.

Under køreturen nævnte Faye sandsynligvis også den tekniske skole, han havde fået oprettet i Thisted for tre år siden. Det var en såkaldt søndagsskole for byens unge håndværkere, der blev undervist i regning, geometri, tegning, historie, skrivning og geografi.

Selv om Rørbye ikke bemærker det i sin dagbog, så besøgte kongen ifølge avisen straks efter sin ankomst rådhuset, plantagen, hospitalet og flere „offentlige indretninger“, bl.a. brandsprøjterne. Byens avis, Den Nord-Cimbriske Tilskuers, udkom normalt tirsdag og fredag, men i anledning af kongens besøg var tirsdagsudgaven rykket frem til om mandagen. Helt uhørt var det, at en lokal begivenhed var omtalt på forsiden, endda i let forstørrede typer. Men da kongen havde trukket sig tilbage til sit kammer, kunne han på forsiden nyde følgende velkomstvers:

M. Rørbye. Farvelagt gruppebillede. Thisted den 2. juli 1930. Tilhører Kobberstiksamlings.

*Velkommen konge til vor by,
så lyder hver en røst i Thy!
At skue Dig! og elskte fyrstesøn
er folkets håb, er folkets bøn!*

Mens den aldrende konge (62 år) hvilede sig, blev de officielle pligter varetaget af kongens 22-årige svigersøn, prins Frederik Carl Christian, der to år tidligere var blevet gift med Vilhelmine, den yngste af kongens to døtre. Ægteskabet holdt dog kun indtil 1837, men alligevel lykkedes det prinsen at blive konge. Frederik den Sjette havde ingen mandlige arvinger, og derfor blev hans fætter, prins Frederiks far, i 1839 kong Christian den Ottende. Ved hans død i 1848 overtog prins Frederik tronen som Frederik den Syvende.

Prinsen holdt om aftenen kur hos byskriver Toft, hvor han logerede. Den øredøvende kanontorden ved kongens modtagelse blev der nok snakket om, og byskriveren kunne oplyse, at under kongens besøg for fire år siden blev der afbrændt 75 pund krudt. Byens belysning var sikkert også et af samtaleemnerne. Dengang kendte man ikke til gadebelysning, så de mange fakler gjorde indtryk.

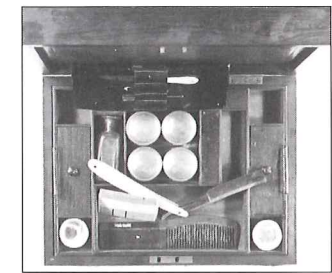
Besøg i Sydthy

Den unge prins hyggede sig sikkert, men selv om han kom sent i seng, så fortsatte rejsen tidligt næste morgen. Rørbye skriver:

*Den 22de juni
om morgenen kl. 7 afreiste kongen efter først at have givet audiens, og en heel deel mennesker ledsagede ham; såvel ved hans udfart af byen som ved hans ankomst måtte han passere igennem æreporte, som syntes mig noget magre og smagløse; de vare næsten det eneste, hvorpå der kunde udsættes noget, da alt forresten gik meget net til. Kongen forærede oncel en guul dåse (gulddåse) med 4 temmelig store diamanter, samt bevidnede tante sin særdeles tilfredshed og taknemlighed for hendes uleilighed, noget hun virkelig havde fortjent, da alt var anordnet på det netteste med stor umage fra hendes og alles side.*

Alt afhænger som bekendt af øjnene, der ser. Hvad Rørbye oplevede som smagløst, beskrev avisen som „smagfulde æreporte“. Selv om besøget i Thisted var forbi, så var tirsdagen afsat til besøg i den sydlige del af amtet. Kongen blev ledsaget af en afdeling kavalerister forsynet med blegrøde bånd og kokarder (hattepynt) samt en fane i samme farve. Der kom flere ryttere til ved Koldbygård, hvor der var skiftested for heste. Klokkeren halv ti ankom følget til Vestervig præstegård, hvor der blev indtaget forfriskninger.

Fra præstegården gik turen til Lindahlsmind skole, hvor børnene blev eksamineret. Det behagede majestæten at tilkendegive sin allerhøjeste tilfredshed med børnenes fremgang. Derefter blev Vestervig kirke taget i al-

Faye's rejseskrin er udstillet på Thisted Museum.

Billedet af Faye, som Rørbye arbejdede på under besøget i Thisted. Originalen er på Frederiksborgmuseet.

Rørbye kiggede op fra avisen og spurgte, kunne Faye berette, at postvæsenet i Danmark blev oprettet af Christian den. 4. ved en forordning af 24. december 1624. Det gik ikke alt for godt, og først i 1653 kom der skred i udviklingen.

Thisted kom ikke med fra starten. Først efter postforordningen i 1694 kom der gående bud mellem Viborg og Thisted. Fra 1760 blev posten sendt med ridende post fra Viborg to gange om ugen. I 1730'erne var der et par år postkontor i Thisted, men derefter blev ekspeditionen udlagt til private. I 1762 tituleres købmand Jens Madsen Neergaard således som postmester. I 1798 lykkedes det amtmand Ferslev at få 45 rigsdaler i statstilskud til oprettelse af to postruter fra Thisted til henholdsvis Vestervig og Fjerritslev.

Efter at avisen var studeret, begyndte Rørbye på sit portræt af onkelen. De aftalte, at han næste dag skulle følge med til Vestervig for at se til Emil. Turen til Vestervig bød på bryllup både lørdag og søndag. Han undrede sig om lørdagen over „den slette sang, som en bræger af degn anførte, og som endda var gelejdet af en klarinet, hvori der ikke var een reen tone“. Lugten i kirken behagede ham heller ikke, der var en ubehagelig lugt af kostald.

På hjemturen om søndagen blev Rørbye våd i det stærke regnvejr, og han befandt sig ilde om natten. I det hele taget kedede han sig de næste dage og begyndte at finde opholdet „noget for langt“. Først om torsdagen begyndte der at ske noget i byen, hvor man begyndte forberedelserne til sommermarkedet, som løb af stabelen fredag den 2. juli.

2. - 7. juli.

Kunstneren til marked

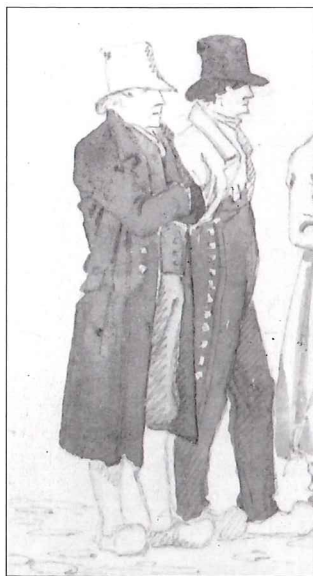
På et tidspunkt under sit besøg er Rørbye sikkert skræket over Storegade til apoteker Lars Christian Dahlerup, der var en velanskreven mand i byen. Han havde overtaget byens eneste apotek for syv år siden. Otte år senere skulle han blive formand for byens første, folkevalgte borgerrepræsentation. Måske har Rørbye købt sig en god cigar på apoteket og hørt lidt om apotekervæsenets historie.

Thistedes første apoteker fik bevilling i 1750 og lejede sig ind hos en købmand i Vestergade (nu nr. 4-6). Hans efterfølger var imidlertid udelig og blev „removeret“, så i 1769 overgik bevillingen til Frederich Vilhelm Duches, der i tolv år havde været apotekersvend i Aalborg. Han boede en tid længere oppe i Vestergade (nr. 20), men overtog senere svigerfaderens købmandsgård på Lille Torv, hvor han boede indtil sin død i 1794.

Duches efterfølger flyttede apoteket til Storegade, men overlod det allerede efter et år til Duches svigersøn, der imidlertid gik fallit år 1800. Derefter drev Peder Bech apoteket i 23 år, inden Dahlerup tog over.

Selv om Dahlerup ikke handlede med vitaminpiller, virkede det som et vitamintilskud på kunstneren Martinus Rørbye, da der om fredagen for alvor kom liv i Thisted igen.

Han skriver d. 2. juli i sin dagbog:

Markedsfolk i træsko. Skitse af Rørbye

Jeg tegnede i dag nogle grupper efter markedsfolkene, da der tilbød sig den bedste lejlighed fra onceels vinduer, udenfor hvilke man så de opslagne lærredsboder og andre småhandlere tiltrække sig bøndernes opmærksomhed. Af dragterne er især fruentimmernes hovedtøj at mærke. Deres øvrige dragt, for det meste af kuleurte hvergarner, har intet smukt snit. Mændene see ud som almindelige pyntede karle, for det meste i frakker, men hvad der ellers er særegent er, at en stor deel er bestandig iført træskoe.

Om lørdagen var det slet vejr, og Rørbye beskæftigede sig bl.a. med at optegne de figurer, han havde samlet på markedet om fredagen. Den syge Wilhelms vrantne væsen irriterede ham stadigvæk, så han måtte søge væk fra huset. Rørbyes følelser for onkelen blev stadig varmere, men var ikke uden antydning af kritik. Om lørdagen skrev han i dagbogen:

Han er en hjærtensgod mand, men netop hans gode hjerte har bevæget ham til bestandig at give efter, så at han i sit hus har tabt den bestemte villie. Hans trøst, når han seer undertiden, at det ikke går, som det skulde, er at henføre alt under menneskelige svagheder og at indlade sig i grublerier og betragtninger over årsagerne og deres forbindelser med det menneskelige hjerte og gemyt.

Om søndagen fuldendte Rørbye portrættet af Faye. „Jeg tror, det ikke er bleven så ilde“, skrev han i dagbogen. Modellen var også tilfreds, selv om udtrykket forekom ham lidt for melankolsk. Søndag aften tilbragte Faye og Rørbye hos kammerråd Caroc uden amtmandindens selskab - hun mente, indbydelsen var kommet for sent! Den 42-årige Chr. Caroc havde været amtsforvalter siden 1814 og var således Fayes højre hånd.

Udsigt fra møllebakken ved Mellemølle. På billedet nederst på siden ses beplantningen i Carocs have i centrum. Til venstre dampmøllen, der lå på Munkevej. Fodgængeren færdes på Kronborgvej.

Caroc havde ti år tidligere sammen med Faye og seminarieforstander Bentzon dannet et selskab til fremme af havesagen i amtet. Selv anlagde han en stor have i byens østlige udkant, hvor noget af haven er bevaret mellem Munkevej og Kronborgvej. Haven er på det smukkeste mindet i Rørbyes dagbog:

Vi tilbragte også i hans haug og på den dertil grænsende mark den skønneste aften, jeg endnu havde seet i Thisted. Punktet, hvorpå vi stode, var netop det fordelagtigste for at see det hele omliggende land, Limfjorden og de skønne bredder af Morsland, der i aften fortonede sig dejlig. Det hele havde et meget sydlig udseende, hvortil blot træer af større mængde og størrelse manglede. Vi så solens nedgang, de tvæls-toner, den frembragte over landet og gik derpå hjem til Carocs smukke hus, hvor vi spiste til aften og beså hans enkelte kobbere, der dog vidne om, at manden i det mindste har sans for kunst om ikke smag.

Vi kunde endnu om aftenen see den dejlige aften forlænget ved den opgående måne, som på den mest magiske måde oplyste fjorden og det omliggende land, idet den af og til skjulte sig bag lette skyer og derpå igjen fremtrådte i sin hele skønhed, noget som i aften forekom mig overordentlig smukt, da det var første gang for i år, jeg så det på den måde og under så gunstige omstændigheder.

Mandag var Rørbye igen inviteret i byen. Sammen med sin møster spiste han til aften hos kammerråd Tofte, som ifølge dagbogen besad den smukkeste ejendom i byen, oven i købet indrettet på en meget net måde. Tofte kunne være en meget brav mand, hvis blot ikke han „qualte“ folk med al sin snak.

Om tirsdagen besøgte Rørbye Klitmøller sammen med klitinspektør Toxwærd, der havde den artighed at vise alt, hvad der var værd at bemærke. Emil vendte hjem fra sit sygeleje i Vestervig, men kunne dog ikke deltage i aftenens besøg hos distriktskirurg Wittendorf.

Da Rørbye for sidste gang skrev i sin dagbog i Thisted onsdag den 7. juli, vurderede han sit ophold på følgende måde:

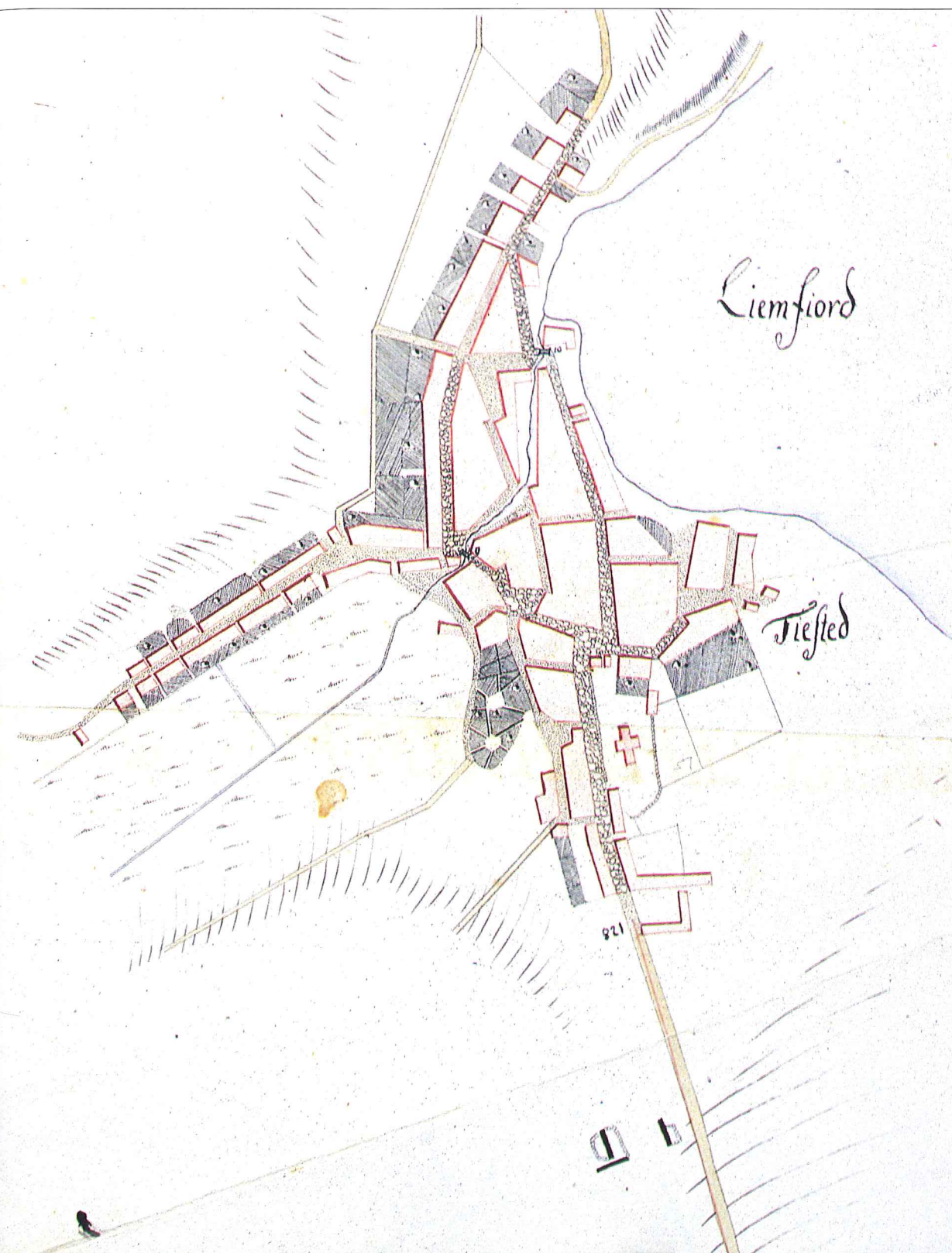
Det var i dag sidste dag af mit ophold i Thisted, der i det hele taget har været ret behagelig, når jeg undtager de indtrufne sygdomstilfælde hos oncels. Jeg kunde endnu have tilbragt her en føie tid endnu behageligere, dersom ikke min hu havde stået længere frem. Imidlertid anseer jeg ikke disse dage at være tabte, da jeg tilbragte dem for en deel i oncels selskab og derved blev underrettet om meget mig hidindtil endnu ganske ubekjendte ting, der bleve en slags regler, jeg i fremtiden kunde benytte mig af. Han forærede mig sine værker til en erindring, og jeg troer at være forvissat om hans særdeles velvillie for mig, som han på enhver måde har søgt at viise mig.

Torsdag den 8. juli kl. 6 om morgenen tog Martinus Rørbye afsked med familien Faye og kørte til Nørresundby, hvortil han ankom kl. 11 om aftenen. Efter at have beset Aalborg tog han videre til Frederikshavn, hvor han havde en bror, der var prokurator. Efter et ophold her tog han videre til Norge, hvor han besøgte norske slægtninge.

Sammen med Rørbye tager vi afsked med Thisted anno 1830. Uden hans

besøg og de deraf følgende tegninger og dagbogsoptegnelser ville Thistedts historie have været mere farve- og konturløs.

Amtmand Faye satte vejvæsenet i system. Løjtnant Gosch' kort viser vejene i Thisted i 1798.

Kapitel 8

Vækst og fremgang

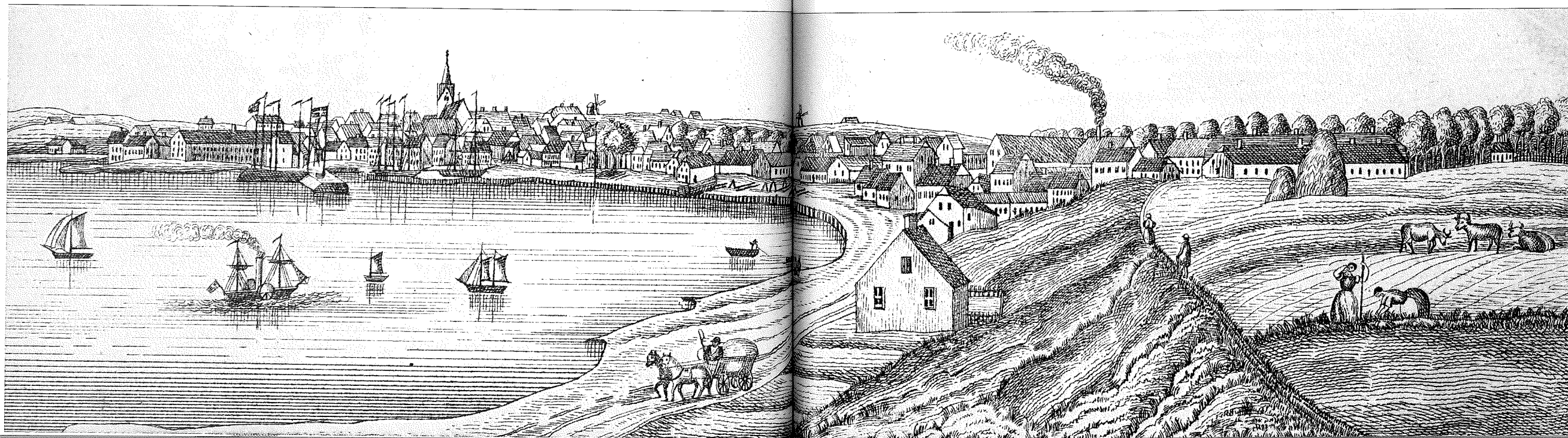
Handel og erhvervsliv

Attenhundrede-tallet blev gennembruddets århundrede for såvel Thisted som Agger Tange. En stormfuld nat i februar 1825 brød havet gennem tangen og sendte saltvand ind i den ferske Limfjord. Det fik hurtigt katastrofale følger for fiskebestanden i fjorden, hvor fiskerne blev ramt på deres levebrød. Fordelen for skibsfarten viste sig på lidt længere sigt, idet der fra 1835 var konstant sejlads gennem den nye sejlrende.

I 1800-tallet blev Thisted voksen og groede sig stor og stærk. I det hele taget kom der mere af alting, først og fremmest seks gange så mange mennesker - fra et til seks tusinde. Men også langt flere huse og skibe - og brolagte gader til husene og en havn til skibene, ja oven i købet en stor skole til børnene.

Ifølge Trap Danmarks første udgave fra 1859 var der i løbet af en generation sket en fordobling af Thistedes folketal, uden at der var sket en tilsvarende udvidelse af byområdet. Befolkningstætheden var steget, og noget af det landlige præg forsvundet. Der var lidt flere huse ud ad Vestergade og Nørregade samt ved Munkevej og Kastet. Frederiksgade, der også omfattede det nuværende Asylgade, var så småt ved at tage form.

Thisted drev en ikke ubetydelig handel med udlandet. Samtidig begyndte industrien så småt at stikke skorstenen frem og sætte damp på udviklingen. Det begyndte på jernstøberiet, men snart kom et rigtigt damplokomotiv futtende som et forkølet skud ud af dampågen helt fra Struer med

Christian den Niende som passager. Men selv om byen havde to tusinde mennesker, der fik deres levebrød ved industri i 1890, var det landlige præg dog ikke helt forsvundet. Byen havde i 1898 endnu 203 heste, 513 stykker kvæg, 203 får, 313 svin og 6 geder.

Mod en ny tid

Anlæggelsen af Thisted havn i 1840-41 fik afgørende betydning for Thistedes udvikling i 1800-tallet. Havnen gav mulighed for rent handelsmæssig at udnytte den sejlmulighed, der få år tidligere var opstået gennem Agger Tange. Byen fik en stærkt voksende skibsflåde, og sammen med en øget vareomsætning fulgte en større specialisering blandt købmændene. Denne udvikling forstærkede Thistedes betydning som lokalt handelscenter.

Sejlmulighederne var ikke alene afgørende. Fremgangen faldt sammen med den generelle fremgang i det danske samfund. I perioden fra 1840'erne til 1860'erne steg eksporten af korn væsentligt. Landbruget mærkede en stigende efterspørgsel, især fra de voksende engelske og senere også tyske industribyer. Det skabte gode tider for det danske landbrugssamfund, der fik råd til at importere de nye industriprodukter. En form for international arbejdsdeling var hermed skabt.

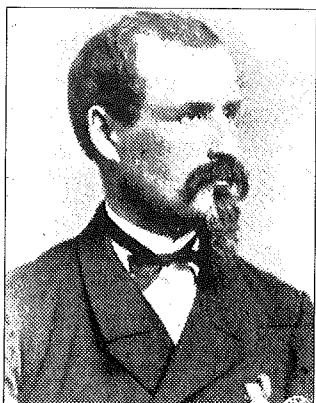
Samtidig skete der en arbejdsdeling mellem land og by. Selvforsyningen var på retur, idet flere bønder satsede på salgbare landbrugsvarer, mens de så til gengæld i byen købte flere af de ting, de havde brug for. Mange landmænd fik også råd til at investere i nye redskaber og maskiner. For eksempel blev den gamle hjulplow efterhånden udskiftet med den mere effektive svingplow.

Fra slutningen af 1860'erne svigtede kornsalget imidlertid, og i løbet af 1870'erne satte en økonomisk krise ind. Mange landmænd måtte omlægge produktionen, og det var især smør, der i de følgende år blev den nye store

Thisted set fra øst i 1857. Til højre "Bjerget", Østerbakken. Vejen til Fårtoft gik, hvor nu Strandvejen er. Neden for kirken ses den del af havnen, som blev anlagt 1840. Prospektet er udført af Weicht, der i 1857 satte en annonce med denne tekst i den lokale avis: "De ærede abonnenter på det af mig udførte "Prospekt af Thisted", ville i løbet af 14 dage erholde et sådant. Eksemplarer kunne fremdeles bestilles hos mig, og tillader jeg mig endvidere at bemærke, at et allerede tilsendt prøveaftryk af prospektet (hvorpå også byens nyeste bygninger findes aftagne) giver fuldkommen vished om dens smukke og i enhver henseende tilfredsstillende udførelse."

Redaktør Aaberg, der blev Thistedes første folkevalgte borgmester i 1917.

Kaptajn Jagd, der udgav sin egen avis i 1874.

eksportvare for dansk landbrug. I 1878 opfandt en dansker en brugbar centrifuge, der gjorde det muligt at fremstille ensartet smør. Det første andelsmejeri blev oprettet i 1882, elleve år før Thisted Andelsmejeri startede på Kastet. I 1887 omfattede andelsbevægelsen også svineslagterier. Dermed var grundlaget skabt for en øget eksport af svinekød, og i midten af 1890'erne vendte den økonomiske udvikling sig til det bedre.

Demokratisering

Sammen med de økonomiske forandringer skete der også en ændring i samfundets styreform. Den markante forandring var selvfølgelig indførelsen af en demokratisk grundlov i 1849, men på lokalt plan var der allerede sket en vis demokratisering. Ifølge en forordning fra 1837 blev borgerne sikret en større indflydelse på kommunale forhold. Thisted skulle efter ordningen have otte borgerrepræsentanter, og det første valg blev afholdt i februar 1838. Da der i forvejen var såkaldte „eligerede“ borgere, blev der ved den lejlighed valgt fem nye repræsentanter. Af de 105 vælgere var der kun 45, der afgav deres stemme. Borgerrepræsentationen valgte apoteker Dahlerup som den første formand.

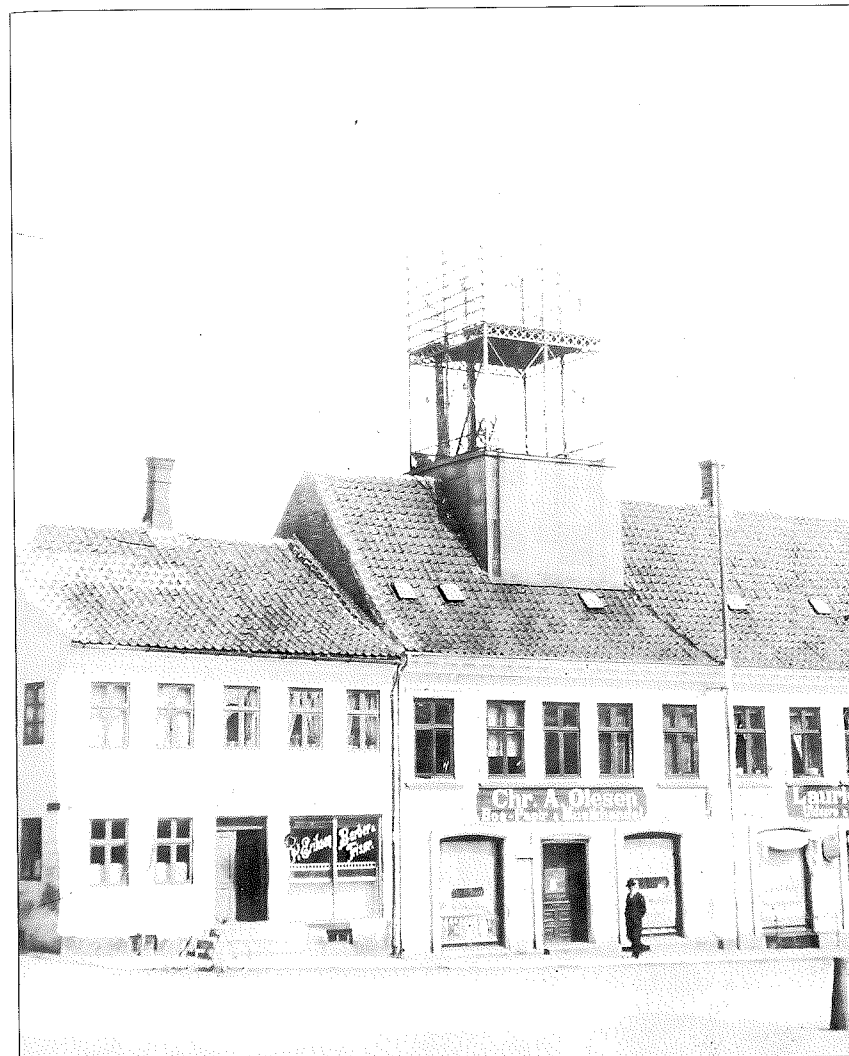
Borgerrepræsentationen blev afløst af et byråd, der fik besluttende og bevillende myndighed i byens „almindelige anliggender“, som det hed. I perioden 1860-1908 blev de elleve byrådsmedlemmer valgt i to halvdele for seks år ad gangen. Seks blev valgt af den almindelige vælgerklasse, d.v.s. mænd, der var fyldt 25 år og havde betalt skat. Tre år senere blev fem valgt af en femtedel af de største skatteydere.

I den almindelige vælgerklasse var der i 1888 en stemmeprocent på 54 (488 ud af 912). Valghandlingen varede to timer sidst på eftermiddagen, hvor man kunne møde op og skrive navnene på op til seks kandidater. Valgt blev tre handlende, to håndværkere og en sagfører (fem fra højre og én fra venstre). Ved valget blandt de højstbeskattede tre år senere var stemmeprocenten 75 (157 af 209). Valghandlingen blev ledet af politimester og byfoged Clausen, der også stod i spidsen for bystyret, ligesom hans forgængere havde gjort det siden enevældens indførelse. Han havde blot nu også titel af kongelig udpeget borgmester. Ikke før i 1917 fik Thisted redaktør Aaberg som den første folkevalgte borgmester.

Nyhedsformidling

Aaberg var redaktør af Thisted Amts Tidende, der blev grundlagt i 1882 af venstres „fører“ Christen Berg. Det første års tid hed redaktøren Fr. Dinesen, men derefter var Aaberg venstres politiske bannerfører, idet avisen var en del af den politiske kamp mod Estrup og hans konservative styre. Talerøret for dette styre var byens første avis, der nu hed Thisted Amtsavis. Avisen måtte lukke i 1960, mens Thisted Amts Tidende i 1970 skiftede navn til Thisted Dagblad.

Netop den politiske polarisering var grunden til, at avisen Thy i 1874 forsøgte sig i kampen mod „partilidenskaben“. Ophavsmanden var folketingsmand kaptajn Jagd, der måtte indstille projektet efter et halvt års avisrig.

Byens første telefoncentral havde fra 1891 til 1907 til huse på 1. sal i denne ejendom på Store Torv.

hvor der blev taget hårde midler i brug. Blandt andet lod to typografer fra Thisted Amtsavis sig ansætte ved bogtrykkeren, der udgav avisen Thy. Derefter saboterede de udgivelsen ved gentagne gange at udeblive fra arbejdet.

Aviserne var ikke kun et led i den politiske magtkamp. Selv om annonceringen dengang billedlig talt var énspaltet i forhold til vore dage, så var den dog et betydningsfuldt redskab for den stigende handel. Fra januar 1858 kunne de handlende også benytte en privat telegraflinie, der havde forbindelse til Hobro over Nykøbing og Skive. Linien blev i 1871 overtaget af staten. Tyve år senere fik Thisted sine første telefoner, og centralen havde indtil 1907 til huse på hotel Royal.

Selv om der kom aviser, fortsatte man i mange år med at lade en trommeslager bekendtgøre auktioner, politiforbud og lignende. Men da trommeslager Niels Larsen engang i halvfemserne var nået ned på Kringeltorv, blev et par heste så skræmte, at de løb løbsk og forårsagede flere ulykker. Det blev den sidste trommesolo, og bytrommen er nu kommet på museum.

Thistedes bytromme. Thisted Museum. Foto: P.E. Kongslev.

Byens gamle tiendelade, hvor der blev opmagasineret korn, lå i Strandgade. På billedet ses laden til venstre under kirken og rådhuset. Fotografiet er fra ca. 1874.

Handel og transport

Thisted's handelsmæssige udvikling i første halvdel af 1800-tallet er særdeles grundigt beskrevet af Kaj Sekkelund i bogen „Søfart, handel og bondeøkonomi. Thisted 1814-50“. Heri fremgår det, at fjernhandelen befandt sig på et lavpunkt efter afslutningen af krigen mod England i 1814. Efterhånden vendte søhandelen tilbage til en form, der mindede om tilstanden før krigen. Det vil sige, at der var to former for fjernhandel, nemlig Limfjords-handel og vestkysthandel (skuddefart).

Aalborg var Thisted's vigtigste handelsforbindelse indtil sidst i 1830'erne. Forbindelsen blev varetaget af et varierende antal småskippere, der hovedsageligt gik i fragtfart for de to byers købmænd. Importen fra øerne gik som transit over Aalborg. Det drejede sig bl.a. om hvede, rug, sukker, frugt og brændevin. Thisted-Aalborg forbindelsen nåede et højdepunkt sidst i 30'erne - for derefter hurtigt at afvikles. Limfjordshandelen blev også varetaget af krejlere, der for en stor del handlede uden for købstæderne.

Skudehandelen byggede på en århundredgammel forbindelse med Sydnorge. Det var fortrinsvis danske landbrugsvarer, især korn, der blev udvekslet med træ og jern fra Norge. Skipperne ejede selv store dele af sku-

derne, der ofte var organiseret som familieforetagender. Thisted-købmændenes engagement bestod mest i oplagring af træ og jern og opmagasinering af korn fra byens omegn. Men de kom aldrig til at dominere vestkysthandelen, som blev opfattet som en hård konkurrence. Også skuddefarten havde sin sidste højkonjunktur i slutningen af 30'erne og gik derefter langsomt, men sikkert tilbage.

Allerede i 1820'erne og -30'erne spirede en ny handel frem, idet skippere fra Klitmøller som et alternativ til Norgesfarten begyndte at sejle til Altona ved Hamburg. Udførslen var stadigvæk landbrugsprodukter, mens de indførte varer var mere luksuspregede. Det drejede sig bl.a. om isenkram, manufaktur, kaffe, tobak og ris. I løbet af 1840'erne blev handelen med Altona udkonkurreret af forbindelser til England.

Brugen af Agger Kanal fra midten af 1830'erne betød i løbet af få år en radikal omlægning af søfarten, der blev koncentreret om Thisted. Norgesfarten gik direkte til Thisted, og forbindelsen til Aalborg ophørte på det nærmeste. I 40'erne ses et mere varierende net af søforbindelser mellem Thy og omverdenen. Stenkul importeres fra England, der fra 1845 var den vigtigste modtager af korn til de voksende industribyer, hvor især London modtog havre fra Thy. Norge var stadig den største leverandør af træ til det træfattige Thy.

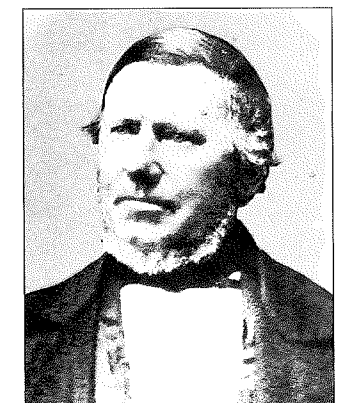
Efterhånden skete der en opdeling af handelen i Thisted mellem rederikøbmænd, egentlige købmænd, specialhandlere (isenkram, manufaktur m.v.) og fabrikanter (tobak, øl, væveri m.v.). På den anden side var avlsbrug og brændevinsbrænding i tilbagegang som eksistensgrundlag for købmandsgårdene. Allerede inden havnen kom, skete der en vækst i købmændenes antal i Thisted. I 1801 var der 16 købmænd, og i 1840 var tallet 29.

Senere i århundredet blev rederikøbmændenes magtstilling brudt, idet andre erhvervsgrupper så deres fordel i at investere i skibsfarten. Den stigende handel forårsagede selvfølgelig en øget pengeomsætning. Sparekassen begyndte at låne penge ud, og et af de første udlån var til kommunen i 1841. Elleve år senere lånte kommunen 5.000 rigsdaler til et nyt rådhus, der stod færdigt i 1853. Året efter tog byens handelsmænd med P. C. Nordentoft i spidsen initiativ til oprettelsen af Thisted Bank. Først i 1886 åbnede Landbosparekassen.

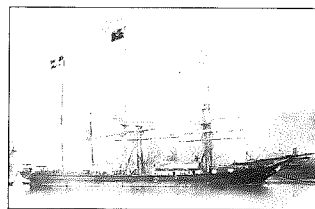
Havnen

I løbet af 1837 blev tre fartøjer slået i stykker ud for Thisted. Den manglende havn fik skylden. Thisted havde siden 1826 betalt afgift til Aalborg havnekasse, men på stænderforsamlingen i Viborg i 1840 protesterede købstæderne i Vestlimfjorden, og Thisted fik da også samme år bevilget et lån på 8500 rigsdaler af staten. Havnebyggeriet kunne dermed gå i gang under ledelse af en havnekommission, der bestod af agent H. D. Lützhøft, købmand P. C. Nordentoft, konsul F.C. Bendixsen samt byfoged N. Nellemand.

Den første pæl til havnebyggeriet blev nedrammet den 25. maj 1840, og i foråret 1841 var havnen næsten færdig. Samme år fik byen en toldbod, men lidt for langt fra bolværkerne mente mange. I 1885 blev den afløst af den

Købmand P.C. Nordentoft, medlem af havnekommissionen.

Med havnen dukkede der efterhånden også en handelsflåde op i Thisted. Her er det et af de største skibe, barken "Douglas Castle" af Thisted.

endnu eksisterende toldbygning ved Toldbodgade. Havnebyggeriet fortsatte i 1842, da der blev bygget en mole ud fra nordsiden. Senere er der sket flere forandringer og udvidelser.

I 1840 havde havnen 14 hjemmehørende skibe. Fem år senere var tallet 39, og i 1865 var der 54 skibe. Omkring 1870 var der 65 hjemmehørende skibe, hvilket gjorde Thisted til Jyllands fjerdestørste søfartsby. Kun Fanø, Aalborg og Århus havde flere skibe. Dertil kom, at flere skibe havde en stigende tonnage. De hjemmehørende skibe var selvfølgelig ikke alene udtryk for havneaktiviteten. Allerede i året 1851 blev havnen således anløbet af ikke færre end 499 skibe.

Købmandsgårdene

De handlende i Thisted boede oprindeligt i midtbyen med hovedvægten i Vestergade. Da der kom flere købmænd i 1800-tallet, skete der en udbygning i byens udkant. Der var en gruppe af mindre og mellemstore købmænd i Østergade og Nørregade, og de nye rederikøbmænd holdt sig naturligt nok i nærheden af vandet. Den stigende import skabte desuden nye specialbutikker, specielt inden for manufaktur og isenkram.

De større købmandsgårde var et dominerende træk ved 1800-tallets Thisted. Det var et langt hus langs gaden med beboelse og butik, og bagved lå gårdspladsen omgivet af stalde, vognhuse og pakhuse. Kunderne fra landet havde fast tilholdssted i en købmandsgård, når de kom til byen. Gårdskarlen sørgede for vogn og heste, mens kunderne blev ekspederet og beværtet med kaffe og måske en dram. Derefter besørgede landboerne andre ærinder i byen, inden de hentede hest og vogn. Man kan sige, at købmandsgårdene var 1800-tallets parkeringspladser og pølsevogne.

Atmosfæren i en sådan købmandsgård har J. P. Jacobsen skildret i romanen „Niels Lyhne“:

Købmand P.C. Nordentofts gård, Østergade 8 omkring århundredeskiftet. Længst til venstre står købmand Nordentoft og foran vognen postkøber N. Immersen Mortensen, Klitmøller. De øvrige er personalet hos Nordentoft. Forhuset blev ombygget 1954 og kom til at huse mejeriet Pasteur.

I den mørke krog var bagdøren ind til butikken, der tillige med bønderstuen, kontoret og folkestuen dannede en lidt skummel verden for sig selv, hvor en blandet lugt af simpel tobak og jordslåede gulve, af krydderier og ram tørfisk og vådt vadmel gjorde luften tyk og næsten til at smage.

De ældste købmandsgårde var gået i arv i familien og havde rødder tilbage i 1700-tallet. Det gjaldt f.eks. slægterne Knackergaard, Holst og Winther. Knackergaards forretning var den største i mange år og lå i det område, hvor Kvickly i dag holder til.

I 1800-tallet var de gamle købmandsslægter på retræte, og efterhånden blev købmænd med skibsanparten den dominerende handelsstand.

Knackergaards forretning blev overtaget af H. D. Lützhøft, der senere flyttede til Østergades udmunding ved stranden. Hans rederi ejede i begyndelsen af 1840'erne ikke mindre end syv fartøjer. Lidt senere var det dominerende købmandsrederi ejet af P. C. Nordentoft, der havde rod i Klitmøllers skudefart. Som en konsekvens af den nye sejlads gennem Agger Tange købte han i 1836 en købmandsgård i Østergade (hvor senere mejeriet Pasteur fik til huse). Da han i 1851 overlod driften til sine sønner, byggede han „Pedersrolighed“ uden for byen.

Handelens opblomstring i Thisted havde tiltrækning længere væk end Klitmøller. I. W. Werner var én af dem, der slog sig ned som specialhandler.

Agent Werner (1800-82)

Ignatius Wilhelm Werners livsforløb afspejler i udpræget grad den udvikling, Thisted gennemgik i 1800-tallet. Han kom fra Aalborg, og måske var Aalborg-købmændenes markedsbesøg hans første kontakt med Thisted. Han oparbejdede en stor handelsvirksomhed, drev gæstgiveri og landbrug, oplevede havnebyggeri, deltog i det fremvoksende bystyre og døde få dage før, det sidste krammarked blev afholdt. Han nåede lige akkurat at opleve den nye jernbane, hvor én af hans to sønner var ledende ingeniør på strækningen fra Hurup til Thisted.

I. Wilhelm Werner blev født som søn af en konditor i Odense, men familien flyttede nogle år senere til Norge. Senere tog han til Aalborg, hvor han efter alt at dømme fik en uddannelse som købmand. I 1827 slog han sig ned som manufakturhandler i Thisted, hvor han året efter købte købmand Grønlunds gård på hjørnet af Store Torv og Torvegade. Det var et 17 meter langt beboelseshus ud mod torvet og en lige så lang lade langs Torvegade. Bagtil i gården lå en 8 meter lang staldbygning.

Som noget nyt bekendtgjorde Werner, at han især ville handle med manufakturvarer. Hos nogle købmænd kunne man også købe metervarer, men udvalget var begrænset. Den nye manufakturhandler kunne derimod tilbyde et bredt udvalg af bomuldsstoffer, men også silke, handsker, strømper og sågar fodtøj, især damestøvler.

Det varede dog ikke længe, inden Werner fik konkurrence fra den modsatte side af torvet. Hvor der nu er parkeringsplads, lå Møllers købmands-

Agent I.W. Werner.

Konsul Werner startede Thisted Dampmølle mellem Munkevej og Strandgade.

Hotel Royals facade ud mod Torvegade i 1919. Foto: Hugo Mathiesen.

gård. Købmandsenken giftede sig i 1829 med forretningens førstemand Johan Georg Brinkmann, der var kommet til byen fra Westfalen. Han specialiserede sig også i tøj, og dermed var grunden lagt til en 100-årig manufakturhandel, som i mange år var byens fineste forretning. Huset blev ombygget i 1886 og nedrevet i 1936.

Købmand Werner udlejede butiksplads til en vinhandler og en boghandler, så allerede i 1830 fandt han det nødvendigt at inddrage fem meter af laden til beboelse, butik og pakrum. Ved den lejlighed åbnede han et gæstgiveri, der rådede over tre tagværelser. Otte år senere lod Werner huset mod torvet nedrive og byggede en toetagers bygning med butik for neden. I 1863 blev nabohuset købt og nedrevet, så bygningen kunne forlænges til den udstrækning, den har i dag. Længen i Torvegade menes at have fået sit nuværende udseende i 1842.

Forretningen på Store Torv voksede sig stor. Werner begyndte at opkøbe „vilde skind“ og solgte gravsten for en stenhugger i Aalborg og kunstgødning for en grosserer i København. I avisen søgte han rejseledsagelse til sine indkøbsture til bl.a. Hamborg og Lübeck. Efter en sådan tur i 1842 solgte han ud af varelageret for at skaffe plads til de nye varer. Thistedes første udsalg var en realitet!

1842 var også året, da den driftige manufakturhandler startede et farveri i gården, og kort tid efter kom der også et væveri. I forbindelse med indretningen af disse virksomheder opførtes i bygningen ved Torvegade en sal, der i 145 år blev brugt som møde- og selskabslokale. I 1846 ophørte Wer-

ner med at drive gæstgiveri, og først efter hans død begyndte det traditionsrige hotel Royal sin virksomhed i 1885.

Agenten bliver landmand

Wilhelm Werner endte sine dage som landmand, noget han måske kunne takke brændevinen for. Ikke at han var drikfærdig, men da han havde været i byen en halv snes år, opførte han et brændevinsbrænderi i Strandgade. Derfor holdt han en anselig studeflok, der blev fedet op med den varme spøl. I 1848 forpagtede han Kronens Mark, det senere Kronborg, hvor han startede opdyrkningen og opførte ret store avlsbygninger.

Efter Werners administrative indsats under besættelsen i 1864 fik han rang af „agent“, en titel kongen kunne give erhvervsfolk som en udmærkelse. Agent Werner solgte i 1869 manufakturhandelen og to år senere hele bygningskomplekset på Store Torv. Da havde han allerede bygget gården Vilhelmsborg, som han var så ubeskeden at opkalde efter sig selv. Han købte jord til og havde en besætning på 12-14 heste og 80 malkekøer. Når høet var slået på hans eng inde ved byen, var det hans store fornøjelse at føre samtlige køer gennem Nørregade ned til engen. Optøget blev fuldendt af det store folkehold med mejeriforvalteren i spidsen fulgt af vogne med malkepigerne og deres remedier.

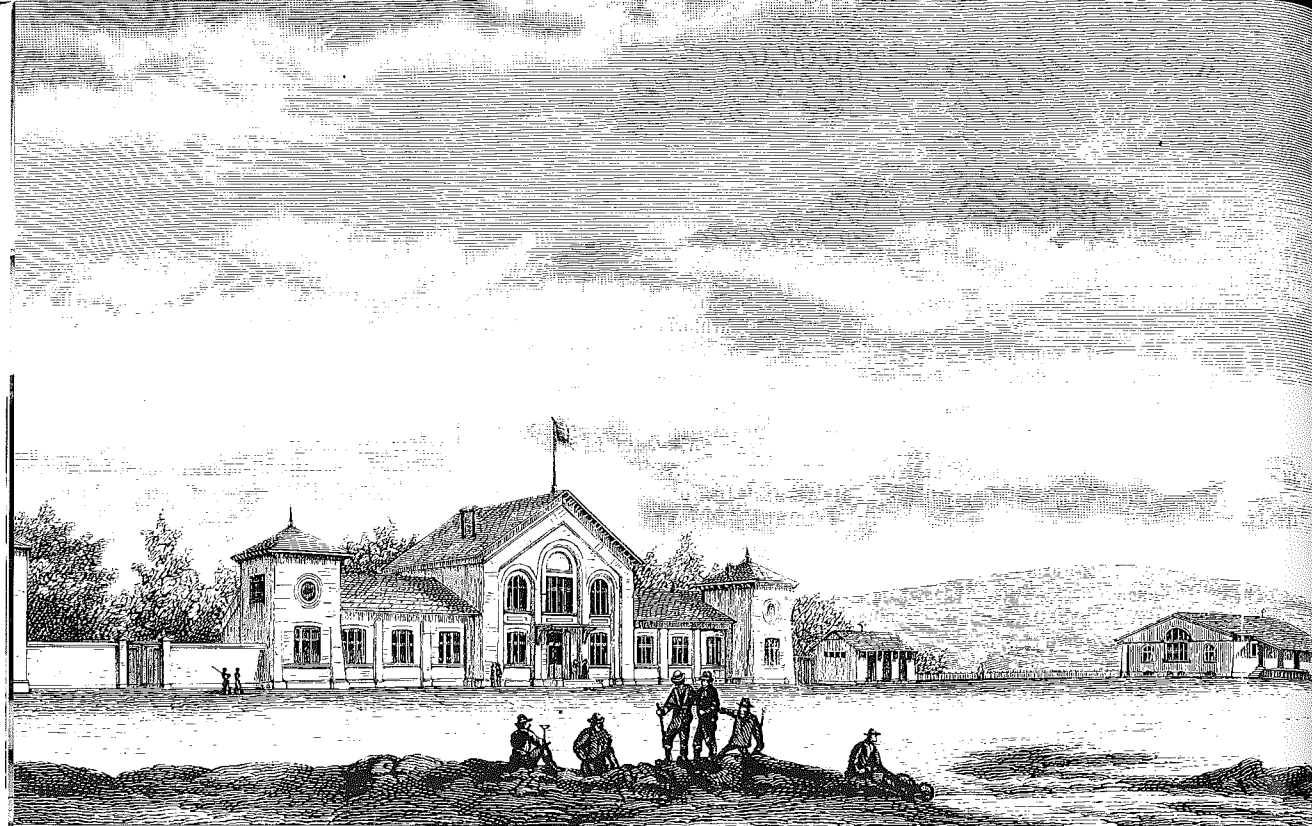
Agent Werner var medlem af byrådet i 18 år og blev århundredets eneste æresmedlem af Thisted Handelsstandsforening, der så dagens lys i 1866. Da han døde i 1882, forsvandt én af Thistedes driftigste handelsmænd og med ham en pionergeneration i byens handelsliv.

Jernbanen

Etableringen af jernbaner var et vigtigt led i udviklingen af handel og industri. I 1847 blev den første jernbane anlagt i Danmark, og i tiden frem til omkring 1890 blev de vigtigste hovedlinier bygget. Fra 1890-1920 kom de mange lokalbaner, så hver egn fik sin jernbane.

I 1865 fik Struer jernbaneforbindelse med Skive og året efter med Holstebro. Det var derfor ikke spor uventet, at en jernbanekommission i 1871 foreslog en forlængelse fra Struer til Thisted. Et lovforslag midt i 70'erne blev dog trukket tilbage, og først i 1879 kunne den endelige lov vedtages. Ifølge loven skulle strækningen Struer-Oddesund bygges som sædvanlig statsbane, mens Oddesund-Thisted skulle anlægges som let lokalbane. Det vil sige, at banen ikke skulle indhegnes eller bevogtes ved overkørslerne. Der skulle desuden anvendes skinner, der kun vejede 17,5 kg pr. meter (mod normalt 22,5 kg/m). Statsbanerne konstruerede til lejligheden lette lokomotivtyper, de såkaldte „P-maskiner“. Men sparebestræbelserne på Thybanen viste sig i det lange løb at være en dårlig disposition. Snart var der så meget at køre med, at der skulle to lokomotiver til at trække vognene.

Arbejdet på banen gik uden de store vanskeligheder, og den 20. april 1882 kunne banen åbnes for driften med tre tog om dagen i hver retning. Selve indvielsen af den 73,6 km lange strækning fandt sted tirsdag den 23. maj. I den anledning var der indsat flere særtog - et af dem befordrede ikke min-

Thisted banegård efter opførelsen i 1881/82. Tegning i Illustreret Tidende.

dre end to tusinde passagerer, men så måtte folk også finde sig i at sidde i godsvogne. Kong Chr. den Niende og dronning Louise foretog den officielle åbning af jernbanestrækningen fra Oddesund til Thisted. Om kongebesøget i Thisted skrev Thisted Amtsavis:

Kl. lidt over 4 ankom festtoget her på stationen, hvor der havde samlet sig en så stor mængde mennesker, at det var vanskeligt nok for politikorpset at holde pladsen ryddelig for vognene. Under hurraråb kørte majestæterne til deres boliger, og undervejs tilkastedes de buketter fra flere af byens unge damer. Kl. 5 1/2 begyndte de indbudte at ankomme til indenrigsministerens diner, og efterhånden fyldtes den store sal - den omdannede lokomotivremise - med festklædte, blandt hvilke såes en mængde af uniformer. Over kongebordet lyste to elektriske lysekroner, som udsendte et stærkt men meget behageligt lys. Det var oprindeligt påtænkt at oplyse hele salen med elektrisk lys, men desværre viste dampmaskinen, som skulle drive lysmaskinen, sig at være for svag, man måtte tage sin tilflugt til voxlys, og ved at anvende omtrent 500 af disse frembragtes en god og rolig belysning.

Lysinstallationen var foretaget af et firma fra hovedstaden, og drivkraften var en rangérmaskine fra Frederikshavn. Men det var ikke kun lyseffekten, der var besværlig. Det første års tid måtte man over Oddesund benytte „en våd og smudsig, åben og umagelig robåd“. Godset måtte derfor omlæsses på begge sider af sundet, indtil en dampfærge kunne tage over. Først i 1938 kom broen.

I forbindelse med bygningen af jernbanestationen blev der indrettet et nyt posthus, så postmesteren ikke længere behøvede at bruge sin private bolig

til postkontor. Den første postmester boede på Lille Torv, mens efterfølgeren V. Herholdt boede på hjørnet af Toldbodgade over for toldboden.

Selvfølgelig havde postvæsenet overgangsproblemer i forbindelse med den nye postforbindelse. Således skrev sognepræsten i Helligsø-Gettrup i sin kortfattede dagbog den 20. april: „Thybanen åbnes, al post udebliver, alt kommer i den mest brogede uorden“.

Byens lys

Ved indvielsen af Thy-banen var det første gang, der blev kastet elektrisk lys over Statsbanerne, så det er ikke så mærkeligt, det vakte opmærksomhed. I bogstavelig forstand blev 1800-tallet et århundrede med lys over landet, eller rettere over byen. Fra 1830'erne var der en enlig lygte på Thisted rådhus, og i slutningen af 40'erne blev der anbragt en lygte ved hver af byens broer.

Endnu i 1849 knugede mørket byen. Borgerne var vant til det, men for en omrejsende handelsrejsende var det påfaldende. I hans rejsebrev til avisen kunne man blandt andet læse:

Hvad der mest forundrede mig, var i de mørke aftener at see byen næsten nedsunken i et totalt mørke. Gud veed, hvorfor man ikke her, som i det lille Hjørring, dog har sørget for nogen belysning, da jeg spurgte én af indvånerne, hvorfor man ingen gadebelysning havde, svarede han, formodentlig i et anfald af satirisk lune, „at man fandt belysningen med tællelys for simpel, og man ville derfor bie, til man fik gas!“

Først fra 1855 blev der indført belysning, idet man købte en del tranlygter i Helsingør, der havde indført gasbelysning. Det var vægternes opgave

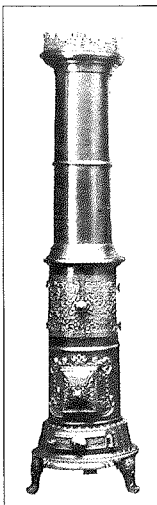

På hjørnet af Dr. Louisegade og Skolegade stod en flot gasgadelampe. I ejendommen bagved har der både været højskolehjem og sukkerfabrikken "Godthåb".

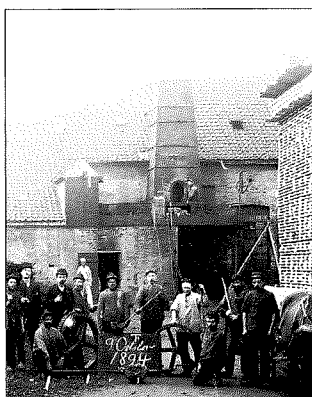
Store Torv, oktober 1883. Den nye gasbelysning er næsten klar til brug. Herrerne på billedet er muligvis medlemmerne af byens gasudvalg, der her er fotograferet sammen med håndværkere og embedsmænd.

Billedet modsatte side: Bendixsens tobaksfabrik var den første industrivirksomhed i Thisted, men det var ikke den eneste tobaksfabrik. På Lille Torv havde Agerholm en lille fabrik, og her kigger vi indenfor i Axel Ifversens lille virksomhed i Dr. Louisegade 8. På tobaksfabrikkerne anvendte man i stor udstrækning børn som arbejdskraft. Ejeren står til højre bagest i flokken.

Reguleringsovn fremstillet på fabrikken Thy.

Personalet på Maskinfabrikken Thy fotograferet den 31. juli 1876. Datoen er skrevet oven over døren! Nr. 2 fra venstre på forreste række er William Jacobsen, broder til forfatteren J.P. Jacobsen.

Maskinfabrikken "Thy" i 1894 på det tidspunkt, hvor virksomheden var flyttet til Kastet.

at passe lygterne, der fra midten af 70'erne efterhånden blev udskiftet med petroleumsløgter.

Petroleumsløgterne fik dog kort levetid, idet man gik over til gasbelysning, da gasværket startede i 1883. Søndag den 4. november strålede gaslamperne for første gang i rådhusalen i en ny lysekrone med 36 blus. Og kandelaberen på Store Torv udsendte en „lysstyrke, der var så intensiv, at nattens mørke forvandlede til dagslys over hele torvet af den strålende gasol“. Man talte faktisk om at dæmpe lyset, forskellen var for stor! Lygten blev stående på torvet indtil slutningen af århundredet, da den blev afløst af en trearmet stander. Den blev fjernet i 1910 efter opstillingen af statuen af Chr. den Niende.

Større virksomheder

Den grundigste indføring i sidste del af 1800-tallets erhvervsliv får vi igen en officiel optælling fra 1872 (se næste side). Spørgeskemaerne skulle udfyldes af „enhver arbejdsgiver, der driver en fabrik eller et håndværk, når han til bedriften anvender medhjælpere, og ikke blot driver denne ved egen og familiens hjælp. På schemaet opføres ikke tjenestetyende, ej heller medhjælpere af højere klasse, såsom kontorister, opsynspersonale samt egentlige teknikere“.

Et par af virksomhederne var placeret i Thisted landsogn. Tre virksomheder havde ansat kvinder: én i et bageri, seks på et garveri, og 28 af de ansatte på kradsuldfabrikken var kvinder. 36 af arbejderne havde midlertidig ansættelse. Heraf var de 12 på brændevinsbrænderiet, 8 hos murerne og 6 kvinder på et garveri.

Den samlede udvikling af industrielle anlæg i sidste del af 1800-tallet udviste kun en beskedent vækst. De eksisterende virksomheder udviklede sig

og blev større. Men det vil være forkert at tale om et egentligt industrielt gennembrud. Den store vækst lå inden for handel.

Det er karakteristisk, at virksomhederne fremstillede produkter baseret på lokale råstoffer. Tilsvarende var det lokale marked også det primære for en stor del af fabrikkerne. Det er der en naturlig forklaring på, eftersom Thisted lå isoleret fra de gængse transportmuligheder. Selv om der kom havn og navnlig jernbane, så havde det en begrænset virkning på strukturen af den lokale industri. Det skulle blive anderledes et halvt århundrede senere.

Jernstøberier

Jernstøberiet og kradsuldfabrikken var byens største virksomheder i 1872. De lå i samme bygningskompleks syd for den nuværende Toldbodgade, hvor der var jernstøberi fra 1844 til 1882. Thisted har imidlertid haft to jernstøberier, idet jernstøberiet „Thy“ fungerede mellem Kastet og Østergade i årene 1875-1930.

I januar 1845 var C. A. H. Hansen og I. Krogh klar til at starte en produktion af bl.a. kakkellovne, gryder, pander og skorstensplader. Desuden lavede man plove mod bestilling. Pengene havde Hansen, der var søn af en apoteker i Hjørring. Krogh var søn af en smedemester fra Frederikshavn, og det var ham, der stod for det praktiske. Han overlod dog allerede i sommeren 1845 driften til en bestyrer, J. J. Ballin, der to år senere overtog støberiet.

Krogs skæbne fortoner sig i smelteovens røg. Hansen derimod var virksom på mange forskellige områder i Thisted, hvor han drev teglværk og kalkovn, stod for plantagens drift og blev branddirektør og ejendomshandler. Han blev en stor mand i byen og endte som landstingsmand for Højre.

Fortegnelse over næringsdrivende i Thisted Kjøbstad 1872		
Erhverv og antal ansatte	Over 18 år	Mellem 13-18 år
6 bagerier	8	4
1 barber	1	-
3 bogbinderier	1	2
1 bogtrykkeri	2	3
2 bryggerier	4	-
1 brændevinsbrænderi	12	-
1 bundtmager	1	-
1 bødker	-	1
4 farverier	6	-
5 gartnerier	-	11
3 garverier	13	4
2 gjødningsfabrikker	1	-
1 gjørtler	1	-
5 guld- og sølvsmede	2	1
1 jernstøberi	14	-
2 kalkbrænderier	2	-
1 kradsuldfabrik	29	-
3 kobbersmede	-	-
4 kunstdrejere	2	4
1 kaskjetmager	1	2
6 malere	2	2
1 mineralvandsfabrik	2	-
4 murere	15	-
5 møllerier	5	-
6 rebslagere	5	7
6 sadelmagere	-	2
21 skomagere	27	6
6 skrædere	12	3
5 slagtere	3	1
18 smede	19	7
2 skibstømrere	5	-
1 tobaksfabrik	4	11
2 tøffelmagere	-	-
2 tømrer	3	1
2 urmagere	1	1
1 uldspinderi	3	1
3 vognfabrikker	1	3
I alt	207	77

Industrivirksomheder 1847-1898					
	1847	1856	1871	1883	1898
Bogtrykkeri	1	1	1	1	2
Bryggeri		2	-	3	"flere"
Farverier				2	"flere"
Garverier	1		-	2	-
Jernstøberi	1	1	1	1	1
Savskærereri				1	
Teglværk				1	-
Tobaksfabrik	1	1	1	1	1
Uldspinderi	1			1	2
Spritfabrik	1	1	-	1	
Kradsuldsfabr.			1	-	1
Kalkværk		"flere"			2
Mejeri					1
Slakteri					1
Dampmølle					1
Skibsbyggeri					3

Ballin ejede jernstøberiet indtil 1854. Han startede som sæbesyder i Aalborg, men klarede sig tilsyneladende udmærket som jernstøber. Han havde ansat 12-15 arbejdere. Én af de ansatte var N. A. Christensen, der startede Morsø Jernstøberi i 1853. En anden af de ansatte var Wilhelm Bonne, der sad på kontoret. Han havde sans for virksomhedsledelse, og han overtog støberiet efter Ballin. Under hans ledelse gik det fremad, og i 1874 var han byens næsthøjeste skatteyder. Han blev medlem af byrådet, havnekommission og fattigkommission.

To år efter overtagelsen af støberiet solgte Bonne blæsebælgene. Det tyder på, at man nu brugte hestegang i stedet for håndkraft til at blæse luft ind i smelteovnen. I 1864 blev hestegangen erstattet af en dampmaskine på 5 til 6 hk., sandsynligvis den første i Thisted. Året efter startede Bonne en kradsuldfabrik. Kradsuld er uldtrævler fra opkradsning af gammelt uldtøj, og virksomheden gik da også i daglig tale under betegnelsen kludfabrikken. I 1872 havde kradsuldfabrikken en omsætning på 11.500 rigsdaler, mens støberiets omsætning var på 15.000 rigsdaler. Samme år var der på støberiet ansat 15 mand, heraf én på kontoret. På kradsuldfabrikken var der ansat 28 kvinder og én mand.

Efterhånden trængte Bonnes jernstøberi til modernisering, og det ville være en kostbar affære. Han omdannede derfor i 1875 virksomhederne til et interessentskab under navnet "Bonnes jernstøberi og maskinfabrik". Omdannelsen kan også hænge sammen med, at jernstøberiet "Thy" samme år startede en konkurrerende produktion på hjørnet af Markstræde og Kastet. Blandt initiativtagerne til aktieselskabet var Christen Jacobsen - og som i 1845 C. A. H. Hansen.

En jernhård konkurrence var indledt, dog snart uden Bonnes personlige deltagelse. I 1876 forlod han byen og flyttede til København, hvor han døde et halvt år senere, 47 år gammel. Kampen mellem de to virksomheder fortsatte imidlertid. De satsede på landbrugsmaskiner. Ideen kom fra udlandet, f.eks. McCormick i USA. Men en landbrugskrise gav vanskeligheder, og man måtte se sig om efter nye produkter. "Bonnes jernstøberi og maskinfabrik" indledte bl.a. en fabrikation af dampmaskiner.

Det blev fabrikken "Thy", der trak det længste strå. I 1882 blev konkurrenten købt for 47.500 kr. Efter fusionen beskæftigede "Thy" 40 mand, hvoraf 24 kom fra "Bonne". Dampmaskinen var nu på 12 hk., og den årlige produktionsværdi var ansat til 50.000 kr. Fremtiden blev imidlertid ikke en dans på roser for fabrikken "Thy". Man klarede sig jævnt gennem 80'erne, men i 90'erne gik det sløjt. Elendigheden kulminerede i 1896 med, at fabrikken måtte ophøre som aktieselskab og blev overtaget af T. C. Fuglsang og William Jacobsen. Fuglsang var en rig købmand, og William Jacobsen var søn af Christen Jacobsen, der havde været med til at starte aktieselskabet.

I 1903 døde Fuglsang, og fabrikken "Thy" blev købt af Jacob Poulsen,

der gik til opgaven med stor energi. Men også han fik det svært. Under første verdenskrig var det svært at skaffe råjern, og i 1917 blev "Thy" igen et aktieselskab med kaffegrosserer Spangberg som én af aktionærerne. Det gik igen fremad, og i 1919 blev der udbetalt 14% i udbytte. Glæden varede imidlertid kort. I 1926 trådte firmaet i likvidation, men blev reddet og kørte videre indtil 1930. Så var det også slut, ikke engang en produktion af vejtrømler kunne holde dampen oppe.

Bendixsens Tobaksfabrik

I optællingen fra 1872 var tobaksfabrikken én af byens største enkeltvirksomheder. Den var grundlagt i 1834 af F. C. Bendixsen, der som 25-årig kom til Thisted i 1828. Han stammede fra Randers og havde fået sin handelsuddannelse i Helsingør. I Thisted gik han i kompagniskab med svogeren købmand H. D. Lützhöft, der var søn af byfogeden og havde forretning på den matrikel, hvor Kvickly i dag ligger. De ophævede samarbejdet allerede i 1832, og Lützhöft flyttede sin forretning til Østergade og blev senere proprietær på Tandrup.

Bendixsen startede en ny forretning i Vestergade oven for Kirkestræde. Det var en såkaldt urte- og hørkræmmerhandel, der foruden kolonialvarer hurtigt fik et stort udvalg af tobaksvarer, sandsynligvis byens bedste. Forretningen havde i 1833 flere forskellige slags cigarer og skråtobak og ikke mindre end ti slags røgtobakker. Tobaksfabrikken blev officielt grundlagt i 1834 i forbindelse med forretningen. Det startede i det små, men senere blev produktionen flyttet om i Skovgade i tilknytning til Bendixsens bolig. Bygningskomplekset lå neden for Emil Fayes nyopførte hus, og bygningerne ud mod gaden ligger der stadigvæk.

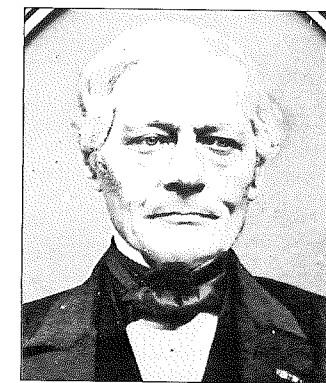
I 1850 beskæftigede tobaksfabrikken elleve arbejdere og leverede årligt 75.000 pund skråtobak og en tilsvarende mængde af røgtobak. Det var faktisk en produktion på 125 kg skråtobak om dagen i gennemsnit, ganske pænt må man sige. Råtabakken blev importeret over Amsterdam og Bremen.

F. C. Bendixsen blev en velanskrevet mand i Thisted med titel af konsul og vicekonsul for flere lande. I 1854 var han medstifter af Thisted Bank. I 1867 overlod han stillingen som bestyrer til sønnen C. F. Bendixsen, som havde fået en grundig uddannelse på tobaksfabrikker. Efter faderens død i 1872 blev C. F. Bendixsen ejer af fabrikken, og ti år senere moderniserede han fabrikken. Indvielsen blev omtalt i Thisted Amtsavis, der aflagde besøg på den moderne tobaksfabrik (nu Skovgade 28):

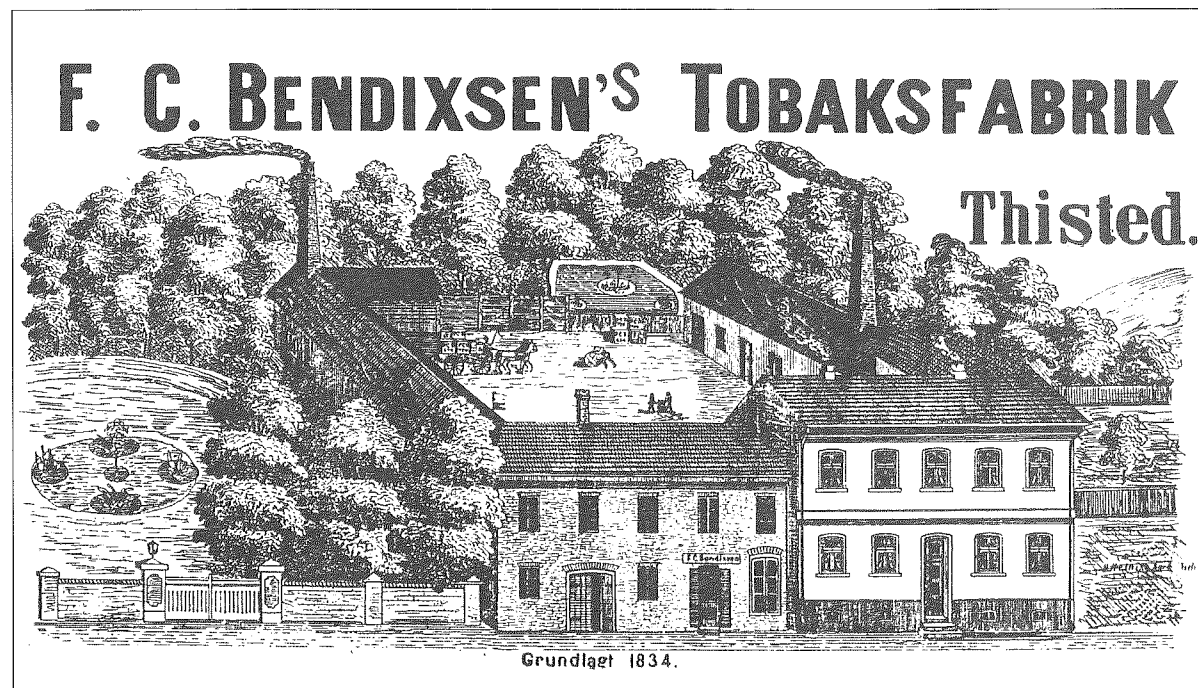
Lokalerne er i sommerens løb blevne ombyggede og betydelig udvidede, og hele fabrikationen drives nu udelukkende ved damp, og det vil lønne sig for enhver at gøre et besøg i fabrikken, som med stor forekommen-

Så længe lovgivningen tillod det, var der mange drenge beskæftiget på tobaksfabrikken. Carl August Styrbech var én af dem. Om sin barndom i 1880'erne har han bl.a. fortalt:

Jeg var som dreng på Bendixsens Tobaksfabrik. Vi arbejdede fra kl. 1 til kl. 6 hver eftermiddag for 1,50 kr. om ugen, men den sidste uge i hver måned fik vi kun 50 øre. Kronen, der var trukket fra, skulle vi betale for skoleundervisning i fabriksklassen på Borger-skolen. Der var en flink lærer, men vi lærte for lidt, aldrig grammatik. På tobaksfabrikken sled man ofte hårdt i det. Jeg, der var stor og stærk, måtte ofte gøre voksen mands arbejde.

Tobaksfabrikant C.F. Bendixsen.

Bendixsens tobaksfabrik i Skovgade blev grundlagt i 1834.

hed forevises af eieren. Man træder da først ind i det store oplagsrum, som er aldeles fyldt med vældige fustager aldeles tæt pakkede med de i knipper sammenbundne tobaksblade, der nu foreskrives direkte fra voxestederne, f.eks. fra Baltimore, mens de tidligere hovedsagelig kom over Bremen. Derefter træder man ind på en lille platform, stor nok til at rumme 3 á 4 mennesker, og bringes af elevatoren i løbet af få sekunder op til det øverste loft, hvor den tobak findes, der forsendes i baller. Øverst oppe i tagrummet findes de betydelige papiroplag, hvor man træffer en broget mangfoldighed af de mest forskellige etiketter og omslag.

Elevatoren bestiges igen, og man kommer ned på det mellemste loft, hvor tobaksbladene pilles ud, befries for stilkene, sorteres og blandes til de forskellige tobakssorter. Ad en elevator føres man ned i maskinrummet. I den ene ende står den smukke, opretstående 4 hestes dampmaskine, der leverer drivkraften. I midten arbejder skæremaskinen, der kan skære 400 pund tobak i timen, lige fra den allerfineste chag og til den groveste hollandske tobak. Derfra føres den temmelig fugtige tobak hen til det roterende tørreapparat, der er forsynet med en centrifugalblæser, som suger al dampen bort; efter få minutters forløb åbnes den store cylinder, og den tørre tobak føres nu hen til en roterende trådnetcylinder, hvor tobakken afkøles og ved en centrifugalblæser befries for støv og anden urenhed.

Tobakken er nu færdig til indpakning og bringes af elevatoren op til 1. sal, hvor indpakningen foretages dels af voxne, dels af børn, og foregår så hurtigt, at der, når der arbejdes på fuld kraft, kan leveres 1.000 pund om dagen færdig fra fabrikken.

Endnu står tilbage en meget betydelig gren af fabrikationen, nemlig

skråtobakken, der har vundet så stor anerkendelse, at den har fortrængt alle andre sorter så godt som overalt i det nordlige og en del af det vestlige Jylland.

I et særskilt kogeritilberedes af mange forskellige krydderier den meget vigtige sauce. Heri nedlægges bladene, til de er aldeles gennemtrukne deraf, og de vandrer nu op på 1. sal for endelig at behandles. En del går til en særskilt skjæremaskine for at forarbejdes til den såkaldte kardusskrå, mens de bedste blade bliver spundne til mægtige ruller. Disse afdeles nu i større og mindre ruller og undergår endnu en behandling med sauce, som giver dem den rette smag, emballeres og er derefter færdige til forsendelse.

Under omtalen af moderniseringen i 1882 oplyste avisen endvidere, at C. F. Bendixsen havde overtaget Damborgs Cigarfabrik i Nykøbing for 85.000 kr. Herved blev produktionen fordoblet, så den i Jylland kun blev overgået af Obel i Aalborg. I Nykøbing blev Dolleris ansat som bestyrer, og han overtog senere fabrikken for egen regning.

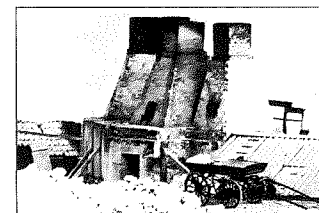
Først med overtagelsen af fabrikken i Nykøbing kom Bendixsen til at beskæftige sig mere med cigarer. Men det var først, da tredje skud på tobakstammen, Carl Bendixsen, tog over, at der for alvor kom gang i cigarrulningen. For at få større gennemslagskraft på markedet flyttede han i årene 1909-10 cigarfremstillingen til København. Hans satsning gav resultat, idet afsætningen steg mærkbart, selv om der var tale om de samme cigarer, som han havde lavet i Thisted. Mærket Koh-i-Nor havde så stor succes, at denne cigar i en årrække var Danmarks mest solgte.

Lige før produktionen blev flyttet til København, var der ikke mindre end godt 100 mand beskæftiget med cigarfremstilling i Thisted. Hovedparten flyttede med til København, og tilbage blev kun 20-30 mand, som fortsatte med at lave røg- og skråtobak. Røgtobakken var til de gamle lange piber, der efterhånden blev udkonkurreret af de korte shagpiber. Fremstillingen af røgtobak ophørte i 1939, mens det gik bedre med skråtobakken (Louisiana Skrå, Thybo Skrå og Damborg Skrå). Carl Bendixsen ønskede at bevare fabrikken i Thisted, selv om der til sidst kun var et par mand beskæftiget med spindingen af skrå. Efter hans død i 1958 blev afdelingen i Thisted lukket og bygningerne solgt til Thisted Amt.

Navnet Bendixsen er i dag knyttet til byens mest pompøse gravmæle på Søndre kirkegård, hvor Ditlev Bendixsen blev begravet i 1901. Han var søn af F.C. Bendixsen og havde skabt sig en formue som skibsbygger i Californien.

Thisted Lervarefabrik

Mens tobak og jern hørte til de „moderne“ importvarer, så havde man i Thy tidligere udnyttet egnens naturlige råvarer som kalk og ler. De små kalkovne hørte tidligt med i billedet af Thistedes udkant. De ældste oplysninger om håndværkere i Thisted nævner derimod ikke noget om pottemagere. Behovet for lervarer blev sikkert dækket af omegnens pottemagere, f.eks. i Hund-

De små kalkovne nærmest byen lå hvor senere søbadet blev placeret. Her er det Thykiers ovne. Foto: Thisted Museum.

Thisted Lervarefabrik, Dragsbækvej 15. I 1882 købte murer P.C. Christiansen lervarefabrikken på Dragsbækvej og drev den videre ved hjælp af udlærte svende. Der blev fremstillet lervarer til husholdningsbrug. Ovnene stod i et hus mellem forhuset og fabrikken. Ovnene blev fyldt med lervarer, og kl. 4.00 om morgenen tændte man op med tørv, hvorefter man fyrede med brænde. Brændingen varede ca. 20 timer.

I 1905 overtog svigersønnen Rudolph Kirkegaard forretningen og fortsatte fabrikationen frem til 1953 - i en del år sammen med sønnen William Kirkegaard. I 1953 blev fabrikslokalerne solgt til Premier Is. Billedet viser fabrikken med tørre-rum på 1. sal, omkring 1901.

borg. Desuden var der krejlerne, der sejlede rundt i Limfjorden og falbød deres varer.

Byen fik sin første rigtige pottemager i 1870'erne. Han hed Anders Søndergaard Jacobsen og var søn af en husmand og pottemager i Hundborg. Ved folketællingen i 1880 havde han en svend og en lærling. Pottemageriet lå på matrikel nr. 354 i Vestergade. Det er det sted, der nu har adressen Dragsbækvej 15; selve værkstedet lå i gården bagved.

I 1882 solgte A. S. Jacobsen Thisted Lervarefabrik og flyttede til Skive, hvor han startede Skive Lervarefabrik. Betegnelsen „lervarefabrik“ leder tanken hen på en mekaniseret fabrikation, men det var ikke tilfældet. Thisted Lervarefabrik blev overtaget af murer Poul Christen Christiansen, der kom fra Tingstrup, men var født i Sperring i 1847. Drejeskiven lærte han aldrig at håndtere, men han havde sans for at skaffe sig gode svende. Således gik der i mange år ry af pottemager Jens Nielsen, der var en meget dygtig drejer og god til at fremstille smukke glasurer.

P. C. Christiansen pådrog sig lungebetændelse og døde i 1904, efter at han fra den varme ovn var gået ned til stranden efter tang, der skulle bruges til indpakning af lervarer. Lervarefabrikken blev overtaget af Rudolph Kirkegaard, der var udlært hos Christiansen. Senere var han bl.a. på Kæhlers Keramikfabrik i Næstved. I 1905 giftede han sig med en datter af Christi-

ansen, og af deres fire børn blev begge sønnerne, Richard og William, pottemagere.

I 1912 forlod pottemagersvend Jens Chr. Jensen Thisted Lervarefabrik og startede Thisted Keramikfabrik på Margrethevej (nu nr. 1 B). Her arbejdede Richard Kirkegaard en menneskealder, mens broderen William blev hos faderen i Dragsbæk, indtil lervarefabrikken måtte lukke i 1953. Thisted Keramikfabrik fortsatte i endnu fem år. Produkterne var forskellige de to steder. I Dragsbæk blev der fremstillet traditionelle brugsting som syltekrukker, urtepotter og skåle, mens der på Margrethevej blev lavet mere pyntelige ting som askebægre, vaser og kander.

Uldspinderiet

I efteråret 1881 udlejede købmand Boesen i Østergade den del af sin købmandsgård, der vendte ud mod Mellemgade. Lejeren var G. Undén, der lige var flyttet til byen. Han startede et kombineret farveri og uldspinderi i lokalene, og selv om han ikke var alene om budet, så løb han af med sejren. De øvrige farverier lå i Nørregade, i Lillegade, på Lille Torv, i Korsgade og ved foden af Østerbakken. Desuden var der uldspinderi i Bonnes nedlagte jernstøberi i Søndergade.

Efter fem år købte Undén et avlsbrug i Østergade over for Nygade. I 1892 lod han bygningerne nedrive og byggede privatbolig og butik ud mod Østergade. Desuden var der en port, der førte ind til fabrikken i gården bagved. Allerede i 1904 blev fabriksbygningerne udvidet til det dobbelte, og i 1911 blev firmaet til aktieselskabet G. Undén & Sønner. Da man i 1915 købte en lang avlsbygning på Hjultorv, strakte firmaets arealer sig sammenhængende mellem Østergade og Hjultorv. Dertil kom tre år senere hjørnebygningen ved Korsgade.

Uldspinderiet nåede et højdepunkt under første verdenskrig, da det var

P. Grarups Farveri og Uldspinderi på hjørnet af Østergade og Korsgade. Denne fabrik var en af mange tekstilvirksomheder, der bearbejdede af egnens naturlige råstoffer: Ulden.

byens største arbejdsplads. Men i maj 1919 vendte lykken. En brand forårsagede brandskader til $\frac{3}{4}$ million kroner, en ganske betydelig sum efter datidens forhold. Da beløbet ikke fuldt ud kunne dækkes af forsikringen, stod 60-70 medarbejdere i fare for at miste deres arbejde. Virksomheden blev dog bygget op igen, men i reduceret omfang og med brugte maskiner.

Brandsårene var imidlertid så betydelige, at man måtte stoppe helt i 1928. To år efter lukningen lykkedes det lokale kræfter at få startet A/S Thisted Uldspinderi & Tæppefabrik, der efter et halvt århundrede endte sine dage i industrikvarteret.

Personalet på Thisted Uldspinderi i 1920.

Kapitel 9

Brødkurven hænger højt

Levevilkår i 1800-tallet

I 1827 modtog amtmand Faye et brev fra nogle fattige husmænd i Skjoldborg med følgende indledning: „For os fattige af Thisted Amt hænger brødkurven alt for højt dette år, da kornpriserne er høje, og kornet desårsag umulig for os fattige at få.“

Da Chr. Bundgaard formulerede brevet, tænkte han ikke på, at han samtidig skrev overskriften til et kapitel om Thistedes levevilkår i 1800-tallet. Men i de følgende år blev det folkelige talesprog hentet lige ind i verdenslitteraturen af H. C. Andersen, så Bundgaard tilgiver os nok „tyveriet“. Selv om der ikke i Thisted var en lille pige, der solgte svovlstikker, så var der til gengæld i 1872 fem arbejdere på tobaksfabrikken under 13 år. Det fremgår af den tidligere omtalte optælling, der året efter førte til en lovregulering af børnearbejdet. Børnene skulle nu være fyldt 10 år, og før de var fyldt 14 år, måtte de højst arbejde $6\frac{1}{2}$ time om dagen.

Fattigforsørgelsen ændrede sig flere gange i 1800-tallet. Grundlaget blev skabt i 1803 med en lov, der knæsatte det princip, at de enkelte sogne og byer havde pligt til at hjælpe syge, gamle og fattige. Det fik efterhånden til følge, at det offentlige byggede fattiggårde, der skulle gøre det billigere at forsørge de fattige.

Selv om verdensmarkedsprisen på korn steg fra 1830, så blev rebet i brødkurven ikke automatisk længere. Mange havde stadigvæk svært ved at nå op. Det var da også baggrunden for, at salg af billigt rugbrød var det første „tilbud“ i Thisted Arbejderforening. Samme forening var måske et af de største sociale fremskridt i 1800-tallets Thisted.

Pastor Sonne havde andet på samvittigheden end oprettelsen af Thisted Arbejderforening i 1866. Som formand for byens fattigkommission så han fattigdomsproblemet i en større politisk sammenhæng, hvor skattekronerne har det med at spille en afgørende rolle. Samtidig med stiftelsen af Arbejderforeningen sørgede han for, at fattiggården på Munkevej blev omdannet til et arbejdshus. Opfattelsen var, at der var alt for mange „dovne, uduelige og påtrængende“. Betingelsen for at få fattighjælp var nu, at man flyttede på fattiggården. Det var en alvorlig sag, hvor man deponerede enhver form for selvstændighed i bestyrerens lomme. Det var en absolut nødløsning, der skulle virke afskrækkende. Folk skulle undgå at være en byrde for kommunen, mente Sonne. Til gengæld skulle de fattige hjælpes til at klare sig selv - i den sammenhæng skal man se hans engagement i Thisted Arbejderforening.

Sonne var også drivkraften i oprettelsen af et børneasyl i 1865. Asyl bruges i dag mest i forbindelse med politiske flygtninge. Men engang var det snarere en børnehave eller et plejehjem, hvor det kunne være så som så

med friheden, selv om ordet egentlig betyder et fristed for forfulgte. Det er på samme vis med ordet "hospital", der også har ændret betydning, nemlig fra fattiggård til sygehus.

Thisted Sygehus

Den økonomiske vækst medførte et stigende fødselsoverskud. Bedre hygiejne og kost gav i århundredets løb højere levealder og mindre børnedødelighed. I den sammenhæng var udviklingen af sygebehandlingen af stor betydning, selv om kampen mod alvorlige sygdomme ofte var med lægen i taberrollen. Patienterne var selvfølgelig de egentlige tabere, så tilliden til lægerne var ikke stor. Men det var ofte en ulige kamp, der måtte føres uden effektive medikamenter og egnede lokaler. De første sygestuer i Storegade var mere beregnet til isolation og pleje end til egentlig behandling. De lå i gården til Storegade 21, men også i Kiilsgaard ved Store Torv har der været sygestuer.

Indirekte var søfarten også med til at sætte skub i sygehusvæsenet. Kole-raepidemien i Europa i midten af århundredet gjorde, at øjnene først blev rettet mod søvejen til amtet. Derfor blev det første sygehus oprettet i 1853 i Vestervig, så søfolk på langfart hurtigt kunne komme under behandling. Distriktslægen dér fik til opgave at føre tilsyn med tolv sygesenge. Derefter

Thisted gamle sygehus. Opført 1857 og ombygget i 1920'erne. I baggrunden epidemiafdelingen.

ter gik amtet i gang med at forhandle om et sygehus i Thisted, hvor kommunen efter lange forhandlinger gik med til at udrede en tredjedel af udgifterne.

Sygehuset blev opført i 1857 som et toetagers hus med sygeværelser på øverste etage, mens der nedenunder var badelokale, køkken og lejlighed til bestyreren (økonomen). Desuden var der to sidebygninger, hvor den ene rummede sygeværelser og badelokale samt et værelse til vågekone. I det andet sidehus var der ligstue, vaskehus og stald til to køer - desuden var der to lokaler til midlertidig bevogtning af „afsindige“. På gårdspladsen var der to latriner og et hønsehus, og dertil kom en jordlod på ca. seks tønder sæde-land. I dag er der ikke noget tilbage af det første sygehus, som lå dér, hvor det nuværende sygehus ligger.

I marts 1858 kunne inspektionen på Thisted Sygehus afholde sit første møde, og man vedtog at kopiere vedtægterne for Vestervig Sygehus. J. P. Jacobsens far var formand for den første sygehusinspektion. Den bestod desuden af by- og herredsfoged Theodor Gad, distriktslæge Willemoes, proprietær Knudsen, Hundborg, og fuldmægtig Sørensen, der fungerede som sekretær og kasserer.

Man besluttede at indkøbe beklædning til seks mandfolk og seks fruentimmer. Der kunne kræves betaling af patienterne forud. Prisen var fire skilling om dagen for indlæggelse og et tilsvarende beløb for pleje. Dertil kom et tillæg for kost, vask, bandager m.v. Patienterne var underlagt en ret streng disciplin og måtte f.eks. ikke modtage besøg uden skriftlig tilladelse fra lægen.

Det var distriktslægen, der var sygehusets læge. Dog kunne andre læger også indlægge og behandle deres patienter på sygehuset, når amtet gav tilladelse. Distriktslægens honorar var fire rigsdaler for hver patient, men så skulle han også tage patienten under behandling igen, hvis denne inden for et år blev indlagt med samme sygdom.

Heiberg

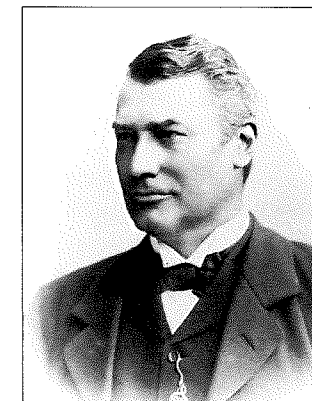
Den kendteste læge fra sygehusets første tid var Peter Heiberg, der praktiserede i Thisted 1868-79. Han blev landskendt for sine gynækologiske operationer og gennemførte i 1869 det første kejsersnit, hvor også moderen overlevede. Senere udførte han landets første hjernesvulstoperation, og han var den første, der påviste augustmidens „kløende virksomhed“.

Heiberg var en særpræget personlighed, der også fik tid til at gå på jagt og gøre ret omfattende fuglestudier. Men det var heller ikke altid, han fandt det umagen værd at gå i seng om natten. I stedet udnyttede han de lange køreture til at få sig en blund i vognen. Heiberg havde ord for ikke at gøre forskel på rig og fattig, men han kunne undertiden optræde noget brysk. For eksempel fik han i 1876 hundrede kroner i bøde, fordi han i stedet for at hilse på en kollega på gaden havde slået hatten af ham! Men samme år gav han en neutral og ufordømmende udtalelse om pigen Cathrine Dorthea, der havde født og ombragt sit barn i dølgsmål.

Efter at Heibergs første kone var død i barselseng, giftede han sig i 1874

Distriktslæge Willemoes.

Overlæge Peter Wilken Heiberg.

Mette Gad fotograferet i 1884 sammen med sin mand, maleren Paul Gauguin. Hendes far, Henry Theodor Gad, var by- og herredsfoged i Thisted og med fra starten i styrelsen af sygehuset. Foto: Det kgl. Bibliotek.

Sygestue på Thisted Sygehus før 1. verdenskrig.

med jernstøber Bonnes kun syttenårige datter. Sammen fik de fjorten børn, hvoraf to døde som spæde. Efter de første års heldige operationer fulgte en del tilfælde med dødelig udgang, som fremkaldte kollegers og patienters mistillid. Heiberg besluttede derfor at søge til Viborg, hvor han var overlæge ved sygehuset 1879-1916. Han døde i 1920 næsten 80 år gammel.

Thisted Sygehus udviklede sig senere uden Heibergs medvirken. Fra 1894 rådede sygehuset over en epidemibygning, der i ca. 50 år blev benyttet af patienter med tyfus, skarlagensfeber, difteri og andre smitsomme sygdomme. I 1908 tog man fat på at opføre et tuberkulosesanatorium, og ti år senere havde man bygget halvdelen af den nuværende hovedfløj, sydfløjen.

Først efter amtsrådsvalget i 1922 var der politisk vilje til at fuldføre byggeriet. I 1916 ansatte man den første egentlige sygehusoverlæge, Espersen. Han var kirurg, og først i 1944 kom Holger Nielsen til som medicinsk overlæge.

Høkerpræstens virke

At sygebehandling er en del af den sociale tryghed, er oplagt. Men at én af Thistedes handelsforetagender også var det, er mere specielt. Ikke desto mindre fik Thisted Arbejderforening stor betydning for mange arbejderfamilier. At Danmarks første brugsforening blev oprettet i Thisted, skyldtes for en meget stor del Hans Chr. Sonne. Selv om han var præst, var han ikke ukendt med handelslivet, idet han blev født i 1817 som søn af en købmand i Neksø.

I 1829 kom købmandsdrenge fra Neksø i Rønne Latinskole, hvor han syv år senere blev student. Han gennemførte sine teologiske studier i København på fire år og var derefter huslærer ved Kalundborg, indtil han i 1845 blev præst i Møgeltønder. I 1864 blev Sonne udnævnt som sognepræst i Thisted, hvor hans ophold de næste 11 år blev af største vigtighed

både for ham selv og for Thisted. I vinteren 1866 indkaldte han nemlig til en række møder, der skulle få vidtrækkende betydning.

Møderne blev afholdt i et pakhuis ved havnen, og de indbudte var fra „den arbejdende klasse“. Mange mødte op, og møderne ændrede efterhånden karakter. Han har selv udtrykt det således, at tilhørerne fik ham til at forstå, at hvis han ville gøre dem noget gavn, måtte han først hjælpe dem til at få det daglige brød. Sonne gav sig derfor til at indhente oplysninger om de engelske indkøbsforeninger, som han havde hørt om. Det var startet i Rochdale i 1844, da 28 fattige vævere sparede op og indkøbte enkelte fødemidler, som de to gange om ugen forhandlede fra et lejet værelse. I Danmark havde der uden held været enkelte lignende forsøg. Først med Hans Chr. Sonnes sans for organisation lykkedes det.

Da Sonne fremlagde de indhentede oplysninger, var der blandt mødedeltagerne interesse for at danne en forening efter engelsk mønster. Og bordet fangede, ikke kun alterbordet, men et bord dækket med store sociale problemer. Han måtte gå meget længere, end han først havde tænkt sig. Han har selv formuleret det således:

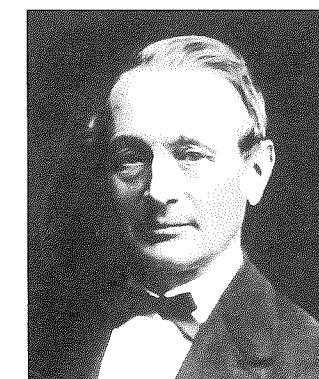
Den gang betragtede jeg mig selv som stående ganske udenfor Thisted Arbejderforening og mente, at jeg kun havde det hverv at give råd og vejledning; men det blev mig snart klart, at hvis det skulle blive til noget, og begyndelsen gøres med fornøden indsigt i og oversigt over de mange enkeltheder, måtte jeg tage ledelsen i min hånd.

Thisted Arbejderforening

Fra maj 1866 begyndte så 83 arbejdere og mindre håndværkere at betale indskud på 8 eller 16 skilling om ugen til en startkapital. Den stiftende generalforsamling blev afholdt samme år den 17. juni, hvor der tegnede sig 109 medlemmer, og Sonne blev valgt som formand. Thisted Arbejderforening blev dannet som et aktieselskab med aktier på fem rigsdaler, hvoraf hvert medlem var forpligtet til at tage mindst fem. De skulle betales af de ugentlige tilskud og de påløbne renter samt af andelen i fortjenesten.

Lige fra starten lærte man at spise brød til. På stiftelsesmødet vedtog man nemlig at begynde med rugbrød, og i den anledning blev der truffet aftale med én af byens bagere, der var villig til at give en vis rabat. Det skabte selvfølgelig modstand blandt byens handlende, brødnid kunne man passende kalde det. Ikke mindst foreningens formand blev udsat for kritik.

I august måned skrev Thisted Arbejderforening en toårig lejekontrakt med madam Jørgensen på hjørnet af Lille Torv og Skovgade. Hen på efteråret foretog man de første indkøb, idet man fra Hamborg importerede te, kaffe og kandis. Til november kunne man åbne butikken med handelskommis Stelsig som uddeler og med 140 medlemmer. To måneder senere var der 170 medlemmer, selv om angrebene udefra fortsatte. Det blev ligefrem betegnet som anstødeligt, at en præst beskæftigede sig med købmanshandel. At han selv skulle stå bag disken, havde dog intet på sig, men alligevel fik

Idemanden bag Thisted Arbejderforening, Hans Chr. Sonne.

Brugsforeningstanken slog igennem både lokalt og på landsplan. Thisted Arbejderforening på Lille Torv var den første...

han tilnavnet „Høkerpræsten“. Sonne forsvarede sig med, at der fandtes arbejderforeninger i mange andre lande, og at det var en bølge, der havde rejst sig mod lang tids forurettelse. Om de personlige angreb svarede han, at dem ville han „tie og bære“ og lade sagen forsvare sig selv. Jo, der var personlig format over Danmarks første brugsforeningsformand.

Den første søndag i hver måned blev der kl. 18 afholdt ordinær generalforsamling, hvor der skulle være mindst tyve medlemmer til stede for at kunne træffe beslutninger. Af det første års regnskab fremgår det, at der havde været en omsætning på 9300 rigsdaler, og der blev udbetalt 552 rigsdaler i dividende - 6 skilling på daleren (96 sk.).

Medlemstilgangen fortsatte, selv om nogle blev tvunget ud af deres ar-

.....men snart fulgte også stiftelsen af Vestergades Brugsforening i 1896.....

...og Brugsforeningen Nordthy i Aagade.

bejdsgivere. Hver gang én meldte sig ud, kom der tre nye medlemmer, så en fjerdedel af byens familier var snart medlemmer. En del af fremgangen skyldtes, at foreningen havde tilslutning fra alle dele af byens befolkning. Målet var nemlig ikke kun at skaffe billige livsfornødenheder. Det blev betragtet som et middel til „at hæve den i borgerlig henseende lavere stillede, afhængige og trykkede del af befolkningen“. Det var altså også et spørgsmål om social samvittighed og kulturel oplysning.

De første lokaler viste sig hurtigt for trænge, og i august 1867 vedtog man at købe den ti år gamle gård, hvor Arbejderforeningen i dag har til huse. Da beslutningen blev taget, var ejendommen allerede købt i Sonnes navn for 10.400 rigsdaler. Indflytningen skete i maj 1868, men på trods af fremgang og nye bygninger var denne startperiode en trængslernes tid. I juli kvartal 1868 blev der således ikke udbetalt dividende, et forhold der bl.a. skyldtes et uheldigt valg af uddelere. Den første var allerede i 1868 blevet erstattet af Kjærgaard, men selv om denne blev betegnet som „økonom“, måtte han samme år fjernes ved politiets hjælp - han var lidt for økonomisk. Selv om foreningen ikke direkte led økonomiske tab, så gik det ud over anseelsen. Det gjorde det ikke bedre, at en sluttet kreds af handlende begyndte at sælge rugbrød med tab. Med handelskommis J. L. Jensen som ny uddeler fra november 1868 gik det imidlertid igen fremad. I 1871 var medlemstallet nået over to hundrede, og omsætningen nåede 11.000 rigsdaler. Året efter kunne man henlægge penge i et reservefond.

Allerede i foreningens første år blev der anvendt penge til foredrag, og da man flyttede ind i den nye bygning, blev der oprettet et bibliotek og et læseværelse til medlemmerne. For 15 øre om måneden kunne man låne to bøger i to uger samt benytte læseværelset, der var åbent i tre timer onsdag og lørdag aften.

I 1875 skulle det vise sig, at man var nået så vidt, at Sonnes indflydelse kunne undværes. Han var et par år forinden blevet provst, men flyttede nu

Thisted Arbejderforening købte jord på engen og udstykkede kolonihaver. Foto: Henrik Bolt-Jørgensen, 1994.

sin forkyndelse til prædikestolen i Store Fuglede på Sjælland. Tiden i Thisted var en berigende tid i hans liv, men også en tid fyldt med strid og personlige angreb, så mon ikke det tærede på kræfterne? Men respekteret var han i mange kredse, det vidnede den overfyldte kirke om ved hans afskedsprædiken samt den store medlemstilslutning ved afskedsfesten.

Det var med sorg, man i 1880 modtog meddelelsen om Hans Chr. Sonnes død. Fire år senere blev hans enke udnævnt til æresmedlem af Thisted Arbejderforening. I 1904 rejste 1200 danske brugsforeninger en buste af provst Sonne i Viby ved Århus. Den har siden 1941 stået på Lille Torv i Thisted - ved 50 års jubilæet i 1916 nægtede byrådet at lade den opstille!

I Thisted fortsatte udviklingen. Allerede i 1875 havde man indrettet et rugbrødsbageri i en sidebygning, men i 1886 blev der opført et nyt bageri i gården, og ud mod Lillegade blev der bygget en toetagers bygning med plads til bagerbutik, bogsamling og lagerlokale. Også foreningens bredere samfundsopgaver blev fulgt op, idet Arbejderforeningen oprettede en sygekasse i 1888, og tre år senere anlagde man kolonihaver, som medlemmerne kunne leje for den billige pris af fem kroner om året. Sygekassens over 500 medlemmer blev i 1915 tilsluttet Thisted Sygekasse. I 1891 kunne man for første gang udbetale penge fra en understøttelseskasse til ældre, trængende medlemmer (ophævet 1992). Det var også blevet en årlig tilbagevendende

skik at uddele gratis brød om vinteren - enkelte hårde vintre er der blevet uddelt mere end titusinde pund brød.

Børneasylet

Allerede i 1841 oprettede en „dameforening“ et børneasyl med det formål at føre tilsyn med børn i 3-7 års alderen, mens forældrene var ude at tjene til familiens underhold. Asylet havde fået stillet en bygning til rådighed af en velgører, og nogle „dannekvinder“ stillede deres arbejdskraft til rådighed nogle timer hver uge. Ved indvielsen sagde pastor Michelsen blandt andet: „Er denne gerning af Gud, vil den lykkes, i modsat tilfælde, lad den kun gå til grunde“. Asylet måtte lukke allerede i 1846 på grund af manglende interesse for sagen - at der hermed også var manglende interesse fra Vorherres side, er nok at tage præstens ord for bogstavelige.

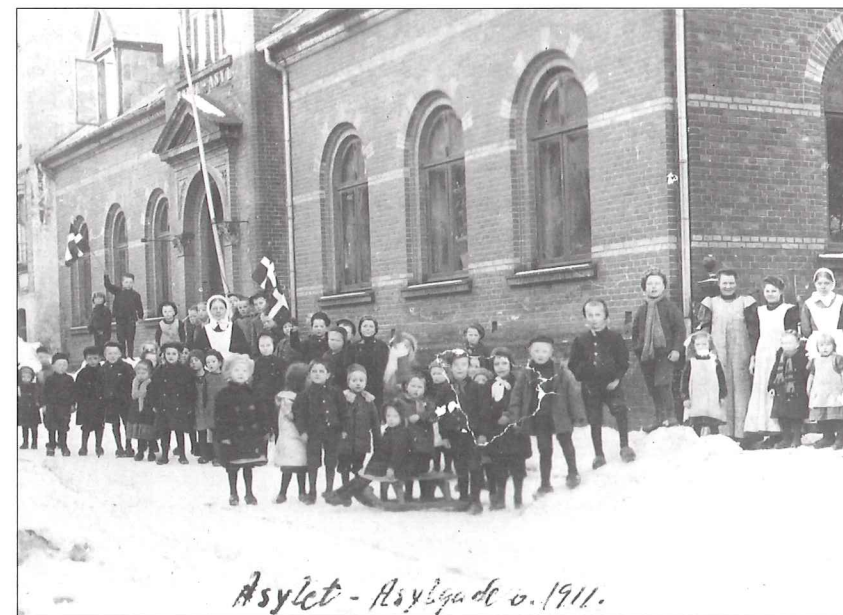
I 1865 blev ideen om et børneasyl genoptaget af provst Sonne i samarbejde med en „dameforening“. Man holdt til i lejede lokaler hos „asylmoderen“, Trine Kyndby, der boede i Nygade. Hun fik 20 kr. om måneden samt 10 kr. til brændsel og leje af lokale. Fra 1887 er det en datter, der kvitterer for beløbet. Efter 1890 modtog Trine Kyndby hver måned pension af asylet.

I 1890 kunne asylet flytte ind i et nyt hus, som man havde fået dronningens tilladelse til at kalde Dronning Louises Børneasyl (Asylgade 11). Asylet blev bygget for private midler. Brygger Jacobsens enke, købmandsdatteren fra Thisted, skænkede således en gave på fem tusinde kroner, en tredjedel af byggesummen.

Da den nye bygning blev taget i brug, var der indskrevet 57 børn, der blev passet af „søster“ Else fra Diakonissestiftelsen sammen med en ung pige. Wilhelm Brinkmann var formand for bestyrelsen, der bestod af tre medlem-

„Asylmoder“ Trine Kyndby boede i Nygade.

Dr. Louises Børneasyl i Asylgade, 1911.

mer. Sognepræsten var fast medlem, og byrådet havde ret til at udpege et medlem, så længe man støttede driften.

Ifølge vedtægterne fra 1893 var åbningstiderne i sommerhalvåret 8-12 og 13-18. I vinterhalvåret var der skåret en time af åbningstiden morgen og aften. I 1906 fik „søsteren“ lov til at ansætte „en lille bypige“ nogle timer om ugen, særlig i de vintermåneder børnene fik middagsmad.

Asylets ferielukning fulgte Borgerskolens, og indmeldelse kunne ske hvert år efter påskeferien. Institutionen var præget af renlighed; således skulle gulvet fejes og vaskes hver dag, og „det bør omhyggeligt iagttages, at børnene daglig ved deres ankomst i asylet møde rene og holdes rene, samt at de møde i rette tid“. Der blev ført protokol over børnene, og udeblivelse en uge uden anmeldelse førte til udelukkelse. Hvis der var smitsom sygdom i hjemmet, måtte barnet derimod ikke besøge asylet.

Børneasylet havde sit virke i 65 år i Asylgade, i de sidste mange år med frk. Jensen som bestyrerinde. Foruden de små har også mange større skolebørn stiftet bekendtskab med asylet, når der har været offentlig bespisning. I 1955 skiftede asylet betegnelse til børnehave og fik nye attraktive omgivelser på Grønningen, hvor Dr. Louises Børnehave i dag lever i bedste velgående. Efter fraflytningen overgik børneasylet til missionshus, et forhold der dog ikke ændrede gadenavnet.

Arbejdernes levevilkår i 1872

I undersøgelsen fra 1872 var der et skema, der skulle udfyldes af byrådet og af arbejdsgivere, der havde mindst 20 arbejdere. Den eneste arbejdsgiver, der opfyldte det krav, var ejeren af jernstøberiet og kradsuldfabrikken, W. Bonne. Formålet var at belyse arbejderbefolkningens vilkår i almindelighed. De årlige udgifter for en gennemsnitlig arbejderfamilie (mand, kone og tre børn) blev angivet i rigsdaler, som vist på næste side.

Om indkomsten skrev Bonne, at den i reglen måtte anses for tilstrækkelig til et tarveligt udkomme, hvis manden vel at mærke var ædruelig og så heldig at have varigt arbejde.

Lønnen var meget svingende. Daglønnen var én rigsdaler (= 96 skilling) og derunder. Mange håndværkssvende fik kost og logi hos mesteren og måt-

Købmand Momtofts priser 1872

1/2 pot brændeviin	10 sk	salt	1 sk
1/2 pund meliis	16 sk	3/4 pot petroleum	18 sk
1/2 pund smør	15 sk	1/4 pund kaffe	12 sk
1 pund soda	5 sk	1/4 pund skårn meliis	8 sk
1/2 pund sæbe	6 sk	1/4 pund sirup	7 sk
1 pund meel	9 sk	1/2 pund pudersukker	10 sk
1/2 pund sago	10 sk		

Arbejdernes levevilkår 1872					
	Husleje	Føden	Klæder	Tobak & brændevin	Skat
Byrådet	25/30	130	25	12	2 1/3
Bonne	25	140	15	15	3

te nøjes med under det halve i løn. På jernstøberiet var daglønnen 92 skilling. Kvindernes løn var kun halvdelen af mændenes, og alle fik løn efter arbejdsevne. Det fremgår tydeligt af Bonnes bemærkning på skemaet fra kradsuldfabrikken: „Det bemærkes, at de fleste arbejdere ere gamle fruentimmer på 60 á 70 år, der på grund af alderdom kun kan fortjene 16 á 20 skilling daglig, medens flere i en alder af 30 á 40 år fortjener indtil 44 sk.“.

Hvad skulle man så betale for madvarer, der ifølge undersøgelsen udgjorde cirka 70% af udgifterne? Heldigvis er der fra 1872 bevaret priser fra købmand Momtofts forretning i Nørregade (nr. 34). Mon ikke mange arbejdere i mere end én forstand har brugt deres sidste skilling i netop den forretning, eftersom netop 1872 var skillingernes sidste leveår som betalingsmiddel.

Ud af indkøbene kom der en tarvelig, men sund kost, skrev Bonne. Ifølge byrådet var der følgende servering i de små hjem:

Om sommeren er måltidernes antal 5, om vinteren 3, og bestå af om morgenen kaffe, varmt øl eller mælk, om formiddagen smørebrød, om middag 1 ret varm mad, om eftermiddagen smørebrød.

Ifølge undersøgelsen svingede arbejdsdagens længde i 1872 fra 12 til 15 timer, men den kunne dog være et par timer kortere eller længere. Nogle håndværkere havde længere arbejdstid om sommeren end om vinteren. Hviletiden svingede mellem to og tre timer. På jernstøberiet havde man en arbejdsdag på 13 timer med to timers hvile. Kvinderne på kradsuldfabrikken arbejdede ti timer om dagen.

Det er åbenbart, at der hverken var penge eller energi til tant og fjas. Ifølge byrådet deltog arbejderne i meget ringe omfang i offentlige forlystelser. Bonne brugte følgende ordvalg:

Den simple ordentlige arbejder deltager i almindelighed ikke i offentlige forlystelser, derimod er det ikke usædvanlig, at en svend på en enkelt aften forøder en hel uges for-tjeneste.

De mange udskænkingssteder i byen gjorde det en let sag at forøde ugelønnen. Ellers var det begrænset med forlystelsesmuligheder. I forbindelse med markeder har der været omrejsende gøgl, og lejlighedsvis var der også teater. Teatersalen „Thalia“ åbnede i 1852 i Markstræde ud mod Kastet, men den brændte efter få år. Fra 1875 var der teatersal i gården til Hotel Thy

Arbejderkvarter i Nørregade, 1917.
Foto: Hugo Mathiesen.

i Storegade, indtil scenebygningen ved Hotel Aalborg blev taget i brug i 1933.

Sygdum var en katastrofe i 1872. Der var ikke noget socialt sikkerhedsnet, hverken alderdomsforsørgelse eller sygekasse. Bonne tilføjede dog, at der i byen var en svendeforening, der i sygdomstilfælde støttede sine medlemmer. Skolen kostede også penge, én til halvanden rigsdaler om året pr. barn. Det var dog muligt for de fattigste at søge fri skolegang. Mange arbejderbørn gik i halvdagsskolen, hvor der alene i juni måned 1872 var 24 elever, der havde ulovlige forsømmelser. Det kostede i reglen tre skilling om dagen i skolemulkt.

„Hellere gå til sengs med en tom mave end at vågne med gæld“, hedder det i et gammelt ordsprog. Men ét er at opremse ordsprog og leveregler, noget andet er at efterleve dem. Og man gætter nok ikke helt galt, hvis man antager, at der i 1872 var enkelte, der gik i seng med både tom mave og gæld. I undersøgelsen siges der følgende om arbejdernes gældsætning, først byrådets bedømmelse og dernæst Bonnes:

En ordentlig arbejderfamilie, der lever tarveligt, er i almindelighed ikke i gæld, hvis det er tilfældet er grunden sygdom, altfor stor familie eller lignende. Arbejderfamilien i almindelighed er jævnlig i gæld og grunden er foruden det ovennævnte navnlig at der leves over evne eller ikke ordentlig. Gjælden er oftest til købmanden eller husværten.

Gjældens oprindelse må for manges vedkommende søges i et altfor tidlig giftermål, der blandt andet bevirker, at der straks må gøres gjæld for det allernødvendigste bohøve. Ofte hidrører gjælden fra mangel på varig arbejde navnlig om vinteren eller på grund af mandens stundom også konens meere eller mindre drikfældighed. Gjælden stiftes især hos arbejdsgiveren til huslejetiden eller hos de handlende bagere og flere.

Selv om enhver i høj grad var sin egen lykkes smed i 1872, så udgjorde udgifterne til skole- og socialvæsen dengang som nu de største poster på kommunens budget. Prioriteringen var ikke så forskellig fra i dag, men skatterne var lavere og dermed også serviceniveauet. Thistedes regnskaber for 1872 balancerede med godt 32.000 rigsdaler, og skatteligningen var på ca. 20.000 rd. De største udgifter var 6634 rd. til fattigvæsenet, 4351 rd. til skolevæsenet og 1669 rd. til veje og tranbelysning.

Fattigforsørgelse

Tiggeri var i middelalderen at betragte som et selvstændigt erhverv, der bl.a. var grundlaget for tiggermunkenes orden. Fattighjælp var udelukkende et spørgsmål om privat og kirkelig godgørelse. Efter reformationen begyndte det offentlige imidlertid at gribe regulerende ind, og der skulle i hver købstad oprettes en fattigkasse, som fik midler fra kirkelige stiftelser.

I 1708 blev tiggeri forbudt ved lov, og det blev bestemt, at de fattige skulle forsynes i det sogn, hvor de boede. I købstæderne blev der oprettet en fattiginspektion, og fattigkassen blev tildelt faste indtægter, bl. a. fra en såkaldt fattigskat, der var pålagt embedsmænd. Loven fik dog begrænset virkning, og tiggeriet fortsatte. Ifølge Knud Aagaard var problemet ikke mindsket i 1802, snarere tværtimod: „Tilforn såes kun i Thy betlere fra Hanherred og andre egne; men nu efterat husmændenes antal så meget har tiltaget, frembringer landet dem selv i overflødighed.“

Hospital og fattiggård

I Thisted fik man i lighed med andre byer et hospital i 1700-tallet. Betegnelsen må ikke forveksles med den moderne betydning af ordet. „Hospital“ kommer af latin og betyder „gæstfrit hus“, og der var ikke oprindelig tale om nogen form for sygepleje.

Allerede i 1732 bestemte ejerne af gården Ulstrup, at der efter deres død skulle indrettes hospital i deres hus, der lå som det sydligste i Søndergade. Der blev også skænket 5.000 rigsdaler, som de fattige beboere skulle have renterne af. Enken levede imidlertid indtil 1779, og først i 1785 blev det gamle bindingsværkshus afløst af et grundmuret hus med tegltag. Om huset har fungeret som hospital før den tid, er uvist. I 1787 var der 24 af Thistedes indbyggere, der fik fattighjælp foruden de syv på hospitalet.

Hospitalet var indrettet til fire af hvert køn i to stuer, hvor der var en alkove til hver. Blandt de otte beboere skulle der være en „aldrende kvinde ved sådan helbred og legemskræfter, at hun kan gå de sengeliggende til hånd i fornødne måder, med deres mad at tillave, deres linnet at vaske, samt

Thisted Hospital. Bemærk gaslampen ved indkørslen til gasværket.

*Thisted's fattiggård på Munkevej
fotograferet af Nationalmuseets
Hugo Mathiesen i 1919.*

holde hospitalsstuerne rene og have opsyn inden hospitalet, således at der kan holdes god skik og orden.“ Hver morgen og aften skulle der holdes andagt, som skoleholderen skulle tage sig af.

Hospitalet fungerede under skiftende lovgivning helt frem i 1900-tallet. Fra 1926 blev huset benyttet af gasværket, og efter dets nedlæggelse i 1974 gik der kun få år, før hospitalet måtte lade livet i forbindelse med opførelsen af det nye rådhus.

Thisted fik sit første fattighus i 1825, da justitsråd Langeland gav et hus i Nørregade til fattigvæsenet. I 1834 var det beboet af fire voksne og fire børn. Huset var kun på omkring 45 kvadratmeter, så i 1844 byggede man en ny fattiggård på Munkevej. Her kunne de 25 fattiglemmer sættes til at arbejde, så det var karsk ironi, når folk i byen omtalte stedet som „Sankt Helena“. Rent lovmæssigt skete der et fremskridt i 1892, da de „værdigt trængende“ af de gamle fik ret til en aldersrente. Det var dog først socialreformen i 1933, der gjorde en ende på fattiggårdene. I Thisted lukkede fattiggården i 1935, og huset blev nedrevet to år senere.

Arbejdsanstalten

Mens de mange fattiggårde i forrige århundrede blev oprettet af de enkelte byer og sogne, så var det amterne, der drev tvangsarbejdsanstalterne. De fungerede dels som fattiggårde og dels som en slags fængsel, hvor myndighederne efter en lov fra 1860 kunne anbringe folk for løsgængeri og betleri. Senere lovgivning gav også mulighed for at tvangsanbringe folk for andre forbrydelser som f. eks. vold og rufferi. Var folk tvangsanbragt, skulle de arbejde på arbejdsstuerne eller i enkeltcelle. De øvrige kunne tillades at arbejde ude ved landbrugsbedriften eller helt uden for anstalten.

Thisted Amt drev i 17 år (1862-79) en tvangsarbejdsanstalt, der blev op-

*Arbejdsanstalten på Frederikstov
til højre i billedet. Senere blev her
blandt meget andet drevet hotel-
virksomhed. Til venstre den gamle
politistation, der blev opført i 1920.*

rettet i konsul Griisshauges firlængede gård på Frederikstov, hvor nu Hotel Thisted ligger. Gården var grundmuret og havde tegltag og med et bebygget areal på godt tusind kvadratmeter. Forhuset var 36,5 m langt og 10 m bredt og havde kælder under halvdelen af huset. Vinkelret herpå lå to halvt så lange sidefløje og bagest i gården en lade med indkørselsport. Uden for gården lå der lokum og hønsehus - i alt var der et jordtilliggende på omkring tre hektar.

Beboerne skulle bidrage til deres eget underhold og derved lette byrden for de kommuner, der havde forsørgerpligten. Hvis det ikke kunne opnås ad frivillighedens vej for de tvangsanbragte, så kunne der efter loven fra 1860 idømmes tvangsarbejde på anstalten.

Lokalerne var indrettet til cirka 50 fattiglemmer, men antallet var som regel kun en tredjedel. I januar 1863 nåede man dog op på 47 beboere. Mænd og kvinder holdtes stærkt adskilt i hver deres fløj. Kun hveranden søndag formiddag var der fælles andagt i kvindernes arbejdssal. De „frivilligt“ anbragte kunne dog få lov til at gå i Thisted kirke, og de kunne bede om udgangstilladelse søndag fra 12 til 18. Om søndagen blev der også sørget for, at mændene blev barberet og om nødvendigt klippet. De tvangsanbragte havde derimod kun ret til et kvarters frisk luft to gange om ugen.

Anstalten var indrettet med direktionslokale og beboelse til bestyreren i forhuset. Desuden var der køkken og bryggers, hvorfra der var nedgang til mælkekælder, rullekælder og saltkælder. Mændenes afdeling var indrettet med to spisestuer, to arbejdssale, to mindre arbejdskamre og tre sovesale; kvindernes afdeling var indrettet efter nogenlunde samme princip, men med mindre plads. Der var en sygestue til hvert køn samt to celler, der kunne bruges til både mænd og kvinder.

I spisestuerne sad fattiglemmerne bænket ved 2 1/2 m lange borde. To dage om ugen blev der serveret byggrynsvandgrød og kartofler med salt, to andre dage søbekål eller gule ærter med flæsk. Fredag var der fisk og gryn-

suppe på menuen og lørdag øllebrød og kogt kød. Søndag spistes der rigtig kødsuppe med hvidkål eller rødder og kartofler og dertil kogt kød. Slet ikke så ringe en kost, hvis den ellers var veltillavet.

Hvis man var utilfreds med kosten eller på anden måde gjorde sig fortjent til disciplinær straf, kunne man indsættes i en celle forsynet med væv og skomagerværktøj. Den anden celle var mindre og beregnet til regulær indespærring, uden mulighed for opvarmning. Reglerne for straf opregnes i reglementets § 14:

Udfører et lem ikke det foreskrevne arbejde i den bestemte tid, eller omgås han skjodesløst med anstaltens værktøj eller materiale, viser sig opsætsig mod bestyreren, forlader anstalten uden tilladelse, eller han iøvrigt foretager noget, der strider mod god orden og ro, straffes han, såfremt forholdet ikke egner sig til højere straf, efter inspectiønens bestemmelse til straffeprotocollen, med at berøves sin eftermad, sin udgangstilladelse om søndagen - eller ved at hensættes til arbejde om søndagen, hensættes i enkeltcelle eller deslige.

På arbejdsanstalten blev der spundet, vævet, syet og strikket. Der blev lavet sko og arbejdet ved høvlebænk og simemaskine. Til industribrug blev der optrævlet gamle klude, „værk“ som det blev kaldt. De tvangsanbragte arbejdede under opsyn i de mindre arbejdskamre. De øvrige arbejdede også i køkkenet og på anstaltens egen jord eller hos omegnens landmænd og gartnere. For deres slid fik de lidt til „småfornødenheder“, men det var alene afhængig af, hvad bestyreren kunne afse. Arbejdsanstalten blev nemlig drevet som en forretning, der skulle hvile i sig selv.

På sovesalene var der kun en natpote til hveranden seng, og hvis sovesalene var fyldt op, var det nødvendigt at sove sammen i dobbeltsenge. Den daglige rutine får vi et godt indtryk af i reglementets § 11:

Lemmerne vækkes om morgenen kl. 5 om sommeren, og kl. 7 1/2 om vinteren. En time derefter skulle de møde rene og ordentlige på arbejdsstuerne, efter at de i forveien have renet hver sin seng, og gjort sove- og arbejdsstuerne rene. Enhver, der ikke indfinder sig til bestemt tid, mister det halve af sin morgendrik. Arbejdet skal da straks påbegyndes og fortsættes uafbrudt med 1/2 times mellemrum indtil kl. 12, da middagsmaden anrettes. Kl. 1 1/2 om sommeren og kl. 1 om vinteren skal enhver være ved sit arbejde igjen, der fortsættes til kl. 9 om aftenen med et mellemrum af 1/2 time kl. 6, da aftensmaden uddeles. Når klokken slår 9 1/2 skulle alle være i seng, dørene lukkede og låsede, samt lys og ildsteder slukkede.

2 gange om dagen i den tilståede fritid, skulle lemmerne føres ud i gården, når veiret tillader det, og opholde sig der mindst 1/4 time hver gang.

Om filosofien bag arbejdsanstalten var forfejlet, skal her være usagt, men til sidst viste det sig vanskeligt at få systemet til at fungere. Det blev et decideret mytteri, der blev udslaggivende og satte punktum for anstaltens virksomhed i Thisted. Oprøret startede søndag den 24. februar 1878, og dagen efter skrev Thisted Amtsavis:

Et uhyggeligt overfald foregik i aftes på den herværende arbejdsanstalt. Efter at der i løbet af dagen var forefaldet adskillige mindre uroligheder, formodentlig derved, at nogle af lemmerne havde haft udgangstilladelse og benyttet den til at beruse sig, hvorfor politiet var blevet tilkaldt og enkelte af urostifterne vare blevne indespærrede, gik økonomien tillige med politibetjentene igennem den temmelig mørke gang, førstnævnte bagest, da han pludselig segnede forover og blodet strømmede ud af halsen. En fra tidligere slagsmål berygtet person havde på hosesokker set lejlighed til at snige sig på ham bagfra og med et huggejern af al magt tilføje ham et stik i halsen.

Der blev nu rekvireret yderligere assistance, og politimesteren indfandt sig tillige med distriktslægen, som med hjælp af tvende andre læger undersøgte og forbandt den overfaldne. Det viste sig, at stødet var gået i retning af struben, hvorved den store halspulsåre var overskåret, så en dødelig forblødning ville være indtrådt, hvis han ikke, skjøndt halvt bevidstløs, havde i mellemtiden, indtil lægehjælp kom, holdt fingeren fast på såret og herved hovedsagelig hindret blodtabet. Nu blev halspulsåren underbunden, og der er mulighed for, at hans liv kan reddes.

Voldsmanden havde efter overfaldet trukket sig tilbage, indtil han kom til enden af gangen, og med et huggejern i hver hånd truede med at dræbe enhver, som nærmede sig. Da én af politifolkene, der var bevæbnet med life-preservers, imidlertid kom ham vel nær, stødte han også efter ham, men fik i det samme et så kraftigt slag på hovedet af stokken, at han styrtede om uden at give en lyd fra sig og først nogen tid efter kom til bevidsthed, hvorpå han blev bunden og fik håndjern på. Forhåbentlig vil han nu blive gjort uskadelig for samfundet ihvertfald i en længere tid.

Overfaldsmanden, Jens Chr. Hesseldahl, blev sammen med bestyrer Nielsen ført til sygehuset og hurtigt derefter ført til arresten. De øvrige fængslede fattiglemmer kom ret snart tilbage til arbejdsanstalten. Nielsen overlevede, men indgav sin afskedsbegæring. Selv om der var stor interesse for at overtage hans stilling, besluttede amtsrådet sig til at lukke anstalten, og Nielsen forblev i stillingen indtil lukningen den 1. april 1879. Som tak fik han lov til at beholde anstaltens simemaskine.

Hans Peter Thorndahl

Hans Peter Thorndahl var kun en stor dreng, da han blev tvangsanbragt på Fattiganstalten for Thisted Amt. Han blev født i fattiggården på Munkevej som søn af Antonette Thorndahl. Faderen så han aldrig, og den øvrige familie fandt man blandt byens fattige. Da Hans Peter var ni år gammel, kunne moderen ikke forsørge ham længere. Fattigvæsenet sørgede for, at han blev sat i kost og pleje i Vigsø hos Peder Krogh, der skulle have en årlig plejeløn på 20 rbd. Året efter døde Hans Peters mor i barselseng, og hans nye lillebror, Adolph, blev også sat i pleje af fattigvæsenet.

Hvor længe Hans Peter blev i Vigsø, ved vi ikke, men allerede som 14-15 årig blev han optaget på arbejdsanstalten som én af de første. Det var 3. juledag 1862, og i løbet af det næste års tid havde han fem kortere eller længere ophold. Det første ophold varede i 2 1/2 måned, men så blev han sendt tilbage til fattiggården på Munkevej, hvor flere fra hans familie opholdt sig.

Det andet ophold på arbejdsanstalten kom kun til at vare tre dage i slutningen af maj 1863. Så blev Hans Peter indsat i byens arrest, fordi han havde været medvidende om, at den 21-årige sømand Søren Madsen fra Tingstrup havde sat ild til anstalten. Det havde han gjort for at hævne sig på bestyreren, forklarede han politimesteren. Hans Peter kom dog tilbage til tvangsarbejdsanstalten, hvor han indledte sit tredje „besøg“ i september. Så gik der en månedstid igen, men allerede den 16. oktober stak han af fra sit arbejde uden for anstalten. Friheden varede i fem uger, så blev han pågrebet og ført tilbage.

Hans Peters fjerde ophold på tvangsarbejdsanstalten blev også af kort varighed. Den 6. december flygtede han sammen med Niels Chr. Pedersen ved at krybe „ud gennem underneden på retiraden“, d.v.s. ned igennem den udgravning i jorden, hvor man opsamlede ekskrementerne. Så kunne han vel ikke synke dybere? Jo, han kunne, skulle det vise sig.

Den forlængede juleferie kom til at vare omkring fem uger, så var Hans Peter igen tilbage på anstalten. At han havde så forholdsvis let ved at slippe væk så mange gange, skyldes vel, at han var anbragt af fattigvæsenet og ikke af politiet som lovovertræder. Nok var han der ikke af fri vilje, men i juridisk forstand var han ikke dømt til tvangsarbejde.

Hans Peters femte og sidste ophold på tvangsarbejdsanstalten fik en brat afslutning. Det kunne man læse om den 15. februar 1864 under „Stedlige Nyheder“ i Thisted Amtsavis:

I fredags formiddags overfaldt på den herværende arbejdsanstalt et ungt menneske, der af Thisted Fattigkommission var indsat på anstalten, et andet derværende gammelt fattiglem og bibragte ham med en meget tung trækølle, der benyttes ved værkplukning, flere slag i hovedet, så at det skal være tvivlsomt, om den gamle mand kan leve. Han skal alt have tilstået, at han længe havde næret den hensigt at ombringe den gamle, men først i fredags formiddags, da han stod op, blev det til en fast beslutning hos ham både med hensyn til tiden og måden. Grunden til gerningen har han forklaret, at have været dels hævn mod den gamle, som han påstår har drillet ham, dels misfornøjelse med sit ophold i anstalten.

Den unge forbryder hedder Thorndahl, den samme som var medvider i ildspåsættelsen i fjor på anstalten.

Christen Vestergaard døde af sine kvæstelser. Hans Peter blev betragtet som morder, og den 20. april 1864 sad han i lænker foran dommeren på Thisted rådhus. Ved hans side sad forsvareren, kammerråd Lykke. Anklageren var jurisprokurator Esmann, og de fire meddommere eller nævninge var bankdirektør Hansen, overlærer Christensen, brandkaptajn Kalmir og støberiejer Bonne. Der skete ikke noget særligt ved det første retsmøde, eftersom forsvarerens begæring om en udsættelse blev efterkommet.

Ved det andet retsmøde den 26. april var Hans Peter „fri for bånd og tvang“, og han bekræftede det sagsforløb, som fremgik af avisreferatet.

Efter hans tilståelse spurgte dommeren, om han følte sig bevæget eller ængstelig til mode, da han havde planlagt overfaldet. Hans Peter svarede,

at han ikke havde følt noget! Så spurgte dommeren ikke mere.

På det tredje retsmøde blev Hans Peter dømt til døden, 16 år gammel.

Dommerne var dog enige om at anbefale, at han blev benådet for dødsstraffen på grund af „den fuldstændig forsømte opdragelse, der var blevet domfældte til del i de slette eksempler, han har haft - først fra sin moders side, og siden fra de andre mennesker, der havde opdraget på ham.“

Anbefalingen blev fulgt, og Hans Peter slap for dødsstraf og sendt til det berygtede opdragelseshjem „Flakkenbjerg“ på Sjælland. På samme tid blev en fætter fra Thisted også sendt hertil. Efter fire år på opdragelseshjem blev Hans Peter sendt i tugthus for at afsone dommen på livstid.

Både i by og på land var det sociale sikkerhedsnet bredmasket. Man måtte prøve at klare sig selv, f.eks. ved at handle eller gå bud. Her er det Thomas Lund, der løb ærinder for købmanden i Vigsø.

Kapitel 10

Ikke af brød alene

Folkeoplysning og åndsliv

Da J. P. Jacobsen proklamerede „Lys over landet - det er det, vi vil“, tænkte han først og fremmest på åndsfrihed. Men sådanne tanker vokser ikke ud af den blå luft. De skabes i en vekselvirkning mellem individ og samfund. Uden en udvikling af skolevæsenet var digterens skriveteknik måske ikke blevet udviklet. Og uden en økonomisk fremgang for handelen havde faderen ikke haft mulighed for at sende ham til hovedstaden for at studere. Havde Thisted Sygehus til gengæld været mere oplyst, ville han ikke være død af tuberkulose i så ung en alder.

I lighed med J. P. Jacobsen var Christen Kold i udpræget grad en åndens mand. Men i modsætning til digteren forenede han på sjælden vis den åndelige kraft med det praktiske livs handlekraft. Med sine træsko solidt plantet i den danske almue skabte han levedygtige skoleformer, der har været med til at gøre det danske skolesystem til noget særegent.

Christen Kold kunne populært sagt have været far til J. P. Jacobsen. Der var en generation og Vorherre til forskel mellem de to. Jacobsen var erklæret gudsfornægter, mens en religiøs vækkelse var drivkraften i Kolds liv. Men to ting havde de begge fået anbragt på rette sted: barndomshjemmet og hjertet.

Med J. P. Jacobsens affyring af „Et Skud i Tågen“ var der taget hul på en ny tid. Tågen havde nu bredt sig ind i sindets krinkelkroge. Det moderne menneskes psykologiske selvoptagethed havde afløst forfædrenes tilværelsesforståelse som et skæbnefællesskab dikteret af højere magter. Men på det punkt var Jacobsen i tid forud for sin fødeby.

Skolevæsenet

Med skoleloven i 1814 var det hensigten at sikre, at alle danske børn modtog en elementær undervisning. Det var dog først med åbningen af en borgerskole i 1838, at Thisted fik orden på skoleskemaet. Det betød dog ikke, at byens børn var uden undervisningsmulighed før den tid.

I tidligere tider har der nok som regel været mulighed for mod betaling at få undervisning hos en skoleholder. En sådan er nævnt i kirkebogen i midten af 1600-tallet, men han var sikkert ikke den første. Noget egentligt skolevæsen var der ikke tale om før i 1729, da amtsforvalter Claus Caspergaard oprettede en skole på hjørnet af Storegade og Skolestræde. Netop i denne pietistiske tid var der en øget forståelse for undervisningens betydning, hvilket i 1721 havde givet sig udslag i, at kongen oprettede en række rytterskoler landet over.

Den Caspergaardske Skole blev drevet for en kapital, der var hensat af stifteren, men også Anne Søe skænkede penge til skolen. Der var i begyn-

Storegade, ca. 1874. Her blev indviet en skole på hjørnet af Havnestræde i 1838.

delsen plads til en halv snes fattige børn. Midlerne var dog ikke mere rigelige, end at skolemesteren også måtte ernære sig som bedemand, d.v.s. han skulle indbyde eller „bede“ folk om at komme til dåb, bryllup, begravelse o.l. I 1773 bestod skolestuen af et firkantet rum på ca. 19 kvadratmeter med to lange og to korte borde. Fra gaden kom man direkte ind i den mørke skolestue og derfra ind i skolemesterens lejlighed, der bestod af „en såre liden stue, et meget lidet kammer, et spisekammer, et lidet køkken og altfor lidt rum til ildebrændsel“. I slutningen af 1700-tallet var Lauritz Frost skolemester. Han havde tidligere været tjener hos biskop Brorson i Aalborg.

Ti år efter oprettelsen af skolen i Storegade fik byen også en skole i Vestergade, idet den nedlagte latinske skole skulle bruges som dansk skole. Degneboligen var i forhuset ud mod gaden, mens skolestuen var i sidehuset ud mod kirkegården. Skolens beliggenhed gav den betegnelsen „kirkens skole“, men den blev også kaldt „byens første skole“, hvorfor skolen i Storegade måtte finde sig i at blive omtalt som „byens anden skole“, selv om den rettelig kom først. Kirkens skole blev dog også fra starten kaldt „de fattiges skole“, fordi undervisningen her var gratis for alle, også for sognets udenbys børn fra Tingstrup og Fårtoft. Skoleholderens løn kom fra tiendeindtægter og fra bestillingen som kordegn, klokker og graver.

Peder Kylesbek var i mange år kirkedegn og skolemester ved kirkens skole. Han udgav bl.a. bogen „Andagtsbog for Skolebørn til Brug i Thisteds første Skole“, der udkom i anden udgave i 1805. I afsnittet om skole-

regler skriver han, at børnene skulle møde rene og ordentligt påklædt i så god tid, at eftersyn af børnene kunne ske inden undervisningens start kl. 8. Af bogen fremgår det, at eleverne var inddelt i tre klasser efter deres standpunkt.

Mange af byens borgere, sikkert de mere velstillede, foretrak at lade deres børn gå i privatskole. Én af dem, vi har kendskab til, var Borgerholdsskolen i Havnestræde, der blevet ledet indtil 1816 af lærer Dilleben. Skolen blev senere købt af byen til jordemoderbolig. I den korte tid (1827-30), Agerbæk var kapellan i Thisted, nåede han også at oprette en privatskole. Efter sin afgangseksamen fra Snedsted seminarium i 1834 oprettede Christian Christensen en privatskole i Thisted, hvor han efter ni år blev ansat ved byens skolevæsen.

Borgerskolen i Storegade

Den 5. januar 1838 kunne Borgerskolen indvies. Den lå i Storegade ned til Havnestræde. Men det var en lang skolevej. Allerede i 1811 havde købmand Niels Diderichsen i sit testamente bestemt, at hans købmandsgård skulle skænkes til en ny skole, og året efter oprettede købmand Niels Holst et legat til en ny skole. Ifølge legatet skulle skolen være for både piger og drenge, der dog skulle undervises adskilt. I 1815 besluttede skolekommissionen at lade skolen opføre og rettede henvendelse til en murermester i Aalborg. Men ak, legatmidlerne var ikke tilstrækkelige, og de dårlige tider lagde hindringer i vejen.

Som tiden gik, lagde der sig i bogstaveligste forstand dårlig luft omkring skolen. I 1827 blev der således klaget over, at Diderichsens tomt blev benyttet til „at tørre og ophænge vragede og stinkende sild“. Det burde forhindres, og „de omkringboende ville da kunne indånde en fri og ubedærvet luft, en nydelse der bør være tilfælles for enhver“.

Skolebørn anno 1885, Thisted Borgerskole.

Efterhånden blev skoleforholdene så ringe, at borgerskabet ved flere møder rettede kritik mod skolekommissionen. I 1834 kom det så vidt, at kancelliet pålagde kommissionen at opføre en ny skole i løbet af to år. En ansøgning om udsættelse blev dog imødekommet, og i løbet af efteråret 1837 blev den nye skole bygget. Den faldefærdige skole ved Skolestræde blev lukket, mens kirkens skole efter alt at dømme fortsatte lidt endnu, uvist hvor længe.

Den nye skole blev også kaldt Diderichsens skole efter den tidligere ejer af matriklen. Der var ansat to lærere og en lærerinde. Førstelærer Bech fik en årsløn på 410 rigsdaler samt fribolig. Desuden virkede han som klokker og graver. Andenlærerembedet tilfaldt organist Lustrup, der for en løn på 300 rigsdaler skulle lede den indbyrdes undervisning. Det var et militæragtigt system, hvor de dygtigste elever overhørte de øvrige i grupper ved ophængte paptavler. Læreren ledede „troppebevægelserne“ i klassen med en fløjte. Piger, der var fyldt tolv år, blev undervist i „fruentimmerarbejde“ af jomfru Bruun.

Efter ret kort tid blev der oprettet en realklasse med udvidet undervisning. Her blev kapellan Holst i 1839 ansat til at undervise tre timer om dagen i religion, tysk og matematik samtidig med, at han skulle overtage hvervet som førstelærer. Han må simpelt hen have været Thistedes gennem tiderne mest travle kapellan! I 1845 blev der dog ansat en seminarieuddannet lærer til at tage hans undervisningstimer om eftermiddagen i realklassen. Og man benyttede lejligheden (lærer Christensens) til at skaffe mere plads, og han fik en godtgørelse på 80 rigsdaler for at flytte.

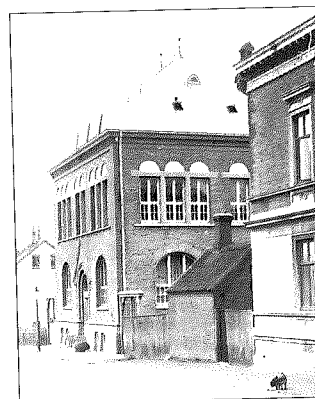
I 1847 indførte man en skoleplan, der delte skolen i en „betalende borgerskole“ og en „almue- eller friskskole“. Den betalende skole bestod af fire klasser:

- a) en nederste klasse for begge køn
- b) en pigeklasse med halvdagsundervisning + 1/2 dag i håndgerningsskolen
- c) en drengeklasse
- d) en øverste drengeklasse (realklasse)

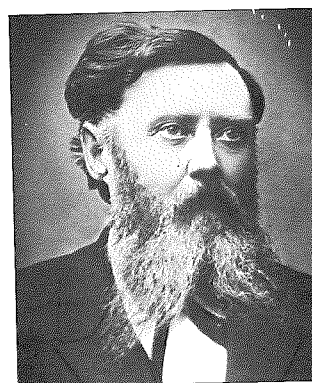
Hvis skolekontingentet ikke blev betalt, kunne børnene henvises til almueskolen. Det kunne også ske på grund af forsømmelser, dårlig opførsel eller påklædning. Diderichsens skole var en syvklasset skole, men noget ganske andet end det, man 100 år senere forstod ved det begreb. I almueskolen var der nemlig tre klasser:

- a) en nederste klasse for begge køn
- b) en drengeklasse med halvdagsundervisning
- c) en pigeklasse med halvdagsundervisning + 1/2 dag i håndgerningsskolen

Pladsforholdene viste sig snart at blive for trange. I 1846 var der således

Teknisk Skole startede i Kr. Koldsgade.

Overlærer G. Nørgaard. Lærer 1865-1913.

Borgerskolens lærerstab 1883: P.A. Kappel, R.J. Rose, M.S. Andersen, A.C.F. Hald, P.A. Helles, P.A. Hjerbech, G. Nørgaard, H. Poulsen, frk. Eberhardt, fru Sloth, fru Nørgaard, frk. Preuss og frk. Stade.

forslag om at anvende nogle ledige værelser i den to år gamle fattiggård på Munkevej. I stedet valgte man dog i 1848 at opføre en ny skolebygning på en nytilkøbt grund bag ved skolen ned mod havnen. Her blev der indrettet pigeskole samt bolig for lærerinden og overlæreren. Børnetallet fortsatte med at stige, og i 1852 var der ikke mindre end 80 børn i almueskolens nederste klasse. Klassen blev derfor delt, og der blev ansat en ny lærer.

Det lettede lidt på trykket i 1856, at realklassen faldt bort ved oprettelsen af en ny realskole. Men det var ikke nok. I slutningen af 1857 fik man skøde på naboejendommen, hvorved skolebygningen ud mod Storegade kunne forlænges. Derved blev skolegården også så stor, at der kunne blive plads til en gymnastikplads, så man var fri for at bruge andre af byens pladser til de gymnastiske øvelser. På samme tid blev lærer Christensen forfremmet til skolens overlærer.

I 1874 døde overlærer Christensen, der havde startet sin privatskole 40 år tidligere. Han blev afløst af én af skolens lærere, Graves Nørgaard, der var skolens overlærer indtil 1913. Han var i 1869 også stifter og den første leder af teknisk skole, der i 1901 fik sin egen bygning i Kr. Koldsgade.

Nørgaard sørgede for, at der i 1875 blev udarbejdet en ny skoleplan, hvor

Thisted som én af de første byer afskaffede halvdagsundervisningen. Pige-klassen i almueskolen havde dog en beskåret undervisningstid fra kl. 8 til 1, og der blev oprettet en særklasse for drenge, der havde arbejde på fabrikker o.l. De havde skoletid fra kl. 8 til 12. Men alt i alt var undervisningen med den nye skoleplan bragt helt på højde med eller foran den, der var i andre købstæder.

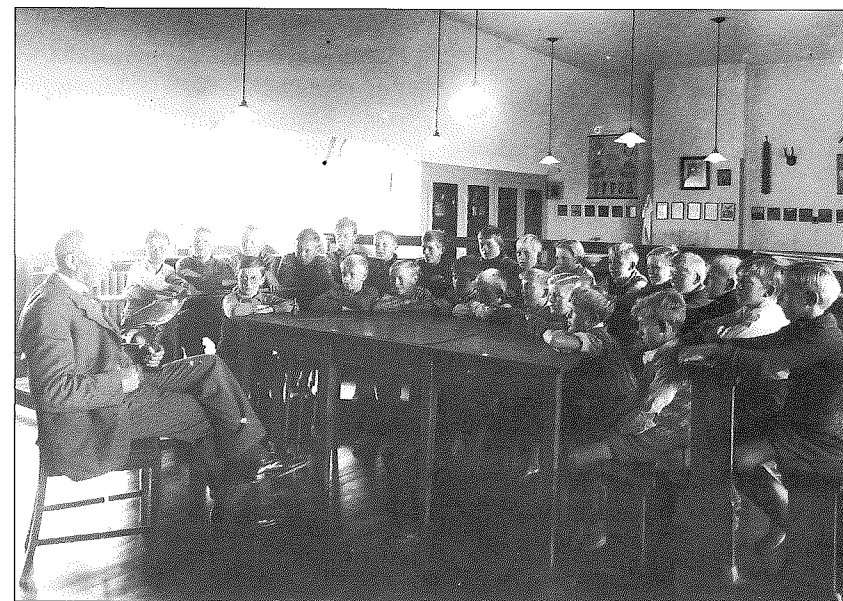
Nye skoleplaner

Fra 1874 til 1881 steg elevtallet fra 261 til 420, så klasseværelserne var efterhånden alt for små og belysningen dårlig. Flere klasser havde over 40 elever, så der måtte gøres noget. Året 1881 var derfor præget af mange skolediskussioner. Nogle var selvfølgelig imod en ny skole, og tilhængerne kunne ikke enes om placeringen. Et forslag om at lægge skolen ved Tingstrupvej vakte modstand, fordi man mente, træerne i plantagen ville skygge en del for skolen.

Det vakte opsigt, men ikke tilslutning, da lærer M.S. Andersen i avisen argumenterede for at klare pladsproblemerne ved at indføre halvdagsundervisning i hele skolen. Den gode lærer Andersen fik faktisk en reprimande af byrådet. Forslaget om at bygge skolen på Knudsens Toft havde også sine modstandere. De var bange for, at den kommende jernbane ville virke generende med røg og fløjten.

Men Knudsens Toft blev det. Byggeriet startede i foråret 1882, og den 27. maj 1883 kunne den nye borgerskole indvies. Prisen var 80.000 kr., men så havde man også fået tretten klasseværelser, en gymnastiksal og en overlærerbolig. Elevtilgangen fortsatte imidlertid, og allerede i 1892 blev „pigeskolen“ bygget med plads til otte klasseværelser (nu er der musikskole).

Det 20. århundredes skolevæsen falder uden for rammerne her. Men kort fortalt blev der i 1921 indviet en ny skole, kaldet Østre Skole ved Munke-

Den ny Østre Skole på Munkevej blev indviet i 1921. Her underviser viceskoleinspektør P.L. Hald 3. klasse i 1934.

Øverste billede på modsat side: Realskolen på Plantagevej mellem 1865 og 1867. J.P. Jacobsen var elev på realskolen på samme tidspunkt og må sandsynligvis være en af drengene på billedet. Jacobsen tog realeksamen i 1868. Skolens rektor, N.V. Müller, er herren med den høje hat.

Mellemste billede på modsat side viser realskolen omkring 1874. Billedet er taget mod øst. Først 25 år senere kom der endnu en etage på.

Nederste billede er sandsynligvis fra tiden omkring 1930. Eleverne trakteres med kaffe og lagkage i gangen.

N.V. Müller, var rektor på realskolen

vej. Da tyskerne under besættelsen beslaglagde Vestre Borgerskole, måtte den rumme børnene fra begge skoler. Østre Skole blev i 1947 hjemsted for et nyt gymnasium, hvorfor der samme år blev bygget en ekstra etage på Vestre Borgerskole, så den igen kunne klare opgaven som byens eneste folkeskole. Borgerskolen fik tilført en ny bygning med halvtag i 1951-53 og en ny hal i 1965.

Realskolen på Plantagevej

Selv om der omkring 1855 fandtes fem privatskoler i Thisted, så kunne de ikke sammen med realklassen opfylde de øgede krav om en udvidet undervisning. Nogle af byens ledende mænd med amtmanden i spidsen tog derfor initiativ til oprettelsen af en realskole. I februar 1856 kunne den lokale folketingsmand C. A. H. Hansen fremsætte forslag til „Lov om en realskole i Thisted“. Loven blev vedtaget, og købmand Fjeldgaard kunne gå i gang med at lade skolen opføre på sin grund ved plantagen. Skolen lejede sig ind i bygningerne, der kunne indvies den 27. november 1856. Amt og kommune gav et tilskud på tilsammen tusind rigsdaler, og et tilsvarende beløb skulle ifølge loven udredes af Sorø Akademis midler.

Den 1. august 1856 var Niels Viborg Müller blevet ansat som rektor, og den 1. december kunne undervisningen starte med 37 elever fordelt på tre klasser. Allerede året efter blev der oprettet to nye klasser, og i 1859 blev skolebygningerne købt for 10.000 rigsdaler. Elevantallet steg, så der skete i årenes løb flere lokaleudvidelser. I 1863 fik man bl.a. gymnastiksal, lærerværelse og naturfagslokale, og en halv snes år senere skete der igen ændringer. Fra 1869 kunne eleverne tage en afgangseksamen, der gav dem mulighed for at indstille sig til adgangseksamen ved universitetet.

I 90'erne blev der i mere end én forstand tilføjet skolen nye dimensioner. Fra 1893 blev der optaget piger på realskolen, og som følge deraf forhøjede man i 1898-99 forhuset med en ekstra etage. Da der efterhånden kom realskoler i både Nykøbing, Fjerritslev og Hurup, var amtets økonomiske forpligtelser så omfattende, at der opstod ønsker om at gøre Thisted Realskole til en kommunal skole. Tankerne blev realiseret i 1907. På det tidspunkt var der 118 elever, og mellemskoleloven af 1903 var indført, så skolen bestod af en mellemskole med fire klassetrin samt en realklasse.

Ved en ildebrand i 1924 brændte øverste etage af hovedbygningen, så undervisningen måtte flytte til den nye Østre Skole. Ved den lejlighed blev loftsetagen bygget højere og forsynet med kviste, så der blev plads til flere lokaler, der kunne tages i brug den 1. april 1925. Der var nu to klasser på alle fem klassetrin. I 1930 var elevtallet 216, og 1946 havde skolen 325 elever og 16 lærere.

Den respekterede skolebestyrer N. V. Müller havde en del af æren for skolens gode start. Han var teolog og kom fra et rektorembede i Tønder. I 1881 fik han titel af professor og blev fem år senere udnævnt til undervisningsinspektør for samtlige landets realskoler. Müller blev begravet i Thisted i 1903. Efter hans afgang i 1886 var H. C. Winde en kort overgang leder af Thisted Realskole. Herefter blev skolen ledet af Th. Børresen, der i 1916

blev afløst af Carl Hansen. Derefter hed skolelederne J. J. Skinhøj (1922-31) og N. I. Hundahl (1932-37). Den sidste skoleleder var Aage Jørgensen, der virkede fra 1938 og indtil skolens lukning i 1947. Derefter var han stadsskoleinspektør og skoleinspektør ved Thisted Borgerskole indtil 1963.

Efter lukningen blev bygningerne udlejet til forskellige formål (CF, løgtørring m.v.), og i 1958 blev de overtaget af papirhandler Søndergård, der fraflyttede i 1979.

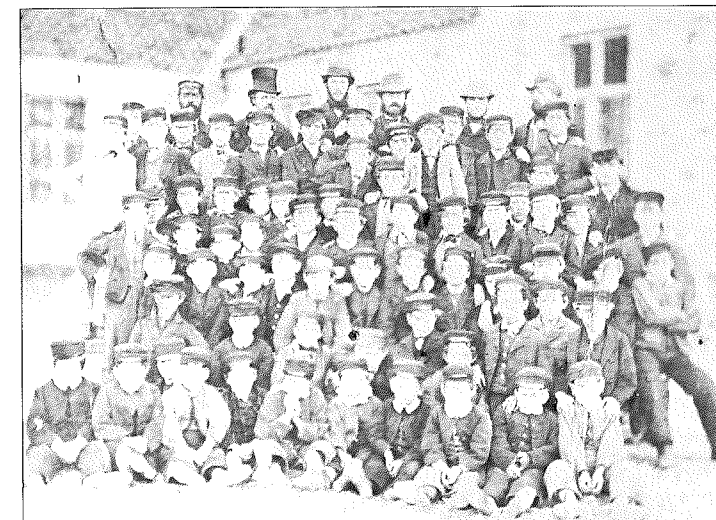
Den 15. august 1981 åbnede huset igen for offentligheden som medborgerhus.

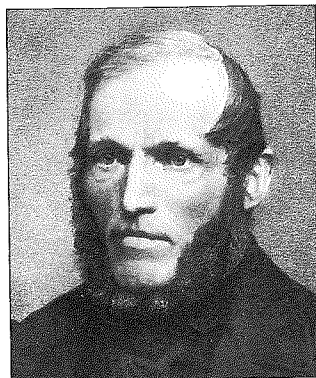
Skolemanden Christen Kold

Gennemgangen af Thistedes ældre historie skal afrundes med et portræt af de to personer, som er blevet æret med hver sin mindestue på Thisted Museum. Det har de fortjent, fordi deres indsats rækker langt ud over Dragsbæk og Østerbakken.

Hver på sin vis afspejler de to afgørende strømninger i forrige århundredes danmarkshistorie. Christen Kolds højskoler som et vigtigt led i en undertrykt bondestands frigørelse, der kulminerede ved magtovertagelsen ved systemskiftet i 1901. Og J. P. Jacobsens bøger som varsler om en ny tid og en ny menneskeopfattelse. Deres liv begyndte nogle få gader og en generation fra hinanden.

Ikke mindre end 2000 mennesker mødte op til Christen Kolds begravelse den 12. april 1870. Der blev holdt otte mindetaler ved hans kiste på gårdspladsen ved hans højskole i Dalum ved Odense og to taler ved hans grav på Dalum kirkegård. I mindetalerne blev han blandt andet kaldt Danmarks største skolemand.

Christen Kold (1816-1870).

...og hans fader, skomager Mikkel Kold.

Christen Mikkelsen Kold blev født den 29. marts 1816 på Knakken i Thisted (nu Strømgade). Han var søn af skomager Mikkel Kold og Kirsten Marie Jannerup. Begge forældre var født i Thisted og havde rødder i byen langt tilbage i tiden. Moderen blev født i Nørregade, hvor faderen var avlsbruger som så mange andre Thisted-borgere. Da Kirsten Marie var omkring ni år, blev hun sat i pleje hos et par gode, barnløse folk. Størsteparten af tiden mellem konfirmation og giftermål tilbragte hun som tjenestepige hos byens sognepræst, Chr. Carstensen.

Faderen, Mikkel Kold, blev født 1790 på Knakken, hvor faderen også var skomager. Mikkel Kold var efter datidens forhold en oplyst mand, der bl.a. blev brugt som rådgiver i arvesager. Han havde ord for at være meget nøjsom, en egenskab, der gik i arv til sønnen.

Mikkel og Kirsten Marie blev gift i 1814, og Christen var deres første barn. Derefter fulgte med 2-3 års mellemrum yderligere fire piger og en dreng. Christen havde med andre ord altid nogen at lege med. De lavede bl.a. „sandkager“ med moderens fingerbøl som kageform. Når det havde stået på en tid, kunne Christen godt finde på at vælge de andres sandkager. Så gav moderen ham en lussing eller endnu bedre, hun gav sig tid til at fortælle en historie. Selv om historien var kendt, blev freden genoprettet. Først senere gik det op for Christen Kold, hvor vigtigt det var at kunne fortælle en god historie.

Christens skolegang foregik i skolen ved kirken, hvor Peder Kyllsbek var lærer. Han var over 70 og holdt en hjælpelærer, der hed Petersen. Mens Christen gik i skole, tiltrådte H. Munch som degn. Det hjalp dog ikke syndeligt på drengens interesse for skolen. Han skrev som voksen, at skolegangen var en bestandig opplapren af læsebøger, og at den eneste fornøjelse var at skrabe sandet på gulvet sammen med fødderne. Kun bibelens beretning om martyrerne gjorde indtryk på ham.

Christen Kolds fødested i Strømgade set fra gårdsiden. I baggrunden ses uldspinderiet på Hjultorv.

Drengen var dog ikke uinteressert i bøgernes verden. Han lånte således fire bøger af pastor Agerbæk, som han på eget initiativ havde opsøgt. Det var en lidt usædvanlig opførsel af en skomagerdreng, men kapellanen var også usædvanlig. Han var ikke den gammeldags rationalistiske præstetype, men han prædikede en mere inderlig kristendom ved gudstjenesterne, hvor Christens mor var én af de mest trofaste tilhørere. Senere blev Agerbæk også salmedigter og har bl.a. skrevet „Uforsagt, vær på vagt!“, hvis sidste vers engang var kendt af ethvert skolebarn („Klokken slår, tiden går“).

Det var næsten en selvfølge, at Christen skulle være skomager som sin far. Det gik bare ikke. Faderens tålmodighed med drengen var for lille, og moderen måtte love ham, at han ikke skulle være skomager. Som voksen var det da også hans opfattelse, at det var moderen, der fik størst betydning for hans udvikling. Som 50-årig beskrev han sit hjem med følgende ord: „Mine forældre var fra begyndelsen af fattige folk, men arbejdede sig efterhånden op til at blive, hvad man kalder velhavende“.

Vikar i Fårtoft og huslærer i Sønderhå

Efter konfirmationen i foråret 1830 måtte forældrene derfor se sig om efter andre muligheder for deres ældste søn. På et tidspunkt tog moderen ham med op til sin gamle husbond, provst Carstensen. Han sørgede for, at den unge knægt i 1831 kom til Fårtoft som omgangslærer, et hverv han bestred et halvt år til alles tilfredshed trods sine kun 15 år.

Frå Fårtoft kom Christen Kold til gården Kovstrup i Sønderhå som huslærer for proprietær Lillelunds børn. Efter tre år her fik han denne anbefaling:

Fremviseren heraf, Christen Mikkelsen Kold, har tjent mig i 3 år og undervist mine 3 børn i de første børnelærdomme til min største tilfredshed og fornøjelse. Hans opførsel og sæder har i min tjeneste været gode. Jeg ønsker ham i hans ny stilling al mulig lykke.

*Koustrup, den 1ste november 1834
Lillelund*

Der var dog engang, Lillelund ikke var helt tilfreds med sin huslærer. Christen Kold fik en årsløn på 11 rigsdaler, og det var åbenbart ikke nok. I folkestuen begyndte han at snakke om, at de alle fik for lidt i løn. Da det kom Lillelund for øre, fik huslæreren besked på ikke at prædike revolutionære ideer. Senere i livet holdt han sig da også fra praktisk politik. Det var den indre revolution, der blev hans ærinde. Huslærerens indsats i folkestuen var dog ikke at nære utilfredsheden. Han blev bl.a. husket for at læse op for folkene.

Seminarietiden i Snedsted

Efter tre år på Kovstrup blev Christen Kold optaget på seminariet i Snedsted, der var blevet oprettet i 1812 af pastor Niels Bentzon. I 1830 havde man fået G. P. Brammer som ny præst og forstander. Han var efter datidens forhold en moderne pædagog, der i 1838 udgav Danmarks første lærebog i

Peter Larsen Skræppenborg.

pædagogik og didaktik. Foruden forstanderen var der knyttet to lærere og to elevhold til seminariet. På Christen Kolds hold var der 17, der efter to år tog afgangseksamen. Seminariet lå i tilknytning til præstegården og bestod af to klasseværelser, hvoraf det ene også blev brugt til børneskole.

Christen Kold befandt sig ikke alt for godt på seminariet. Han forstod ikke lærernes sprog, og han kom ind i en religiøs krise, hvor han tvivlede på, om han var en oprigtig kristen. Selv om faderen gav ham et nyt lommemerur for at opmuntre ham, hjalp det ikke. Mødet med vækkelsesprædikanten Peder Larsen Skræppenborg skulle derimod få afgørende betydning for den unge Kold, der i det andet seminarieår var på besøg hos en seminariekammerat på Salling. Skræppenborg rejste rundt til disse sammenkomster, der har fået betegnelsen „gudelige forsamlinger“. De var ulovlige, fordi der efter en lov fra 1741 skulle være en præst til stede, hvis der var mere end tre fremmede mødt op til en religiøs forsamling. Alligevel trodsede mange loven for at følge deres religiøse tro. I Danmark blev det således krævet om retten til fri forkyndelse, som startede den folkelige ulydighed mod enevælden.

Senere vendte Christen Kold ofte tilbage til denne ungdomsoplevelse, der skulle få betydning for ham resten af livet. Han behøvede ikke længere at gruble over sin kristelighed, for Gud holdt af mennesker. Gud var ingen streng skolemester, der straffede med sygdom, nød og elendighed. Gud var kærlighed, og Kold var lukket ind i varmen. 30 år senere udtrykte han det således:

Jeg har ikke kendt mage til det liv, den lyst, kraft og drift, der da opstod hos mig, jeg var så glad, at jeg ikke vidste på hvilket ben, jeg skulle stå, over den opdagelse jeg havde gjort.

Christen Kold bevarede resten af livet et nært forhold til Peter Skræppenborg, der var et af de forholdsvis få mennesker, han aldrig kom på kant med. „Omvendelsen“ fik straks konsekvenser for Kold, der i den første tid gik rundt og missionerede som en anden apostel. Også sin kæreste mistede han, men de glemte aldrig hinanden. Else Henriksen fik stumperne af Kolds breve med sig i graven på Grurup kirkegård, hvor hun blev stedt til hvile i 1880 efter at have taget sit eget liv.

I sin seminarietid boede Christen Kold på en gård i Gjersbøl sammen med to andre seminarister, hvoraf én var søn på gården. Det var selvfølgelig forbundet med udgifter, hvorimod selve undervisningen var gratis. Pengene fik han hjemmefra, hvor faderen havde sparet penge op i en kobberkedel. Trods Christen Kolds personlige krise, passede han skolegangen og bestod i efteråret 1836 eksamen med hovedkarakteren „meget duelig“.

Mors, Sønderjylland, Tyrkiet

På seminariet havde Christen Kold knyttet sig stærkt til én af lærerne, Peder Algreen, der var skomagerson fra Nykøbing. Han skaffede den nyuddannede Christen Kold en plads som huslærer hos sin gode ven, provst Sø-

rensen i Solbjerg på Mors. Efter et år i præstegården sørgede provsten for, at huslæreren blev indsat som vikar i lærerembedet på Øster Jølby skole. Trods stor opbakning fra forældrene ville myndighederne ikke fastansætte ham, fordi han havde været med til at afholde gudelige forsamlinger.

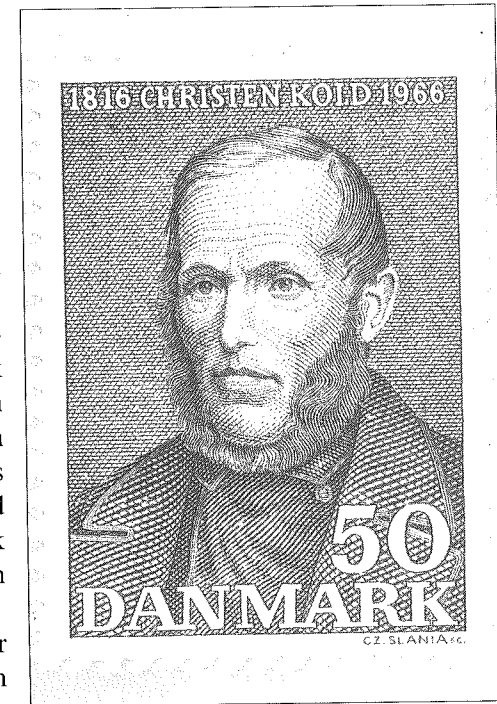
Det var startet den 31. januar 1837 i Solbjerg præstegård, hvor Christen Kold indkaldte til et møde med Peter Larsen Skræppenborg, der var på én af sine missionsrejser. Sørensens var på besøg hos nabopræsten, men han var indforstået med, at mødet blev afholdt. Senere fulgte der flere gudelige forsamlinger, dog ikke i ubemærkethed. En lærer fra Flade gik til angreb i Thisted Amtsavis og betegnede Kold som en „halvtosset, nygjort seminarist“. Provsten måtte forsvare sin huslærer i avisen, og om sommeren måtte han på kancelliets forlangende indsende en redegørelse. Han skrev bl.a., at Kold ikke mente, han havde gjort noget ulovligt. For Algreen fik deltagelsen i disse møder de værste konsekvenser, idet han blev afskediget som seminarielærer.

I begyndelsen af 1838 måtte provst Sørensens bøje sig for myndighederne og indsætte en ny afløser i Øster Jølby. Sagen var imidlertid blevet omtalt i Nordisk Kirketidende, og derigennem fik Christen Kold ansættelse som huslærer i den lille landsby Forballum syd for Ribe. Han skulle undervise børnene fra to gårde, og han boede på den ene gård hos Knud L. Knudsen (farbror til digteren Jakob Knudsen).

Christen Kold gjorde to vigtige erfaringer i de følgende 3 1/2 år i Forballum. Han samlede de unge karle en gang om ugen til en slags aftenhøjskole, hvor det med sang og oplæsning var formålet at skærpe bevidstheden om det danske. Desuden kom han til klarhed om den mundtlige fortællingsmuligheder i undervisningen. Han ville fortælle bibelhistorie og ikke terpe Balles lærebog udenad. Det medførte endnu en konflikt med myndighederne, og han måtte se i øjnene, at det kunne blive svært at få embede i den offentlige skole.

Sammen med stedets præst, Ludvig Daniel Hass, besluttede Kold derfor at tage på missionsrejse til Tyrkiet. Forinden blev der dog tid til næsten et års ophold i København, hvor Kold tog svendebrev som bogbinder. Efter to måneders rejse ankom han sammen med familien Hass til Smyrna (Izmir) den 1. december 1842. Han havde imidlertid svært ved at affinde sig med sin underordnede rolle i præstefamilien, og i marts 1844 flyttede han fra familien for at ernære sig som bogbinder. Begyndelsen var uhyre svær, men han endte med at spare penge op.

Kold sagde selv om sit ophold i Tyrkiet, at han lærte tre ting: at væbne sig med tålmodighed, at betragte menneskeheden som én stor familie og at tie stille. Det sidste havde han måske sværest ved, men ville man beholde hovedet i datidens Tyrkiet, kunne det være en nødvendighed. Christen Kold slap da også fra sin udenlandsrejse med hovedet i behold. Værre var det

Christen Kold kom på frimærke i 1966, udkåret af Czeslaw Slania.

måske med træskoene - han gik nemlig fra Triest i Norditalien og hjem til Thisted. Han havde ikke mere med sig, end han kunne have i en trækvogn. Pengene havde han indsyet i tøj, og da han efter hjemkomsten i sommeren 1847 havde fået sit tilgodehavende hos Hass, havde han en startkapital på omkring 500 rigsdaler. Vigtig for den kommende skolemand var selvfølgelig også den rigdom af oplevelser, som han senere kunne øse af.

Først oplive, så oplyse!

Efter hjemkomsten fra Tyrkiet gik der fire år, før Christen Kold fik startet sin første, egentlige højskole. Han besøgte venner i Thy og på Mors, var huslærer i Vestjylland og havde en kort, udramatisk deltagelse i treårskrigen. I Vestjylland stiftede Kold venskab med præsten Vilhelm Birkedal, som han i 1849 fulgte til et nyt præstekald i Ryslinge på Fyn.

Sammen med Birkedals to børn underviste Kold seks andre børn i præstegården. Desuden begyndte han straks at holde aftenhøjskole som ti år tidligere i Forballum, og allerede efter to måneder måtte deltagerne deles i to hold. Nu var der kommet mere national begejstring og sammenhold på grund af krigen om Sønderjylland og det nye folkestyre. Det var den offervilje og begejstring, man senere kaldte „ånden fra 48“.

Mens Christen Kold var i Ryslinge præstegård, forberedte han det næste skridt: at få foden under eget bord. Han byggede hus på Ryslinge Mark, hvor han startede med den første halve snes højskoleelever den 1. november 1851. Medhjælpen bestod af hans søster og den ti år yngre Anders Poulsen Dal, som han havde truffet i Vestjylland. Han blev en uvurderlig støtte for Kold, indtil han i 1864 startede sin egen højskole i Galtrup på Mors. For at skaffe penge til skolen måtte Kold rundt i landet hos venner og sympatisører. På bidragslisten fra København stod Grundtvig og hans kone, Marie Toft, øverst på listen.

Højskoletiden i Ryslinge blev kun på to vintersæsoner. Allerede i 1852 startede Kold på opfordring børneskole i Dalby på det nordøstlige Fyn, mens Poulsen Dal holdt skole for børnene i Ryslinge. Kolds skoler varetog nu undervisning af børn og unge, men også af voksne med henblik på senere børneundervisning. I 1853 samlede han sin skolevirksomhed i Dalby, hvor en ny skole blev bygget.

I de følgende ni år i Dalby havde Kolds bondehøjskole fremgang, men det var børneskolen, der var det økonomiske fundament. Hans friskole blev en farlig konkurrent til den offentlige skole, og i 1858 kom han for tredje gang i myndighedernes søgelys. Statsstøtten til skolen var i fare, og skolemyndighederne kom og kontrollerede undervisningen. Børnene og dermed Kolds undervisningsform bestod dog prøven med glans.

Pladsen i Dalby blev for trang, og Christen Kold besluttede at udvide højskolen og få den mere centralt placeret. Han købte jord på Hjallese Mark syd for Odense, og november 1862 kunne Dalum Højskole starte med 55 elever og tre lærere. Allerede til april året efter startede et højskolehold for piger. Der var gjort et forsøg før, men det var først hos Kold, ideen slog an.

Christen Kold fik otte år i Dalum. Det blev en tid med skolemæssig og

økonomisk succes. Eleverne strømmede til, og folk fra nær og fjern kom for at høre Kold. Medvirkende hertil var bl.a. Grundtvigs hædrende omtale. I 1866 blev Kold inviteret til et grundtvigsk vennemøde i København for at fortælle om sine skoletanker. Talen blev nedstenograferet og er én af de vigtigste kilder til forståelsen af Kolds liv. Samme år giftede han sig med én af sine tidligere højskoleelever, den 28 år yngre Ane Kirstine Jakobsen. De nåede at få to piger sammen.

Der er sagt og skrevet meget om Christen Kolds særheder. Derved glemmer man nemt det væsentlige: at han var en mand, der i udpræget grad var i pagt med strømningerne i sin tid. Han førte strømningerne ud i handling og fik afgørende betydning for udformningen af højskoler, friskoler og efterskoler i Danmark. Hans baggrund var almuen og dens dybt forankrede skepsis over for de lærde. Kundskab skulle være livets tjener, ikke dets herre. En skolelærer skulle ikke være en præstehale, men bondens hoved, som han selv udtrykte det. Han satte opdragelsen i centrum for almuens kamp for frihed og oplysning.

Men selv om den nationale og politiske frigørelse i høj grad prægede Christen Kold, så var hans mest personlige forudsætning den gudelige vækkelse. Hans pædagogik var en vækkelsepædagogik, der først ville puste liv i folk. Først oplive, så oplyse. Hans højskole skulle bekæmpe intet mindre end døden!

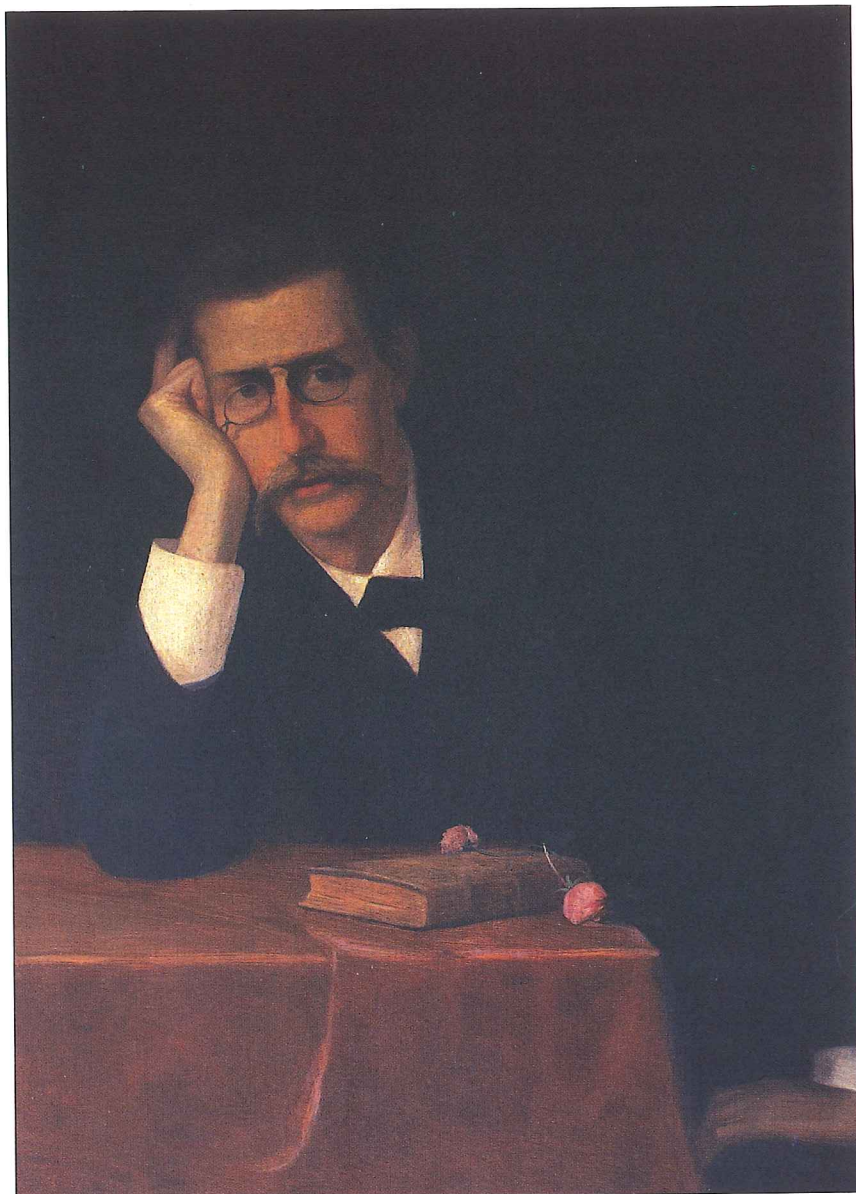
Thyboen J. P. Jacobsen

J. P. Jacobsen døde af sygdom i 1885, kun 38 år gammel. Den omstændighed har skabt billedet af en bleg og grublende digter, der støtter hovedet med hånden som på Ernst Josephsons maleri fra 1879. Da han sad model til maleriet, var han nok mere træt end eftertænksom, for sygdom fik en afgørende betydning for hans arbejdsevne i de sidste år. Men der var bestemt også en anden og mere livskraftig side af J. P. Jacobsen.

J.P. Jacobsen og Alexander Kielland.

Maleri af J.P. Jacobsen, Thisted Museum. Det er en kopi, malet af lærer Anders Chr. Andersen, Thisted. Originalen blev malet i Rom i 1879 af den svenske kunstner Ernst Josephson og hænger nu på Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.

Selv om det er umuligt helt at adskille en forfatters liv og kunstneriske produktion, så skal vægten i denne lokalhistoriske sammenhæng lægges på mennesket J. P. Jacobsen. Det kan gøres med god samvittighed, da der med J. P. Jacobsen-Selskabets udgivelse af bogen „J. P. Jacobsens Spor“ så sent som i 1985 er givet en grundig gennemgang af digterens litterære betydning. Skal det have nogen mening fortsat at „dyrke“ J. P. Jacobsen, så skal det være på grund af oplevelsesværdien i hans bøger. De skal ikke skrives ihjel, de skal læses!

Nogen kan selvfølgelig påstå, at J. P. Jacobsens plads er i litteraturhistorien. Han har haft betydning for litteraturens udvikling, men i dag er han passé. Punktum. En sådan udlægning er imidlertid for letkøbt. Men det kræ-

ver en større indsats at læse J. P. Jacobsen i dag, end det gjorde for 100 år siden. Sproget ændrer sig hele tiden, og går nogle af ordenes betydning tabt, så forsvinder en del af oplevelsen selvfølgelig også. At læse J. P. Jacobsen kræver derfor bl.a. god tid, noget der for mange er en mangelvare i dag. Alligevel er der fortsat mange, der mener, at han er indsatsen værd.

Når et kunstværk lykkes, er der skabt „nyt liv“, der vokser af egen kraft. Det forhold gav tidligere næring til den opfattelse, at digteren stod i forbindelse med „de højere magter“. Det vil mange i dag betragte som noget vrøvl. I den forstand var Christen Kold moderne. Han mente, at den gode fortælling skaber en oplevelse af dybere sammenhæng. Han ville aldrig påstå, at det skyldes fortællerens overnaturlige evner; nej, miraklet ligger i fortællingens egen magi. Fortælleren eller forfatteren er formidleren, redskabet om man vil. Selvfølgelig er alle redskaber ikke lige gode, men selv om Jacobsen styrede sin pen med usædvanlig følsomhed, forandrer det ikke, at han har været en ganske almindelig Thisted-dreng ud af ganske jævn familie.

Forældrene

Efter Jens Peter Jacobsens fødsel den 7. april 1847 blev faderen Christen Jacobsen indført i kirkebogen som skipper. Betegnelsen avlsbruger eller landmand kunne senere med rette bruges om ham, men benævnelsen købmand må betragtes som en fejlagtig, københavnsk tilføjelse.

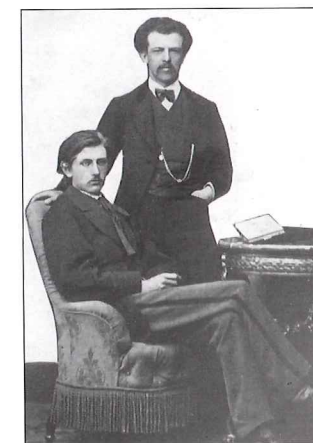
Christen Jacobsen blev født i Ræhr i 1813. Hans far blev kaldt „Lange Jacob“ og var bonde, selv om han også handlede ved strandingsauktioner og med de nordmænd, der lagde til ved kysten. Christen blev født i faderens tredje ægteskab og var kun fem år, da faderen døde. Moderen giftede sig igen, og Christen kunne ikke gøre den hidsige stedfar tilpas. Han kom ud at tjene i syv års alderen og måtte allerede dengang tage med karlen på havfiskeri.

Tidligt lærte Chr. Jacobsen at stå på egne ben, og han var også kun en dreng, da han tjente lidt ved at have part i en ko. Som ganske ung fik han del i en havbåd, senere i større fartøjer. Han deltog i skuddefarten til Norge og opkøbte fedevare hos egnens landmænd. Det var gængs trafik at snyde tolderne, men at Chr. Jacobsen også skulle have været sørøver, hører nok til de mere fantasifulde rygter.

Det almindelige var selvfølgelig, at lasterne blev fortoldet, og allerede fra 1837 kan man finde hans navn i avisen under „Klarerede ved Thisted Toldsted“. Han annoncerer tillige for en auktion på Vigsø strand med tømmer og bilæggerovne. Chr. Jacobsen begyndte tidligt at sejle direkte til Thisted, og i 1840 kunne man læse i avisen, at han havde problemer ved indsejlingen til Aggerkanalen. Det var med andre ord en rigtig skipper, oven i købet med ørenringe, der i begyndelsen af 1840'erne slog sig ned i Thisted og i 1844 giftede sig med Benthe Marie Hundahl.

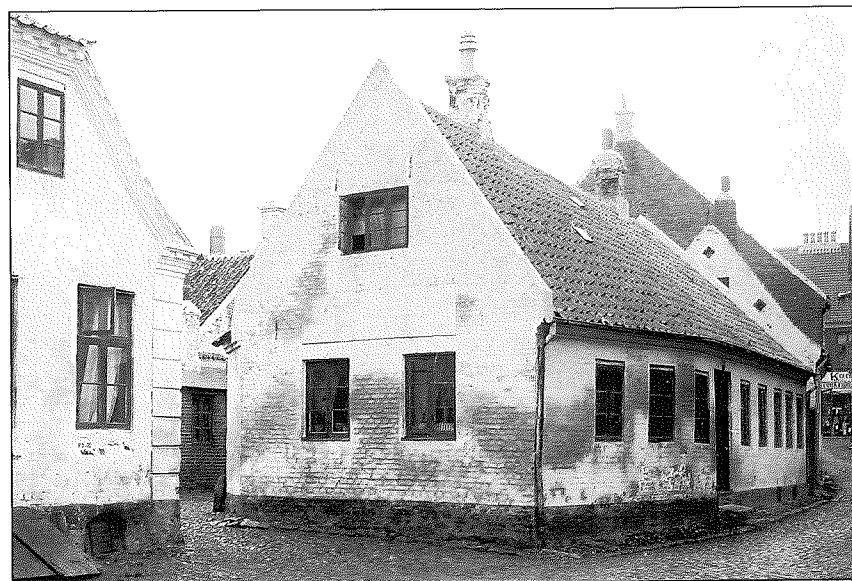
J. P. Jacobsens mor var lærerdatter fra Hunstrup, hvor hun blev født i 1815. Faderen døde i 1833, og mange år senere blev én af hans døtre som enke gift med hans efterfølger i embedet. Benthe Marie derimod rejste i en

I København blev Peter til J. P. Jacobsen. I breve til forældrene underskrev han sig i begyndelsen som Peter, men fra 20 års alderen var han også for dem deres hengivne søn J. P. Jacobsen. For øvrigt giver navnet anledning til de fleste spørgsmål i forbindelse med mindestuen på museet i Thisted. Hvorfor sige „I. P.“, når han nu engang hed Jens Peter? Svaret må blive, at „i“ er det ældste bogstav. „J“ kom først til i middelalderen og måtte kæmpe i flere hundrede år for sin eksistens. Først fra midten af 1800-tallet begyndte man mere systematisk at bruge „i“ som vokal og „j“ som konsonant. De trykte, krøllede bogstaver havde da også samme tegn for stort „I“ og „J“, et forhold der også gjorde sig gældende i kryds og tværs i mange år. På tryk kunne man altså ikke se, om det første for bogstav i Jacobsens navn var et „i“ eller et „j“. Man fulgte derfor de gamle traditioner og sagde „I. P.“, ligesom man sagde I. C. Christensen om den senere statsminister, selv om han også hed Jens.

J.P. Jacobsen og svogeren N.C. Andersen, der senere blev både købmand og konsul i Thisted. Ca. 1870.

"J.P. Jacobsens hus", Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

alder af næsten 22 år til Thisted som tjenestepige. Måske var hun hos en bror, der havde boet i byen i flere år. Det var hos denne bror, tømmerhandler P. C. Hundahl, at folk i oktober 1840 skulle henvende sig, hvis de ville købe en to år gammel jagt af Chr. Jacobsen. Det er nærliggende at antage, at J. P. Jacobsens forældre havde lært hinanden at kende hos denne bror. Under alle omstændigheder er der ingen tvivl om, at digteren kan takke Thisted havn for sin tilblivelse.

Da Christen Jacobsen i 1841 begyndte at sejle på England, opgives skibet som hjemmehørende i Thisted, så han flyttede måske til byen allerede på det tidspunkt. Det var dog først i 1843, han købte det lille skipperhus i Skolestræde, hvor nu Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune har til huse. I 1847 købte han nogle haver ned til vandet lidt syd for toldboden. Her anlagde han en stor keglebane, som allerede fra 1. april var åben for borgerforeningens medlemmer. Samtidig søgte han om tilladelse til at inddæmme en strimmel af fjorden udenfor. Havnekommissionen var imod, men han fik ministeriets tilladelse. Senere fortsatte uenigheden med havnen, nu om grænsedragningen i det område, hvor lysthuset endnu er bevaret. Sagen endte i Højesteret, hvor Chr. Jacobsen vandt sagen, fordi landmåleren havde glemt et piletræ på sit kort. Det var skipper Jacobsen i en nøddeskal: stejl, stædig og selvbevidst.

På den nye grund byggede Chr. Jacobsen et toetagers beboelseshus med tilhørende udhuse. Familien flyttede ind i den nye gård i 1848 eller 49 - huset i Skolestræde blev dog først solgt i 1853. I den nye gård blev Cecilie Marie født i 1849 og William to år senere. I 1853 fik børnene en lillesøster, Anna, der imidlertid kun blev fire år gammel. Hun døde formentligt af skarlagensfeber, som på det tidspunkt huserede på egnen - Jens Peter var efter sigende på randen til at følge efter hende. Det må have været et hårdt slag for familien, især for Benthe Marie, der godt et år forinden havde mistet en dreng ved fødslen.

J.P. Jacobsens far, Christen Jacobsen, ved lysthuset i familiens strandhave. I huset skimtes J.P.'s hængekøje.

Samtidig med flytningen gik skipperen på land af helbredsgrunde og blev skibsreder. I 1855 havde han tre skibe, men han var også reder for andre mindre skibe. I den anledning tog han borgerskab som grosserer, så han kunne drive nogen handel med skibsinventar og proviant. Det er den aktivitet, der i mange beskrivelser er årsag til, at J. P. Jacobsens barndomshjem betegnes som en købmandsgård. Men der var ikke tale om nogen form for butik eller kontor; tingene blev opbevaret i et pakhus, der ikke havde nogen form for ekspeditionstider. Der var snarere tale om periodisk handel, når der var kommet kul eller købt tømmer på strandingsauktion.

Chr. Jacobsen havde meget andet at tage vare på, først og fremmest sit landbrug. Efterhånden erhvervede han sig en del byjord ude ved Kastet, og han havde en snes kreaturer. Fra 1853 averterede han med salg af mælk, som Benthe Marie tre gange om dagen uddelte til kunderne i kælderen.

Midt i 1860'erne købte Chr. Jacobsen et brændevinsbrænderi i Storegade, men det gav vistnok anledning til større bekymring end fortjeneste. Han ejede også et par andre huse, og i slutningen af 1870'erne byggede han et nyt hus i Lillegade, hvor han selv deltog aktivt i byggeriet. Han deltog også selv, når der skulle males og tapseteres og sættes kakkelovne op, eller når møddingen skulle køres ud. Samme mødding gav i øvrigt anledning til klager på grund af lugten, så han blev tvunget til at bygge et møddingshus.

Nogle hævdede, at de aldrig havde set Chr. Jacobsen i andet end arbejdstøj. Da redaktør Aaberg i 1883 kom til Thisted og lejede sig ind hos Chr. Jacobsen, antog han ved ankomsten sin nye vært for at være karl på gården.

Efterhånden afviklede Chr. Jacobsen skibsforretningerne, og i 1875 var han med til at starte jernstøberiet Thy i Markstræde. Støberiet overtog syv år senere Bonnes jernstøberi, der lå nabo til Chr. Jacobsen. Det blev dog ikke den givtige forretning, som han sikkert havde tænkt sig. I det hele taget var han ikke den rige matador, som nogen har villet gøre ham til. Efter starten af jernstøberiet var en del af hans kapital bundet her, og det var hel-

ler ikke de bedste tider i landbruget, han oplevede. Alligevel må han efter Thisted-forhold betragtes som en holden mand. I 1868 svarede han skat af en indkomst på 3500 rigsdaler; det var halvdelen af byens største skatteyder, agent Werner. Som regel var han blandt de 10-12 største skatteydere.

Chr. Jacobsen var en sparsommelig natur, nogle kaldte ham nærig. Mere positivt udtrykt kunne man sige, at han var tro mod den livsindstilling, som sikkert var fremherskende under de kår, han voksede op. Han var dog ikke mere nærig, end at de fattigste kunne hente sengehalm hos ham. Og til hans guldbryllup blev der serveret noget så usædvanligt som champagne. Forestillingen om hans sparsommelighed vandt også næring blandt J. P. Jacobsens venner i København, hvor nogle ikke kunne forstå, at han set med deres øjne måtte leve tarveligt. Anskuet fra Thisted må man dog sige, at alene det forhold, at Chr. Jacobsen sendte sin søn til København for at studere, vel ikke tyder på den højeste grad af påholdenhed. Mon ikke også mange unge i dag vil skrive under på, at deres far er nærig?

Selv om Chr. Jacobsen ikke var et flertallets mand, blev han dog en enkelt gang valgt ind i bystyret (1858-60). Her blev han den første formand for sygehusinspektionen, der i 1858 skulle fastlægge retningslinjerne for det nye sygehus. Senere blev han også et nidkært medlem af den havnekommission, som han tidligere havde haft så mange kontroverser med.

Nok var Chr. Jacobsen lidt af „en hård hund“, men han var glad for børn, og da han fik sit første barnebarn i 1874, kiggede han op til hende næsten hver dag. Børnebørnene har senere fortalt, at de opfattede Benthe Marie som striks og skrap. De tyede altid til bedstefaderen, når hun blev for skrap. I 1878 blev bedriften forpagtet ud til sønnen William, men Chr. Jacobsen døde først i 1897, året før Benthe Marie.

En livlig barndom

I fire års alderen begyndte Jens Peter i Herskinds private drengeskole, hvor han gik, indtil den nye realskole startede den 1. november 1856. Her tog han afgangseksamen i 1862, men vendte dog mange år senere tilbage til skolen som censor. Som elev var Jens Peter på ingen måde noget særligt. I april 1857 fik han tg som hovedkarakter, men han klarede sig altid bedre ved den årlige eksamen. Afgangseksamenen var også pæn med ug i mundtlig dansk og naturhistorie, ellers mg og g. Rektor Müller skrev senere om ham, at han ikke udmærkede sig ved flid, men var en opvakt, livlig og elskværdig dreng, der havde mange spilopper for.

Ud over naturens blade var Jens Peter tiltrukket af bladsmørerier af mange slags. Allerede før han forlod Thisted, var han involveret i et beskedent skoleblad, hvor rebusser var hans specialitet. Da han i påsken 1860 var på ferie hos Viggo i Hansted, skrev de dagbogsblade. Når det gjaldt det mere digteriske, så var Johan Herman Wessel hans forbillede. Han skrev f. eks. et sørgespil i seks akter med titlen „Kjærlighed“, og det var alt andet end sørgeligt. Den manglende selvhøjtidelighed fik ham oven i købet til at skrive en sang om sine manglende skolekundskaber. Fjerde vers i „Fuksens sang“ lød således:

*Er det skidt at være fuks?
Folk si' er det rigtignok.
De si' er, det er bedst at være duks;
Men det jeg ikke tror.*

Havnen var en spændende legeplads for drengen Jens Peter. Hans faders gård er placeret til venstre i komplekset, der grænser op til Toldbodgade. Familiens lysthus stod i haven foran - på fotografiet er det markeret med en cirkel.

Nej, Jens Peter var slet ikke den bogorm, som nogen måske forestiller sig. Han blev det måske, men som dreng var han optaget af andre ting og vakte f.eks. opmærksomhed ved årets juleforestilling som en hylende 11-årig buskmand i drabelig løvekamp. Inspirationen havde han hentet på hotel Limfjorden, hvor der efter kongelig allernådigst tilladelse blev forevist to afrikanere, som ifølge annonce den 6. november var: „2 vilde mennesker (buskmennesker), mand og kone, fra Oraniafloden ved Nyholland i Syd-Afrika, de eneste endnu sete i Europa; de ligner mere abekatte end mennesker“.

En skolekammerat fra Vestervig huskede Jens Peter som den mest adrætte i skolen, og engang optrådte de sammen i kammeratens hjemby. De havde fået fat i balancerstang og line hos en linedanserinde, der var gået fallit under sin optræden i Thisted. Under deres fælles cirkusforestilling i Vestervig dansede kammeraten på line, og Jens Peter optrådte som akrobat og afbrændte fyrværkeri! Han kunne selv lave fyrværkeri hjemme på et loftsværelse, han havde indrettet til en form for laboratorium.

At Jens Peter skulle have været ret sygelig som barn, har tilsyneladende ingen hold i virkeligheden. Som nævnt var han meget syg én gang, og der var heller ikke noget, der hed vaccination mod almindelige børnesygdomme. At han også kunne få hovedpine, var vel nærmest et symptom på, at der var tryk på både inden for og uden for pandebrasken. Drengen var i øvrigt også en dygtig svømmer og skøjteløber.

Jens Peter havde heller ikke svært ved at få skolekammerater. Det var fyrmesterens Viggo fra Hansted, Christian fra Teglgården i Vestervig, land-

mandssønnen Nicolai fra Refs og amtsforvalterens Johannes fra Thisted for bare at nævne nogle. Det var de bedrestillede børn, der gik på realskolen. Men uden for skolen havde han sikkert en bredere social berøringsflade. Nok havde „Kræn“ Jacobsen penge, men han hørte bestemt ikke til de fine i byen. Værd at bemærke er vel også, at moderens baggrund var ganske på det jævne. Da hun var barn, var det alvor, når nogen sagde, at kunne man ikke blive andet, så kunne man blive degn.

Barndomshjemmet var også et spændende sted for Jens Peter eller Peter, som han blev kaldt derhjemme. Omgivelserne ved havnen var en spændende legeplads, og netop i Peters barndom kom faderens kaptajner og aflagde beretning, når de vendte hjem med skibene. Så blev der fortalt drabelige historier fyldt med varsler og anden mystik, og det hvidskurede og sandbestrøede gulv i spisestuen rødmede under eder og forbandelser. Og faderen holdt sig ikke tilbage, når det gjaldt om at bande og fortælle en god historie. Han var efter sigende en god fortæller, når han først var varmet op. Selv havnen bød på mange snurrige folk og usædvanlige begivenheder. Som tolvårig var Peter f.eks. nede at råbe hurra for H. C. Andersen, der var på vej til Frederikshavn med dampskib.

Botanikken blev én af Jens Peters store interesser, som han delte med kammeraten Nicolai. Før han drog fra byen, lavede han et hæfte til sine gamle klassekammerater om planterne ved molerskrænterne i Silstrup. Efter eksamen på realskolen i 1862 boede han nemlig hjemme et år, hvor han læste græsk og latin og gik til præst hos Jens Paludan-Müller. Han blev konfirmeret den 9. april 1863, bl.a. sammen med læge Michelsens Anna. De var gode venner og skrev til hinanden, da Peter flyttede fra byen. Efter faderens død to år senere flyttede Anne til København sammen med sin familie. De udviklede sig dog i hver sin retning, og det vil være en overfortolkning at sige, at det var ulykkelig forelskelse i Jens Peter, der formørkede hendes sind og førte hende til St. Hans hospital, hvor hun først døde i 1924.

Efter sommerferien 1863 drog Jens Peter til København for at tage studentereksamen. Hvad fik han så med sig i bagagen ud over daglige fornødenheder? En tryk barndom først og fremmest, hvor moderens hengivenhed aldrig manglede. At Peter betød noget særligt for hende, kan dokumenteres med flere brevcitater. Afstanden til faderen var allerede fra begyndelsen noget større - faderen lå faktisk i Agger kanal, da Jens Peter blev født. Intet tyder dog på noget traumatisk forhold til faderen, som han f.eks. senere hjalp med at skrive breve, når han var hjemme på besøg.

Det kantede væsen, sparsommeligheden, den dagligdags påklædning og modet til at skille sig ud havde Chr. Jacobsen til fælles med den jævnaldrende Christen Kold. Mon ikke netop den sidste egenskab, uafhængigheden, var noget, der prægede den spirende digter i lige så høj grad som moderens kærlighed. Det var måske slet ikke nogen dårlig opdragelseskombination: En dristig skippers vilje til at gå mod strømmen og en kærlig mors evne til at skabe tryghed.

Studier i København

De første år i København blev ikke så nemme for den unge Jacobsen. Han læste til student på brødrene Dahls kursus, men dumpede til eksamen i 1866. Han fik et point for lidt og undskyldte sig i et brev til hjemmet med forkølelse og tandpine, og desuden lå én af hans venner for døden. Året efter fik han dog en beskeden eksamen.

Der var langt fra København til Thisted dengang. Sin første tur hjem i 1864 har J. P. Jacobsen beskrevet. Den startede med en 4 timers togrejse til Korsør, hvor han sammen med vennen Viggo gik om bord i et skib med kurs mod Frederikshavn. Efter en nats søvn, spurgte Viggo, om han havde været søsyg. Stolt svarede Jens Peter: „Jeg er thybo! Søsyg, det er en umulighed“. Det var dog at udfordre skæbnen, og han kastede op og måtte gå til køjs igen. Ved Frederikshavn blev de som druknede mus sat i land i en fiskerjolle. Fra Frederikshavn kørtes i åben hestevogn til Hjørring og videre over Blokhus til Fjerritslev, hvor man lånte en paraply på grund af regnvej. I Østerild forsynede kromanden de rejsende med dækkener og hø i bunden af vognen. Beskrivelsen slutter med ordene : „Endelig nåede vi Thisted“.

Det var dog også muligt at gøre rejsen over Aalborg, men Jens Peter var sikkert tvunget til at vælge den billigste løsning. Ofte kneb det med penge, og som 20-årig skrev han hjem:

Det er mig en meget ubehagelig gåde hvorfor jeg ingen penge får til bukser og vest. Den halve ferie går på denne måde. Jeg har ingen bukser. Huslejen skulde også betales og flere ting, og nu ligger jeg her og bruger pengene til rejsen fordi jeg ingen tøj har. Der er hul på alle mine bukser. Jeg må sidde inde om dagen og kan kun liste mig ud om aftenen fordi I lade mig vente. Det er dog for galt. Venlig hilsen til alle. Min frakke trænger til reparation.

J. P. Jacobsen

Efter studentereksamen var J. P. Jacobsen et menneske med appetit på tilværelsen. Selv skrev han: „Jeg er et menneske, der har lyst til alt for mange ting. Jeg kunde have lyst til at studere botanik, æstetik, konsthistorie, mytologi og sikkert meget mere“. Han bestemte sig for at ville være magister i naturhistorie med botanik som hovedfag, men det nåede han dog ikke. Alligevel slog han sit navn fast som videnskabsmand. Han blev sendt til Anholt og Bornholm for at lave en fortegnelse over øernes planteverden. I 1873 resulterede det i universitetets guldmedalje for en afhandling om ferskvandsalger. Det aftvang efter sigende respekt hos faderen hjemme i Thisted, selv om han havde kviet sig meget ved at afse penge til et mikroskop.

En verdensdigter fødes

Årene 1870-73 var en frodig tid for J. P. Jacobsen. Han trådte frem som videnskabsmand og blev anerkendt som forfatter. Allerede flere år i forvejen

havde han studeret Darwins arvelighedslære, og i 1872 udkom „Arternes Oprindelse“ i J. P. Jacobsens danske oversættelse. Samme år udkom „Mogens“, der er betegnet som et vendepunkt i dansk litteratur med den berømte indledning: „Sommer var det; midt på dagen; i et hjørne af hegnet“. Her har videnskabsmanden skiftet mikroskop og fagudtryk ud med poesi og sanseindtryk. Men de præcise iagttagelser er fællestræk:

Og så mennesket under egen; han lå og gispede og så vemodigt, hjælpeløst, op mod himlen. Han nynnede lidt og opgav det, fløjtede, opgav så også det, vendte sig om igen og lod sine øjne se på et gammelt muldvarpeskud, der var blevet ganske lysegråt af tørke. Pludselig kom der en lille rund, mørk plet på det lysegrå muld, een til, tre, fire, mange, flere endnu, hele tuen var ganske mørkegrå. Luften var lutter lange, mørke streger, bladene nikkede og svajede, og der kom en susen, der gik over til syden: det øste vande ned.

Bladet "Punch" bragte denne tegning i 1877:

- Det er dog vel aldrig "Fru Marie Grubbe"? Nej, for den må du endelig ikke læse. Jeg kom ganske uskyl- dig til at se i den, men den er farlig for os stakkels kvinder. Du kan tænke dig (hvisker).

- Ih du søde milde. Jeg tror virkelig, at jeg endnu i dag vil spørge om den på legebiblioteket. Bare for at høre, om de virkelig skulle have den slags bøger.

Imellem Pompeji og Castellamare kjørte jeg løbsk hvad der imidlertid hverken forskrækkede eller forulempede mig. Da krikken havde gjort alle mulige sidespring til alle mulige sider af vejen og strøet mit rejsegods ned i vandgrøften benyttede jeg lejligheden da vi var lige oppe mod en hæk til at blive i den og lod så befordringen kjøre.

Efter hjemkomsten fra Italien lykkedes det med store anstrengelser og lange pauser at få skrevet „Niels Lyhne“. Han flyttede fra gæsteværelset ovenpå ned i stueetagen, hvor han fik et stort arbejdsværelse og en lille lejlighed sammen med broderen, mens forældrene boede på første sal. Han

J.P. Jacobsen tilhørte den radikale del af det københavnske kulturliv, der her er samlet til møde. Det er Jacobsen, der læser op. Siddende omkring bordet ses fra venstre Georg Brandes, forfatteren Sophus Schandorph, den piberygende Holger Drachmann og Edvard Brandes. I forgrunden til højre ses maleren P.S. Krøyer og stående bag ham filosofen Harald Høffding. Xylograf Rasmus Frederik Hendriksen, der også hørte med til kredsen, fortæller om netop denne sammenkomst: J.P. Jacobsen læste med sin sprøde, syge stemme "Pesten i Bergamo", der endnu ikke var trykt. Jagende og febrilsk læste han den mesterlige skildring, der gjorde et overvældende indtryk på os alle". Tegning 1910 af Erik Henningsen på Frederiksborg.

blev af og til set på kirkegården, og nogen har ment, han hentede ideer til navne på gravstenene. Sandheden er nok nærmere, at han skød genvej over kirkegården, når han skulle besøge sin søster. Hun var i begyndelsen af 1874 blevet gift med købmand N. C. Andersen, der boede på det nederste hjørne af Vestergade og Amtsstræde. I 1884 flyttede konsul Andersen til nye og større forhold i Vestergade 60.

I 1881 rejste J. P. Jacobsen igen til København, men helbredet var så dårligt, at han ikke fik skrevet synderligt, og i 1884 vendte han igen tilbage til Thisted. Det endnu eksisterende lysthus var nu blevet bygget, så han kunne ligge her i sin hængekøje tæt på sin elskede natur.

Året før var han blevet tilkendt en årlig forfatterydelse fra staten på tusind kroner. Han blev dog ingen belastning for statsbudgettet, smerterne i brystet tiltog, og til sidst måtte han sove siddende ved et bord med hovedet hvilende på armen. Han bevarede værdigheden til det sidste hjulpet af sin mor og sin bror, og selv på sin dødsdag ville han ikke tage den morfin, lægen ordinerede. Store Bededag, den 30. april 1885 døde J. P. Jacobsen, og den erklærede gudsfornægter fik den 9. maj en traditionel kristen begravelse i Thisted kirke.

Det er med bøger, som med livet selv. Det kommer til en afslutning. Og for J. P. Jacobsen var der kun én logisk afslutning på en roman: døden. Afslutningen på hans liv skal derfor også være afslutningen på denne bog. For bogen og romanfiguren Niels Lyhne gik afslutning og død op i en højere enhed med ordene: „Og endelig døde han da døden, den vanskelige død“. Men Thistedes historie går videre, den er kun en stump af evigheden. Kun lidt kom med, og meget vil følge efter. Alting forandrer sig.

For som J. P. Jacobsen skrev:

Evig

*Evig og uden forandring
Er kun det tomme.
Alt, hvad der var og der er
Og hvad der skal komme,
Vækkes, spirer og fødes,
Skifter, ældes og dødes.*

*Kloder have vandret
Hvor kloder nu vandre,
En gang i tiderne
Kommer der andre.
Hvad der er Livets må gå og komme,
Evig er ene Rummet det tomme.*

Eftermæle

I starten var det dog så som så med taknemmeligheden i Thisted for J. P. Jacobsens indsats. Da man i 1898 afholdt den store „Industri- og Landbrugsudstilling for Thisted Amt“, var der på åbningsdagen den 9. juli festmiddag om aftenen på Hotel Aalborg. Her sagde lederen af kunstindustri-museet blandt andet:

Der er ikke megen skønhedssans heroppe i Thy, men der er dog herfra udgået en mand, hvem enhver ung mand må se op til som den ny tids herold. Denne mand er digteren J. P. Jacobsen. Når 100 år er gået, vil man valfarte til hans grav, som man nu valfarer til Ewalds. En skål for Thisted som J. P. Jacobsens fødeby!

Som den eneste nære slægtning takkede konsul N. C. Andersen for denne skål, hvorpå bankdirektør Chr. Vestergaard protesterede i heftige vendinger: „Det ville være sørgeligt, om man om 100 år ville valfarte til denne mands grav, thi hans bøger demoraliserer ungdommen“. Derefter var der pinlig tavshed, eller som avisen skrev: „Efter denne beklagelige scene varede det lidt, inden tungerne atter løstes“.

J. P. Jacobsen fik ikke skrevet så meget, at man kan påstå, han skrev med både arme og ben. Derimod skrev han lige godt med begge hænder, fordi han var venstrehåndet, men som det var skik og brug, skulle han lære at skrive med højre hånd. På trods af den ret beskedne produktion skrev J. P. Jacobsen sig ind i manges hjerter og skaffede Thisted en plads i litteraturhistorien.

Vigtige trykte kilder

Resens atlas

Resens Danske Atlas er den første samlede egnbeskrivelse af Danmark. På trods af navnet er værket skrevet på latin (Atlas Danicus). Det består af syv store bind i folioformat, som er sammenstykket i midten af 1700-tallet. Omtalen af Thisted findes i sjette bind.

Peder Hansen Resen blev født 1625 i en lærd familie, hvor både faderen og bedstefaderen var biskop. Han fik den juridiske doktorgrad og blev i 1662 udnævnt til professor ved Københavns Universitet. Det blev til mangfoldige embeder i tidens løb, bl. a. som borgmester og præsident i København. Som retslærd erhvervede Resen sig et meget anset navn og skrev retshistoriske afhandlinger, ligesom han deltog i udarbejdelsen af Danske Lov. Han var dommer ved Højesteret og blev adlet i 1680.

Af størst blivende værdi var dog udarbejdelsen af Danske Atlas (Atlas Danicus), som Resen arbejdede på indtil sin død i 1688. Han sendte i 1666/67 spørgsmål ud til landets biskopper, som derefter indhentede indberetninger fra præsterne. Spørgsmålene drejede sig om præsternes navne efter reformationen, inskriptioner af enhver art, oldtidsminder og bynavnes oprindelse.

På baggrund af præsteindberetningerne og dokumentafskrifter fra arkiverne samlede Resen et omfattende materiale. Omfanget skulle imidlertid vise sig at blive en hæmsko for en udgivelse, så der i første omgang kun blev udgivet en beskrivelse af Samsø. Nogle år senere (1677) udkom Resens Billedatlas, der omfattede 109 blade med byprospekter. Af dette oplag findes der i dag kun fire eksemplarer. Til brug ved udarbejdelsen af disse prospekter rådede Resen over kort, der var tegnet af Johannes Mejer i 1650'erne.

Det øvrige materiale blev i løbet af fire år omredigeret og forkortet til „kun“ syv bind. Arbejdet blev foretaget af en præst, men nåede at blive gennemgået af Resen, der døde i 1688. Hans enke overlod det til en helt tredje at foretage en ny forkortelse. Den forelå i tre bind i 1692, men nåede heller ikke frem til trykning. De to nye udgaver blev sammen med de oprindelige 39 bind afleveret til Universitetsbiblioteket. Heldigvis blev der foretaget afskrifter af materialet og taget aftryk af kobberpladerne, før biblioteket brændte i 1728. Ud over billedatlasset er der intet bevaret af Resens originalmateriale, hvorimod de to redigerede udgaver er bevaret i afskrift.

Danske Atlas 1769

Hundrede år efter Resen dukkede det næste danske atlas op og levede denne gang helt op til sit navn ved at være skrevet på dansk. Oplysningerne var indsamlet af Erich Pontoppidan „efter høikongelig allernådigst befaling“ og var indhentet hos præster og andre embedsmænd.

Erich Pontoppidan (1698-1764) var først sognepræst på Als, derefter hofpræst og senere biskop i Bergen. Han skrev flere religiøse og skønlitterære bøger; mest udbredt blev hans pietistiske katekismus, der blev indført i almueskolen. De sidste ti år af sit liv var han ansat ved Københavns Universitet, og det var i den periode, han indsamlede materialet til „Den Danske Atlas“, som blev værkets officielle titel.

Pontoppidan nåede kun at udgive de to første bind, der udkom 1763-64. Universitetets bogtrykker sørgede for, at det næste bind kom på gaden, gennemset og korrigeret af geheimearkivar Jacob Langebek, præstesønnen fra Skjoldborg. Pontoppidans svoger, Hans de Hofman, færdiggjorde udgivelsen. Det mener mange, den er blevet bedre af. Hofman var mere kritisk og gjorde oplysningerne mere fyldige. Han sørgede for, at der blev lavet nye grundplaner over købstæderne. Tegningen af Thisted er således dateret 1768.

„Den Danske Atlas“ er intet mindre end en bedrift, ikke mindst på grund af de mange kobberstik, der viser så godt som alle danske købstæder både i plantegning og i prospekt. Værket er nummereret fra 1 til 7, men to af numrene er delt i to bind, så der er tale om i alt ni bind. Da det sidste bind udkom i 1781, var der således tale om et vægtigt bidrag til danmarkshistorien - det fotografiske genoptryk fra 1970-71 vejer faktisk 16 kilo!

Thisted omtales i 5. bind, der udkom i 1769. Beskrivelsen af Thisted fylder 27 sider i „Den Danske Atlas“, men de fleste sider er historiske tilbageblik.

Knud Aagaard 1802

Én af de væsentligste kilder til Thy's historie er Knud Aagaards bog „Beskrivelse over Thye“, der udkom i 1802 på eget forlag uden kortmateriale.

Knud Aagaard (1769-1838) stammede fra Kolding-egnen. Han blev i 1798 kapellan i Thisted og året efter sognepræst i Skjoldborg. Herfra flyttede han i 1806 til Agerskov i Sønderjylland, hvor han udgav en beskrivelse over Tørning len. Aagaard var en rationalistisk præst med et blidt og alvorligt væsen. Nu har rationalistiske præster ikke altid det bedste omdømme i religionshistorien, men når det gælder egnbeskrivelser, må de tilkendes stor nytteværdi.

I forordet skriver Aagaard, at han har indhentet oplysninger fra egnens præster, og amtmanden og hans embedsmænd i Thisted får en særskilt tak.

Aagaards fortegnelse over håndværk ser således ud som tabellen på næste side (medhjælp ikke medregnet):

Gadenavne i Thisted

Udarbejdet sammen med Knud Søgaard

Aagaards fortegnelse over håndværk	
Linnedvæversker	13
Drejelsvæver	1
Tømmere	13
Skomagere	9
Mandskrædere	6
Fruentimmerskræder	1
Qvindfolk som lever af skrædersyning	6
Stråttækkere	6
Rebslagere	4
Brændevins Brænderie	4
Muurmestre	3
Kleinsmede	3
Grovsmede	2
Kobbersmede	2
Slagtere	2
Bagere	2
Huusbagere	2
Sadelmagere	2
Hattemagere	2
Guldsmed	1
Gjortler	1
Bogbinder	1
Glarimester	1
Mahler	1
Feldbereder	1
Skorstensfejer	1
Hårskierer	1
Rokkedrejer	1
Brolægger	1
Farver	1
Trykker	1
Handskemager	1
Bødker	

Listen indeholder kun gader, hvis navn har historisk interesse. Byens geografiske afgrænsning er foretaget skønsmæssigt, og der er ingen tidsmæssig begrænsning foretaget.

Der er ikke medtaget bydele, hvor alle gader enmæssigt er opkaldt efter træer, bær, fugle, rovdyr og planeter. Dog kan det nævnes, at i „rovdyrkvarteret“ ankom Hellesens batterifabrik først og medbragte en tiger i sit varemærke.

Andre forklaringer er helt indlysende. Det gælder veje opkaldt efter bestemmelsessted (som Hundborgvej), Thy, verdenshjørner og naturforhold (navn med Ager, Bakke, Eng og Fjord).

Der er fortrinsvis medtaget eksisterende gadenavne. Ud over de gamle gyder og stræder er der i 1900-tallet forsvundet en del vejnavne. Det gælder f.eks. Bakkevej - Mirabellevej - Skolestæde - Stationsvej - Søndergade - Gasværksvej - Sygehusvej - Aagade - Reberbanevej.

Fortløbne husnumre blev først indført i 1907, tidligere betegnedes husene ved matrikelnumre. I begyndelsen undlod man nr. 13 i gaderne, men senere tog man ikke hensyn til det.

Algade

Før det blev almindeligt med gadenavne, blev betegnelsen brugt om en gennemgående vej, alfarvej, der blev holdt ved lige af det offentlige. I Thisted er Algade og Alvej blevet brugt om Storegade, men også om Østergade, Nørregade og Vestergade.

Alléstræde

Kastet blev tidligere også kaldt Alléen, fordi der var vejtræer. Strædet ned til Nørregade fik derfor betegnelsen Alléstræde. Benævnelsen Harkjærs Gyde blev tidligere brugt.

Amtsstræde

Strædet fører fra Vestergade hen til amtsgården, der fungerede som bolig og administration for amtmanden fra 1843 og

indtil 1970. Nu er der dommerkontor.

Anne Søs Vej

Opkaldt efter den velhavende og indflydelsesrige Anne Søs (1644-1736), der af eftertiden især er kendt, fordi der blev rettet anklager mod hende i den såkaldte djævlbesættelsessag.

Asylgade

Var oprindeligt en del af Frederiksgade, men fik senere navnet Asylgade efter Dronning Louises Børneasyl, der blev oprettet 1889. Asylet blev midt i 1950'erne taget i brug som missionshus. Navnet havde ikke en positiv klang i manges ører, og der har flere gange været forslag om at ændre navnet. Asylgade er dog kommet til ære og værdighed som adresse for byens rådhus.

Australiavænget

Navnet stammer fra gården Australiaminde, der lå ved Tingstrupvej. Gården blev navngivet og genopbygget af Niels Jensen, som var vendt hjem fra Australien.

Baunevej

Optræder første gang på kort fra 1946.

Bisgårdsgade

Gaden blev engang kaldt Kringeltofts Gyde. Derefter hed den Bisgårdstræde, og som en direkte følge deraf nu Bisgårdsgade. Bisgårdstræde omfattede også Plantagevej og førte ud til den tidligere bispegård. Navngivningen er først sket efter, at gården blev nedrevet i 1765.

Bjerregårdsvej

Opkaldt efter borgmester og dommerfuldmægtig C. C. Bjerregaard, der i 1925 blev Thistedes anden folkevalgte borgmester. Navngivet 1955 som Borgmester Bjerregårdsvej.

Brogade

Her var „den lille træbro“ over åen, som blev rørlagt i 1908.

Brunsgårdsvej

Opkaldt efter Clemen Brunsgaard, der var redaktør af "Thisted Socialdemokrat" fra 1924. Han var medredaktør af „Landet mod Nordvest“ og forfatter til „Thisted gennem Tiderne“.

Bryggerivej

Vejen fra Vestergade ned til Thisted Bryghus, der blev bygget i 1899.

Budtz Müllers Vej

Har navn efter forfatteren Bertel Budtz Müller (1890-1946), der voksede op i Thisted. I København startede han Arbejdernes Teater i 1924 og Thyboforeningen i 1941.

Byvängen

Navngivet i 1955.

Dampstræde

Allerede i slutningen af 1830'erne oprettede agent Werner et brændevinsbrænderi i området. Da det i 1875 blev overtaget af Thisted Spritfabrik, blev det betegnet som et dampbrænderi. Ti år senere blev bygningerne overtaget af Thisted Dampmølle.

Degnevängen

Navnet blev vedtaget i byrådet i 1935 uden nærmere forklaring. Vejen hed tidligere Dragsbækvejs Sidevej.

Dr. Louise Gade

Opkaldt efter dronning Louise (1817-98), gift med Christian den Niende. Da Borgerskolen og dermed Skolegade blev etableret i 1883, opstod Dr. Louise Gade som forbindelse mellem den nye stationsplads og Skolegade. I 1902 blev gaden forlænget til Bryggerivej.

Dragsbækvej

Vejen der fører ned til draget ved bækken. Draget er den grusfyldte tange, der allerede i stenalderen lukkede for den lille fjord, der nåede ind til Tilsted. „Æ draw“ var engang en lokal betegnelse for en åmunding.

Elmegade

Anlagt som privatvej i 1914 af „Havesel-

skabet 1914“. Overtaget af kommunen i 1930.

Enghavevej

Vejen går ned til kolonihaverne eller enghaverne. Navnet blev vedtaget i byrådet i 1935. Tidligere blev vejen kaldt Nr. Allés Sidevej.

Farverstræde

Her lå indtil 1885 et farveri ned mod Strandvejen. Blev i 1859 omtalt som Brænderistræde efter agent Werners brændevinsbrænderi.

Fayes Allé

Vejen blev etableret i 1930 af „Haveselskabet 1915“ og opkaldt efter Gerhard Andreas Faye, der var amtmand 1805-42.

Fjordlystvej

Anlagt på arealer fra Fjordlyst, hvis stuehus endnu ligger på hjørnet af Fårtoftvej og Fjordlystvej. Navnet blev vedtaget i 1952.

Fogedsvej

Anlagt på gårdejer Anton Fogeds jord.

Frederiksgade

Begyndelsen af gaden ind til torvet blev anlagt i 1849. Da toldgrænserne faldt, blev vejen forlænget ud over den gamle bygrænse og svingede ned til Søndergade. Gaden, der snarere var en vej, omfattede altså også den nuværende Asylgade. Frederiksgade er opkaldt efter Frederik den Syvende, der besøgte byen i 1852.

Frederiks Torv

Da Frederiksgade blev forlænget, blev torvepladsen afgrænset og fik naturligt nok navn efter gaden. Torvenavnet er muligvis af yngre oprindelse end gadenavnet, idet pladsen fra 1855 blev anvendt som byens markedsplads og sikkert også er blevet benævnt som sådan. Her blev holdt dyrskue indtil 1887, da skuet blev flyttet til Østre Dyrskueplads på Østerbakken (Vestre Dyrskueplads blev oprettet fem år senere).

Færøvej

To gårde gav navn til Islandsvej og Grønlandsvej. Det har derfor været naturligt at kalde den lille sidevej til Islandsvej for Færøvej.

Gammeltorp

Her lå bebyggelsen Torp, der egentlig betyder „udflytterbebyggelse“.

Gartnerallé

Navnet stammer fra det gartneri, der lå her tidligere.

Gl. Skolevej

Fører op til den gamle skole i Tingstrup, nu Thisted Friskole.

Gramsvej

Opkaldt efter gartner Gram, der havde gartneri her.

Grandalsvej

Her lå Grandalen, hvor der blev holdt grundlovsmøder.

Grydetorv

Var oprindeligt navnet på en plads, der lå inden for bryggen, som var forløberen for havnen. Det var nok her, de sejlede krejlere solgte deres sorte lergrøder, jyddepotterne, der vanskeligt tålte transport over land. Efter havnens anlæggelse var navnet knyttet til den bredeste del af den nedlagte Søndergade ud mod Toldbodgade. I dag bæres navnet af pladsen foran den gamle toldbygning, vel nok fordi man har ment, det er i nærheden af det oprindelige Grydetorv.

Grønlandsvej

Opkaldt efter gården Grønland, der lå ud til Hundborgvej.

Grønningen

Navnet er fra 1955. Området blev tidligere benævnt som Halden, der betyder skråning.

Gråkildevej

Har navn efter en tidligere hellig kilde, Gråkilde eller Vildkjælle.

Hammersvej

Vejen er anlagt på gårdejer Hammers jord.

Havnestræde

Gaden har naturligt nok sit navn, fordi den fører fra Nytorv ned til havnen. Før der kom havn, hed den Fiskergyden, og endnu tidligere blev den også kaldt Peder Griis' Gyde, fordi rådmænd Peder Griis havde en gård her.

Hjultorv

Hvor Strømgade nu munder ud i Korsgade. Navnet stammer formentlig fra et rokkehjul, som en håndværker havde siddende på hjørnet ved Korsgade.

Højager

Afledt af Højtoftevej, som Højager er en sidevej til.

Højtoftevej

Ligger på jord udstykket fra Højtoftegård, der selvfølgelig har fået sit navn efter den ret høje beliggenhed på byens toft. Vejnavnet er fra 1935.

Højvang

Anlagt på gården Højvangs jord. Navnet blev vedtaget i byrådet i 1946.

I. P. Jacobsens Gade

Anlagt omkring år 1900 af konsul Andersen, der opkaldte vejen efter sin svoger, digteren J. P. Jacobsen (1847-85).

I. P. Jacobsens Plads

Da pladsen i 1950'erne blev ryddet for bygninger og indrettet til parkeringsplads, fik den navn efter den eneste bevarede bygning, nemlig J. P. Jacobsens fødehjem (nu Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune).

Industrivej

Her blev Thistedes første industri udflyttet i 1960'erne.

Islandsvej

Er beliggende på jord tilhørende gården Island, som i 1961 blev købt af Thisted landsogn.

Iversensvej

Opkaldt efter borgmester Chr. Iversen, der var borgmester 1937-43 og 1948-54.

Jernbanegade

Blev anlagt i forbindelse med Thy-banens anlæggelse i 1882. Før kommunesammenlægningen i 1970 havde gadeafsnittet fra svinget og op til stationen navnet Stationsvej.

Johan Skjoldborgs Vej

Opkaldt efter digteren Johan Skjoldborg (1861-1936). Hans barndomshjem i Øsløs er nu museum.

Johnsens Allé

Vejen blev anlagt i 1922 og fik senere navn efter Johnsen's Rekreationshjem, der åbnede i 1925 og var bygget for penge, som var testamenteret af Ingvar Marius Nicolai Johnsen (1843-1914). Johnsen var født i Visby, uddannet jurist og ansat som fuldmægtig hos amtmand Rosenkrantz. Havde senere egen sagførervirksomhed og var medlem af byrådet 1888-1909.

Jyllands Allé

Anlagt 1914-16 på den tidligere Vesterfælled af Madsen „Jylland“, der ejede jorden og opkaldte gaden efter gæstgivergården Jylland, som han købte i 1904. Gæstgivergården lå på det øverste hjørne af Vestergade og Frederiksgade. Den forsvandt i 1920 og blev erstattet af en stor toetagers bygning, der fik navnet Christiansborg efter Christian Madsen „Jylland“ (på den anden side af Frederiksgade lå Frederiksborg, opkaldt efter Frederik den 7!). På Jyllands Allé opførte han i 20'erne villa „Stjernen“ i ny amerikansk stil.

Kappelstensvej

Har navn efter det kapel, der i sin tid lå her.

Kastet

Her gik bygrænsen, og her var toldbommene i gamle dage. Ved Kastet var grænsen ud til byjorden markeret med et dige, og en „kå'st“ betyder netop dige eller

vold. En del af Kastet blev en tid kaldt Alléen på grund af vejtræer (deraf navnet Alléstræde).

Kirkegårdsvej

Vejen fører hen til Søndre kirkegård, der blev indviet i 1857.

Kirkestræde

Fører hen til kirken fra Skovgade. Navnet dukkede op midt i 1800-tallet.

Klatmøllevvej

Har navn efter Klatmølle i Baun, der lå syd for nr. 20.

Kongensgade

Gaden hed i mange år Knudsensgade efter avlsbruger D. J. Knudsen, der havde ejet jorden. Det officielle navn blev senere Kongensgade, et gadenavn mange byer fik i begyndelsen af dette århundrede.

Korsgade

Tværgaden fra den store træbro og tværs over Knakken og Østergade fik meget naturligt navnet Korsgade.

Kr. Kolds Gade

Opkaldt efter skolemanden Christen Kold, der blev født i Strømgade 1816 og døde i Dalum ved Odense 1870.

Kronborgvej

Har navn efter gården Kronborg, hvis jord tidligere var ejet af kronen. Allerede kong Hans gav dog byen tilladelse til at bruge jorden. Vejen findes afsat på kort fra 1863, men blev da omtalt som vejen til Mellemmølle.

Labyrinten

I oldtiden lå Labyrinten på Kreta, i dag ligger den i Thisted, oven i købet i „Paradis“, som området hedder i folkemunde. Det snirklede gadeforløb må være grunden.

Langdyssevej

Har navn efter langdyssen ved vandtårnet.

Lerpyttervej

Opkaldt efter de „lerpøtter“, der førhen fandtes i området, og hvor folk fra Thisted havde lov til at hente ler til klining af deres huse. Allerede i første halvdel af 1600-tallet blev en del af området inddraget til dyrkning.

Lillegade

Har vel fået sit navn som „lillebror“ til Storegade.

Lille Torv

Navnene på Lille Torv og Nytorv har ikke altid været lige klart adskilt i de historiske overleveringer. Navnet Lille Torv har også været knyttet til Nytorv. Nytorv hed i mange år Kringeltorv, og Lille Torv havde derfor meget naturligt navnet Mellemtorv.

Malthe Bruuns Vej

Opkaldt efter geografen Malthe Conrad Bruun, der blev født i Storegade 1775 og døde i Paris 1826. Navnet blev vedtaget i byrådet i 1933.

Margrethevej

Anlagt 1916 af Madsen „Jylland“, der ejede gæstgivergården Jylland. Madsen ejede jorden (Vesterfælled) og opkaldte vejen efter sin datter.

Markstræde

I Thisted boede der tidligere mange jordbrugere. Markstræde førte ud til markvejen og markerne, der lå på den anden side af Kastet.

Mellemmøllevvej

Har navn efter Mellemmølle, der lå omtrent, hvor Kronborgvej og Thylandsvej nu krydser hinanden. Mellemmølle var byens største mølle og har bl.a. været ejet af Johan Steenstrup, en bror til den berømte professor Japetus Steenstrup. Deres morfar var i øvrigt provst Carstensen. Mellemmøllevvej har også heddet Skråningen.

Munkevej

Førte ud til bymarkerne Munkholm og Munkagre, der lå nord for byen.

Møllevvej

Vejen til den gamle Vester Mølle, der lå mellem Jyllandsallé og Margrethevej. Møllen nedbrændte midt i 1880'erne.

Nygade

Alle gader har engang været nye og altså også Nygade. Selv om området tidligt var beboet, blev det først en egentlig gade i 1800-tallet.

Nytorv

Torvet hed oprindeligt Kringeltorv, sikkert fordi torvet på grund af broen og et hus på torvet var lidt „kringlet“ at passere. I 1908 hængte en borger et skilt op med navnet Nytorv, en betegnelse der skammelig nok blev hængende.

Oscar Andersens Vej

Opkaldt efter Oscar Andersen, der var mangeårig formand for Thisted Andelsboligforening, der har bygget en stor del af husene på vejen.

P. L. Halds Vej

Opkaldt efter museumsleder Peder Laurits Hald (1872-1958), der var én af initiativtagerne til Thisted Museum i 1903 og dets leder indtil sin død.

Plantagevej

Fører hen til plantagen, som anlægget Christiansgave kaldes i daglig tale. Den første start til plantagen blev gjort i 1821.

Provst Sonnes Vej

Opkaldt efter Hans Chr. Sonne, sognepræst i Thisted 1864-75. Var i 1866 ophavsmand til Thisted Arbejderforening, Danmarks første brugsforening.

Refsvej

Vejen er anlagt på de gamle Refs agre, som den fik navn efter i 1930. Blev tidligere kaldt Kastets Sidevej.

Rolighedsvej

Vejen blev navngivet i 1935. Tidligere blev den omtalt som Rosenlundsgades Sidevej.

Rosenkrantzgade

Gaden blev udlagt som offentlig vej i

1890 og opkaldt efter amtmand Gottlob Emil Georg Frederik Rosenkrantz, der var amtmand fra 1842 til 1866. Han var den første amtmand, der boede i Skovgade.

Rosenlundsgade

Fik navn efter huset „Rosenlund“. Vejen fortsatte oprindeligt på den anden side af Aalborgvej op til Kastets udmunding.

Rådhusstræde

Før rådhuset fra 1853 blev bygget, lå det længere nede på Store Torv ud for Rådhusstræde.

Simons Bakke

Har navn efter Simon Kristensen der ejede en gård, hvor nu CF-lejren er placeret.

Skolegade

Har navn efter Borgerskolen, der blev flyttet hertil fra Storegade og indviet 1883.

Skolevænget

Udmunder i Thorstedvej i nærheden af Tingstrup skole.

Skovengen

Ligger i nærheden af skoven og engen.

Skovgade

Før gaden blev bebygget i begyndelsen af 1900-tallet, kaldte man en overgang vejen „Fruens Bakke“ efter en justitsrådinde. Da skoven voksede til, kunne gaden dårligt komme til at hedde andet end Skovgade.

Sofievej

Begyndelsen til gaden blev gjort i 1903 med en vej fra Møllevvej ned til tømmerpladsen, men navnet kom først senere til. Hvis Sofie har været af kød og blod, hører hun til én af de gådefulde kvinder i Thistedes historie.

Solbakkevej

Har navn efter gården Solbakken, på hvis jord vejen er anlagt. Navnet blev vedtaget i byrådet i 1935. Tidligere hed den nederste del af vejen Kastanieallé.

Solhøjvej

Fik som de andre „solveje“ sit navn i 1935.

Solkrogen

Fik som Solbakkevej sit navn i 1935. Blev før den tid kaldt Parkvej.

Spangbergsvej

Opkaldt efter kaffegrosserer Niels Lauridsen Spangberg (1859-1939). Han testamenterede sin privatbolig i Jernbanegade til museet og optrådte også som velgører i forbindelse med bygningen af en kommunal administrationsbygning på Nytorv og et nyt bibliotek på Tingstrupvej.

Stadionvej

Fører hen til det nu nedlagte stadion.

Storegade

Et helt naturligt navn til byens hovedgade, der også er blevet kaldt Algade. Denne betegnelse er dog en mere generel betegnelse, som også har været brugt om f.eks. Nørregade - i dag kunne det sammenlignes med vores brug af ordet hovedvej. Storegade og Nørregade er de to ældste egentlige gadenavne, der optræder i kirkeregnskaberne i slutningen af 1500-tallet.

Store Torv

Fra byens barndom hovedtorvet med bl.a. tingsted. Hed også slet og ret Torvet. Det var dog også først med nedrivningen af Brinkmann's ejendom i 1936, at torvet blev stort.

Strandvejen

Oprindelig var det en del af den vej, der gik langs stranden ud til Fårtoft. Beliggenheden ved Østerbakken gav tidligere området betegnelsen „Under Bjerget“. Som følge af ødelæggelser ved stormfloden i 1839, blev en privat markvej i stedet efter lange forhandlinger udlagt som vej til Fårtoft (nuværende Fårtoftvej).

Strømgade

Har navn efter den nu rørlagte å, der løber forbi gaden. Området hed før Knakken, der betyder et tuet område.

Svinget

Både navnet og vejen svinger.

Synopalvej

Førte ned til den nu nedlagte Synopal-fabrik, der etablerede sig omkring 1960.

Teglbakken

Har navn efter Landlyst teglværk.

Teglværksvej

Se Teglbakken.

Thorsgade

Hvis overleveringen taler sandt, er der tale om en lidt særpræget navngivning, idet gaden skulle være opkaldt efter en stor hund, Thor, som hørte hjemme i gaden. Vuff!

Thykiervej

Vejen er opkaldt efter kalkværksejer Thykier, der havde et kalkværk i området.

Thylandsvej

Navngivet i 1955.

Toftevej

Toft er en gammel betegnelse for et uopdyrket område med græs.

Toldbodgade

Den nederste del op til Søndergade (nu Asylgade) hed tidligere Toldbodstræde efter toldboden ved havnen.

Tordenskjoldsgade

Har tidligere heddet Hulgaardsvej og Karen Thuesens Vej, men omkring århundredskiftet blev der på hjørnet ved Dragsbækvej bygget et hus, der havde en lille niche med en figur af Tordenskjold.

Torvegade

Forbinder to torve, Store Torv og Lille Torv.

Vandværksvej

Fører ned til vandværket, der blev etableret i 1906.

Vegendalvej

Har navn efter gården Vegendal, på hvis

jord vejen er anlagt. Ordet kommer af „vegen“, der betyder „veg“ eller „vige“. Vejnavnet blev vedtaget i byrådet i 1937.

Vestertorp

Ligger i den bebyggelse, der tidligere hed Torp, der betyder „udflyttersted“.

Vestre Kirkegårdsvej

Anlagt i forbindelse med etableringen af Vestre kirkegård i 1894.

Vilhemsborgvej

Vejen er anlagt på gården Vilhemsborgs jord. Gården var i 1800-tallet ejet af Wilhelm Werner, der har givet navn til gården.

Vinkelallé

Som navnet siger, er der på vejen en vinkel (90°).

Vinkelstræde

Blev i slutningen af 1700-tallet kaldt Holst's Gyde efter købmand Holst og derefter Duches Gyde efter apoteker Duches. Da bygningerne tidligere lå anderledes, endda med et hus ude på Nytorv, kan der godt have været en vinkel på gaden.

Vægtergangen

Her boede vægter Niels Chr. Andersen Nors, der blev vægter i 1854. Navnet blev vedtaget i byrådet i 1935.

Winthersmøllevej

Har navn efter byens første hollandske mølle, Winthersmølle, der blev bygget af købmand Chr. Lassen Winther (1744-1812). Navnet blev officielt i 1955.

Winthersvænge

Afledt af Winthersmøllevej.

Æblevænge

Der har været en æbleplantage i forbindelse med et gartneri.

Østerbakken

Engang blev de få huse her betegnet som beliggende „På Bjerget“, men betegnelsen Rakkerbakken er også blevet brugt om området. Blev dog allerede i 1863

benævnt som Østerbakken.

Østermøllevej

Vejen blev oprettet i anledning af ungskuet i 1953 og fik senere navn efter Østermølle, der lå ved Aalborgvej ud for Østermøllevej. Møllen brændte efter et lynnedslag i 1870'erne.

Aabergsvej

Navngivet som Borgmester Aabergsvej i 1950 efter redaktør Adolph Leonhard Mortensen Aaberg, der i 1917 blev Thisteds første folkevalgte borgmester.

Åbakkevej

Beliggende på bakken, hvor Tilsted Å udmunder i fjorden.

Åbrinken

Ligger på brinken ned mod Tilsted Å.

Personlister

Efter P. L. Hald

Før 1682 havde købstæderne to borgmestre. Som en konsekvens af enevældens indførelse (1660) blev borgmesterembederne i 1682 overtaget af byfogeden. Hvor der kun er et årstal, betyder det, at navnet er nævnt dette år.

Borgmestre

Christen Borrij, 1549.
Gregers Simensen, 1553
Peder Jensen, 1554.
Anders Nielsen, 1579, 1589.
Anders Morsing, 1579.
Anders Gris 1580, 1588.
Anders Nielsen, 1601.
Laurits Gris 1613, 1621.
Steffen Nielsen, 1613, 1621.
Staffen Nielsen, 1937.
Thomas Madsen, 1651.
Peder Josten, 1664.
Christian Lælius, 1669.
Thomas Madsen, 1671.
Martin Thomesen, 1673.
Enevold Nielsen Berregaard, 1681.

Byfogder

Laurits Jensen, 1668.
Hans Johansen, 1674.
Laurits Jensen, 1678.
Emmik Eriksen, 1679.
Enevold Nielsen Berregaard, 1682-89.
Emmik Eriksen, 1689-1698.
Iver Pedersen, 1698-1716.
Ludvig Lem 1716, død 1733.
Jørgen Christian Poulstrup, 1733-42.
Peter Lübecher, 1742-63.
Johan Nicilaj Schauenius, 1763-71.
Rasmus de Steensen, 1771-89.
Otto Lemvig, 1789-99.
Christian Brønlund, 1799-1811.
Jes Lützhøft, 1811-1838.
Niels Nellemann, 1838-1854.
Henry Theodor Gad, 1855-60.
Ulrich Frederik Rosing Schouw, 1861-70.

Borgmestre

Ulrich F. R. Schouw, 1870-72.
Gottlieb Andreas Jensen, konst. 1872-73.
Harald Hugo Edouard Clausen, 1873-1907.
Emil Hammerich Valdemar Søren Bloch, 1907-11.
Adolph Theodor Conradt Eberlin, 1911-17.
Adolph Leonhard Mortensen Aaberg (V), 1917-1925 (første folkevalgte).
C. Bjerregaard (C), 1925-37.
Chr. Iversen (A), 1937-43.
C. Bjerregaard (C), 1943-48.
Chr. Iversen (A), 1948-54.
Aksel Mikkelsen (C), 1954-70.
Holger Visby (V), 1970-81.
Svend Thorup (V), 1982-93.
Ruth Scharling (C), 1994-.

Amtmænd

Kun medtaget amtmænd i Thisted amt, der blev oprettet ved kgl. resolution 4. sept. 1793.

Niels Ferslev, 1793-1803.
Guldbrand Arentz, 1803-05.
Gerhard Andreas Faye, 1805-42.
Gottlob Emil Georg Frederik Rosenkrantz, 1842-66.
Carl Ludvig Vilhelm Rømer von Nutzhorn, 1866-68.

Iver Emil Hermann William Unsgaard, 1868-85.
Conrad Alexander de Fabritius-Tengnagel, 1885-90.
Wilhelm Peter Schulin, 1890-1900.
Johan Frederik Simony, 1900-09.
Carl Otto Bache, 1909-19.
Henrik Julius Lehmann, 1919-25.
Kresten Haugen-Johansen, 1926-35.
Aage Axel Helper, 1935-38.
Hans Egedorf, 1938-61.
Florian Martensen-Larsen, 1961-70.

Sognepræster

(kapellaner ikke medtaget)

Aage, 1367.
Jesper Lauritzen, 1472.
Thomas, 1546.
Rasmus Olufsen, 1555.
Anders Nielsen, 1574.
Jørgen Lauritsen Riber, 1575-1602.
Jørgen Pedersen Klyne, 1602-13.
Palle Knudsen, 1614-16.
Sveder Poulsen Kitting, 1617-43.
Anders Nielsen Hebo, 1643-92.
Ole Bjørn, 1692-96.
H. Schandorph, konst. 1696-98.
Sixtus Adamsen Aspach, 1698-1705.
Johannes Dauw, 1705-07.
Frederik Chr. Ulriksen Schnell, 1707-28.
Peder Nielsen Cortsen, 1728-1761.
Chr. Riise Brodersen Brorson, 1761-65.
Johannes Nicolajsen Brorson, 1765-72.
Johan Georg Pedersen Smith, 1772-89.
Christian Ehrenfried Carstensen, 1789-1831.
Jakob Samuel Hertel, 1831-37.
Marcus Chr. Vilhelm Michelsen, 1837-55.
Jens Paludan Møller, 1855-64.
Hans Chr. Sonne, 1864-75.
Nicolaj Wilhelm Rohde, 1875-92.
Marcus Andreas Dam, 1893-96.
Jacob Søren Hansen, 1896-1917.
Axel Montebello Møller, 1918-36.
S. Nyegaard, 1937-52.
Erich Erichsen Jessen, 1952-73.
Niels Vilhelm Hansen, 1973-86.
Eskild Agger, 1987-.

Rektorer ved latinskolen

- Anders Willumsen, 1549.
Kjeld Kristensen.
Peder Olufsen, 1574.
Jens Poulsen.
Oluf Nielsen, 1588.
Hans Dirichsen.
Petrus Mathiæ, 1594-1600.
Niels Paaske, 1600-02.
Jens Bjørnsen, 1607.
Christen Simonsen, 1608-10.
Mads Sørensen, 1611-15.
Christian Hansen, 1620.
Kjeld Kristensen, 1627.
Jakob Pedersen Holst, 1628-37.
Thøger Nielsen, 1637.
Anders Mortensen Vejle, 1637-40.
Kjeld Kristensen, 1640-41.
Oluf Andersen Sæby, 1641-64.
Peder Lucassen, død 1672.
Ole Jensen Juel, 1672-78.
Svend Mikkelsen Zimmermann, 1678-86.
Claus Dahler, 1686-89.
Niels Ebbesen Aagaard, 1689-1703.
Christoffer Blymester, 1703-11.
Mathias de Thestrup, 1711-12.
Hans Momme, 1712-13.
Hans Vinde, 1714-17.
Jens Poulsen Lyngby, 1718-20.
Christopher Nislev, 1720-29.
Niels Pedersen Lund, 1729-39.

Litteratur

- Jens-Henrik Bech og Anne-Louise Haack Olsen: Nye gravfund fra enkeltgravskulturen i Thy, MIV 13, 1985.
Elisabeth Birkeland: En miskendt thybo, Sparekassen Thy, 1982.
Marianne Bro-Jørgensen: Slavekrigen 1848, Viborg Stiftsmuseum, 1980.
C. Brunsgaard: Thisted gennem Tiderne, Sparekassen for Thisted Amt, 1970.
M. Buch og C. I. Gomard: Danmarks Jernbaner, bind 1, Banebøger, 1987 (genoptryk).
Anders Bæksted: Besættelsen i Thisted 1696-98, Munksgaard Forlag, 1959-60.
C. Diørup: Thisted Amt. Beskrevet efter Opfordring af det Kgl. Landhuusholdnings-Selskab, København, 1842.

- Jørgen Elklit, J. O. Petersen, Orla Poulsen: Valg i Thisted, Knakken, 1987.
J. J. Lønberg Friis: Den jyske Slavekrig 1848, 1898.
P. L. Hald: Thisted Skolevæsens Historie, Thisted Amtsbogtrykkeri, 1953.
Fr. Hallager: Magister Ole Bjørn og de Besatte i Thisted, 1901.
Søren Hallar: J.P.Jacobsens hjem og barndom, Munksgaards Forlag, 1950.
Bent Haller: Det romanske hus, Vindrose, 1990.
Poul Hansen: Thisted Kirke, Museet for Thy og Vester Hanherred, 1978.
Tage Heft m.fl.: Thisted og Thy, Fønnesbergs Forlag, 1943.
Chr. Heilskov: Mindeblade om Gerhard Faye, Thisted, 1925.
Johan Hvidtfeldt: Thisted, Turistårbogen om Thy, 1972.
Anna Hviid m.fl.: Afen 100-årigs memoarer, Thisted Borgerskole, 1983.
J. P. Jacobsen: Pennegriller og naturstudier (v. Birgit Høyrup), Knakken, 1985.
J. P. Jacobsen: Samlede Værker, Rosenkilde og Bagger, 1973.
F. J. Billeskov-Jansen (red.): J.P. Jacobsens Spor, Reitzels Forlag, 1985.
Bent Jensen: Toldere ved hav og fjord, Museet for Thy og Vester Hanherred, 1982.
Thit Jensen: Stygge Krumpen, Gyldendal, 1949.
Anna Linck: J.P.Jacobsen. Et levnetsløb, Gyldendal, 1911.
Hanne Mathiesen: Den gamle Herregård, Sparekassen Thy og Thisted Museum, 1988.
M. C. V. Michelsen: Tale ved Asylets Åbning i Thisted, Amtsbogtrykkeriet, 1841.
Knud Mortensen og Svend Sørensen: To byejeendomme i Thisted, Sparekassen Thys Forlag, 1990.
Holger Nielsen og Henning Skov: Peter Wilken Heiberg, Sparekassen Thy, 1978.
Henry E. Pedersen: Thisted Arbejderforening gennem 75 Aar, Thisted Amts Tidendes Bogtrykkeri, 1941.
Jens Ole Petersen: Matr. nr. 411, Ejerforeningen „Royal“, 1988.
Jens Ole Petersen, Orla Poulsen og Knud Holck Andersen: Thisted Havn, Knakken, 1988.

- Erich Pontoppidan: Den Danske Atlas, tomus 5, København, 1769.
Orla Poulsen og Tom Lindskog: En egn Thy og dens sparekasse, Sparekassen Thy, 1979.
Orla Poulsen og David Nors Hansen: Fattigfolk i Thy, Amtscentralen for Undervisningsmidler, Thisted, 1985.
Orla Poulsen: Thisted Amts Tvangsarbejdsanstalt 1862-1879, Jul på Mors, 1981.
A. Hjorth Rasmussen: Skuddefart og Limfjordshandel, Museet for Thy og Vester Hanherred, 1974.
Peder Hansen Resen: Atlas Danicus, Sæby Museum, 1982.
Martinus Rørbye: Rejsedagbog 1830, Kunstforeningen i København, 1930.
Kaj Sekkelund: Søfart, handel og bondeøkonomi. Thisted 1814-50, Knakken, 1993.
Svend Sørensen: Christen Kold, Museet for Thy og Vester Hanherred, 1989.
Svend Sørensen og Niels Nielsen: I hælene på Christen Kold, Sparekassen Thy's Forlag, 1990.
Svend Sørensen: To huse i Thisted, Thisted Andelsboligforening, 1991.
Svend Sørensen og Erik Holm: Udviklingen i Støbeskeken, Museet for Thy og Vester Hanherred, 1981.
Olfert Voss: En nål til Langdosmanden, Skalk 1960, nr. 3.
Knud Aagaard: Fysisk, oeconomic og topographisk Beskrivelse over Thy, Viborg, 1802.

Historisk Årbog

- Liste over artikler fra Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred. Hovedkilderne til denne bog er årbøgerne fra 1924 og 1974.
Torsten Balle m.fl.: Bidrag til Thisted købstads historie 1524-1974, 1974.
Torsten Balle: Dobbeltmord i Thisted 1735, 1973.
Torsten Balle: En købmandsgård 1766, 1973.
Torsten Balle: J.P.Jacobsens fødested, 1969.
Torsten Balle: Ulydighed mod en borgmester i Thisted, 1977.
Jens Damsgaard: Amtmand, Conferentsraad Gerhardt Faye, 1909.

- Chr. P. Fogtmann: Cigarerne fra Thisted slog ikke igennem, 1990.
Olga Habersat: I Vestergade der bor en baker, 1992.
P. L. Hald: Af Thisted Købstads Historie, 1924.
P. L. Hald: Det gamle rettersted ved Thisted, 1926.
P. L. Hald: Fra slavekrigens dage, 1911.
P. L. Hald: Gader og veje i Thisted, 1947.
P. L. Hald: Ildebranden i Thisted 1818, 1919.
P. L. Hald: Minder fra det gamle Thisted, 1915.
P. L. Hald: Skolevæsenet i Thisted til 1814, 1948.
P. L. Hald: Thisted præsteembede til 1864, 1955.
P. L. Hald: Thy i fjendevold, 1957.
C. B. V. Hansen: Lidt om J.P.Jacobsen, 1914.
Johan Hvidtfeldt: Bidrag til Tistedes handelshistorie i det 17. Aarhundrede, 1939.
Anton Emil Jensen: En fiskerdreng vokser op, 1990.

- J. M. Josephsen: Amtmænd i Thisted Amt, 1945.
Poul Kjeldgaard: Et historisk hus i Storegade, 1993.
C. Klitgaard: En gammel retssag i Thisted, 1946.
Hanne Mathiesen: Hovedstad og provinsby, 1985.
Hanne Mathiesen: Thistedes navnkundige amtmænd Faye, 1981.
Jørgen Miltersen: J.P.Jacobsens møbler tilbage til Thisted, 1971.
Jytte Nielsen: Martinus Rørbye og Thy, 1992.
Henry E. Pedersen: Agent Werner, 1941.
Henry E. Pedersen: Den første bogtrykker nord for Limfjorden, 1944.
Henry E. Pedersen: Thisted og Thy i fjendevold under krigen 1864, 1947 og 1948.
Poul Pedersen: Postvæsenets start i Thisted Amt, 1988.
Jens Ole Petersen: Forstad eller baggade, 1989.
H. A. Riis-Olesen: Amtmand Gerhard Faye, 1958.

- H. A. Riis-Olesen: Biskop Chr. Lodberg, 1962.
H. A. Riis-Olesen: Omløbere og tiggere i gamle dage, 1960.
Jens Rolighed: Minder om digteren J.P.Jacobsen og hans slægt, 1945.
Kaj Sekkelund: Fjordfiskere, 1989.
Kaj Sekkelund: Købmænd og handelsliv i Thisted 1814-50, 1991.
Kaj Sekkelund: Matr. nr. 395 - Vestergade 18, 1990.
Henning Skov: Troløse bjælke brast, 1982.
Severin Christensen Sortfeldt: Ørum slot i Thy, 1916.
Severin Christensen Sortfeldt: Præsterne i Skjoldborg og deres Tid, 1934.
Robert Svalgaard: Om „Portconsumtionen“ i Thisted, 1966.
H. Juul Sørensen: Glimt fra 1840'ernes Thisted, 1942.
Svend Sørensen: Lervarefremstilling i Thisted, 1991.
Niels Ebbesen Aagaard: Thy Illustranda, 1928.

Stikordsregister

A

Aaberg, A., redaktør 114, 169
 Aagaard, Knud, præst 40, 85, 145
 Aagaard, Niels, rektor 44
 Aagade 139
 Aalborg 26, 39, 57, 66, 71, 85, 100, 103, 107, 110, 116, 118, 154
 Aalborg latinskole 47, 49
 Aalborgvej 96
 acciseboder 93
 adelsrepublik 26
 Agerbæk, Hans, ræst 40, 102, 154, 161
 Agger Kanal 117
 Agger kirke 106
 Agger Tange 73, 92, 113
 Aggersborg 50, 54
 alderdomsforsørgelse 88, 144
 Algaden 97
 Altertavle 35
 Altona 117
 Amdisen, Tor 16
 Amsterdam 127
 Amtmanden 86, 99
 amtsforvalter 89
 Amtshus 87
 Amtsstræde 175
 Andersen, M.S., lærer 156, 157
 Andersen, N.C., købmand 167, 175
 apotek 38, 108
 apsis 18
 arbejderkvarter 144
 arbejdsanstalten 146
 arbejdsdag 143
 Arentz, Guldbrand, amtmand 100
 armring 12
 Asmild kloster 24
 Aspach, Sixtus, præst 62
 Asylgade 39, 112, 141
 avis 104
 avlsbrug 117

B

badskærer 88
 Balhausen, slagter 76
 Balle, Torsten, arkivar 42
 banegård 122
 Bang, Chr, vægter 66
 bank 117, 127
 barsel 135
 Baun 53
 Bech, lærer 155
 Bech, Peder, apoteker 108

bedemand 153
 befolkningstæthed 112
 belysning 123
 Bendixsen, C.F., tobaksfabrikant 127
 Bendixsen, Ditlev, skibsbygger 129
 Bendixsen, F.C., konsul, fabrikant 117, 127
 Bentzon, Niels, præst 104, 110, 161
 Berg, Christen, politiker 114
 Bernstorff, A.P. 90
 Berregaard, Enevold 34, 36, 49, 55, 58, 61
 Berregaard, Willum 36
 Berregaardske kapel 36
 bespisning 142
 bibliotek 104
 billedkvadre 16
 Billeskov Jansen, sagfører 14, 15, 20
 Bircherod, Jens, biskop 52
 Birkedal, Vilhelm, præst 164
 birkeret 23
 Bisgård 39, 69
 Bisgårdsgade 107
 bispegård 27, 39
 Bispens Sten 20
 bispesæde 39
 Bjerget 113
 Bjørn, Ole, magister 48
 Bjørndal, Søren Madsen, mestertyv 98
 Blicher, St. St., forfatter 100
 Bloch Suhr, V., maler 91
 Blokhus 173
 Blymester, Christopher, rektor 44
 Boe, Per 111
 Boesen, købmand 131
 Boller, herregård 25
 Bolvig, toldkontrollør 75
 bomhus 77
 Bonde, Jens Nielsen, skoflikker 60
 bondehær 26
 bondestenalder 8, 10, 17
 Bonne, Wilhelm, fabrikant 142
 Borchs Kollegium 45
 Borgerheldskolen 154
 borgerrepræsentanter 114
 borgerrepræsentation 108
 borgerskolen 127, 142, 152, 154, 156
 borgervæbning 66, 84, 100, 101
 Brammer, G.P., seminarieforsøger 104, 159, 161
 branddirektør 97
 brandenborgere 74
 Brandes, Edvard 175
 Brandes, Georg 175
 brandinspektør 66
 brandkorps 65, 67, 68
 brandsprøjter 104
 Bremen 1127
 Brinkmann, Johann Georg, købmand 120
 Brinkmann, Wilhelm 141
 Brogade 67

brølægning 97
 bronzealder 112
 bronzealdergrave 14
 bronzesværd 12
 Brorson, biskop 40
 Brund 80
 Bruun, Adolf Christian, amtsforvalter 89
 Bruun, lærerinde 155
 Bruun, Malthe Conrad, geograf 89
 brændevinsbrænderi 121, 169
 brændevinsbrænding 85
 Brøndlund, Christian, by- og herredsfoged 97 - 99
 Brøndsted, Johannes 13
 Bundgaard, Chr., husmand 133
 byfoged 98
 Bygum, Lars, bager 66
 Bysvend, Jens 59, 60
 byvåben 24
 bækken 79
 Bæksted, Anders, dr. phil. 48
 Bødker, Anders 58, 61
 bøjlenål 11
 Børglum 24
 Børglum-bispen 19
 børneasyl 41
 børnehavn 142
 børnehuset 36
 Børresen, Th, lærer 158

C

Caroc, amtsforvalter 100, 109
 Carocks have 109
 Carstensen, Chr., præst 160
 Carstensen, Otto, postmester 107
 Carstensen, provst 36, 39, 102, 161
 Caspergaard, Claus, amtsforvalter 152
 Chr. den II. 24, 26, 41
 Chr. den III. 24, 27, 28, 39, 41, 98
 Chr. den IV. 33, 72, 108
 Chr. den IX. 113, 122
 Chr. den V. 50, 60
 Chr. den VIII. 81
 Christensdatter, Anne 52, 53, 55
 Christensen, Christian, lærer 154, 156
 Christiania 49
 Christiansen, Poul Christian, murer 130
 Christiansgave 86
 Christoffer af Oldenburg 26
 Clausen, byfoged 114
 Clausen, Hans, podemester 78

D

Dagbladet Thy 114
 Dahl, Anne Nielsdatter 56, 59
 Dahl, Just, handskemager 76
 Dahlerup, Lars Christian, apoteker 114, 108

Dal, Anders Poulsen 164
 Dalby 164
 Dalum Højskole 164
 Damborgs Cigarfabrik 129
 dampfærge 122
 dampmølle 109
 Danske Atlas 64
 degnekald 43
 degnekom 43
 degnestole 43
 Den Caspergaardske Skole 152
 Den Nordcimbriske Tilskuer 104
 diakonissestiftelsen 141
 Diderichsen, Niels, købmand 154
 Dilleben, lærer 154
 Dinesen, Fr., redaktør 114
 disciple 46
 distriktskirurg 87
 djævlbesættelse 52
 Dolleris, bestyrer 129
 Dommer, Ole Nielsen 79
 Dorph, A., maler 35
 Dr. Louisegade 123
 Dr. Louises Børneasyl 141ff
 Drachmann, Holger 175
 dragoner 75
 Dragsbæk 8, 14, 71, 94, 95
 Dragsbækvej 14, 130
 Duche, Frederich Wilhelm, apoteker 108
 Due, Jørgen Scheel, amtmand 56
 Dueholm amt 100
 Duus, Oluf 26
 Dyrehaven 69
 døbefont 119

E

Eberhardt, frk., lærer 156
 Eckersberg, maler 86
 eksorcisme 50
 eligerede borgere 114
 Else, søster 141
 England 107, 116
 enkeltgravskultur 9
 epitafier 34
 Eriksen, Emmik, byfoged 57
 Espersen, overlæge 136

F

fabrikklassen 127
 Faddersbøl 52
 Falster 91
 Fanø 118
 fattigforsørgelse 133, 145
 fattiggård 133, 145, 156
 fattighjælp 97
 fattighospital 88
 fattighus 93, 146
 fattigkasse 145

fattiglemmer 147
 fattigvæsen 145
 Faye, Emil 100
 Faye, Gerhard Andreas, amtmand 86, 133
 Faye, Kassa 100
 Ferslev, Niels, amtmand 100, 108
 fiskeri 85
 Fjeldgaard, købmand 158
 Fjerritslev 108, 158, 173
 fjordbund 8
 Flakkenbjerg 151
 folkeoplysning 152
 folketal 64
 folketællinger 165
 Forballum 163
 forbrydelser 76
 Frankrig 46, 107
 Frederik den I. 23, 24, 26
 Frederik den IV. 47
 Frederik den VI. 102
 Frederik den VII. 105
 Frederiksgade 112
 Frederikshald 49
 Frederikshavn 110, 122, 173
 Frederikstorv 147
 Fredsøe, Niels, vægter 66
 Friis, Jørgen, digter 46
 friskole 164
 Frobenius & Sønner 32
 Frost, Lauritz, skolemester 153
 Fusmand, Inger 59
 fyrbækken 32
 fæstegårde 21
 Fårtoft 79, 113, 153, 161

G

Gad, Theodor, byfoged 135
 Galtrup 164
 gasbelysning 123, 124
 gaslampe 145
 gildeshus 39, 98
 Gjersbøl 162
 Gödrichsen, Peder 36
 Gosch, løjtnant 111
 gravhøje 10, 12
 gravmæle 129
 grevens fejde 26
 grif 17
 Griishauge, konsul 147
 Gris, Anne Lauridsdatter 62
 Grundtvig, N.F.S., præst 164
 Grønlunds gård 119
 Grønningen 142
 Gråbrødre Hospital 62
 gudelige forsamlinger 162
 gudstjeneste 19
 Gyldenstjerne, Elisabeth 124
 gymnasium 158
 gældsætning 144
 gæstgiveri 94, 120

Gøye, Mogens 26

H

Hald, A.C.F., lærer 156
 Hald, P.L., viceskoleinspektør 14, 157
 Hallager, Fr., læge 63
 Halsjern 79
 Hamburg 82, 107, 120
 handel 116
 handelsprivilegier 21
 Hansdatter, Maren 51, 56, 60
 Hansen, C.A.H., folketingsmedlem 125, 158
 Hansen, Carl, lærer 159
 Hansen, Poul, arkitekt 18, 34, 35
 Hansen, Simon, maler 35
 Hansted 91, 92, 170
 Hass, Ludvig Daniel, præst 163
 Haverslev 39
 havsagen 110
 havnen 113, 117
 Havnestræde 66, 67, 154
 havstigning 8
 Hebo, Anders, præst 40, 49, 50
 Hedegaard, købmand 66
 Heede, Christian, urmager 33
 Heiberg, Peter, læge 135
 heksebrænding 52
 Heksehømmen 54
 hekseproces 52
 helgengrave 19
 hellekiste 11
 Helles, P.A., lærer 156
 Helsingø 46
 Helsingør hospital 62
 Heltborg 42
 Hendriksen, Rasmus Frederik 175
 Henriksen, Else 162
 Herholdt, V., postmester 123
 herredstinget 53
 Herskind, lærer 170
 Hillerslev 18, 43
 Hillerslev Mark 28
 Hillerslev præstegård 52
 Hjallelse 164
 Hjørdemål 42, 91
 Hjerbech, P.A., lærer 156
 Hjulortov 131, 160
 Hjørring 39, 106, 173
 Hobro 115
 Holberg, Ludvig 45
 Holm, Peder, købmand 100
 Holst, Jakob, latinskoleinspektør 43
 Holst, kapellan 155
 Holst, købmand 98, 119, 154
 Holst, Laura 98
 Horsens 82
 hospital 93, 145
 Hostrup 25
 hotel Aalborg 144

hotel Royal 115, 120, 121
 hotel Thisted 147
 hotel Thy 143
 hovedgårde 21
 Hovsør 24, 25, 27
 Hundahl, Bente Marie 167
 Hundahl, N.I., lærer 159
 Hundahl, P.C., købmand 100, 168
 Hundborg 52, 60, 89, 129
 Hunstrup 35, 41, 43, 73, 167
 Hurup 158
 Husby 107
 Hvidtfeldt, Johan, historiker 23
 Høffding, Harald 175
 Høgh, Chresten 42
 Højesteret 49, 60, 90, 168
 højskole 164
 højskolehjem 123
 Højvang 9
 høkerlov 93
 Hørdum 43
 Hører, Jacob 53
 hørere 43
 håndværkere 20

I

Illustreret Tidende 69, 91, 122
 Immersen Mortensen, N., postkører 118
 indkøbsforeninger 137
 industri 112
 indvielseskurs 19
 Italien 46, 174

J

J. P. Jacobsen-Selskabet 166
 Jacobsdatter, Anne 54, 59, 60
 Jacobsen, Anders Søndergaard 130
 Jacobsen, Anna 168
 Jacobsen, brygger 141
 Jacobsen, Cecilie Marie 168
 Jacobsen, Christen, skipper 167
 Jacobsen, J.P., forfatter 70, 152, 158, 165
 Jacobsen, Povel 35
 Jacobsen, William, fabrikant 124, 168
 Jagd, kaptajn 114
 Jannerup, Kirsten Marie 160
 Jensdatter, Anne 51, 54, 58
 Jensen, frk., bestyrerinde 142
 Jensen, gæstgiver 76
 Jensen, J.L., handelskommiss 139
 Jensen, Lars, købmand 66
 Jensen, Niels, byskriver 40
 jernalder 14
 jernbane 38, 121, 122
 jernstøberi 112, 125, 142, 169
 Jespersen, Niels 57, 58
 Jomfru Maria 19
 Josephson, Ernst, maler 165

jægerstenalder 8, 12
 Jørgensen, Aage, skoleleder 159
 Jørgensen, madam 137

K

kagstrykning 48, 60
 Kallerup 97
 Kalundborg 136
 kapel 38
 Kappel, P.A., lærer 156
 Kappelsten 94
 Kastet 48, 93, 112, 114, 124, 143
 katakomber 19
 katolske kirke 27
 Kattesundet 60
 keglebane 168
 kejsersnit 135
 Kielland, Alexander, digter 165
 Kingo, Thomas, biskop 62
 Kirkebyggeri 29
 Kirkegaard, Poul Rudolf 130
 Kirkegaard, Richard, pottemager 131
 Kirkegaard, Rudolph, pottemager 130
 Kirkegaard, William 130
 kirkegård 19, 37, 38, 95
 kirkeklokke 29
 kirken 16, 95
 Kjærgaard, uddeler 139
 Klatmøllevvej 153
 Klimtøller 58, 75, 91, 110, 17, 118
 klostervæsen 41
 Klubien, lærer 74
 Knackergaard, købmandsslægt 119
 Knakken 76, 79, 160
 Knakkergård, blikkenslager 36
 Knudsen, Knud, baneformand 15
 Knudsen, proprietær 135
 Knudsens toft 157
 Knudssøn Madsen, Erland, maler 81
 Kold, Christen, lærer 152, 159
 Kold, Mikkel, skomager 102, 160
 Koldinghus 41
 Kolera 134
 kommissionsdomstol 59
 kongebesøg 102, 122
 kongestatue 21
 kor 18
 Korsgade 69, 93, 131
 kost 143
 Kovstrup 161
 Kr. Koldsgade 156
 kraduld-fabrik 124, 142
 krammarkeder 94
 krejlere 130
 Krig 71, 97, 174
 Kringeltorv 77, 115
 Kristensen, Eske, brandinspektør 65
 Kristensen, Simon 14
 Kristianslyst 69
 Krogsgaard, Anne 52

Kronborg 28, 121
 Kronborgvej 93, 95, 109, 110
 Kronens Mark 121
 krucifiks 19
 Krumpen, Otto 24
 Krumpen, Stygge, biskop 23, 24
 kræmmere 20, 85
 Krøyer, P. S. 175
 Kvickly 75, 119
 Kyllsbek, Peder, kirkedegne 153
 Kyllsbek, Peder, lærer 160
 Kyndby, Trine, asylmoder 141
 Kæhlers Keramikfabrik 130
 København 40, 46, 58, 66, 69,
 75, 86, 89, 96, 163, 164, 173
 Københavns slot 60
 Københavns universitet 49
 købmandsgårde 117ff
 købstad 21
 købstadsrettigheder 23, 24, 28, 64
 Køge Huskors 50
 Købygård 35, 73, 74
 Kåstrup 43

L

ladeplads 23
 Landbosparekassen 117
 landbrug 85
 landgilde 27
 landsforvisning 60, 90
 langdosmanden 11
 Langdysse 10, 11
 Langdyssevej 11
 Langeland, justitsråd 107, 146
 Langeland, toldinspektør 66, 68, 92
 Langgaard, Kirsten 50, 53, 54, 59, 60
 Langgaard, Ole Pedersen 50, 53, 59
 langhøj 10
 Larsen, Niels, trommeslager 115
 latinskole 29, 41, 79
 Lauridsen, Anders 56
 Lauridsen, Jep 25
 Legind 51, 58
 lejetrapper 27
 Lemvig, Otto, byfoged 99
 lerkar 11
 lervarer 129
 ligbærerlav 38
 Lille Torv 67, 107, 108, 123, 124, 131, 137
 Lillegade 39, 66, 67, 131, 169
 Lillelund, proprietær 161
 Limfjordshandel 116
 Lindahlsminde skole 105
 Lodbjerg 46
 Lodbjerg, Christen Jensen, professor 46
 Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kom-
 mune 168
 Lomborg, Anton, skomager 40
 Lomborg, Anton, skomager og læg-
 præst 41

Lübeck 26, 120
 Lugge, Ingeborg Cathrine 49
 Lugge, Søren Nielsen 34
 Lund, Johan Grøn, redaktør 107
 Lund, konsul 100
 Lustrup, organist 155
 Lützhøft, H.D., agent, købmand 99,
 117, 119
 Lützhøft, Jes, byfoged 99
 Lyngholm 25, 26
 læbælder 93
 Læsø 23
 løbedegne 42
 Løgstør Grunde 85
 løn 142

M

Madsen, Palle, præst 50
 Madsen, Søren, fattiglem 150
 Margrethevej 95, 131
 Marie Grubbe 174
 markeder 93
 Markstræde 143
 Maskinfabrikken Thy 124
 Mathiesen, Hugo, fotograf 144, 146
 Mavors, Christian Frederik 54
 Mein, Lorends 57
 mejeri 114
 Mellem bom 93
 Mellemgade 131
 Mellemmølle 95, 96, 109
 Mellemmøllevvej 96
 Mester Daniel, badskærer 95
 Michelsen, Anna 172
 Michelsen, pastor 141
 middelalder 11, 16
 missionshus 142
 Momtoft, købmand 142
 Montreux 174
 mord 76
 Mortensen, Jens, farver 54
 Moth, Matthias, forfatter 63
 Müller, N.V., rektor 158, 170
 Mumme, Christopher, biskop 47
 Mumme, Christoffer 57
 Munch, H., degn 160
 Munkevej 109, 110, 112, 146, 156
 Murmester, Chresten 95
 Mysunde 74
 Møgelhøj 53
 Møgeltønder 136
 Møller, gæstgiver 75, 76
 Møller, Søren, købmand 107
 Møllevej 64, 93, 95

N

nationalliberale 82
 Nationalmuseet 13, 15, 17, 18

naturalisme 174
 Neergaard, Jens Madsen, postmester 108
 Neergaard, Niels, købmand 67
 Neksø 136
 Nelledam, N., byfoged 117
 Neve, Eberhardt, distriktskirurg 88
 Niels Lyhne 174
 Nielsdatter, Karen 54
 Nielsdatter, Maren 54
 Nielsen, Holger, overlæge 136
 Nielsen, Jens 52, 71
 Nielsen, Oluf, præst 43
 Nordcimbriske Tilskuere, den 107
 Nordtoft, P.C., købmand 117
 Nordthy Brugsforening 139
 Norge 46, 49, 71, 86, 96, 97, 110, 116,
 119
 Nors 42, 50, 91, 95
 Nors præstegård 52, 57
 Nygade 131
 Nykøbing 82, 115, 129, 158
 Nykøbing Falster 52
 næringsfrihed 93
 Nørgaard, fru, lærerinde 156
 Nørgaard, G., overlærer 155, 156
 Nørhå 40, 43, 51, 58
 Nørre Allé 65
 Nørre bom 93
 Nørregade 48, 69, 70, 76, 93, 112,
 118, 131, 144, 160
 Nørresundby 110
 Nørretorv 69

O

Oddesund 55
 Odense 25, 62, 119
 oldtiden 9
 omgangslærer 161
 opdragelsehjem 151
 oprør 26
 orgel 32
 oversvømmelse 68, 69

P

Palladius, Peder, biskop 52
 Paludan-Müller, Frederik 40
 Paludan-Müller, Jens, præst 172
 Paris 90
 pas 86
 Pasteur 118
 Peder Gris' Gyde 77
 Pedersdatter, Anne 51, 60
 Pedersdatter, Maren 54
 Pedersen, Niels Chr., fattiglem 150
 Pedersrolighed 119
 pengesedler 97
 pest 21, 74
 pesthuset 62

petroleumslygter 124
 pietisme 152
 pigeskole 156
 plantagen 90
 Plantagevej 158
 planteskole 91
 polakker 74
 politi 66
 postruter 108
 postvæsen 108
 pottemagere 129
 Poulsen, H., lærer 156
 Poulstrup, Jørgen, byfoged 79
 Pram, Jep 52
 Preuss, frk., lærerinde 156
 priser 142
 privatskole 154
 protestantisme 26
 præstebolig 39
 præstegård 102
 præster 40

R

Raaby, Jørgen, arkitekt 35
 rageknive 12
 Randers 82, 103, 107
 Rantzau, Johan 27
 realskole 156, 158, 170
 Reberbanevej 15
 Reenberg, murer 14
 reformationen 21, 27, 41
 Refs agre 107
 rektorer 43
 relikvier 19
 Resen, Peder Hansen 177
 Resens Danske Atlas 177
 rettersted 80
 Ribe 46, 59, 107, 163
 Rochdale 137
 Roddenbjerg Sø 76
 romansk kirke 16
 romersk jernalder 14, 15
 Rose, R.J., lærer 156
 Rosenkrantz, amtmand 74, 82
 Rosenkrantz, Holger 24, 26
 Rosenkrantz, Niels Stygge, biskop 24
 Rosenkrantzgade 93
 Roskilde 46
 Rostgaard, Frederik 45
 runer 20
 Ryslinge 164
 Rytter, Poul, teolog 53
 rytterskoler 47, 152
 Ræhr 54
 Rønne Latinskole 136
 Rønnow, Joakim 24
 Rørbye, Georg, branddirektør 97
 Rørbye, Martinus, maler 86
 rådhus 37, 39, 97, 98, 117, 146

S

Sager, Adam, læge 88
 Salling 162
 Sallingsund 74
 sandflugt 91, 92
 Schandorph, Holger, præst 56, 58
 Schandorph, Sophus 175
 Schnell, Frederik, præst 40
 Schou, byfoged 75
 Schönau, købmand 67
 Sehested, Sofia 36
 Sennels 49, 50
 Silstrup 36
 Silstrupgård 53
 Sjørring 18
 Sjørring præstegård 55
 Skaarup 95
 Skammelsen, Ebbe 13, 76
 skattefrihed 27
 Skeel, Otto, amtmand 57
 skibsfart 113, 118, 120, 112
 Skielsgaard, Peder Larsen, kaperskipper 97
 Skinhøj, J.J., lærer 159
 Skinnerup 40, 43, 49, 52, 53
 Skinnerup kirke 8
 Skinnerup, Peder 77
 Skipper Klement 26
 Skive 115
 Skive Lervarefabrik 130
 Skjoldborg 97, 133
 Skoflikker, Søren 57, 59
 Skolegade 123
 skolemester 43
 Skolestræde 152, 168
 skolevæsen 145, 152
 Skomager, Peder 76, 79
 Skovgade 93, 128, 137
 Skovsted 54, 93
 Skræppenborg, Peder Larsen, lægprædikant 162
 skudfart 116
 Skytte, Peder 60
 Skægshøj, Karen 55
 Slagelse hospital 162
 slagteri 80
 slavekrigen 81
 Slesvig-Holsten 82
 Sloth, fru, lærerinde 156
 sluf 68
 Smed, Anders 95
 Smyrna 163
 Snedsted seminarium 103, 154, 161
 snestorm 69
 socialreform 146
 Solhøjvej 17, 21
 Sonne, Hans Chr., provst 133, 136
 Sorø Akademi 46, 158
 sparekasse 117
 Sparekassen for Thisted Amt 97
 Sperring 130

Spillemands, Maren 48, 49, 50, 54
 Spjelderup, Hans, kapellan 50, 53, 56
 sprøjtehus 66
 St. Hans hospital 172
 Stade, frk., lærerinde 156
 stadfæstelsesbrev 28
 stamhus 35
 statsbankerot 38, 86, 96
 stavkirke 17
 Stelsig, handelskommiss 137
 Store Fuglede 140
 Store Torv 21, 49, 61, 66, 75, 94, 98, 115, 119, 121, 123
 Storegade 39, 79, 86, 87, 88, 97, 108, 134, 152, 169
 stormflod 68
 Strandgade 69, 121
 Strandvejen 113
 Struer 112, 121
 stubmølle 95
 Styrbech, Carl August 127
 stænderforsamling 117
 sukkervarefabrik 123
 Sund, Peder 67
 Svanckær 25
 Svenstrup 26
 Sverige 62, 90
 Sydthy 107
 sygehus 88, 134
 sygekasse 140, 144
 syld 17
 syldgrøfter 18
 Syvfinger, Poul 55
 syvårskrigen 71
 Sæby 24
 søbadet 129
 Søe, Anne 34, 35, 36, 49, 54, 61, 152
 Søe, Ingeborg 35
 Søgaard 50
 Sønderborg 24
 Søndergade 88, 131, 145
 Søndergårds Papirhandel 159
 Sønderhå 161
 Sønderjylland 72
 Søndre kirkegård 129
 Sørensdatter, Kirsten 54
 Sørensen, fuldmægtig 135
 Sørensen, provst 162
 sørøveri 96

T

Tandrup 99
 teater 143
 Teatersalen „Thalia“ 143
 Teglgården 106, 171
 teknisk skole 104, 155, 156
 telefoncentral 115
 telegraf 115
 teutonerne 12
 Thisted Amt 100

Thisted Amts Tidende 114
 Thisted Amtsavis 114
 Thisted Andelsmejeri 114
 Thisted Arbejderforening 133, 136, 137
 Thisted Bank 117, 127
 Thisted Dagblad 114
 Thisted Handelsstandsforening 121
 Thisted Keramikfabrik 131
 Thisted Lervarefabrik 130
 Thisted Museum 159
 Thisted Realskole 158
 Thisted Sygehus 134
 Thisted Sygekasse 140
 Thomsen, Peder, biskop 39
 Thomsen Christian 32
 Thorndahl, Hans Peter, fattiglem 150
 Thorsted 12, 54
 Thorup præstegård 103
 Thy Illustranda 45
 Thybanen 121
 Thyboe, Anders Kjeldsøn, digter 46
 Thylandske Provincial Bibliotek, det 104
 Thylandsvej 95
 Thøger, Thy's apostel 16
 tiggeri 145
 Tilsted 43
 Tingstrup 54, 130, 153
 Tingstrup bom 93
 Tingstrup, Jens 55
 tobaksfabrik 124
 Todbøl 42
 Toft, byskriver 100, 105
 Toft, Marie 164
 Tofte, kammerråd 110
 Toftum, Karen 59, 61
 toldbod 117
 Tøldbodgade 123, 125
 toldgrænser 93
 toldhegn 92
 toldmure 85
 Torstenssonkrigen 72
 Torupstrand 71
 Torvegade 39, 119, 120
 torvehandel 93
 Toxwærd, klitinspektør 110
 tranbelysning 123, 45
 Tranhøjvej 53
 Tredivårskrigen 71
 Treårskrigen 74, 164
 Triest 164
 triumfbue 19
 trommeslager 66, 115
 trykkefrihed 90
 trækirke 16, 17, 19
 tuberkulosesanatorium 136
 tugthusfanger 81
 Tved 42, 71, 92
 Tvorup 91
 Tyrkiet 70
 Tyskland 62, 97
 Tønder 158
 tårnur 33

Ø

økser 9
 Ørum 100
 Ørum len 25
 Ørum Slot 25
 Øster bom 93
 Øster Jølby 163
 Østerbakken 93, 113, 131
 Østerby, malermester 35
 Østergade 78, 98, 100, 107, 118, 119, 131
 Østerild 103
 Østermølle 96
 Østermøllevej 96
 Østre Skole 157, 158
 Østrig 97

Å

Århus 103, 107, 118

U

Uldspinderi 131, 160
 Ulstrup 89, 145
 Undèn, G., fabrikant 131

V

Vålby 46
 Vandet, Anne og Maren 77
 vandmølle 95
 vandtårn 13
 Varde 40
 Vejle 82
 vejvæsen 111
 Vendsyssel 72
 Vert, Anne 54, 55
 Vester Gom 93
 Vestergade 15, 37, 41, 64, 68, 79, 97, 108, 112, 118, 153, 175
 Vestergades Brugsforening 138
 Vestermølle 95, 96
 Vestervig 71, 73, 100, 110, 134, 171
 Vestervig Kloster 26
 Vestervig marked 67
 Vestervig præstegård 105
 Vestervig Sygehus 135
 Vestre Kirkegård 14

Vestre Vig 16
 Viborg 46, 55, 107, 108, 136
 Vigsø 97
 vikingetog 8
 Vildsund 84, 92
 Vindmøller 95
 Voss, Olfert 11
 Vust 17
 vægter 66
 vægtlod 21
 værnehelgen 19
 våbenhus 33

W

Wallenstein, feltmarskal 71
 Weicht, fotograf 113
 Weje, Inger 79
 Werner, I.W., agent 119, 170
 Wessel, Johan Herman, digter 170
 Westfalen 120
 Willemoes, læge 135
 Willumsen, Anders 43
 Winde, H.C., rektor 158
 Winther, Christian Lassen, købmand 96
 Winther, købmand 119
 Winthersmølle 11, 96
 Wittendorf, læge 87, 110